5

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1999

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1999.
Copyright:
HKD sv. Jeronima, Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim subote, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 180 KUNA.
Žiro račun kod ZAP-a

30102-678-114327

Cijena ovoga broja: 30 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Radovan GRGEC

Uz rub (126)

Prošlo je prilično mnogo vremena od objavljivanja knjige "Neoklerikalizam i pučki katolicizam" (*Bonnet-Grgec-Vereš*, HKD 1978), koja je u doba velikih koncilskih oduševljenja i pokoncilskih "iskoraka" uzvitlala dosta prašine, tako da joj je i "Glas Koncila" posvetio jedan od svojih uvodnika-komentara. Ne znam u kojoj su se mjeri, bar kod nas, te napetosti uravnotežile nakon *Ratzingerovih* i, prije toga, *Daniélouovih*, *Maritainovih* i *Guittonovih* upozorenja u vezi s "ikonoklastičkim" snobizmima, ali znam koliko *Ivan Pavao II.* cijeni upravo tu pučku pobožnost koja nema veze s praznovjernim pijetizmom i nekritičkim fideizmom. 27. VI. 1999. na nedjeljnom Angelusu govorio je o "dragocjenoj pučkoj pobožnosti", koja se očitovala na tijelovskim procesijama, u štovanju Blažene Djevice Marije, u raznim hodočašćima i jubilejima. U takve manifestacije valja svakako ubrojiti i pobožnost prema Srcu Isusovu.

Iako shvaćamo da je antropomorfna figuracija "ubijena" apstraktnom umjetnošću *Maleviča*, *Kandinskog* ili *Mondriana* u skladu sa znanstvenim relativizmom jednoga *Plancka*, koji tvrdi da ljudsko oko može razabrati vrlo ograničenu sliku stvarnosti, tj. "zrake svjetlosti unutar ograničenog spektralnog područja", isto tako shvaćamo zašto se nakon "crnog ili bijelog kvadrata na bijeloj podlozi" već 60-ih godina počinjemo vraćati figurativnoj ikonografiji.

Znamo da Bog Otac nema bradu, ali u ovoj godini Boga Oca, uoči godine *Velikog jubileja*, morali bismo biti svjesni činjenice da Bog ima srce, očinsko srce. Prvenstveno je to "srce božansko Isusa moga", kojemu hrvatski puk pjeva i danas, kad znamo da i evangelizaciju i katehizaciju valja uskladiti sa zahtjevima suvremene komunikacije. Bez obzira na to što ni po medicinskim saznanjima (EEG, a ne EKG, pokazuje jesmo li živi) žarište života nije u srcu nego u glavi te srce u tom smislu nije "sredce", odn. središte, i bez obzira na drugačije shvaćanje srca u hebrejskoj antropologiji, simbolika srca u našoj civilizaciji kao i u vremenu Rikarda Lavljeg Srca upućuje nas ne samo na ljubav, gostoljublje, sućut, milosrđe i blagost nego i na hrabrost. Za to milosrđe i hrabrost, ali i za razumijevanje i poniznost molimo Gospodina riječima: "Isuse blaga i ponizna

srca, učini srce naše po Srcu svojem!" U vremenu kada je došla toliko do izražaja sintagma *Juliena Bende* "trahison des clercs" sve smo uvjereniji da je "inteligencija srca" važnija od "cerebralne inteligencije", razumijevanje od znanja, čestitost od vlasti, časti i bogatstva. To je ono "mudro i razumno srce" za koje je *Salomon* molio Gospodina (1 Kr 3) i koje je volio više od ljepote i zdravlja. To nije "usaljeno srce" koje je otupjelo za prave vrijednosti nego srce koje razumije, o kojemu govore Izaija i Matej (Mt 13,14). Još 1933. *Julien Benda* pisao je o tom kako valja Europu vratiti poštivanju moralnih i estetskih vrijednosti misli i srca, poštivanju heroja povijesti, kojima smo se zaboravili diviti, kako misli *Peter Gibbon*.

Iskreno govoreći, ja se nikada nisam prestao diviti herojima svoje mladosti, koji su za mene bili i junaci suvremene povijesti i velik oslonac u nevoljama što su nas snašle poslije II. svjetskog rata. Na primjer, često sam pisao o tom koliko je za mene i poniženu Hrvatsku značio veliki zagrebački nadbiskup koji nas je svojim dostojanstvenim i hrabrim držanjem na "narodnom sudu" sve podigao. Istodobno sam shvatio što je to "trahison des clercs" (izdaja intelektualaca); kako li je žalosno bilo čuti i gledati uplašenost tih svećenika i intelektualaca za razliku od smionosti mladog pukovnika kojemu su također sudili! No, nije bio takav junak naše suvremene povijesti samo *Alojzije Stepinac*. Nije li se slično ponašala i *Marica Stanković* na svom suđenju?! Nije li takav heroj bio i *Lovro Rogina* iz TOHO-a, kojeg sam spomenuo u br. 3/99 "Marulića", ili pravi šef TOHO-a *Anđelko Capek*? Nisu li takvi bili moji drugovi iz lepoglavskog "crnog bataljona" kao npr. *Zvonko Panić* iz Međimurja, *Frane Betini** iz Splita, *Jozo Braenović*, suradnik "Marulića" iz Dubrovnika, *Mario Musap* iz Zadra, *Drago Dinter* iz Karlovca, *Teodor Liska* iz Osijeka i toliki drugi koji su u tom "crnom bataljonu" mogli poslužiti kao primjer desetorici generala i pukovnika "sluganskog" ponašanja prema našim mučiteljima (osim zrakoplovnog pukovnika *Mikca*).

Iz toga ne slijedi da se heroizam očituje samo spektakularno. Mnogi su heroji umirali trpeći i boreći se do posljednjeg izdisaja s nasrtajima malodušnosti i strave. Nije li i Isus Krist, hoteći ispiti čašu gorčine patničkoga ljudskog udesa do dna, u svojoj agoniji na križu proživio slične trenutke? Stoga je i veliki patnik,

* Gledajući reprizu Smojina i Marušićeva "Velog mista" i izvješenu crvenu zastavu na Sv. Duji, moram taj zakašnjeli "fiction" donekle ispraviti "factionom". Ta pohvala komunističkoj Jugoslaviji doživjela je svoju katarzu nakon "oslobođenja", kada je na Marjanu, zahvaljujući upravo Frani Betiniju i njegovu HOP-u, zavijorila hrvatska zastava. To je, naravno, šokiralo sve koji su se tada još klanjali Staljinu kao božanstvu. Uskoro su slične manifestacije hrvatske mladeži potresle i Dubrovnik, i Zadar, kao i ostale hrvatske gradove. Očekujemo nekoga novog Smoju ili Marušića da u hrvatskoj državi progovori o tim faktografskim činjenicama bez jugokomunističkog "fictiona". Faktografski bi trebalo obraditi i lik *Brune Bušića* (na kojega sam, u studenom 1970. u Parizu, prenio svoju stipendiju uz dopuštenje donatora *Gabriela Marcela*).

kršćanin i pisac *Georges Bernanos* u "Razgovorima karmelićanki", svojemu duhovnom testamentu, stavio moto iz svojega romana "Radost": "U stanovitom smislu strava je kćerka Božja, otkupljena u noći Velikog petka. Ona nije lijepa za oko... Pa ipak, ne varajte se; to je ona koja se nalazi uz svaki odar, koja posreduje za čovjeka".

I u lancima i na "čelu kolona", patnici i ratnici redovito pokazuju i dokazuju da su slobodni i odgovorni ljudi. To dokazuju i kršćani u vremenu dekristijanizacije, sekularizma, komunizma ili konzumizma svojim vjerskim i socijalnim vrlinama, "siromaštvom u duhu" u skladu s Govorom na gori, solidarnošću, supsidijarnošću, tolerancijom ali i građanskom hrabrošću. Na početku nedavnog posjeta Poljskoj *Ivan Pavao II.* govorio je o tom kako slobode nema bez solidarnosti ni solidarnosti bez ljubavi. Sloboda od nečega i sloboda za nešto jest ono o čemu smo desetljećima sanjali i kao narod i kao pojedinci u jednoj i drugoj Jugoslaviji, a sada, nakon domovinskog rata, toliki se s nostalgijom sjećaju te Jugoslavije, kao i Izraelci punih lonaca u egipatskom sužanjstvu.

Puna sloboda nije samo mogućnost izbora ni mogućnost visokoga materijalnog standarda, nego sloboda afirmacije ljudske osobnosti. Ta se sloboda može naći i u sužanjstvu u solidarnosti s braćom ljudima, ali ne i u otuđenosti vlašću, čašću i novcem, užitkom i probitkom, životom u "kuli bjelokosnoj" raznih jet-setova i tajkunskih carstava. Dolje sebični "elitizmi" i "splendid isolation"!

Ovaj patetični "sankilotski" uzvik sigurno nije uperen protiv formiranja elite u okvirima kršćanskog i humanističkog altruizma ili protiv misaonih "oaza" duhovne sabranosti. Konačno, takvom plemstvu srca i uma pripadali su i spomenuti heroji moje mladosti. Ipak, taj je usklik uperen protiv stvaranja monopola znanja i inteligencije, koja, sve sposobnija za "snalaženje" (na račun drugoga, manje sposobnog, sretnog i spretnog), dovodi do sve više diskriminacije i nejednakosti te, u ime kakva "slobodnog tržišta", omogućuje velikoj ribi da proždire malu, a to dovodi do onoga što *Ivan Pavao II.* zove "divljim kapitalizmom", do "globalizacije", koja stvara sve bogatiju nekolicinu nauštrb sve siromašnije većine. Izvještaj OUN (*Rosenberg and Sellier*) govori upravo o koncentraciji tehnološke moći i znanja u najbogatijim državama (SAD, Švicarska, Japan, Njemačka) i o siromašenju nekih azijskih i afričkih zemalja.

Ne odgajamo li i mi kršćani svoju djecu za "takmičenje" u školi i na radnom mjestu, za "štreberluk" i karijerizam, tj. za borbu za ocjene, odličja i "plasman" na društvenoj ljestvici? Jedan znanac, koji inače svoju djecu odgaja na sličan način a na Isusa gleda samo kao na čovjeka, naslutio je da je bit Isusove poruke upravo uperena protiv takva "takmičenja" i konkurentske borbe. Zaista, Govor na gori bit je evanđeoske poruke i pouke.

Naravno, ne namjeravamo "stigmatizirati" natjecanje i takmičarski duh "en général". Nije li taj duh takmičenja sa Sovjetima urodio prvim korakom Amerikanca *Neila Armstronga* na Mjesecu prije 30 godina, "malim korakom za čovjeka, velikim za čovječanstvo"? Taj korak u ishodištu je raznih čudesa kompjuterske tehnike, mobitela, Interneta, nadomjestaka za razne metale, pa i za čelik, novih znanstvenih spoznaja itd. Ne bismo li morali natjecateljski duh iskoristiti i u natjecanju u dobru, u pomaganju bratu čovjeku, naročito onima najsiromašnijima i najpotrebitijima?

* * *

Iako ne mislimo da bi suvremene države trebalo da budu slične srednjovjekovnim teokracijama i klerikalnim "kopijama" Svetog Rimskog Carstva, uvjereni smo da bi velik korak za čovječanstvo bilo unošenje evanđeoskih načela ljubavi i pravde kao i Deset zapovijedi Božjih u praksu tih državnih vlasti i u demokratsko građansko društvo. Zakon ljubavi ne protivi se Dekalogu, nego ga nadopunjuje, kao što i Novi zavjet nadopunjuje Stari zavjet. Stoga me je iznenadilo kad sam nedavno pročitao kako jedan nadobudni pastoralni djelatnik piše, pomalo se zgražajući, da "još uvijek vjeroučenici u našoj Crkvi moraju Deset zapovijedi znati naizust". Dragi prijatelju, kad bi ih bar znali! U ozračju naših obitelji i župskih zajednica djeca uče "naizust" i Očenaš, i Vjerovanje apostolsko, i Deset zapovijedi. Važno je da to kasnije shvate i prihvate.

Katolički laici, koji djeluju u javnom životu domovine, u političkim i socijalnim strukturama, morali bi nastojati da ta načela i vrijednosti prihvate državne vlasti, parlamenti, vlade i pojedinci u njihovoj zemlji, i to bi prihvaćanje morali sami dokazati vlastitom životnom praksom u obiteljima i na radnom mjestu. U takvom prihvaćanju evanđeoskog morala i kršćanskih načela nalazi se tajna našeg "aggiornamenta" i "ressourcementa" (podanašnjenja i povratka na izvore).

Povratak Isusu Kristu povijesti i vjere nije nikakvo iznašašće pismoznanaca ni nekakav trijumfalistički slogan, nego bi to mogao biti, da parafraziram *Pavla Rittera Vitezovića,* nakon dvostoljetnog hrvatskog plača (plorantis Croatiae saecula duo), svojevrsni vjerski i narodni "revival", ponovno oživljena Hrvatska (Croatia rediviva). Sigurno da to nije Isus nekih književnika ili filmskih umjetnika, npr. portugalskoga nobelovca *Joséa Saramaga,* poznatog nam *Ernesta Renana* ili Kirgiza *Ajtmatova,* nego je to Isus, o kojemu nam je govorio katekizam našeg djetinjstva, ali i najnoviji veliki Katekizam Katoličke Crkve. O tom Isusu govore nam i mnogi umjetnici koji kroz izraz ljepote približuju čovjeka njegovu Stvoritelju i Spasitelju, o čemu govori i *Ivan Pavao II.* u svojemu nedavno objavljenom "Pismu umjetnicima".

Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

Blaženi Anton Martin Slomšek

slovenski biskup, preporoditelj i pjesnik

Anton Martin Slomšek rodio se 26. studenoga 1800. u Slomu kod Ponikve, udaljenom oko 15 kilometara od Celja u smjeru Maribora. Kao prvorođenac od osmero djece u seljačkoj obitelji trebao je preuzeti gospodarstvo i nastaviti očevim stopama, ali je kapelan Jakob Prašnikar uočio njegovu nadarenost i nagovorio oca da mu dozvoli školovanje u Celju, gdje je završio gimnaziju. Potom je pola godine proveo na liceju filozofije u Ljubljani. Tu se upoznao s Francetom Prešernom prema kojemu je cijeloga života gajio osobito poštovanje. Saznavši da je u Senju moguće završiti licej u jednoj godini, nastavio je drugo polugodište u tom hrvatskom primorskom gradiću, gdje je naučio hrvatski, upoznao se s hrvatskom poviješću i prirodnim ljepotama Hrvatskog primorja, te završio licej s odličnim uspjehom. Potom se htio upisati na Visoku teološku školu u Celovcu, ali mu ondje nisu priznali senjske ispite, te je morao ponoviti licej i tek 1821. upisati studij teologije. Za svećenika je bio zaređen 1824. u Celovcu i odmah se odlučio za dušobrižništvo na slovenskim župama, iako mu je biskup pružio mogućnost daljnjega studija u Beču. U vršenju kapelanske dužnosti u župama Sveti Lovrenc na Bizeljskom (1825-27) i Nova Cerkev blizu Vojnika (1827-29) odlikovao se kao propovjednik i organizator nedjeljnih pučkih škola. Godine 1829. imenovan je duhovnikom bogoslova u Celovcu. Bogoslovima je držao tečajeve slovenskoga jezika i poticao ih na literarno stvaralaštvo. Godine 1838. imenovan je župnikom u Vuzenici kraj Maribora, gdje je istovremeno obavljao dužnost školskog nadzornika nižih škola. Godine 1844. postao je kanonikom i višim školskim nadzornikom Lavantinske biskupije. U to vrijeme objavio je tri molitvenika s velikim izborom djelomično svojih pjesama. Budući da mu je vlada u Beču spriječila osnivanje Društva za izdavanje slovenskih knjiga, pokrenuo je 1846. izlaženje ljetopisa *Drobtinice (Mrvice),* namijenjenoga vjerskom, moralnom i domoljubnom odgoju mladeži. U proljeće iste godine imenovan je celjskim opatom, ali se na toj dužnosti nije zadržao ni puna dva mjeseca, budući da ga je salzburški nadbiskup 30. svibnja 1846. imenovao biskupom Lavantinske biskupije sa sjedištem u Šent Andražu u Labotskoj dolini.

Biskup Slomšek često je obilazio župe u svojoj biskupiji. Objavljivanjem svojih propovijedi na slovenskom jeziku pružao je svećenicima veliku pastoralnu pomoć. Uveo je redovne pastoralne konferencije i duhovne vježbe za svećenike, organizirao pučke misije i uvodio nove pučke pobožnosti, prije svega svibanjske, takozvane *večernice.* Narodnu svijest širio je osnivanjem raznih društava i bratovština. Najpoznatija je svakako ekumenska Bratovština sv. Ćirila i Metoda, koja se raširila diljem Istočne i Srednje Europe. Godine 1850. u Celju je ustanovio Potporno

društvo za siromašne i nadarene učenike, te izgradio kuću za siromašne dake (dječačko sjemenište Maximilianum), a sličan zavod ustanovio je 1859. i u Mariboru.

Revolucionarna 1848. godina imala je velik utjecaj na Slomšekovu osobnost i djelovanje. Na samom početku, kad su do izražaja dolazili napadi na crkvena imanja i Crkvu kao ustanovu, inzistirao je na unutarnjoj disciplini sjemeništa, te od svojih svećenika zahtijevao suzdržanost. Medutim, nakon stišavanja revolucionarnog oduševljenja i zanošenja hrvatskim ilircima, snažno je podupirao uključivanje svećenika u slovenski narodni preporod, a sam je bio član Slovenskog društva u Ljubljani. Svojim pastirskim pismima vrlo oštroumno se odazivao znakovima i potrebama vremena. Napisao je 16 redovnih ili korizmenih i 20 prigodnih pastirskih poslanica, od kojih su najviše odjeka u javnosti imale *O svijetloj istini u zbunjenom svijetu, O celibatu ili beženstvu katoličkih svećenika, O ispijanju rakije* te *O strašnom vremenu i dobrim izborima*. Glede socijalnih pitanja pozorno je pratio stajališta njemačkih biskupa. Izjašnjavao se protiv uličnog liberalizma, "finog socijalizma" i "surovog komunizma". Napisao je nekoliko rasprava o vlasti koja ima svoj izvor u Bogu, o narodnoj suverenosti, slobodi tiska i jednakosti, o izborima zastupnika, o ljubavi prema materinskom jeziku i narodu, te o štetnom i otrovnom nacionalizmu.

Posebnu pažnju posvećivao je učenju i stvaralačkom oplemenjivanju na materinskom jeziku. U tu svrhu priredio je i 1842. objavio čitanku *Blaže in Nežica v nedelski šoli* koju je priprosti slovenski puk prigrlio kao najdraži udžbenik. Uz to je u nastavu uveo i pjevanje, samo da školu učini što privlačnijom. Zato je osim spomenute čitanke priredio i zbirku napjeva za marljivu školsku mladež.

Skupljanje narodnih pjesama, njihovo prirediivanje za tisak i pjevanje, ostavilo je velikog traga u Slomšekovim vlastitim pjesmama. Iako se kao pjesnik nije domogao najviše umjetničke razine, njegove su pjesme zbog svoje pjevnosti postale ljudima tako bliske da ih najčešće ne razlikuju od narodnih (*Zdravica za Slovence, Veseli hribček, Vinska trta*).

U Slomšekovu biskupskom djelovanju svakako je najvažnije preoblikovanje Lavantinske biskupije u pretežito slovensku, zahvaljujući prenošenju biskupijskoga sjedišta 1859. iz Šent Andraža u Maribor. Tim činom Slomšek je spriječio ponjemčivanje stanovništva slovenske Štajerske. U Mariboru je otvorio slovenski Bogoslovni zavod i ustanovio katoličko žensko društvo za siromašnu i zapuštenu mladež iz kojega se kasnije razvila Kongregacija mariborskih školskih sestara.

Posljednje godine njegova života obilježene su borbom protiv liberalizma i međunacionalnim sukobima. Njemački nacionalisti čak su na sam dan pogreba oskvrnuli njegov grob na mariborskom gradskom groblju. Godine 1941. njegovi posmrtni ostaci prenijeti su u franjevačku crkvu, a 1978. u posebnu kapelicu obnovljene mariborske katedrale.

Svečani čin proglašenja blaženim biskupa Antona Martina Slomšeka predvodio je papa Ivan Pavao II. 19. rujna 1999. u Mariboru. Bila je to prva beatifikacija na

slovenskom tlu. Tim povodom, a imajući na umu Slomšekovu misao, objavljenu u godišnjaku *Drobtinice* za 1862. godinu, koja glasi: *Slavimo naše slavne muževe, naše rodoljube, obnavljajući spomen na njih i povodeći se za njihovim slavnim primjerima,* objavljujemo nekoliko njegovih pjesama, basni i mudrih izreka.

Pjesme

Dom radosti

Oj radosti mila, gdje ti je dom?
Zašto ne stanuješ u srcu mom?
Po dolu i gaju za tobom hitam,
Gdje li to stanuješ, svakoga pitam.

Za stolom te tražim, prepunim jela,
Na plesu, gdje svirka oglušit me htjela;
Al' prava radost ne podnosi buku,
Pijancu, plesaču ostavlja bruku.

U polju te tražim, u mirisnom cvijeću,
U zelenoj šumi, u pjesmi proljeću;
Al' ptičice radosne i lijepo cvijeće
Tek mladima donose obilje sreće.

Pa ipak mi radost ne posta sanjom,
Na seosku livadu potrčah za njom;
Ondje se djeci ljubazno prikrala,
Vrijeme im krati, na njih se obikla.

Blažene godine bezazlena djetinjstva,
Ispunjene radošću bez teških nevolja,
O kako žarko čeznem za vama!
Vaša odsutnost srce mi slama.

Tek jedna radost mene još čeka
U kraju gdje mladost traje dovijeka;
U kraju gdje svaka muka prestaje,
Gdje veselja nikad ne ponestaje.

U zdravlje slatko vince piti,
Veseo, radostan i pošten biti;
To nek' bude slovenska vrlina,
Pjesama naših vječna milina.

Večernja

Eno! Već zalazi sunce,
Brzo mu nestaje trag;
Hladan nam počinak nudi
Misao na kućni prag.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Čujete li u drveću šum,
Vidite li kako se grane njišu;
Hajdmo! Mrak već pada na drum,
Brzo! da izbjegnemo kišu.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Za danas bilo je dosta,
Usta su žedna i gladna,
Težaci domu svom hitaju
Gdje čeka ih večera hladna.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Sjedaju na svoja mjesta
I blaguju što Bog im daje,
Stvoritelju svome presvetom
U srcima zahvalnost gaje.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Kad dobro se najedu,
Ispiju po bokal vina,
Zahvalni Ocu nebeskom
Za krvcu njeg'va Sina.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Odmorimo se do mile volje,
Dok nas pijetlovi ne probude,
I slavuji pjesmom jutarnjom
Snove nam blagoslove!
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Svi ćemo jednom usnuti,
U miru Božjem počivati,
Svoj posao zauvijek svršiti,
Svom nebeskom Ocu otići.
O, večernja zvona!
Na počinak zovu. Čujte...
Kako divan je njihov poj,
Kako sladak počinak moj!

Današnji svijet

Poštenje nas napustilo,
iskrenost je zaspala;
vrlini je prigustilo,
pravičnost je nestala.

Ljubav nam posustaje,
dobrota zatvorski je duh,
prave vjere nam ponestaje,
čednost bori se za kruh.

Istina je sad pokopana,
Čovjek od riječi ništa nije,
sramežljivost je pospana,
savjest se na kolcu vije.

Vrijeme

Tiho nam prolaze dani i ljeta,
Dođu i odu u vijeke vjekova.
Visoke gore cijeloga svijeta
Ne mogu zaustavit njihov tijek.
Dani odnose sate, minute,
Poput valova hitaju dalje,
Noseći sa sobom nevolje i dobrote,
Ništa na svijetu ostati ne smije.

Velika je snaga vremena u tijeku,
Pred njim mora ustupiti svaka vlast,
Pa čak i da se dotiče samoga neba
S vremenom se mora srušit i past'.
Tornjevi iz mramora, vitki i visoki
S vremenom se sasvim istroše;
Pa i bezdani koliko god duboki -
S vremenom se ipak premoste.

Nema te žalosti ni boli,
Mržnje takve ne poznaje vijek,
Nema tih rana ni opeklina
Koje ne bi zaliječio vremena tijek.
Vrijeme nam nameće breme i križ,
Zadaje nam srcu teške rane;
Ali sve to vrijeme začas odnese
I opet nam radost u srcu osvane.

Tako otječu maticom brza vremena
Čovjekov čemer i milina;
I maleni i veliki uzimaju iz nje
Vrijednost svom životu i djelima.
Oni koji se uzdižu kao velikani,
I misle vječno ostati visoko,
Brzo padaju, od sreće pijani,
Pod zemlju metar duboko.

Tek mudrac pribavlja sebi čamac čednosti,
Oprema se učenjem i poukama potrebnim,
Svojim čamcem maticom odvažno plovi
I dobra djela čini s njim.
Kad čamcu života dođe jednom kraj,
On veselo prijeđe na vječnosti brod,
O vremenu prošlom ne govori loše,
Jer dobrih djela prepun je svod.

Vrijeme je doista vrednije od zlata,
Zakasnit ne smijemo ni dana ni sata;
Niti smijemo u životu dangubiti,
Mogli bismo začas vječnost izgubiti.
Malo je vremena Stvoritelj čovjeku dao,
Da bi dragocjenost njegovu cijeniti znao.
Ali mu u dušu posijao spasenja sjeme;
Cijena vječnosti naše je vrijeme.

Pauk i muha

Pauk je marljivo preo svoju mrežu, kad odjednom zazuji muha i stane se derati na njega: "Tko ti naredi ravne puteve ogradivati svojom nesretnom mrežom? Putevi moraju biti slobodni i ti ih nemaš pravo u mreže zaplitati." Pauk odgovori: "Stvoritelj me naučio mreže plesti, u njegovoj školi naučih ravne puteve u mreže zaplitati." Muha će na to: "Dakle, ti si u školi stvaranja naučio tako mudro plesti, daj molim te, nauči i mene, kako bih mogla štogod pametna uraditi."

"Vrlo rado ću ti sve kazati", reče pauk, "a ti dobro pamti moje pouke. Tko želi sretno živjeti, mora posjedovati mudru glavu i plemenito srce. Dobro pazi kuda ćeš, da se ne uhvatiš u stupicu; nikad ne zatvaraj oba oka: to je moja prva pouka. Druga pouka glasi: sigurno hodaj i pazi kamo staješ. Tko je mudar, mudro hoda; tek bedak za bedakom posrće. Neka tvoja noga korača za tvojim pogledom, a nipošto oko za tvojom nogom, kad se izgubiš. Treća i najpotrebnija pouka pak glasi ovako: što si sigurniji u sebe, to se više čuvaj; što ti se više obećava, to manje se nadaj. Mudar čovjek pazi na sebe i time zacijelo izbjegava nesreću; samo bedak bezbrižno srlja u nesreću iz koje se više ne umije izvući. Dakle, poslušaj me i sigurno leti, dobro gledaj na što ćeš nogom stati prije negoli sletiš. Moje mreže namijenjene su nespokojnim letačima, moje stupice su za bedake, u moje predivo hvataju se samo glupani."

Muha je pažljivo slušala, divila se poukama i pohvalno se izrazila: "Sve je to baš lijepo rečeno!" A pauk joj odgovori: "Nije dovoljno pouke tek slušati i hvaliti ih; valja ih ostvariti. Istinsku mudrost posjeduju samo oni koji pametno postupaju."

Muha lijepo zahvali i odleti; sve mudre savjete brzo zaboravi. Bezbrižno leti zrakom, zalijeće se s jednog kraja na drugi, sve dok se ne ulovi u paukovu mrežu. Pauk povuče mrežu, a muha ljutita iskaljuje svoj gnjev na grubijana koji joj kosti polomi i ovako joj govori: "Nisam li ti govorio i poučavao te; ali me nisi htjela slušati. Sada sama iskušavaš ono što drugima nisi vjerovala." Pauk muhu osudi i požđere.

Sjekire i drveće

Cestom koja je vodila kroz prostranu šumu vozili su ljudi svojevremeno iz neke kovačnice puna kola sjekira na obližnje sajmište. Sunce je granulo i lijepo izbrušena sječiva tako su zasjala da je drveće počelo strahovati pred tim smrtonosnim oružjem.

"Tko će nas osloboditi? Ove će nas sjekire sve posjeći", govorilo je drveće i njišući se na vjetru tužno uzdisalo. Na to se javi stari hrast i kaže: "Ne bojte se, sve dok im mi ne damo drške, ne mogu nam nanijeti štetu, pa bile ne znam kako izbrušene."

Nijedan vanjski neprijatelj, bio on koliko mu drago jak, ne može nam nauditi, ako mu za to ne damo priliku.

Mudre izreke

Tko nije stradao, ne zna kako kruh miriše.

* * *

Strpljivost je za svaku bolest prvi i najpotrebniji lijek.

* * *

Nije sretan tko puno ima, već je sretan kome je malo potrebno.

* * *

Slava je sramežljiva djevica, ako ne čezneš za njom, bit će ti družica.

* * *

Druge ogovarati boli, hvaliti pak samoga sebe - to upravo smrdi.

* * *

Tko stoji na visokoj stijeni, može mu se vrlo lako zavrtjeti u glavi.

* * *

Tko mudra čovjeka previše hvali, taj ga zapravo vrijeđa.

* * *

Ne govori što znaš i umiješ, već to pokaži!

Preveo sa slovenskog
Božidar BREZINŠČAK BAGOLA

Branko PILAŠ

Plemenitost i ljepota

uz 90. obljetnicu rođenja (31. srpnja 1909.) Vojmila Rabadana

Ima ljudi koji za sobom ostave velika djela, zaoru duboku brazdu, a sve to rade u tišini ispunjenoj životnom mudrošću. A kada nestanu s ovoga svijeta, za njima ostane ljepota, istina i plemenitost. O njima se ne stvaraju filmska djela, ne pišu knjige, ne održavaju znanstveni skupovi, a oni svejedno sjaje veličinom samo njima ravnom. Jedan od tih velikana hrvatske kulture i umjetnosti je Vojmil Rabadan.

Jedan od najvećih hrvatskih teatrologa rođen je u Splitu, prije devedeset godina, 31. srpnja 1909. godine. U rodnome gradu završio je klasičnu gimnaziju, a u Zagrebu diplomirao romanistiku. Nikada nije bio zadovoljan onim što je učinio i zato sluša arheologiju i povijest umjetnosti. Lepeza njegovih interesa iz godine u godinu širi se i zato često posjećuje radionice poznatih slikara, ali i sam se posvećuje slikarstvu. Uz slikarstvo još veći interes pokazuje za glazbenu umjetnost. Pisao je librete, pokretao časopise, pisao studije, dramatizirao književna djela, pisao igrokaze, prevodio s latinskog, starogrčkog, bugarskog, talijanskog, slovenskog i ponajviše s francuskog jezika. No prije svega i iznad svega prof. dr. Vojmil Rabadan bio je kazališni umjetnik.

Što je to tjeralo Rabadana da čitav život svestrano i neumorno djeluje s golemim radnim entuzijazmom? Možda je najbolji odgovor na to pitanje dao zagrebački biskup dr. Đuro Kokša 5. siječnja 1988. u zagrebačkoj katedrali, na misi zadušnici. "Ima mnogo riječi u jeziku, ali nema toga tko će protumačiti što je umjetnost. To je jedan božanski dar, čiju veličanstvenost mi nikada do kraja ne možemo dovoljno vrednovati. Mi danas vršimo spomen jednom našem umjetniku, Vojmilu Rabadanu, koji je bio bogato obdaren Božjim darom umjetnosti." Taj dar obuhvatio je umjetnika svom snagom. Međutim ne zaboravimo ni to da je i roditeljski dom snažno djelovao na duševni razvoj hrvatskog umjetnika i znanstvenika. Njegov otac Marin bio je vrlo ugledan Splićanin. Kao profesor klasične gimnazije odgojio je brojne generacije hrvatskih đaka, ali je, bez sumnje, i veliki dio znanja i ljubavi prema radu, Bogu i domovini prenosio i na svoga sina Vojmila. Zato nije čudo da je Rabadan bio ispunjen enciklopedijskim znanjem i zato akademik Lovro Županović u oproštajnom govoru reče: "Jedan po jedan odhode vlastela hrvatske kulture kud za vazda gre se." I nastavlja: "Napustio nas je humanist enciklopedijske širine, čovjek čvrstih etičkih načela, stvaralac koji je mnogo tražio od drugih, ali i mnogo davao drugima."

Podimo zato, uz devedesetu obljetnicu rođenja Vojmila Rabadana, u njegov svijet, u njegovu enciklopedijsku radionicu iz koje je u svijet izašlo mnogo djela u čast Bogu, domovini i narodu. Ali uvijek imajmo na umu da je Rabadan, bez obzira na brojne uspjehe i dostignuća, kako je zapisala njegova kći Dubravka, "...u društvenom tisku, i od službenih foruma češće bio prešućivan nego spominjan, više napadan nego hvaljen; mimoišle su ga sve nagrade i sva priznanja." I ne samo da su ga mimoišle sve nagrade i priznanja, već su ga 1945., uostalom kao i mnoge Hrvate i Bogu odane ljude, zatvorili a zatim i onemogućili mu da se zaposli.

Još u vrijeme studiranja susrećemo ga u Hrvatskom književnom društvu sv. Jeronima, gdje uz pomoć istaknutih članova Društva: dr. Josipa Andrića, dr. Deželića, prof. Moskatela, prof. Perinića i prof. Petra Grkca razvija svoj talent i još vrlo mlad postaje sve prepoznatljiviji. U tjedniku "Obitelj" objavljuje novele, filmske prikaze, prijevode i stripove. Uskoro mnogi u njega otkrivaju svestranost i, vjerojatno, zbog brojnih uspješnih prijevoda igrokaza postaje pomoćni redatelj u Narodnom kazalištu. Kada je 1934. diplomirao, vraća se u Split, gdje je imenovan gimnazijskim profesorom. Uskoro odlazi na studijsko putovanje u Pariz, gdje uči od redatelja J. Copeaua i G. Cohena. Nikad zadovoljan svojim radom i znanjem, Rabadan u Italiji uči od kazališnog kritičara R. Simonija. Rodni ga grad nadahnjuje i osjeća potrebu da tom gradu nešto podari. Pokreće vlastiti ilustrirani tjednik, "Dom i svijet", a uz to surađuje u brojnim dnevnim listovima, kao što su "Novo doba", "Jadranski dnevnik" i dr. Kada je 5. prosinca 1940. bilo svečano otvorenje splitskog Hrvatskog narodnog kazališta, Rabadan piše svečani prikaz "Splite - grade". U isto vrijeme, uočivši njegove sposobnosti i mogućnosti, imenovali su ga za kazališnog redatelja i dramaturga.

Novo razdoblje u njegovu životu nastaje nakon talijanske okupacije dijela Hrvatske. Tom okupacijom zahvaćen je i Split i zato mladi umjetnik napušta grad i odlazi u Zagreb. U zagrebačkom Hrvatskom državnom kazalištu djeluje kao redatelj opera i drama. Vrlo je znakovita u njegovu životu godina 1942. Tada Rabadan pokreće prvu redovitu dramsku emisiju na Radio-Zagrebu, pod nazivom "Dramski četvrtak". Bilo je to vrijeme kad kod nas još nije bilo televizije, pa je "Dramski četvrtak" uskoro postao vrlo popularan. Jedan od suvremenika tih emisija, prof. Mirko Petravić, ističe da su "bile vrlo popularne". Za tu popularnost, uz Vojmila Rabadana, bili su zaslužni i zagrebački dramski umjetnici Marija Crnobori, Dubravko Dujšin, Božena Kraljeva, Joso Martinčević, Vika Podgorska, Tito Strozzi i još neki.

Najteže i najbolnije razdoblje u životu Vojmila Rabadana, uostalom kao i za ne mali broj Hrvata, započinje 1945. g. U punom radnom zanosu i zamahu, bio je grubo prekinut. Partizani su ga uhitili. Izlaskom iz zatvora ostao je bez posla i bez sredstava za uzdržavanje obitelji. Zahvaljujući prof. Slavku Zlatiću, što je Rabadan često naglašavao, povremeno uspijeva doći do sredstava za preživljavanje. Prijevodima tekstova za Zlatićeve emisije vokalne glazbe dolazi do materijalnih

sredstava, ali zbog nepotpisivanja tih tekstova, iz razumljivih razloga, teško je reći nešto više o tom radu. Ipak, početkom 1949. smilovaše mu se i konačno je zaposlen. Dobio je zadaću da obnovi Zagrebačko kazalište lutaka. Njegov rad u kazalištu za djecu i mlade jedna je od vrlo uspješnih etapa u Umjetnikovu životu. Tih gotovo sedam godina jedno je od najbogatijih razdoblja u radu Zagrebačkog kazališta lutaka, a ponajviše zaslugom Rabadana. Medutim radišni umjetnik ne zadovoljava se postignutim, već kao gost osniva lutkarska kazališta u Banjoj Luci, Mostaru, Osijeku, Splitu i još nekim gradovima. S brojnih gostovanja javlja se u lokalnim listovima, objavljujući niz članaka u Karlovcu, Rijeci, Osijeku, Varaždinu, Virovitici... Razumljivo je da je najčešće suradnik zagrebačkih listova, dnevnika, tjednika i drugih glasila. Ponajprije su to Vjesnik, Večernji list, Kolo, Republika i dr.

Ne bismo bili pravedni kad bismo zaobišli njegovo književno stvaralaštvo. Spomenimo njegov značajniji dio. Rabadan je dramatizirao veći broj naših i stranih književnih djela. Tu su u prvom redu "Dubrovačka vragolija" nastala prema Držićevu tekstu, zatim Reljkovićev "Satir", Tomićeva "Udovica", Šenoino "Zlatarovo zlato" i povjestice, "Pod Nehajem" Vjenceslava Novaka, uvijek izazovna Kovačićeva "Registratura", zanemareno Budakovo "Ognjište" ... Već sami naslovi djela ukazuju na izvrstan izbor koji nije bio uvijek od kritike i cenzure s radošću prihvaćen. Djecu je često obradovao izvanrednim izborom vrhunskih djela kao što su "Oliver Twist" Ch. Dickensa, "Heidi" J. Spiry, "Car Saltan" i "Zlatna ribica" A. Puškina i dr. Za ljubitelje opernih djela pisao je librete za više hrvatskih opera. Mnogi i ne znaju da je Rabadan napisao libreto za Tijardovićevu operu "Marko Polo", zatim Odakovu "Majku Margaritu". Pisao je i za Gotovca i Papandopula, ali treba naglasiti i njegov libreto za nikad izvedenu Dobronićevu operu "Ognjište". I spomenimo još tekst za Papandopulovu kantatu posvećenu Ruđeru Boškoviću. Nažalost njezinu praizvedbu nije doživio jer je umro samo tjedan dana ranije, 5. siječnja 1988. godine.

Kruna cjelokupnog rada Vojmila Rabadana jest rad u Društvu svetoga Jeronima. Još kao student započeo je surađivati u Društvu, koje je uvijek bilo most između vjere, kulture i hrvatskoga naroda. Pokrenuo je knjižnicu "Zlatno pero" u kojoj su objavljeni poznati romani "Ben Hur", "Quo vadis", "Kletva" i dr. U knjižnici "Mala scena" objavljuje "Legende o kraljici Jeleni", "Tri drame", "Uskrsne i druge igrokaze", "Scenske vjerske proslave" itd. "Iznimnu vrijednost imaju prilozi V. Rabadana u književnoj reviji 'Marulić', u kojoj on surađuje od njezina osnutka 1968.", zapisao je, između ostaloga, prof. Radovan Grgec. Isto tako prof. Grgec ističe Rabadanovu suradnju u "Maruliću" prilozima u rubrici "Theatralia et alia". Vjerujem da neću biti nepravedan prema djelu Vojmila Rabadana ako kažem da su to bili njegovi zvjezdani trenuci. Rabadanovi prilozi u rubrici koja je osvjetljivala kazališna i uopće kulturna zbivanja, s početkom 1976. pa do 1983. godine, bili su duhovna hrana hrvatske inteligencije. Nekonformistički prezentirao je čitateljima sve ono najvažnije što se zbivalo u kazališnom životu, posebno, ali ne zaboravljajući osvrnuti se i na književna, likovna i kulturna zbivanja u cjelini. Uvijek, u svakoj prilici i na svakom mjestu branio je interese hrvatskoga naroda. Na kraju, sve do smrti, suradivao je u reviji "Veritas".

Ako je u vrijeme njemu nesklonoga društva bio zatvaran, prešućivan, napadan i nenagraden, vrijeme je da uz devedesetu obljetnicu rođenja Vojmila Rabadana izrazimo hvalu čovjeku, umjetniku i znanstveniku koji je svojim djelovanjem obogatio hrvatsku kulturu i zadužio sve nas. Najmanje što mu možemo reći, to je naše hvala, ali ostaje i želja da se njegovo ime uzdigne do spomenika koji će govoriti generacijama o veličini i snazi duha katolika i Hrvata Vojmila Rabadana. Sjećajući se njegova djela, moramo, kako je to napisao prof. Mirko Petravić, "odati mu počast i hvalu za sve što je učinio, što je značio i bio..." I tako neka bude!

Duško MATAS

Lava Etne

(haiku)

Crvena magma
kulja i puzi putem
crnog bespuća.

Stvrdnuta lava
crne brazde vrleti
bez živog traga.

Gola planina,
u udolici lave
pocrnjen snijeg.

Kroz crnu pustoš
zasvjetlucao jedan
kristal u lavi.

Ispod vulkana
u polju crne lave
rast prve travke.

Sivi kamenjar,
na staroj lavi raste
gusto busenje.

Milan RADIĆ

Hrastovički sin

Mati Marčinku

Njegove su dječje prohodale noge
u seoskoj staroj kući
u kojoj križ život uči
uz rijetku radost i uz suze mnoge.

U zagrebačke škole pobožno išao
s đačkom torbom u ruci
i u gradskoj čestoj buci
ljubav mu za knjigu nitko nije stišao.

Danas njegovo pero oblake tjera
iz tamnice hladne, crne
kojima se nikad neće znati mjera.

Hrastovički sine, zovemo te zato
što u nama ništa ne trne
i sve su tvoje knjige za nas zlato.

Ton SMERDEL

*Rukovet novolatinskih pjesama**

Lišću i prijateljima

Vjetar, guste lišća noseći hrpe, pjeva
šafranaste pjesme dok sunce tone u oblacima
zasjenjujućim.
Večer dolazi, prijatelji! Gdje ste sa svojim smijehom?
Samo zujanje vjetra izlijeće iz krošnji bukava
u srce pada blijedo kao lice nekada vedro
prijatelja milog što leži u žalosnu naručju Smrti.

Rekanatsko jutro

Netko tankom trskom
ujutro budi
na brežuljku
osvitkom obasjane
rosom oteščale borove
Sunčev dlan nježno gladi niske masline
Sve odlaze Nimfe
samo zlatna ostavljaju vela
dok uskoro srebrenim glasom
u dolini sve izvor-vode žubore
Zanesen pjesmom
stojim radostan u srcu
videći kako se turobna sjeta
prijatelja Leopardija
u neizmjerju raspršuje svjetlosti

Uskoro večer

Uskoro će te zakriti večer
ljubičastim cvijećem
i glas tvoj će biti
šumorenju borova nalik
Možda
Šutljiva noć crnim rukama
jednu blistavu zvijezdu
u srcu tvojem gasi

Sva lijepa

Evo ide
Djevica divna
raspupalu cvijetu
slična je ona
proljeća što se rađa
otkriva tajne
Oko nje sve pjesmom klikće
kad izlazi sunce
U djevojčinim rukama zelena
maslinova grana
Njezine oči lijet su
golubica po zraku
Gle kako blista kao glasnica proljeća
korača putem
ljepša od proljeti
ljupkija od sunca

* S latinskoga prepjevao: Mato Marčinko

Tatjana KREN

Kroz Sveta vrata u Jubilej 2000.

Sveta vrata šira na kraju tisućljeća

U svezi s najavljenom proslavom Velikog jubileja 2000., Ivan Pavao II. u papinskoj buli "Otajstvo Utjelovljenja" (Incarnationis Mysterium), buli najave Velikog jubileja 2000. godine, poručuje: *Prigodom ovog velikog slavlja srdačno pozivam i sljedbenike drugih religija, kao i sve koji su udaljeni od vjere u Boga, da s nama podijele našu radost. Kao braća jedne ljudske obitelji prijeđimo zajedno prag novog tisućljeća koje će od svih zahtijevati zalaganje i odgovornost.*

Jubilarna će godina svima nama vjernicima sa svom jasnoćom naglasiti otkupljenje koje je ostvario Krist svojom smrću i uskrsnućem. Nitko ne može, poslije Kristove smrti, biti odijeljen od ljubavi Božje, osim svojom vlastitom krivnjom. Milost milosrđa dolazi svima ususret, jer svi oni koji su pomireni mogu postati i "spašeni životom njegovim".

Određujem stoga da **Veliki jubilej 2000. godine započne u božićnoj noći 1999. godine** *svečanim slavljem, otvaranjem Svetih vrata bazilike svetoga Petra u Vatikanu, nekoliko sati prije svečanog slavlja u Jeruzalemu i u Betlehemu i otvaranja Svetih vrata u drugim patrijarhijskim bazilikama u Rimu. Za baziliku svetoga Pavla izvan zidina otvaranje Svetih vrata bit će odgođeno do 18. siječnja, kada počinje Svjetska molitvena osmina za jedinstvo kršćana, da i tako naglasim osobiti ekumenski značaj, koji ima ovaj Jubilej. (...)*

Neka Božić 1999. godine bude za sve svjetlom obasjani blagdan, predigra za posebno produbljeno iskustvo milosti i božanskog milosrđa, koje će se protegnuti **do zatvaranja jubilarne godine na dan Bogojavljenja Gospodina našega Isusa Krista, 6. siječnja 2001.**

Govoreći o *Svetim vratima*, Sveti Otac pojašnjava: *Upućivanje na vrata podsjeća na odgovornost svakog vjernika da prijeđe njihov prag. Proći kroz ta vrata znači ispovjediti da je Isus Krist Gospodin, učvrstiti svoju vjeru u nj, da bismo mogli živjeti novim životom koji nam je on podario. To je odluka koja pretpostavlja slobodni izbor i ujedno hrabrost ostaviti nešto, znajući da se zadobiva božanski život. U tom će duhu Papa prvi proći kroz Sveta vrata u noći između 24. i 25. prosinca 1999. Prelazeći prag tih vrata Papa će pokazati Crkvi i svijetu sveto Evanđelje, izvor života i nade za treće tisućljeće koje nadolazi. Kroz Sveta vrata, koja su u simboličkom pogledu šira na kraju tisućljeća, Krist će nas dublje uvesti u Crkvu, svoje Tijelo i svoju zaručnicu.*

Sveta jubilarna godina započinje, dakle, u božićnoj noći, 1999. godine, a završava 6. siječnja 2001. godine. U cijelom razdoblju Jubileja kroz otvorena Sveta

vrata rimskih bazilika, kako kaže Papa, šira na kraju tisućljeća, proći će milijuni kršćana. U papinskoj buli Ivan Pavao II. piše: ... *taj će se događaj slaviti istodobno u Rimu i u svim mjesnim crkvama po cijelome svijetu, te će imati, da tako kažem, dva središta: s jedne strane Grad, u kojem je Providnost htjela smjestiti sjedište Petrova nasljednika, a s druge strane Svetu zemlju, u kojoj je Sin Božji rođen kao čovjek, uzevši naše tijelo od Djevice imenom Marija. S jednakim će se dostojanstvom i važnošću Jubilej slaviti, osim u Rimu, u zemlji koja se s potpunim pravom zove "sveta", jer se u njoj Isus rodio i umro. Ona zemlja u kojoj je nastala prva kršćanska zajednica jest ujedno i mjesto na kojem se dogodila objava Božja čovječanstvu. To je obećana zemlja koja je obilježila povijest židovskoga naroda i koju štuju i sljedbenici islama. Neka Jubilej bude poticaj daljnjem koraku u uzajamnom dijalogu, sve dok jednoga dana svi zajedno - židovi, kršćani i muslimani - ne razmijenimo u Jeruzalemu pozdrav mira.*

Upute za dobivanje jubilarnoga oprosta

Apostolska penitencijarija je, dekretom sastavljenim po volji Svetoga Oca, utvrdila red koji treba poštivati da bi se dobio potpuni oprost za vrijeme cijelog trajanja Jubileja, koji može biti namijenjen i dušama pokojnih vjernika.

Nakon pojedinačne i cjelovite, dostojno obavljene sakramentalne ispovijedi, vjernik može primiti i namijeniti drugima dar potpunoga oprosta. Nužni uvjeti za dobivanje jubilarnoga oprosta su:

1) *U Rimu* - pobožno hodočašće u jednu od četiriju patrijarhijskih bazilika i pobožno sudjelovanje u svetoj misi, nekom drugom liturgijskom slavlju ili pobožnosti ili klanjanje Presvetome sakramentu i pobožno razmatranje. Pod istim uvjetima uključene su još tri crkve: bazilika svetoga Križa jeruzalemskoga, bazilika svetoga Lovre, svetište Majke Božje od božanske ljubavi, kršćanske katakombe.

2) *U Svetoj zemlji* - uz iste uvjete i posjet bazilici groba Isusova u Jeruzalemu, bazilici rođenja Isusova u Betlehemu ili bazilici navještenja Marijina u Nazaretu.

3) *U drugim crkvenim pokrajinama* - sveto hodočašće i sudjelovanje u liturgijskom slavlju ili drugoj pobožnosti u prvostolnoj crkvi ili drugoj crkvi ili mjestima koje odredi ordinarij.

4) *Na svakome mjestu,* uz ispunjenje uobičajenih duhovnih, sakramentalnih i molitvenih uvjeta, ako vjernici posjete bolesnike, zatvorenike, napuštene starije osobe, hendikepirane i dr., jer se smatra da time hodočaste samome Kristu u njima prisutnome. Potpuni oprost može se dobiti jedanput na dan. Također su u uvjete za dobivanje jubilarnoga oprosta uključene i inicijative koje na konkretan i plemenit način izražavaju pokornički duh (odricanje, darivanje siromašnima, potpomaganje većim doprinosom djelâ vjerskog i društvenog karaktera, posvećivanje svoga slobodnog vremena djelatnostima u korist zajednice i slično).

Za one koji su zakonito spriječeni zbog bolesti ili vezani klauzurom, ispovjednici mogu promijeniti gornje uvjete te oni mogu dobiti oprost sjedinjujući se duhovno s onima koji na redovit način obave propisano djelo.

Prvi proslavljeni Jubilej

Pred vratima je, dakle, proslava 2000. rođendana Isusa Krista, te prelazak praga trećeg Kristova tisućljeća. Pritom treba znati da računanje vremena od Kristova rođenja nije bilo usvojeno odmah, nego tek nakon što je kršćanstvo 392. godine (1145. od osnutka Rima) postalo jedinom i državnom vjerom Rimskog Carstva, odlukom rimskoga cara Teodozija, a u vrijeme pape sv. Siricija (384.-399.). No, već za Teodozijevih nasljednika, Rimsko Carstvo se 395. godine rascijepilo na dva, nikad više spojena dijela: Zapadno i Istočno Rimsko Carstvo. Samo osam desetljeća kasnije, Zapadno Rimsko Carstvo nije uspjelo odoljeti provali poganskih germanskih plemena te je 476. godine propalo, dok je na Petrovoj Stolici stolovao sv. Simplicij (468.-483.). Istočno Rimsko Carstvo ili Bizant nastavilo je živjeti još gotovo cijelo tisućljeće, sve do turskih osvajanja, 1453. godine.

U takvim vremenima, kada Zapadno Rimsko Carstvo više nije postojalo, Petrova Crkva u Rimu bila je neprestano izložena opasnostima, ali Petrove nasljednike, pape, to nije moglo pokolebati u daljem širenju Radosne vijesti. Tijekom vremena poganski su narodi primali kršćanstvo te se vjera u Krista iz Rima širila diljem Europe i svijeta.

U nemirnim vremenima pola stoljeća nakon propasti Zapadnog Rimskog Carstva, godine 525., opat Dionizije Mali je po nalogu pape sv. Ivana I. (523.-526.) proširio i dopunio uskrsne tablice, kojima se računao tijek nastupanja uskrsnih nedjelja. Naime, uskrsna nedjelja je prva nedjelja nakon proljetne ravnodnevice i potom Uštapa. Uz izradu tablica Dionizije se latio i određivanja godine Kristova utjelovljenja, sigurno u uvjerenju da bi računanje vremena po Kristu konačno uvelo red u julijanski kalendar koji se koristio s različitim počecima (erama): od postanka Rima, od vladavine nekog konzula, cara, kralja i slično, posebice cara Dioklecijana, velikoga protivnika kršćana. A uvođenje reda i jedne sigurne ishodišne točke omogućilo bi sigurnu i jednostavnu upotrebu tzv. velikoga uskrsnoga kruga. Jedan krug traje 532 godine, nakon čega se uskrsne nedjelje ponovo ciklički ponavljaju. Kako je prema dostupnim podacima izračunao da se Utjelovljenje Kristovo zbilo 25. ožujka 753. godine od osnutka Rima, Dionizije je računao da je 1. siječnja 754. godine od osnutka Rima nastupila 1. godina po Kristovu Utjelovljenju, prva godina Gospodnja. U Italiji se kršćanska era počela koristiti već u istom stoljeću, u Englesku ju je u VIII. st. uveo engleski redovnik Beda Časni, a u Hrvata je prihvaćena već krajem IX. stoljeća.

Proširenju kršćanske ere najviše je pridonio jedan od najvećih kršćanskih vladara, franački kralj Karlo Veliki (742.-814.). Franački vladari postali su, nakon pokrštavanja Franaka, gorljivi zaštitnici Svete Stolice te je njihovom zaslugom osnovana 756. godine posebna nezavisna *Papina Država*, u kojoj je papa bio suveren, a svaki franački vladar bio je dužan štititi papu, *Papinu Državu* i rimsku Crkvu od unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Uz Rimsko vojvodstvo, u sastavu *Papine Države* bile su dvije pokrajine, Ravenski egzarhat i Pentapolis, koje je Svetoj Stolici predao franački kralj Pipin Mali (o. 714.-768.). Papina Država trajala je više od 1100 godina, do 1870., a osnovna joj je namjena bila štititi papu od cezaropapizma, odnosno uplitanja vladara u vjerska pitanja. Franačkog kralja Karla Velikoga, na sam Božić 800. godine, u bazilici sv. Petra, papa sv. Lav III. (795.-816.) okrunio je carskom krunom i pomazao za cara, čime nastaje *Sveto Rimsko Carstvo*. Time je carsko dostojanstvo Zapadnog Rimskog Carstva, nakon više od tri stoljeća prešlo na franačkog vladara.

Premda je kršćanska era zaživjela u Europi, a Papina Država bila relativno sigurna, nije bilo posebnoga slavljenja jubilarnih godina, sve do 1300. godine i pape Bonifacija VIII. (1294.-1303.).

Slavljenje jubilarne godine

Papa Bonifacije VIII. bio je rodom iz Napulja. Imao je dobre namjere da Crkvi osigura slobodu i mir i pomiri razne države, ali zbog nerazumijevanja prilika doveo je Crkvu u veoma težak položaj. Zbog nesporazuma i sukoba s francuskim kraljem Filipom IV. Lijepim (1285.-1314.) po kraljevom je nalogu francuska vojska zarobila Papu u Anagniju. Premda je oslobođen i vratio se u Rim, to je oslabilo Papin ugled, a posljedica toga je "avignonsko sužanjstvo" papa, koje je trajalo 70 godina te ga nazivaju i "babilonskim sužanjstvom". Naime, papa Klement V. (1305.-1314.) i još šest papa stolovalo je tada u Avignonu, a ne u Rimu.

Uz papu Bonifacija VIII. vezana je *prva proslava jubilarne godine*. Naime, on je 1300. godinu proglasio jubilarnom godinom 1300 godina od rođenja Isusa Krista i naredio da se jubilarna godina slavi svake stote godine. U papinskoj buli najave Velikoga jubileja 2000. godine Ivan Pavao II. je napisao: *"Naša se misao vraća unazad sve do godine 1300., kada je papa Bonifacije VIII., u skladu sa željom čitavoga naroda rimskoga, svečano proglasio prvi Jubilej u povijesti Crkve. Nadovezujući se na jednu drevnu tradiciju po kojoj su podijeljena 'izobilna oproštenja i otpuštanja grijeha' svima onima koji su posjetili baziliku svetoga Petra u Vječnome Gradu, on je htio dati tom prilikom 'ne samo što izobilniji nego potpuni oprost od sviju grijeha'. Od tada pa nadalje Crkva je vazda slavila Jubilej kao važan korak na svom putu prema punini u Kristu."*

Avignonski papa Klement VI. (1342.-1352.) odredio je jubilarnom svaku pedesetu godinu te je i 1350. godina bila jubilarna. U Rim se iz Avignona vratio tek

papa Grgur XI. (1370.-1378.), pod kraj svoga pontifikata, 1377. godine i nastanio se, ne u Lateranu, nego u Vatikanu. Papu Grgura XI. u Rimu je 1378. naslijedio Urban VI. (1378.-1389.), koji je jubilarnom godinom proglasio svaku 33. godinu, u spomen na Isusovu smrt i uskrsnuće. U njegovo vrijeme došlo je do zapadnog raskola koji je trajao 30 godina. Naime, 13 francuskih kardinala nije priznalo Urbana VI. nego su izabrali novoga papu, Klementa VII. sa sjedištem u Avignonu. Saborom u Pisi, 1409. godine, izabran je i treći papa, Aleksandar V. U međuvremenu Urbana VI. u Rimu je naslijedio Bonifacije IX. (1389.-1404.), u čije je vrijeme proslavljena jubilarna 1400. godina, zatim Inocent VII. (1404.-1406.) te Grgur XII. (1406.-1415.). Tek je XVI. opći crkveni sabor u Konstanzu (1414.-1418.) uklonio raskol u Crkvi i izabrao novoga papu, Martina V. (1417.-1431.), u vrijeme kojega je proslavljen 5. jubilej, godine 1423. Tom prilikom je Sveti Otac po prvi put simbolički ušao kroz Vrata koja predstavljaju Krista Spasitelja: *Ja sam vrata. Ako netko uđe po meni, bit će spašen: ući će i izaći i naći pašnjak* (Iv 10,7-9). Bila su to vrata bazilike sv. Ivana Lateranskog.

U vrijeme pontifikata Nikole V. (1447.-1455.) proslavljena je Sveta jubilarna godina 1450., a potom je papa Pavao II. (1464.-1471.) odredio jubilarnom svaku 25. godinu, kako bi svaka generacija hodočasnika u Rim imala tijekom života mogućnost hodočašćenja u Rim i primanja posebnih milosti u jubilarnoj godini.

U vrijeme Siksta IV. (1471.-1484.) Jubilej je proslavljen sedmi put, 1475. godine.

Sveta vrata jubileja

Prekretnicu u slavlju jubileja, odnosno početak tradicije koja se održala do danas, označio je 8. jubilej, proslavljen 1500. godine, u vrijeme pontifikata pape Aleksandra VI. (1492.-1503.). Tada su otvorena vrata u 4 patrijarhijske bazilike: Sv. Ivan Lateranski, Sv. Petar, Sv. Pavao izvan zidina i Sv. Marija Velika, i ta su vrata nazvana *Svetim vratima*. Također je odlučeno da svaka vrata budu "zazidana" istekom svete godine i ponovno otvorena u sljedećem jubileju, a Papa je pri otvaranju upotrijebio čekić (željezni). Po prvi put je recitirao stihove na koje su pjevači odgovarali, a jubilarni je oprost proširen na cijelu Italiju i to sve do Duhova 1501. godine. Tada je utvrđeno da samo papa može otvoriti i zatvoriti *Sveta vrata Sv. Petra*.

Deveta po redu proslavljena jubilarna godina bila je 1575., u vrijeme pape Grgura XIII. (1572.-1585.), a u proslavu su uključene bazilike sv. Sebastijana (katakombe), sv. Lovre izvan zidina i Svetog Križa Jeruzalemskog, no bez svetih vrata, kao bazilike koje se obavezno moraju posjetiti za vrijeme hodočašća. Otad se govori o *"sedam rimskih crkava" - "La sette chiese di Roma"*. Grgur XIII. je onaj Papa kojemu zahvaljujemo današnji reformirani kalendar, nazvan gregorijanskim, uveden 1582. godine.

Sljedeći Jubilej, kojim je završilo šesnaesto stoljeće, bila je Sveta jubilarna godina 1600., u vrijeme pape Klementa VIII. (1592.-1605.), koji je, prema odredbi pape Siksta V. (1585.-1590.) odredio da se jubilejski oprost, osim posjetima sedmerim rimskim crkvama, može postići i posjetom staroj bazilici Santa Maria del Popolo pri Flaminijevu ulazu. Također je uveo običaj da se iznad Svetih vrata postavi spomenploča o prethodnoj svetoj godini, što se i danas poštuje.

Godine 1749., pri otvaranju Jubileja 1750., u vrijeme pape Benedikta XIV. (1740.-1758.), blagoslovljena su nova drvena krila *Svetih vrata bazilike sv. Petra.*

Godine 1800. Jubilej nije proslavljen zbog Napoleonove okupacije *Papine Države*. Naime, Francuzi su 1797. osvojili *Papinu Državu* i proglasili *Rimsku Republiku*. Papu Pija VI. (1775.-1799.) su 1798. godine odveli kao zarobljenika u Valenciju. Umro je 29. VIII. 1799. godine, a novi papa Pio VII. (1800-1823.) ustoličen je 14. III. 1800., ali je i on bio Napoleonov zarobljenik u Kvirinalskoj palači. Kada se Napoleon proglasio nasljednikom Karla Velikog, a područje *Papine Države* priključio Francuskoj, Papa ga je izopćio iz Crkve, a on je Papu tri godine držao zasužnjenoga u Savoni. U Rim se Pio VII. vratio tek 1814., nakon Napoleonova poraza.

Svete jubilarne godine u XIX. stoljeću

U prvoj polovici i sredini XIX. st., u vremenu težnji za ujedinjenjem Italije, najveća je papinska briga bila sačuvati *Papinu Državu*. Tek što se 1814. *Papina Država*, u vrijeme pape Pija VII., oslobodila Napoleonove okupacije, napad je pokušao napuljski kralj Murat, ali nije uspio. Za pontifikata Lava XII. (1823.-1829.) proslavljena je jubilarna 1825. godina. Godine 1831., za vrijeme Grgura XVI. (1831.-1846.) došlo je do nove opasnosti, revolucije, no austrijska i francuska vojska uspostavile su mir u *Papinoj Državi*.

Nova revolucija buknula je 1848., u vrijeme stolovanja Pija IX. (1846.-1878.), a 1849. proglašena je Rimska Republika, no francuska je vojska, u obrani katoličanstva, uspostavila mir u Rimu. Zbog ratnih okolnosti nije mogla biti proslavljena jubilarna 1850. godina.

Od 1859. do 1870. godine Rim je štitila francuska vojska, no, zbog rata s Prusima, Francuzi su 1870. napustili Rim, što je iskoristio kralj Sardinije Viktor Emanuel (1849.-1878.), koji je stao na čelo pokreta za ujedinjenje Italije. On je u vrijeme trajanja Prvoga vatikanskog sabora papi oteo Rim. Naime, Pio IX. nije želio prolijevanje krvi pa je izvjesio bijelu zastavu i predao Rim Talijanima, a sam je svojevoljno ostao zatvoren u Vatikanskom dvoru, prosvjedujući protiv nasilja. Rješenje za prestanak neprijateljskog stanja, koje je gotovo 60 godina vladalo između Svete Stolice i talijanske države, nađeno je tek 11. veljače 1929., kada je sklopljen *Lateranski pakt* između pape Pija XI. (1922.-1939.) i Italije, po kojemu

Papa ima suverena, vladarska prava na području Vatikanskog Grada, u Lateranskoj palači i u ljetnikovcu Castel Gandolfo.

S obzirom na zategnute odnose između Svete Stolice i talijanske države, nije mogla biti proslavljena jubilarna 1875. godina te je tako 1825. ostala jedina proslavljena jubilarna godina u XIX. st., sve do pape Lava XIII. (1878.-1903.) i Svete 1900. godine, kao 22. proslavljene jubilarne godine od 1300. g.

Papa Lav XIII. (1878.-1903.) i Sveta jubilarna 1900. godina

Papu Pija IX. naslijedio je 20. veljače 1878. godine papa Lav XIII. (Joachin Pecci), kojega je u prvom redu zanimalo pitanje Crkve i države te je u nekoliko enciklika razvijao nauku o kršćanskoj državi. Usprkos propasti *Papine Države* 1870. godine, moralni ugled papinstva bio je u stalnom porastu. Prestiž papinstva vidljiv je i u sve većem broju diplomatskih predstavništava u Vatikanu, kako katoličkih tako i nekatoličkih država. O Papinu ugledu moralnoga autoriteta svjedoči i Bismarckova molba iz 1885. godine papi da posreduje u sporu oko posjeda Karolinskih otoka između Njemačke i Španjolske, kao i posjet cara Wilhelma II. Vatikanu 1890. g., kada je s Lavom XIII. razgovarao o teškim socijalno-političkim problemima u industrijskim državama. Rezultat tih razgovora bila je čuvena Papina socijalna enciklika "Rerum novarum", o radničkom pitanju (1891.), koja se ne ograničava samo na karitativne mjere nego po prvi put razvija katoličko rješenje socijalnog pitanja, što se ogleda i u današnjim stavovima Crkve.

U vrijeme pape Lava XIII. pozornost je obraćana i hodočašćima vjernika iz svih zemalja u Rim, za što su preduvjete stvarala sve bolja prometna sredstva. Rim se sve više pokazivao središtem kršćanskog svijeta. U takvom ozračju došla je 1899. godina i pripreme za Svetu jubilarnu 1900. godinu. Cijelu 1899. obilježilo je veoma loše zdravstveno stanje Lava XIII. i operacija u dobi od 89 godina te se očekivalo da Lav XIII. neće dočekati ni Svetu 1900. godinu, a kamoli dvadeseto stoljeće.

Papinskom bulom od 11. lipnja 1899. Lav XIII. proglasio je 1900. godinu Svetom jubilarnom godinom 1900 godina od rođenja Isusa Krista i objavio da vjerni kršćani mogu u Rimu dobiti velika izvanredna oproštenja. U Rim je pozvao sve kršćane svijeta. Oni koji se istinski ispovjede i pričeste dobit će obilato oproštenje grijeha, posebice ako tijekom 20 dana (za stanovnike Rima) odnosno 10 dana (za ostale hodočasnike) pohode 4 glavne rimske crkve: apostola Petra, apostola Pavla, sv. Ivana Krstitelja i Sv. Marije Velike, te se ondje pomole za nestanak krivovjerstva, slogu katoličkih vladara i spasenje kršćanskog puka. Najavio je da će završetak stoljeća proslaviti tako što će sve biskupije, cjelokupnu Crkvu i cijelo čovječanstvo posvetiti Presvetomu Srcu Isusovu, što je i učinio. Objavio je početak proslave Svete jubilarne godine večernjom misom na Badnjak 1899. godine, a završetak večernjom misom na Badnjak 1900. godine.

Obred simboličnog otvaranja vrata Svete jubilarne 1900. godine održan je na Badnjak, 24. prosinca 1899. godine u 11 sati u predvorju crkve sv. Petra. Papu Lava XIII. nosili su u nosiljci u Sikstinsku kapelu. Poslije kratke molitve zapjevao je "Dođi, Duše Sveti", a potom sjeo na prijestolje. Na znak dan velikim zvonom Petrove crkve sišao je s prijestolja i krenuo prema *Svetim vratima*. Kardinal Vannutelli uručio mu je zlatni čekić, dar talijanskih biskupa. Sveti Otac je tri puta udario zlatnim čekićem o već prije polomljen zid *Svetih vrata*, govoreći propisani liturgijski vers. Radnici crkve sv. Petra oborili su na tlo *Sveta vrata*, kojima su pak penitencijari svetom vodom oprali prag i stubove. Papa je zapjevao psalam "Jubilate Deo", Pier Luigija Palestrine, a papinski pjevači nastavili su pjesmu. Potom je kleknuo na prag *Svetih vrata*, držeći u desnoj ruci križ, a u lijevoj svijeću. Zapjevao je "Tebe Boga hvalimo". Nakon pjesme Papa je ustao i krenuo u baziliku, a sva rimska zvona su zazvonila, najavljujući početak Svete jubilarne godine.

Sveta vrata Sv. Pavla papa Lav XIII. otvorio je nakon 125 godina, jer nisu bila otvarana od jubilarne 1775. godine, a također i vrata drugih bazilika, koja nisu otvarana od 1825. godine.

Bez obzira na poodmaklu dob i krhko zdravlje Sveti Otac je dočekao dvadeseto stoljeće i jubilarnih 25 godina svoga stolovanja. Umro je 1903. godine.

Svete jubilarne godine u XX. stoljeću

Prvi Jubilej u XX. stoljeću proslavljen je 1925. godine, za vrijeme pontifikata Pija XI. (1922.-1939.), koji je rođen kao Achille Ratti, godine 1857. u Desiu kod Milana. Propovijedao je misao o Kristovu kraljevstvu i 1925. godine uveo blagdan Krista Kralja. U njegovo vrijeme godina 1933. proslavljena je kao Sveta jubilarna 1900. godina od Isusove smrti i uskrsnuća, a obje jubilarne godine slavljene su pod lozinkom: "Krist mora vladati". Jedna od misli vodilja njegova pontifikata bila je o suradnji i sudjelovanju laika u hijerarhijskom apostolatu Crkve. Za njegova stolovanja zaključen je 1929. godine *Lateranski ugovor*.

Pija XI. naslijedio je Pio XII. (1939.-1958.), rođen kao Eugenio Pacelli, sin starorimske pravničke obitelji. On je vodio Crkvu u teškom i osjetljivom razdoblju drugoga svjetskog rata i poraća. Kardinalski je kolegij otvorio svim narodima i rasama. U Svetoj jubilarnoj godini 1950. proglasio je dogmu o *Uznesenju Marijinu*. S obzirom na golemo povećanje broja hodočasnika u vremenu sve boljega i bržega prometovanja, Pio XII. je smanjio obavezu posjeta bazilika za dobivanje jubilarnih oprosta na jedan posjet rimskoj bazilici te je ukinuo vremenske obaveze. Papa je blagoslovio nova *Sveta vrata* bazilike sv. Petra, jer su nakon dvjesto godina drvena vrata zamijenjena brončanim, koja je izradio kipar Consorti.

Papa Pavao VI. (G. B. Montini) rođen je u Concesiju kod Brescie. U vrijeme njegova stolovanja (1963.-1978.) proslavljen je Jubilej 1975. godine. Sadašnji

Papa, Ivan Pavao II. (1978.), Poljak Karol Wojtyla, proglasio je godine 1983. Jubilej 1950 godina od Isusove smrti i uskrsnuća, 27. proslavljenu jubilarnu godinu od 1300. godine i prvoga proslavljenog Jubileja. U Buli najave Velikog jubileja 2000. godine, Ivan Pavao II. o tome piše: *"Za vrijeme svojega pontifikata imao sam sreću 1983. godine proglasiti izvanredni Jubilej: 1950 godina od otkupljenja ljudskoga roda. Otajstvo otkupljenja ljudi, koje je ostvario Isus svojom smrću i uskrsnućem, vrhunac je događanja koje započinje utjelovljenjem Sina Božjega."*

Svaka jubilarna godina za kršćane je sveta godina, a posebice vremenska razdoblja kao što su stoljeće i tisućljeće, koja se smatraju znakom punine, ispunjenja Božjih darova i vječnog života. Naša generacija ima stoga rijetku priliku doživjeti ne samo smjenu Kristovih stoljeća, nego i dvaju tisućljeća. U papinskoj buli papa Ivan Pavao II. o svetoj godini piše: *"Sveta je godina po svojoj naravi vrijeme poziva na obraćenje. (...) A obraćenje je, u prvom redu, plod milosti. Duh Sveti nuka svakoga od nas 'da uđe u sebe samoga' i bude svjestan potrebe da se vrati u Očev dom. Ispit savjesti je, prema tome, jedan od najvažnijih čina osobnog života. Njime se, naime, svaki čovjek stavlja pred istinu svoga vlastitoga života. Tako on otkriva kako su daleko njegovi čini od ideala za koji se odlučio."*

UPRAVO IZAŠLO !

1. DANICA 2000. - knjiga na 224 stranice, zanimljiva, zabavna i poučna sadržaja, s dva priloga na obojenu papiru.

2. DŽEPNI KALENDAR 2000. - sa slikama zagrebačkih nadbiskupa i pomoćnih biskupa

3. ZIDNI KALENDAR - s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručuje se kod izdavača

HKD SV. JERONIMA
10000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
Tel. 01/431-950

Danas

Danas se ispunila riječ proroka:
On me posla blagovjesnikom biti siromasima
proglasiti sužnjima oslobođenje
vid slijepima
ohrabriti potlačene

tašto bogatstvo dati bogatima
sinovsku ljubav prezrenima

pravo kraljevanje krotkima
lažno i isprazno silnicima

za nagradu će milosrdni
postati milosrdnima

za kaznu će progonitelji
postati progoniteljima

i zao će postati još zločestijim
a dobar još boljim

tko krade, krast će još i više
tko ubije, sve će više ubijati

jahači Otkrivenja
otpečatiše dvadeseto stoljeće
Levijatan ispliva iz volje za moću
tašte zvijezde padahu s neba

samo oni slobodna pogleda
vidješe Boga
kako sudbonosno obrće kotač svijeta
mučen u koncentracionom logoru
uzdižući se u nebo iz plinske komore

Dvadeseto stoljeće
poklonilo nam je nove riječi:
radioaktivnost, tenk, radar, nuklearna bomba
fašizam, Gestapo, Gulag, Kagebe,
kulturna revolucija, hladni rat
koncentracioni logor, plinska komora
AIDS, antibiotik, računalo, neutron...

Sve neke hladne ćoškaste riječi
tehnološki krute, neumitne
u strojnom koraku marširaju
tutnje kao stroj za pranje rublja
u kojem se vrti naša dezinficirana svijest
isprana i sterilna

Ode kvragu u kič:
ljubavni uzdah
svijet što je nalik na cvijet
pramen kose i kap rose
nježna stopala

Sad je vrijeme za tenk
umjesto poljupca plinska komora
nad glavom radioaktivnost aureole
Veliki Brat umjesto Boga
Gulag u rosno jutro
hidrogenska bomba sviće na obzorju

blaženi bijedni
teško moćnima
jao bezbrižnima
radost razapetima

putovi su ravni kao staklo
ravnoteža užasa i nade
križ je vaga
s dvije plitice

ožalošćeni se tješe
obijesni srljaju u očaj
slijepi vide
vidoviti oslijepljuju

Narodi izlaze iz ropstva
ognjeni topot jahača Otkrivenja
mrvi farizejska carstva

Ravnalom si danas izmjerio
udisaj i izdisaj gavana
skriveni obračun moćnika
konto svačijega srca

Danas se ispunilo Pismo
otajno računalo se umrežilo
u kapilare našega mesa

Užitak i bol vage
Pravda je skinula povez s očiju
i podigla mač

Mladen JURČIĆ

Raskrižje

I.

Jer na dnu svega toga, čak i u potpunu rasulu, još je postojano i unatoč svemu neuništivo iskrila ona nježna, paučinasta Tajna što se ugnijezdila u dalekomu, nedohvatljivomu, beskrajno istančanu središtu "svijeta" - svega u nama i oko nas, što nas okružuje, svega što nam je poznato i što osjećamo - iako toga središta za Antuna S. više nije bilo, jer iz "svijeta" se, možda potpunije i neopozivije od bilo kakvoga redovnika, povukao ovamo, u kuću na rubu šume, za koju mu se činilo da je na kraju svega pa i njega samoga i u kojoj je naumio provesti posljednje dane.

Iz jesenje će šume unaokolo možda još uspjeti izvući, destilirati nekakve posljednje, beskorisne i više nimalo utješne zapise, a onda će se, u besmislenu i varljivu svijetu (koji je, iskristaliziravši se u konačnu spoznaju uzaludnosti, za Antuna postao suvišan - jer naš je svijet, sa svojim bojama, ozračjima, putovima i objektivnim krajolicima, tako podešen našemu gledanju da je samo odsjaj naše spoznaje) odlučiti na posljednju besmislenost i možda podlost prema Stjepanu, njegovu prijatelju, jer počinit će samoubojstvo u vikend kući, kamo ga je Stjepan pozvao da se odmori i opusti.

Ipak, slika Stjepana koji svom prijatelju predaje ključeve kuće kako bi se ovaj "sabrao, smirio i nastavio stvarati u nadahnjujućoj prirodi", u Antunu nije izazivala grižnju savjesti, tjeskobu ni nelagodu zbog takve nakane, iako će Stjepan to nedvojbeno smatrati šokantnim, strašnim, pa čak i izdajom, jer brbljajući o "nadahnuću", nije mogao ni slutiti kakvo je krajnje nadahnuće Antun zapravo dosegnuo...

Bilo mu je dosta brbljanja, Stjepanova, ili bilo čijega. *Riječi*, sve same jalove riječi: glupo dobronamjerne, ili još gluplje pakosne, uzvišene ili prostačke...filozofske rasprave, pokušaji izvorna izraza, istinske komunikacije ili prijevare, slabo ili sjajno pjesništvo, beskrajna, besmislena čavrljanja - sve je to sad bilo isto, posve izjednačeno, potpuno svejedno. Jalov ga (dakle gotovo svaki) govor više nije zanimao, kao ni puko, tašto, očajničko piskaranje (od kakvoga se sastoji velika većina "književnih pokušaja").

Poslije pet objavljenih djela više ga uopće nije zanimalo pisati o "svijetu", o "ljudima". Privlačilo bi ga, smatrao bi vrijednim samo još istraživanje onoga što čini *temelje* svijeta i ljudskoga bića, što je zaista u *dubini*, iza, s onu stranu i iznad našega svijeta, samo onoga neznanoga i nedostižnoga, što čini nekakav cilj, svrhu i bit, pokreće, puni i održava srca, a ostalo bi neizrecivo, možda neshvaćeno i neshvatljivo, čak kad bi mu u naglom, strašnom, gotovo neizdrživu bljesku i bilo otkriveno.

kretanja izdvojena iz sveopćega pokreta planeta i zvijezda. Ogoljeli svemirski zakoni prožimali su udivljenjem, ali i strahom, jer u njima nije bilo ničega individualnoga, ni traga skrbi za pojedinačna, malena, iz siline toga zamaha izdvojena, slučajna postojanja, njihove težnje, nadanja i boli, jer kao da su ta postojanja posve nevrijedna strašnoga veličanstva svemirskih zakona. Zamah je bio sve, samo je on bio važan, sve je drugo učas mogao zbrisati taj tamni val. Sve bi ostalo posve isto i kad bi on, Antun, odjednom nestao, ispario, što se tu i sada nije činilo nimalo nemogućim.

Iako je osjećao tjeskobu, sišao je s puta i kroz travu pošao prema mračnom zidu šume, kao prema granici, rubu svega poznatoga, iza čega bi se mogla skrivati konačna tajna, pa se onamo odvažuju otisnuti samo najodlučniji (i najbeznadniji?) istraživači.

Opet je nakratko, kao u njegovu djetinjstvu ili ranoj mladosti, sve bilo drukčije. Opet je bilo pustolovine, mogućnosti istraživanja, pa čak i djetinjega straha pred tajnama mraka, a neprolaznost barem toga osjećaja usred sveopćih mijena, gubitaka i izblijeđenosti, začudi ga i čak oduševi.

Mračni obrisi drveća i svjetlucava mreža zvijezda nad njim - sve su se pojedinačne slike zgusnule u beskrajnu prasliku svega u ničemu - vrhovne, nespoznatljive, nezamislive biti iz koje se, u osvit, sve zamislivo uvijek ponovno rađa u nerješivo pitanje.

Udisao je noć, mirise zemlje i zelenila, svježinu, novinu i pradavnu, mističnu bojazan pred nepoznatim, neodlučan da pođe dalje kroz nevidljivu, mirisnu travu i sablasno grmlje, da zađe u svemirsku nespoznatljivost mračne šume, ili da se vrati u sigurnost kuće. Ima li u ovom kraju opasnih životinja? Nije znao. Kao da više ništa nije sigurno znao, nego je svakim korakom morao sve ponovno otkrivati. Odakle taj drevni, iz nestvarnih davnina baštinjeni osjećaj mističnoga, ushitnoga straha i potrebe odlučnosti da se stalno "ide naprijed", unatoč svemu, da svaki daljnji, istinski "korak" na određeni način bude pobjeda nad samim sobom, svojim tjeskobama i svojom ništetnošću?

Milovao je grmlje kraj kojega je prolazio, dijelom iz istinskoga, iskonskoga ganuća i prisnosti s prirodom, a dijelom da bi se uvjerio da je sve isto kao i prije, pri danjoj svjetlosti, unatoč sada promijenjenim oblicima. Ali je li *bilo* isto? Zapravo nemamo nikakve sigurnosti da nešto doista poznajemo, da možemo nedvojbeno reći: *Ovo je isto*. Ipak, povjetarac i mirisi bili su umirujući putokazi.

Kad je, stigavši na početak šume, zašao među drveće, odjednom je zastao. Nalijevo je, među razrijeđenim drvećem, začuo šuštanje i učinilo mu se da, u slabu mjesečevu svjetlu vidi priliku visoka, jaka čovjeka koji stoji kraj grma. Moglo je to biti i neko drvo, stijena, ili dio grma, ali dok je zurio, prilika se malo pomakne, ne na mjestu, kao što se miču grane, nego se cijela, uz šuštanje, malo premjestila na stranu.

biramo, ukalupljujemo, nasilno uokvirujemo, trgamo, sabijamo u klišeje, u ono nama shvatljivo, prihvatljivo, pa zato vulgarizirano, u biti obezvrijedeno, umjesto da, kao drvo nasred polja, ili val, dišemo, proživljavamo, sagledavamo i zato gradimo *cjelinu*, bez obzira na sve, ne osvrćući se, kad stvaramo, na bilo kakvu prihvatljivost za "čitatelje". Pravi (makar možda i rijetki) čitatelji, nužno su tražitelji i razumiju nužnost novih putova...

Ali čak i tako, tu bi Cjelinu bilo nemoguće prenijeti, *opisati* i zato možda svakim svojim napisom, svakim opisom, posebno onim najdubljima, najtežima i najzahtjevnijima, autor zapravo vara i sebe i čitatelja. Slično je i u životu. Svaki pojedini život uvire u beskrajnu cjelinu, isprepleten je sa svime, s mnoštvom drugih života - pokušati ga pretvoriti u jednostavnu, odvojenu, samodovoljnu priču lažna je konstrukcija i prevara. Priča je *jedna*, sveopća, ali tko će je pokušati izraziti? Čak ni njegov sada tako izdvojen i usamljen život nije bio izolirana ni prikladno dramatična "priča", nego je (no za njega neuhvatljivo) kroz razne dojmove i doživljaje, uranjao u cijelu prirodu, a kroz nju opet u najviša, bolna pitanja, u tajnu svemira i njegova mogućega ili nemogućega smisla. Nema pojedinačnih događaja, ili su oni posve nevažni, pa ih nema smisla opisom izdvajati, napuhavati, "dramatski oblikovati" (kad su već neuhvatljivo oblikovani vlastitim pitanjima svrhe i sveopće povezanosti), nego se treba odmah spustiti u "bit", što god ona bila i gdje se god skrivala, a to sad više nikako nije bio u stanju.

Dok je Sunce zapadalo, a šuma se oko njega tako postupno, raznoliko i raskošno mračila, da bi svaki preljev, svaki trenutak ozračja trebalo izraziti na posve drukčiji način, ali s nesmanjenom snagom, liričnošću i izvornošću, sjedio je kraj potoka, zureći u protjecanje bistre vode, okupan stalnim mijenama šumskoga života, nepredvidivim pjevom ptica, strujanjem energije i šumorenjem u stalno drukčijemu granju.

No sva je ljepota, pomisli on, *možda ionako samo besmisleno i uzaludno uzbuđenje živaca, simptom naše prevelike, nepotrebne osjećajnosti, koja nam je samo golemi i neotklonjivi teret "u svijetu".*

II.

Te prve noći u kući što je plutala oceanima samotnosti, ni na trenutak nije mogao zaspati, iako je u krevetu što ga je dovukao pod prozor kako bi osluškivao mistične noćne glasove, dugo ležao posve nepomično, zatvorenih očiju. Nije čak bilo ni onih povremenih, varljivih potonuća u polusan iz kojega bi se budio pokušavajući se prisjetiti fantastičnih poluslika, kriptičnih poruka u kojima i najveće banalnosti imaju skriveno, bitno značenje sablasnih doziva izdaleka.

Naposljetku je ustao, izašao na terasu na prvom katu kuće i zagledao se u toplu, mračnu, zvjezdanu, bolno prisnu, no što se bilo kakve svrhe te spokojne miline ticalo beznadnu pustoš, u kojoj bi svaka zanosna, uzvišena pjesma, što se,

nalik razuzdanoj ženi, zavodljivo, skoro neodoljivo nudila, bila isto tako jalova, iskonstruirana i unatoč zvjezdanosti, lažno sjajna, a posve bi umjetnu poantu, svrhu i zaključak kao i obično nametnula naša subjektivna, uzaludna i neispunjiva čežnja za sređenošću, duboko smislenom ljepotom i nadom. Možda bi prava poanta pjesme vrijedne truda i dugoga brušenja bila upravo u toj jalovosti što bi je pjesma izražavala, u preciznu, nesmiljenu iznošenju srži toga strašnoga, negativno mističnoga prosvjetljenja u mraku, ali kako golim, slabim rukama uhvatiti zabranjenu iskru poruke što je jedva možemo podnijeti - kako je položiti u razumijevanje drugih, učiniti je bilo čijom, osim jezivo i sjajno izdvojenom u njemu samomu? A i zašto tako što i činiti ljudima, mogućim (ili nemogućim) čitateljima, zašto ih uzbunjivati, sablažnjavati?

U okolnu je mraku sve bilo na svom određenom mjestu, posve neovisno o njemu, posve ravnodušno prema njegovoj smiješno maloj, zanemarivoj pojavi na terasi sićušne kuće u golemu krajoliku, pod svjetlucanjem neizmjerna svemira, a ipak sve kao da se komešalo, vrtložilo upravo oko njega kao oko središta, naviralo prema njemu i u njega, kao da upravo tu traži svoju suštinu i potvrdu, jedinu stvarnost, kao da u ovom trenutku sve postoji samo za njega i za njegov ganućem zamućeni pogled.

Ipak: pustoš...i ništa drugo. Ništetnost ga je konačno proždrla, a svaka mu je ispunjenost negdje daleko za leđima. Činilo mu se da je sav u nekakvomu *bilo je*, a sada i ovdje nije više ništa: Bio je oženjen (barem neko vrijeme sretno), a sad je opet neizbježno sam, jer Marija ga je napustila (nije je krivio - ta i sam je sebe upravo namjeravao napustiti, ni sam sa sobom više nije mogao izdržati), u raznim je razdobljima bio vjernik, nevjernik, buntovnik, razvratnik, čistunac, putnik, filozof, ipak nekakav pisac, sretnik, patnik, uspješan, neuspješan, na nekakvom svom vrhu, a i na mračnu dnu "svijeta", lud, prosvijetljen... a sada je naprosto prazan, na kraju ispražnjen od svega, kao da je praznina konačna spoznaja, krajnje iskustvo, a sve drugo što možemo postići i osjećati samo su prolazna i prijelazna razdoblja našega postojanja i traženja, etape, faze, dionice.

Onda je sišao dolje i izašao iz kuće, u noć. Nije bilo nikakve svjetlosti osim slabe mjesečine pa mu se činilo da se kreće nekom drugom dimenzijom, ili duboko pod morem, ili da se, zamijenivši izvanjski svijet unutrašnjim, našao unutar postvarenih, intenzivnih i uskomešanih osjećaja, pa korača kroz uzvišenost, tajanstvenu jezu, tjeskobu, ushit, prisnost i užasnutost nepoznatim podmorskim krajolikom. Posebno je bio jak osjećaj neobjašnjiva očekivanja da će se u trenutku sve promijeniti, da će ga prožeti strašna i bitna spoznaja. Bio je to istodobno osjećaj vječnosti, a i sićušne prolaznosti u golemu, neprozirnu mraku, jer mrak je, kao prirodna boja svemira, još jednom pobijedio učinak malene točkice - Sunca.

Činilo mu se da je dolazak, ili bolje pljusak, te ključne spoznaje omogućilo to što, u vladavini tame, ta spoznaja, nikakva spoznaja, više nije bila važna. Sve su se pojedinačne slike ugasile i utonule u nesmiljeno sveopće. Nije bilo nikakva

kretanja izdvojena iz sveopćega pokreta planeta i zvijezda. Ogoljeli svemirski zakoni prožimali su udivljenjem, ali i strahom, jer u njima nije bilo ničega individualnoga, ni traga skrbi za pojedinačna, malena, iz siline toga zamaha izdvojena, slučajna postojanja, njihove težnje, nadanja i boli, jer kao da su ta postojanja posve nevrijedna strašnoga veličanstva svemirskih zakona. Zamah je bio sve, samo je on bio važan, sve je drugo učas mogao zbrisati taj tamni val. Sve bi ostalo posve isto i kad bi on, Antun, odjednom nestao, ispario, što se tu i sada nije činilo nimalo nemogućim.

Iako je osjećao tjeskobu, sišao je s puta i kroz travu pošao prema mračnom zidu šume, kao prema granici, rubu svega poznatoga, iza čega bi se mogla skrivati konačna tajna, pa se onamo odvažuju otisnuti samo najodlučniji (i najbeznadniji?) istraživači.

Opet je nakratko, kao u njegovu djetinjstvu ili ranoj mladosti, sve bilo drukčije. Opet je bilo pustolovine, mogućnosti istraživanja, pa čak i djetinjega straha pred tajnama mraka, a neprolaznost barem toga osjećaja usred sveopćih mijena, gubitaka i izblijeđenosti, začudi ga i čak oduševi.

Mračni obrisi drveća i svjetlucava mreža zvijezda nad njim - sve su se pojedinačne slike zgusnule u beskrajnu prasliku svega u ničemu - vrhovne, nespoznatljive, nezamislive biti iz koje se, u osvit, sve zamislivo uvijek ponovno rađa u nerješivo pitanje.

Udisao je noć, mirise zemlje i zelenila, svježinu, novinu i pradavnu, mističnu bojazan pred nepoznatim, neodlučan da pođe dalje kroz nevidljivu, mirisnu travu i sablasno grmlje, da zađe u svemirsku nespoznatljivost mračne šume, ili da se vrati u sigurnost kuće. Ima li u ovom kraju opasnih životinja? Nije znao. Kao da više ništa nije sigurno znao, nego je svakim korakom morao sve ponovno otkrivati. Odakle taj drevni, iz nestvarnih davnina baštinjeni osjećaj mističnoga, ushitnoga straha i potrebe odlučnosti da se stalno "ide naprijed", unatoč svemu, da svaki daljnji, istinski "korak" na određeni način bude pobjeda nad samim sobom, svojim tjeskobama i svojom ništetnošću?

Milovao je grmlje kraj kojega je prolazio, dijelom iz istinskoga, iskonskoga ganuća i prisnosti s prirodom, a dijelom da bi se uvjerio da je sve isto kao i prije, pri danjoj svjetlosti, unatoč sada promijenjenim oblicima. Ali je li *bilo* isto? Zapravo nemamo nikakve sigurnosti da nešto doista poznajemo, da možemo nedvojbeno reći: *Ovo je isto*. Ipak, povjetarac i mirisi bili su umirujući putokazi.

Kad je, stigavši na početak šume, zašao među drveće, odjednom je zastao. Nalijevo je, među razrijeđenim drvećem, začuo šuštanje i učinilo mu se da, u slabu mjesečevu svjetlu vidi priliku visoka, jaka čovjeka koji stoji kraj grma. Moglo je to biti i neko drvo, stijena, ili dio grma, ali dok je zurio, prilika se malo pomakne, ne na mjestu, kao što se miču grane, nego se cijela, uz šuštanje, malo premjestila na stranu.

Antun se trgne, prožet zebnjom. - Dobra večer - reče glasno. - Ima li koga?

Od zvuka svog glasa i tih glupo konvencionalnih riječi, jer bila je duboka noć, a ne večer i bilo je prilično jasno da nekoga *ima*, osjeti još veću nelagodnost. Prilika se, ne odgovorivši, još malo pomakne, a Antun poslije stanke u kojoj je, kroz tjeskobu i razdraženost, pomno tražio riječi koje neće biti baš posve blesave (dakako, nije ih mogao pronaći - riječi!...riječi!) izjavi: - Stanujem u kući, tamo prijeko i nisam mogao spavati. I vi šećete?

Prilika i sad odgovori tek šuštanjem, a Antun se odjednom okrene i počne se udaljavati, ne osvrćući se i ne žureći, iz racionalna straha da će, pobrza li, prilika pojuriti za njim kao u noćnim morama.

Evo kako nama vladaju iskonski strahovi, subjektivna, najvjerojatnije posve bezrazložna jeza, sve ono što su nam usadile priče u djetinjstvu, naša glupost, atavizmi, praznovjerje, loši filmovi i još mnogo što, proleti mu glavom dok se gotovo panično, ali i bijesno udaljavao. Noćno šumsko ozračje na kakvo nije navikao i raznovrsni klišeji, natjerali su ga na vrlo blesavo povlačenje, jer je opasnost jamačno bila samo u njegovoj glavi. Nijedna životinja koja bi se tu mogla naći nije bila tako velika i uspravna, a nekako je bio siguran da to nije bio medvjed, nego samo neki bezopasni noćni šetač poput njega, pa se nije trebao bojati, nego je s tim čovjekom mogao zapodjenuti i ugodan razgovor, koji bi ga te noći rasteretio. A zašto nije? Zato što je šetač bio objektivna stvarnost koja za nas ne postoji, nego je stvarnost uvijek u našoj glavi, ona je samo naše viđenje, mi stvaramo i nju i njezino ozračje i sve njezine oblike, a Antun je, pogotovo u tom razdoblju, bio predisponiran, uvjetovan, upravo za takvu reakciju, zbog koje se ljutio i stidio je se? Da, duboko se stidio i ljutio se na sebe, ali se u toj neobičnoj noći i pošteno prestrašio, jer kako naši osjećaji čine naš svijet, oslikao je sebi tajanstvenu i zato još veću opasnost.

Poslije nekog vremena okrenuo se, sveudilj naćuljenih ušiju. Ništa nije vidio ni čuo - nitko ga nije slijedio, ali ipak je požurio prema spasonosnu obrisu kuće, a kad se dohvatio dvorišta osjetio je veliko olakšanje.

Ušao je, zaključao vrata, skljokao se u naslonjač i razdraženo se zagledao pred sebe. Proleti mu glavom da će netko tko se prije njega ušuljao, odjednom iskočiti kroz vrata sobe njemu iza leđa, ili će se zaključana vrata jezivo i čudesno otvoriti. Čak je, zatekavši sebe kako osluškuje, osjetio i odmah suzbio poticaj da ustane iz fotelje i okrene se. Kakve li sve gluposti pokupimo iz bezvrijednih stvari što ih iz dosade gledamo i čitamo, koliko smeća uđe u nas i sroza nam, zatruje, zaglupi i promijeni biće a da toga uopće nismo svjesni! Koliko vremena gubimo na budalaštine, a one se hvataju naše nutrine, mašte, naših misli kao nevidljivi nametnici, svojim klišejima ponekad zapriječivši pravo, vrijedno nadahnuće.

III.

Napol ležeći na travnatoj, mirisnoj padini brežuljka, gledao je jasnoću dana, pokušavajući se njome, kao bistrom vodom, iznutra umiti i barem nakratko sprati

nejasnoću i naplavine u sebi. Pred sjajnim se prostiranjem krajolika, polja, brežuljaka, šuma ili pučine, uvijek osjećao *pročišćenim*, trenutno opranim od zbrke, tjeskobe, frustracija, pohote, strahova...Strujanja su krajolika bila nalik na unutrašnje rijeke u kojima se spokojno kupao, predajući se zaboravu svega, osim nečega zlatnoga, barem nakratko iskupljujućega u biću i punoga sjajnih mogućnosti (ali kakvih zapravo?) što ih, osjećao je, nikada neće moći iskoristiti, pa čak ni posve shvatiti - neće biti u stanju trajno i plodno zaći u njihovu čistoću.

No zato je, kao što je to sada činio, mogao šutke i gotovo bez misli nakratko zaroniti u tu bit, u neuhvatljivo, mistično i vječno srce koje povezuje djela svih velikih slikara krajolika, pa i pjesnika i čini da se njihovi, makar kako inače različiti putovi, sva njihova traženja na kraju ulijevaju u isto nepregledno središte. Ušće svih velikih umjetničkih djela isto je - u mistično neiskazivi sjaj.

Da, sjaj na putićima i poljima koja su tekla prema zeleno-zlatno-crvenkasto-narandžastim preljevima šume ponovno je poništavao vrijeme i donosio gotovo bolni zahtjev za izrazom, za odlučnim, potpunim, već odavno nemogućim unutrašnjim preobražajem. Ovaj se put Antun u krajoliku osjećao rascijepljen, bolno izdvojen, a neka hladna ravnodušnost u srcu svega narušila je i potamnila uzvišeni sjaj.

Ipak, kao da je i tu, eto, upravo onim evokativnim putom nadesno, šetalo njegovo postvareno djetinjstvo, a hladoviti, tamni ulaz u raskošno obojani dvorac šume nalikovao je vremeplovu, jer je u udaljenim krošnjama bilo davno zaboravljenih dana spokoja i bliskosti, svega što je, s braćom i sestrama - a kasnije i s Marijom - proživio u krajolicima slične opojnosti, a više se nikada neće vratiti.

Navika je bila jaka, čak je i sada pokušao zapisati nekoliko rečenica o začudnim, tako dobro poznatim, a svaki put svježim preljevima boja koje kao da su mu oslikavale unutrašnjost, o titranju lišća, oblicima oblaka, o sjećanjima, tom pjevu sirena na valovima jutra. Isprepletene slike, dojmovi i sjećanja bili su sve što mu je ostalo - postojanje i rad sad su mu posve ogoljeli, sveli su se na elementarno. Uz njega više nije bilo nikoga, ni stvarnih ljudi, ni "likova", ni "odnosa među njima", ni "dijaloga", sve mu se to sad činilo tako lažnim, nasilno iskonstruiranim i umjetnim, da više ne bi mogao ni pisati, a ni čitati nešto s izmišljenim, makar kako pomno "izrađenim" i "osmišljenim" likovima, lažnim osobama koje nikad nisu postojale, a izgovarale su nikad zaista izgovorene riječi, usred iskonstruirana, lažna sklada svojih svjetova, u kojima su se, s unaprijed određenim sudbinama, kretali neumoljivo pravocrtno, kao po tračnicama.

Sve su to bile samo zamjene, simboli, metafore, manje više uspjelo odslikavanje onoga najdubljega, najčeznutljivijega u nama, osjećaja koji nas čine i pokreću, no sve to, potraga za smislom, ljubavlju, osjećajnošću, tjeskoba, nemoć, strah i sve ostalo, trebalo bi se dati *izravno* izraziti, bez umjetnih, nategnutih, alegorijskih skretanja.

Poželim li reći: ljubav, mislio je, *opisat ću, usudit ću se pokušati opisati svoje neostvarene, ili napol ostvarene, ili prokockane, izdane, ili u pojedinim razdobljima*

prekrasne, ili tragične ljubavi, ili jednu jedinu, složenu iz svega toga, a neću se obraćati "Romeu i Juliji". Uspijem li te svoje osjećaje, zajedno sa zabludama, ushitima, samoćama i patnjama, opisati jednako intenzivno kao što sam ih proživljavao u svom najtajnijemu dijelu, u svom središtu, oni će upravo zbog takva ljudskoga intenziteta postati univerzalni. Možda bi moj najveći uspjeh bio opisati upravo sadašnju ogoljelost moga bića, bez "likova", "radnje", "izvanjskih efekata", a ipak iznutra "dramatski uskomešanu", ako bi to uopće tko htio čitati, ako bi se još našao netko sposoban razumjeti, udubiti se, ne u moj tekst, nego u dubinu i istinitost vlastitih (danas sve rjedih) emocija, lutanja, izgubljenosti i nadanja.

Sišao je s brežuljka i pošao poljem, prema šumi. Osjećaj hodanja od nedavne kiše mekom zemljom, tamne, bogate brazde oranica, mirisi zemlje i jesenjega ozračja pozdraviše ga kao najvjerniji prijatelji što ih, poslije mnogo vremena, zatječe ondje gdje ih je ostavio, jednako razdragane, gostoljubive i pune razumijevanja.

Svaka je šuma jedinstvena, ali s više-manje istom ushitnom biti, uvijek nova, postojano nadahnjujuća, a i godišnja su doba svake godine iznova svježa i neponovljiva (nije volio tezu o "vječnu vraćanju", jer nijedno se proteklo, izgubljeno doba nikad ne vraća), pa ni samosvojna ljepota ove jeseni, što ju je posvuda otkrivao kao nepoznatu zemlju, nije bila nalik na druge što ih je proživio, ne samo zato što je odlučio da mu ta jesen bude posljednja, nego jer svako godišnje doba zaista ima neku čudnu individualnost.

Osjećajući da bi ponovno mogao grliti drveće, zašao je u šumu, u ludu potragu za samim sobom, dječakom kakav je davno, previše davno bio, za Marijom, ili za nečim tajanstvenim što bi ga, barem danas, moglo spasiti, kao što ga je spašavalo toliko puta prije. Kao nekad, zaustavljao se i dugo proučavao očaravajuće oblike lišća, koje je, polako lebdeći, posvuda kišilo s krošanja kao svi njegovi postvareni, u krasne boje propadanja sublimirani gubici, pogrješke, promašaji i propusti.

A moj je život, pomisli on, *duplja u sveopćemu razlistalomu stablu života. U mračnoj, gnjiloj dubini te duplje gnijezde se beznađe, ravnodušnost prema svemu, osjećaj opće besmislenosti, gubici, promašenost, bezvoljnost...Ničemu više ne težim, ni u kakvu visinu...*

Onda se odjednom trgnuo, a stvarnost mu je zapljusnula nutrinu poput hladnoga vala, razbijajući nakratko spasonosnu bezvremenost.

Iza jednoga je drveta ugledao velikoga, crnoga psa (nikad nije dobro razaznavao pasmine) koji je stajao i gledao ga. Antun je vjerojatno mogao proći kraj njega i nastaviti put, no kako nije volio pse (prije bi se moglo reći da je kinofob), krasota šume odjednom se smračila od nečega duboko nelagodnoga, opasnoga, što nije bilo toliko u psu, a niti naprosto u Antunovoj glavi, nego je prikladno zrcalilo nesavršenost, nesigurnost i krhkost svih ljepota ovoga svijeta, iza kojih stalno vrebaju propast i neodređeni, iskonski strah.

Okrenuo se i dok su ga prolazili iracionalni trnci, počeo se udaljavati prema izlazu iz šume, žustro, ali pazeći da previše ne žuri. Najprije se nije okretao, dijelom jer se nije usudio, a dijelom da time ne privuče pozornost psa, pa se je okrenuo tek izašavši iz šume na livadu. Pas je išao za njim, velik, crn i zloslutan usred potamnjele bistrine.

Izgubivši živce, Antun pobrza, no pobrza i pas. Bili su na široku, otvorenu prostoru, pa nije mogao pobjeći životinji, čak ni ako svom snagom potrči, a znao je da to nikako ne smije učiniti. Prepunomu tjeskobe, kao jedini izlaz učini mu se ono što je negdje pročitao. Beznađe mu je pomoglo da se, prikupivši hrabrost, okrene i prijeteći potrči prema psu, koji ustuknu i pobježe u smjeru šume, a Antun otpraši na suprotnu stranu. No pas ponovno pojuri za njim, a kad se već posve približio, očajni nesuđeni šetač ponovi tobožnji napad, pa njegov progonitelj i sad pobjegne, no opet se uporno zaleti. To se ponovi nekoliko puta, a onda se oznojeni, uspaničeni Antun dohvati dvorišta i utrči u kuću.

Neko je vrijeme stajao da dođe do daha, naslonjen na zid kraj vrata što ih je zalupio, a onda pride prozoru i pogleda van. Nigdje nije vidio psa. Oprezno (premda je životinja teško mogla ući u ograđeno dvorište) otvori vrata i proviri. Sve je bilo pusto, osim što je putom pokraj kuće prolazio biciklist.

Antunu je srce još lupalo i prilično mu je dugo trebalo da se smiri. Eto, čak ni obična šetnja prirodom ne može proći u spokojstvu, bez potresa i (moguće) opasnosti.

Poslijepodne su, najprije rijetki, oblaci s obzora prekrili cijelo nebo. Kad je počelo pljuštati odložio je Georga Trakla (zbog svoje je odluke otvrdnuo na ljepote većine drugih pisaca, čak i onih čijim se djelima inače stalno vraćao kao uvijek živim glasovima prisnih prijatelja, no Trakla je, iz nekog razloga i sad mogao čitati) i izašao na natkrivenu terasu.

Stajao je zagledan u kišu koja je, posve različita od one u gradu, kao da je nov element, padala po šumi žuto-crvenkasto-ružičasto-narandžasto-zelenoj na sivoj pozadini neba (sve je postalo sivo osim šume).

Pljusak je šumio u lišću, slijevao se po oranicama, izvlačeći iz njih bogate, opore, svježe mirise kao da njima boji zrak i sve je, u krajoliku i biću, povezivao u note istoga glazbenoga djela: osjećaje samoće, tuge (no drukčije nego obično - uzvišene, glazbene i evokativne), pjesničkoga ushita, lirskoga sjećanja (ne više nestvarnoga usred stvarnosti toga prizora), uzaludnosti, nepopravljivosti, gubitka, bolnoga žaljenja za svime što su kiše odnijele. Sve se pretvaralo u dijelove glazbene cjeline mirisna, zagasita svijeta koji se, sumračan, začudo činio kao doba rana osvita neke nježne, bitne spoznaje, čak trenutne, neobjašnjive nade, iako je Antun znao da je ta nada lažna, a javila se zato što je kišu, u obiteljskoj kući svog djetinjstva, često gledao s braćom i sestrama u stankama žarkih, zadihanih igara, a i poslije, s Marijom, u najljepšemu razdoblju svoga života, pa ga je to i sad zanijelo, nakratko

opisavši čvrsti krug u kojemu se njegovo biće, kao toliko puta prije, u bolja vremena, gubilo u Svemu i ponovno se nalazilo, ojačano i ushićeno otajstvenim strujanjima.

Udaljene šume, njive, grmlje, lokvice na putovima, mokro grumenje zemlje - sve je bilo jednako prisno, jednako blisko i daleko i sve mu je blago i usrdno pokušavalo reći nešto što nije mogao razumjeti, a znao je da ne bi povjerovao ni kad bi razumio. Jer u čeznutljivu srcu iza cijele veličanstvene, varljive melodije vrebala je konačna, neumoljiva praznina, samo ona stalna u svemu prolaznom, trenutnom.

IV.

Imao je pravo - ushit je bio privremen, a navečer ga je, dok je sjedio u sve tamnijemu dvorištu, opet obuzela neizbježna utučenost. Nije je ublažilo ni piće što ga je donio sa sobom, no pomoglo mu je da te noći spava bolje nego prve što ju je ovdje proveo.

Kad se probudio na nebu je bilo još samo nekoliko zaostalih oblaka. Dan će, po svemu sudeći, opet biti lijep. Listopad je bio vedar i razmjerno topao, pa kad je već u Antunovu biću bilo tako studeno, barem neće osjećati izvanjsku hladnoću.

Kako je bila nedjelja, iz sela su, odjeveni u najbolju odjeću, u grupicama išli prema crkvi, pa se i on uputi za njima. Zvuk zvona kroz slobodnu modrinu, a i stara seoska crkva s raskošno urešenim, pozlaćenim oltarom, vitrajima na prozorima, obojenim kipovima, slikama što su prikazivale Kristova i svetačka čudesa smještena u domaću okolinu, sa zadivljenim svjedocima - seljacima u narodnim nošnjama, a i pjesme što ih Antun već odavno nije čuo, vratiše ga u čar djetinjstva, ali istodobno pojačaše prazninu i osjećaj gubitka, jer su mogućnosti što su se u djetinjim danima, rasprostrte u nedogled, tako živo ocrtavale pred njim, ostale neispunjene, mnoge, žarko sanjane zadaće i nakane ostale su žalosno neizvršene, a naivna, nekad neupitna vjera što ga je nosila zamahom djetinjih ushita, otajstava i začudnosti, sad je bila izgubljena.

I zato, osim što su evokativno ozračje koje ga je vraćalo u nepovratno doba bliskosti i spokoja, kao i pogled na dirljivu jednostavnost tih iskrenih, priprostih vjernika zaokupljenih i ponesenih ljepotom svečana obreda imali učinak vremeplova, ništa drugo nije osjećao: nikakvu nadu, ni nazočnost nadnaravna i za njega možda iskupljujućega obećanja.

Gledajući kako nazočni pobožno prate misu, intenzivno je osjetio jaz između naših dubokih, makar kako nježno veličanstvenih vjerovanja i pravoga "ustrojstva svijeta", u čijemu srcu vreba okrutno, neumoljivo uništavilo, posve neosjetljivo na naše patnje, žrtve i nadanja. Ono što se sada odvijalo pred njim smatrao je posve ljudskom sublimacijom iskonskih, žarkih želja, čežnji i potreba za trajnim i krajnjim ciljem, za nečim daleko sređenijim i smislenijim od mukotrpna, iluzijama skrpljena postojanja u sveopćoj ispraznoj varljivosti.

Naša, hirom evolucije stvorena širina i osjetljivost bića, očajnički traži potvrdu i objektivni smisao u krajnjoj, najsjajnijoj točki, vrhuncu svih naših zamišljanja i maštanja - u sukladnoj, najvišoj, božanskoj osjetljivosti, u blagoj, svemogućoj osobnosti koja nas usmjerava i održava, a zapravo ne postoji, pomisli on. *Zato su te uzvišene težnje i njima oštro suprotstavljena slijepa neosjetljivost zakona prirode, svemira, "svijeta" i našega postojanja, razjapile najtragičniji ponor u nama, što ga nikako ne možemo prihvatiti, pa čvrsto zatvaramo oči, tražeći slamku spasa u divnim, iskonskim, najpomnije osmišljenim samozavaravanjima...Kao da sam doživio neku vrst obratnoga, negativnoga mističnoga prosvjetljenja, spoznavši da su stvarne i posve uvjerljive samo nesređena, neumoljiva praznina i igra slučajnosti, a sve je drugo: naša umjetnost, kao i sama vjera, lažno i umjetno, iskonstruirano kako bismo svojim strahovima i čežnjama pružili nužno utočište, pomoću zamišljanja podigli čvrstu tvrđavu pred praznom i pustom kaotičnošću (da, svijet je još uvijek "pust i prazan", baš kao na početku Biblije), pred ravnodušnošću i beznađem, kako bismo pobjegli od neizdržive spoznaje zastrašujućih činjenica.*

U drugoj klupi nalijevo primijetio je lijepu djevojku koja je pobožno i usredotočeno molila. Nalikovala je jedru anđelu sa slike na suprotnu zidu, a istodobno ga je podsjetila na Mariju, iz doba kad ju je upoznao, prije toliko godina. Djevojka u crkvi bila je u društvu starca, vjerojatno djeda, koji joj se nekoliko puta obratio šapćući.

Kad se oblikovao dugi, dosadni red za pričest, Antun izađe iz crkve, još uronjen u poseban osjećaj što ga je izazvalo evokativno, vjersko ozračje. Dok se udaljavao, odjednom mu proleti kroz glavu pomisao da se tu, u tom krajoliku, odvija neka vrsta mitske, u starim rukopisima i mirakulima često prikazivane "borbe za dušu", u kojoj se za spas, odnosno propast njegove duše bore dvije jake, posve oprečne sile - s jedne su se strane borili poosobljenje razdragane vedrine što ga je i sad dočekala na izlasku iz crkve, oni "mistični ushiti" u krajoliku, za koje njegovo biće ipak nije posve otvrdnulo, još nazočna želja za stvaranjem, neobičan osjećaj zajedništva s vjernicima koje nije poznavao i anđeosko lice djevojke u crkvenoj klupi, a s druge su strane bijesno i razorno navaljivale jezive, mračne, prijeteće sile besmisla, straha i kaosa, utjelovljene u noćnoj tjeskobi, u onoj zloslutnoj prilici na koju je naišao u tamnoj šumi i u crnomu psu.

Zaputivši se prema šumi, ponovno je uživao u samotnoj šetnji. Morao je priznati da mu je boravak ovdje donio određeno (varljivo?) smirenje. Spletovi crnih, već ogoljelih grana i grančica spram blijedoplava neba bili su nalik turobnu bogatstvu samotna života spram istančane blagosti krajnje Tajne.

Potpuno se izdvojiti u toj zlatnožutoj jeseni - izvan svega, u svom odjednom tihomu biću i zato punomu neslućenih razina - donosilo je slobodu i dubinu. Nitko mu i ništa nije trebalo. Paradoksalno, učinilo mu se da je (sada, na kraju?, ali je li ono što je naumio, samoubojstvo, imalo smisla u ovomu ozračju novopronađene

začudnosti?) na tajanstvenomu i odlučujućemu pragu nečega, na uzbudljivu početku, potpuno svoj gospodar pred bijelim, čistim papirom dana. Sloboda je bila potpuna. Razumio je redovnike i stare pustinjake, koji su stalno govorili o plodnu, vrhunskomu oslobođenju u samoći i izolaciji. Kao da je iz zatvora konvencionalna, prisilna društva zaista bio osloboden u široka, neistražena prostranstva sebe sama.

Zanimljivo: unatoč onome što je nakanio, nije se osjećao kaotično ni konfuzno, nego baš naprotiv. Uostalom smatrao je da je možda najgora ljudska značajka upravo konfuznost, nerazumljiva konfuzija koja vlada u glavama većine ljudi, nepostojanje jasnih, čvrsto određenih ideja, uvjerenja, gledanja i principa, nego je tu zbrka, mješavina svega i svačega: zabluda, predrasuda, posve nespojivih, kontradiktornih mišljenja i vjerovanja koja su plod gluposti, nepromišljenosti, pomanjkanja pravoga uvida. U mnogim glavama zajedno čame krvoločnost, zloba i uvjerenje da se postupa prema višim, uzvišenim i čistim ciljevima. Ta temeljna konfuzija često je uzrok velikoga zla. Sve to više mu nije trebalo.

Njegova izdvojenost, a ipak, kroz modru bistrinu, čvrsto prožimanje sa svime, ponovno dozove sjećanja na slična, samo daleko čistija i poletnija stanja u njegovoj mladosti. Je li mu se taj nekadašnji, a još živi, zapravo neizbrisivi osjećaj javio zbog posjeta crkvi, koja je možda na njega djelovala dublje nego što je bio svjestan, pa je iz podsvijesti prizivala ozračje davnih (ali ne i izgubljenih?), čistih i vjernih dana?

Da je onda, usred tako prostranih modrina mladosti, mogao i zamisliti ove trenutke samotnosti i samoubilačkih misli tu, na kraju puta...kako bi se osjećao?

Potpuna je izdvojenost trajala već dugo, možda predugo, a prije toga se dugo pripremala, čak još za trenutaka s Marijom, kad je *bilo* prisna zajedništva. Ali je li zapravo ikad bilo ikoga osim Marije? Često se osjećao nesrodan i nesličan svima, ponekad čak i Mariji, sve udaljeniji, sve više tuđ svemu i svima. Posve drukčiji mentaliteti, načini razmišljanja, razine, htijenja i ambicije drugih...

Prijatelji postoje zato da zabiju nož u leđa, razmišljao je, *da budu zavidni, ističu sebe i nelojalno se takmiče. Srodni duh koji je toliko potreban mom duhu, onaj posebni senzibilitet, širinu, razumijevanje, identičnu žeđ za uvidom, nikad nisam mogao i nikako ne mogu naći nigdje oko sebe, izvan sebe, pa sam se često osjećao kao usred pustinje. To mogu naći samo u umjetnosti. Zato se ne kajem što sam rasuo, zapravo potrošio život, posve uronjen u književnost, film, umjetnost uopće, jer u najdubljem smislu ona i jest život. Pravim se životom ne može nazvati ništa što nije proživljeno u umjetnosti i njome potvrđeno. Ondje je bit i većina odgovora. Stara teza da je umjetnost pravi život, a stvarnost je tek njezin odsjaj kojemu umjetnost daje boju, duboka je i na pravu je putu. Neki su veliki znanstvenici ideje za svoje epohalne radove crpili iz umjetničkih djela koja su ponekad bila preteče vrlo značajnih otkrića. Točno je da je umjetnost esencija života koji se u njoj i kroz nju potvrđuje, zadobiva stvarnost ukoliko je nalik umjetnosti, ukoliko je prožet nečim*

sličnim njezinoj smislenosti, čistoći i dubini. Davni je san, a donedavno je bio i moj: idealna knjiga koja sadrži bit života, njegovu temeljnu i najvišu spoznaju, koja je i vodstvo toga života. Svojim radom gonjeni umjetnik umire svijetu, a njegov naoko prazan, svega drugoga lišeni život skriven je u umjetnosti, duboko u bitnu izrazu, u te se širine ulio, ispunio se, potvrdio, ostvario, iskupio, ondje gori i svijetli nevidljiv drugima, premda je umjetnost itekako vidljiva! No moja je umjetnost izblijedjela, ugasila se, ako je uopće ikad i gorjela, a i to je jedan od razloga što sam tu...

Stigao je do ruba šume, gdje sada nije bilo psa (dobro je pogledao oko sebe), nego su, malo dalje, dva dječaka, veći i manji, u bezbrižnoj igri trčala kroz drveće, što ga podsjeti na njegove igre s mlađim bratom, a grlo mu se stegne kad je čuo kako manji dječak, vrlo nalik njegovu bratu, dozivajući drugoga, uzvikuje upravo njegovo, Antunovo ime. U tomu neobičnomu trenutku nostalgije i bistrine učini mu se da se uzdigao nad vrijeme, ili se pomoću čudesnoga vremeplova osjećaja vratio desetljećima unatrag. Zaigranu je dvojicu pratio pogledom, no odjednom su nestali, kao da su iščeznuli iza drveća, ili bolje *u* sama debla, pa je zavladala neobična tišina koja je podcrtavala nestvarno ozračje kidanja vremenskih granica.

V.

Toga je poslijepodneva pronašao rukopis. Besposleno je zavirivao u ormare i ladice pretežito staroga pokućstva, kakvo inače i donose u vikend kuće, pa je otraga u ladici starinski izrezbarena kuhinjskoga ormara naišao na običnu školsku, već pomalo požutjelu bilježnicu koja se doimala barem nekoliko desetljeća starom, a bila je ispisana urednim, čitljivim, kako mu se činilo ženskim rukopisom. Preletio je pogledom prve stranice, a onda je sjeo za stol i počeo čitati.

"Istina je", tom su riječju počinjali zapisi, "daleko previše složena da bi mogla biti izgovorena, pa i zapisana, ili čak logički mišljena. Zato je istina u slikama i u osjećaju, koji nam svojom tajanstvenom silinom potrese i pročisti biće, a intuitivnim uvidom i slutnjom u temelju svega, iza osjećaja i slika, jedini može proniknuti tajnu bit svijeta."

Taj ga pretenciozan, ali ne baš glup zaključak privuče, pa on, nasmiješivši se, nastavi čitati. I nastavak je bio u tom stilu:

"Punina, vrhunac senzibiliteta u nama osjetljivost je, primljivost za često neizrazive vrijednosti, pravu spoznaju i duboko pronicanje.

Dobro pazi koja je tajna svakoga dana, iza jasnoće, tmurnosti i magle - tajna odsjaja, jer svaki je dan za sebe, ali je i tajna cjelina, kao što su i *naši* dani, sati, trenuci svaki za sebe, a uviru u otajstvo cjeline. Odasvud smo okruženi dimenzijama, mogućnostima, raskrižjima i nužnošću odabira točke gledanja. Pronikni i živi, ili se ohladi i postani pokretni mrtvac, pa više nećeš morati ni tražiti tjelesnu smrt!" (Tu se Antun trgne.) "Teško onome tko je nesvjestan dimenzija, nužnosti odabira i pročišćenja. Nepregledna je množina putova, mogućnosti, tajni, ali sve je i cjelina,

jer jedan je smisao. Najviši uvid povratak je jednostavnomu, zapravo najjednostavnijemu: začudnosti i ushitu naših početaka." (Ponovno se trgnuo, prisjetivši se nedavnoga povratka svojim "počecima", djetinjstvu, u slici onih dječaka u šumi.)

"Kao što okolni svijet najljepše, najdublje i najviše govori čistoćom razlistalosti kroz jasnu modrinu, šireći prostorom sliku i znak vrhovnih daljina, tako je pročišćenost od svekolike unutarnje zbrke i prljavštine naše najvrjednije stanje u kojemu se, kao svojevrsne slike nebeskoga, onoga što nam je određeno u vječnosti, uzdižemo u nespoznatljivo. I kao što vedrinama savršeno obasjani svijet tvori vrata u nove dimenzije, u zanos i shvaćanje što ga takve izvanjske slike potiču i razbistruju, tako i posvemašnja, sakramentalna nutarnja pročišćenost vodi otvaranju dotad neznanih vrata u prije nedostupne duhovne dimenzije. Sakramentalno ćeš, obredno ući u krasotu smisla i smisao krasote i shvatit ćeš zašto je stvorena i kamo uvire, kao što sam to danas i ja, čudesno, nepobitno, jednom zauvijek shvatila, poslije svete pričesti..."

Dakle imao je pravo, to je pisala žena, koja je očito bila svojevrsni vjerski fanatik. No ipak je čitao dalje, s velikim zanimanjem, a i s osjećajem neke neobjašnjive jeze.

"...jer postoje oni koji po zakonu prinose darove", pisalo je. "Oni služe *slici i sjeni onoga nebeskoga*, kako je upućen Mojsije, kad se spremao praviti šator. 'Pazi', veli doista, 'načini sve po *praliku* koji ti je pokazan na brdu' (Heb 8, 5). Tako je i meni pokazano, na padini brda iznad sela."

Antun se opet trgne. Možda je osoba koja je to pisala bila na onoj istoj padini kao i on. Svakako, imala je slične dojmove. Je li to neka tajanstvena *veza, povezanost?*, proleti mu kroz glavu. Možda nije slučajno što je, nakanivši se ubiti, došao ovamo i našao bilježnicu. No odmah je odbacio ta konfuzna, nevjerojatna zamišljanja. Njegovo stanje i to ozračje bacaju ga u neobični, sentimentalni labirint...

"Ovaj je svijet, sa svim ljepotama i mogućnostima (koje se najčešće ne ostvaruju)", čitao je, "sa svom dubinom (rijetkih) pravih odnosa, osjećaja i postupanja, samo slika i sjena onostranoga, s kojim je zaokružen i stopljen u cjelinu jedine, većini skrivene stvarnosti. Inače naš svijet nema i ne može imati smisla, nego je sve bitno jalovo, kaotično, besmisleno i uzaludno. U tom slučaju on nije i ne može biti nikakva osmišljena cjelina, unatoč svemu što bilo tko može izmudrovati.

Ispravno vidjeti, imati ispravne ideje, jer one su čovjekova vrhunska značajka! Ali zlo je što se ideje okamenjuju u ideologije, pa kao teško kamenje mrve sve pred sobom.

I znaj da tol'ko milja najvećega
imaju kol'ko vid im roni jače
sred Istine što mir im zrenja svega (Dante, Raj, 28, 106-108)

Ja ću vrlo skoro biti mrtva, osjećam to, tegobe su sve veće, ali to me, poslije uvida što sam ga imala, nimalo ne plaši. *Sad znam.* Znam da se ne treba bojati, ne treba očajavati. Ta je spoznaja moj život učinila potpunim, dovršenim i zaključenim. Umrijet ću, ali ti živi...spoznaj i živi, jer bez te ključne spoznaje ionako si mrtav, iako se još trudiš hodati..."

Potresen, Antun podigne pogled i zagleda se kroz prozor. Dalje je bilježnica sadržavala dosta dobre pjesme, aforizme i razmišljanja slična ovima. Već se mračilo kad je ustao, otišao do telefona i nazvao Stjepana. Telefon je na drugom kraju dugo zvonio, no onda je Stjepan ipak dignuo slušalicu. Čuvši tko zove, zanimalo ga je kako se Antunu svida kuća i okolica te prija li mu odmor, pa se Antun morao potruditi da vedro i neusiljeno čavrlja, glumeći oduševljenost, a onda je spomenuo bilježnicu i upitao otkuda ona tu i tko je autorica bilježaka, neka očito teško bolesna žena. No Stjepan nije znao za takvu osobu, niti je imao pojma da bi u kuhinjskom ormaru mogla biti kakva bilježnica, a stari je ormar dobio od jednoga prijatelja kao poklon za vikendicu. Razočarani Antun pribilježio je prijateljevo ime, adresu i telefonski broj, pa ga je okrenuo odmah poslije razgovora sa Stjepanom, ali na drugom se kraju nitko nije javljao ni tada, ni kad je, tijekom večeri, pokušao još jedanput nazvati.

Ponovno je pročitao bilježnicu, a pojedinim se ulomcima stalno vraćao, jer kao da su se, na neki fantastični način, obraćali izravno njemu. Šteta što ne može doznati tko je autorica, ni što se s njom dogodilo - je li još živa. Tekstovi su posjedovali iskrenost i čudnu snagu, premda, kao ni pjesme, baš nisu bili izvorni.

A te je noći sanjao...Da, sanjao je, iako sve to nije bilo nalik na san, a poslije se nije mogao sjetiti ni da je zaspao, ni da se probudio, štoviše, sjećao se (ili mu se barem činilo da se sjeća) da *nije* spavao.

Dakle, sanjao je, ili bolje, imao je najstrašniju noćnu moru u životu, što s obzirom na njegovo stanje nije bilo nikakvo čudo.

Kad je, nakon što je dugo gledao kroz prozor u hladnu jesenju noć, napokon otišao u krevet, nije mogao zaspati. Sjećao se da je nepomično ležao, zureći u strop, jer nije bilo čak ni povremena zapadanja u polusan iz kojega bi se budio, ili trgnuo, kao što je to često kod nesanice. Već je nakanio ustati, jer zaključio je da nema smisla uzaludno čekati san, kad je, negdje na hodniku blizu stubišta (spavao je na katu, jer iz te se sobe pružao vrlo lijep pogled) začuo nekakav štropot.

Ustao je pomalo sa zebnjom, pokušavajući se sjetiti je li prije odlaska u krevet sve zaključao, otišao je do vrata, otvorio ih i provirio u polumrak. Upalio je svjetlo u hodniku, a onda je ustuknuo, tako se zaprepastivši da nije mogao ni viknuti. Nikad prije nije osjetio jezu kakva mu je sad prostrujala iz dubine utrobe.

Jer stubišta više nije bilo! Nije se urušilo, nego je mjesto njega cijelom širinom kuće (ostala je samo uska polovica hodnika) zjapila duboka raspuklina, provalija.

Prestravljen, oprezno je prišao rubu provalije koja je zjapila na metar i pol od ulaza u sobu, tako duboka i mračna da se uopće nije vidjelo dno, a dolje, tridesetak metara od ruba, u stijeni je bilo široko ispupčenje na kojemu je ležala neka prilika, kao da je preko ruba pala na oštri ispupčeni kamen koji je zaustavio pad. Prilika nije bila sama - nad nepomično se tijelo naginjala visoka, tamna, zloslutna sjena, a Antun krikne kad je po odjeći, a i pozornije pogledavši, shvatio da je pali čovjek - on sam. Na njegov se krik visoka prilika u crnome uspravi, pogleda gore crvenim očima koje su sjale u mraku, a onda se prijeteći i zastrašujuće lebdeći, počne brzo dizati prema Antunu, koji se trgne iz okamenjenosti, još jedanput panično poviče, šmugne u sobu i zalupi vrata.

Neko je vrijeme stajao, uza sve ostalo prestrašen i mišlju da neće preživjeti takvo lupanje srca, jer počeo se gušiti, a onda potaknut nekom jezivom znatiželjom što je nije mogao svladati, otvori vrata i ponovno proviri. Svega je nestalo! Stubište na kat bilo je na svojemu mjestu, kao i prizemlje s vješalicama i suhim cvijećem u vazi na stoliću. Iako su ga prolazili trnci, prisilio se da side stubištem i pretraži kuću. Više nije bilo ničega fantastičnoga - samo obična, već mu dobro poznata vikendica. Vrativši se u sobu, nije legao u krevet, nego je sjedio u fotelji, nastojeći se pribrati. Zurio je u strop, pitajući se je li konačno poludio, a nije ni osjetio kad je zaspao.

Probudio se kad je već uvelike bio dan i to u fotelji, a ne u krevetu! Je li to, dakle, bila noćna mora, ili stvarnost? Ne, ne - sanjao je, bila je to jedina mogućnost, ako ne ludi, ako je ostao duševno zdrav! Bit će da se, ne mogavši zaspati, iz kreveta premjestio u fotelju, a onda je ipak utonuo u san i sanjao...*ono*!

VI.

Cijelo je jutro bio obuzet teškim osjećajem toga...sna?...ali i još nečim: Iako posve nerazumna, sve više mu se nametala pomisao o nekakvoj "borbi za dušu", sukobu dobra i zla, okolne ljepote i jeze u njegovu smračenu srcu, a ta se borba, u nekoliko dana za koje je mislio da su mu posljednji (ali sad više nije bio tako siguran, jer odlučnost ga je napuštala) odvijala tu, u evokativnu krajoliku, punomu sjećanja na djetinjstvo i nekadašnje dane, iako je ovamo došao prvi put. Kao da su se svijetli i mračni trenuci, događaji, vizije i snovi izmjenjivali s određenim *ciljem*, porukom, kao da su bili prava bitka, a ne samo tlapnja njegova uskomešana, rastrojena bića, kao da se sve to (prilika u šumi, neprijateljski raspoloženi pas, dječaci neobično nalik na njegova brata i njega, mistično ozračje u crkvi i prirodi, nalaženje zagonetne bilježnice koja kao da mu se izravno obraćala, noćašnja mora, a i osjećaj da dobro poznaje ovaj kraj) događalo posve objektivno, kao svjesna shema (ali čija?), znak na rubu bezdana po kojemu je hodao, na za njega sudbonosnu raskrižju, gdje je trebala pasti odluka o životu ili smrti.

No bilo je posve nevjerojatno da se zaista vodi nekakva bitka! Tko bi je vodio? Možda je objašnjenje u tome da se naprosto boji izvršiti što je naumio pa podsvjesno traži bilo kakvo opravdanje za svoj kukavičluk, a fantazije tumači kao

spasonosne znakove, tajanstveno izvanjsku, objektivnu bitku za njegovu dušu što ju je pokrenuo nespoznatljivi čimbenik, kao posebno mu upućeni znak iz... onostranosti?...ili iz tko zna kakve "dimenzije" (izraz iz one bilježnice)?

No nekako je osjećao da *nije* riječ naprosto o unutarnjoj zabludi, da je to prejednostavno, vulgarno objašnjenje, jer u svemu zbilja postoji nešto dublje, čudnije, fantastičnije...

I tog ga dana obuze jaka tjeskoba pod teretom svih tih, čak i u stanju u kojemu je bio, još uvijek nesmiljeno sjajnih i zahtjevnih slika oko njega, čiji su sklad i neprolazna ljepota u njemu sveudilj vapili za izrazom, iako su bili u potpunu nesrazmjeru s već neko vrijeme stalnim sumrakom u njegovu konfuznomu biću. Pa ipak, za te mu se slike *još* činilo da bi ih morao opjevati i pjevom ih objasniti, protumačiti, prepoznati, spoznati im svrhu, nešto ga je tjeralo na to, osjećao je da bi to bilo spasonosno, iako ne bi mogao reći zbog čega - možda zato što se, bez toga uvida i prepoznavanja sve rušilo u bezdani nepovrat i jalovost, *njegovu* jalovost, jer kao da je pokušaj da ih opiše, protumači i spozna odlučivao o tome hoće li mu u biću prevladati praznina, besmisao, konfuzija, ili ipak nekakva smislena sređenost.

Jesu li taj iritantni nemir i tjeskoba poslije jednolične tuposti rezignacije, bili znakovi nekakva buđenja, promjene? Što to znači da slike, boje i zvukove oko sebe opet osjeća kao *znakove*, da se opet pita, promišlja, odakle ta, barem kakva-takva aktivnost? Je li to zbog onih snova, zbog bilježnice, zbog pomisli da se odigrava ljuta bitka za njegovu dušu, ili je posjet crkvi, sa svojim sjećanjima, doista djelovao dublje nego što je bio svjestan? Je li počeo osjećati neku... "novu dimenziju"? Ali ovamo je - kad se odlučio na krajnji korak - i došao jer je osjetio "novu dimenziju" iluzornosti svega, uzaludnosti novih pokušaja, kako je smatrao - konačnu dimenziju praznine, besmisla i beznadnosti, koja je izjela sve drugo. A sada kao da je ova tu, što ju je osjećao u nepobjedivu sjaju jesenjega dana, s onom prvom došla u sukob, kao njezina nepomirljiva suprotnost. Koliko zapravo ima dimenzija i kako se uopće možemo nositi s njima, s njihovim, ponekad i dijametralnim, suprotnostima, s tim srazom, kad možemo tako malo shvatiti, spoznati, malo odrediti i učiniti zaista svojim u mutnomu, zbrkanu svijetu? Ali *mi* smo svoj svijet i ovaj je izvanjski bio zbrkan zbog kaosa u njemu, Antunu.

Šetajući šumom, na puteljku pred sobom ugledao je starca koji je na leđima nosio veliki, užetom povezani svežanj debelih grana, vjerojatno ogrjev za nadolazeće hladne dane. Starčeva je odjeća bila pohabana, a djelovao je ispijeno. Za njim je išla isto tako stara i prilično odrpana žena, jako izbrazdana, ali vedra lica, a kad se starac spotaknuo i umalo pao, počela se smijati, ne podrugljivo, ni uvredljivo, nego spontano, zvonko i veselo poput djevojke. Starac najprije počne psovati, ali onda se nasmije, kao da je njezin smijeh zarazan, ili je melem koji blaži i osvaja, odagnavši težinu i nevolju. Kao da je dobio novu snagu, jednim je jedinim spretnim trzajem koji ga je na trenutak pretvorio u začudujuće krepka mladića, bolje namjestio teret i pošao dalje, posrćući, a smijeh mu je prešao u kašalj. Pozdravili su Antuna, koji

se maknuo u stranu da ih propusti, a onda je, odzdravivši, gledao za njima dok nisu nestali iza zavoja puteljka, među drvećem. Taj ga je susret oraspoložio i rekao mu nešto, možda svagdašnje, banalno, sitno, no ipak...

Jesenji je dan crvenkastozlatno tamnio, spuštala se večer, ali sjaj je ostao postojan na žutim krošnjama i mjestimično smeđim lišćem prekrivenu tlu. Gledao je tamnu modrinu neba koja kao da je u nekoj nedostižnoj dimenziji svoje mistične, unutrašnje "biti" sažimala i čuvala začudnu, veličanstveno spasonosnu, mrakom neuništivu *mogućnost* sjaja, a taj ga je tamni nagovještaj prožeo i zaokupio, kao da se poslije dugo vremena iznenada ponovno rastvorio daleki, ali žarki i nužni uvid za koji, međutim, još nije imao dovoljno snage ni oštrine pogleda.

Nastojanje da prodre u taj osjećaj, da dopre do njegova izvora, da ga shvati, u njemu je izazivalo uzburkanost i tjeskobu, ali posve različite od dosadašnjega kaosa.

Upoznati krajnosti, kao što sam ih ja upoznala, pisalo je na jednom mjestu u onoj bilježnici, *obuzetost intenzitetom lutanja i grješnoga sljepila, obuzetost efemerno, a izjedajuće tjelesnim s jedne strane, a s druge neutaživom gladi za stalnošću, svjetlošću, za postojanim čišćenjem i preobrazbom svih slojeva duše, jer duša postaje ono što joj stalno pružamo - razornu, zarobljujuću i zaslijepljujuću ništetnost, prisilu poriva, ili prosvjetljenje čistoćom. Duša je borba, nastojanje i usredotočenje. Ono smo što nas pokreće, a pokreće nas ono na što se usredotočujemo. Krug smo svojih gledanja, shvaćanja, težnji, kojima obasjavamo ili smračujemo svijet oko sebe i u sebi, sve do središta života.*

Ponovno ga obuzme osjećaj (a kao da ga je, među mnogim drugim razlozima, gubitak toga istančanoga, ali temeljnoga osjećaja i odveo na životnu nizbrdicu, prema ponoru) da je iza svega, krajolika, "svijeta" i ljudske unutrašnjosti tajanstveno bogatstvo početka, a sve naše *tu* predvorje je prisno-daleke, blisko-nepoznate, apsurdno-nepobitne tajne što bi je svakako trebao proniknuti, samo što mu nedostaju oštrije gledanje i primljivost.

Ipak...već je i samo predmnijevanje bilo utoliko spasonosno što je, razmišljajući o toj tajni, sad znao da se neće ubiti, iako mu još nije bilo jasno kako će nastaviti živjeti, a od pomisli o svršetku nije odustao zbog slabosti, nego zbog još nejasna otkrića i zbog onoga što još *mora* otkriti, a dok otkrivamo...živimo.

Pomisli kako zapravo i nema novih istina, ili pak malo vrijede, jer su stare, dobro nam poznate istine, što smo ih možda u djetinjstvu upili u svoje temelje, ili su nam ih "utuvili" pa smo ih zaboravili kao istrošene, sentimentalne banalnosti, zbilja bitne i nužne, a toliko su puta izražene jer su prave, kao, primjerice, da su naš svijet - pa sukladno, neodvojivo i naša unutrašnjost - poprište drevnoga i bitnoga sukoba svijetloga i tamnoga, kaotičnoga i skladnoga, besmislenoga, ispraznoga sivila i otajstveno bogata života, propasti i spasenja, neznanja i iskupljujuće spoznaje. Ili su ništa ili *nešto*, a to "nešto" vrata su u sjaj...

Činilo mu se da će sagorjeti od te rastrganosti, nemogućnosti da, barem u ovom trenutku, odgovori silini poziva, da pronikne zbiljnost tajne i potrebu konačnoga, sasvim određenoga, iskupljujućega čina za koji mu nedostaje volje, snage i mudrosti, iako je taj čin nužan, jer dijeli sjaj od tamnoga mrtvila, život od nadirućе truleži.

No - znao je, osjećao je, rekao je sebi kao neku upravo pronađenu mudrost i duboku utjehu: *Dobra je to i nekako mislim spasonosna tjeskoba.*

Mladen JURČIĆ

San pod ledom

Dah proljetni sniju sni mi ispod leda,
sukladnost s modrinom, srž arhipelaga,
zimskocrnim stablom sputana mi snaga
vrije, tvrdom zemljom bol se mrtvit ne da.

Koji li mi vjetar tu nanese klicu?,
zgara žudnja visa, jetkim snom se dimi,
božanskog obzora sluteć okosnicu
- do nje kol'kih voda mir da biće primi?

Što je luka? Onkraj? Bljesak možda vara
- zaludno mistična školjkina spirala?,
okovi nam tu su izbljuvaka, oda.

Rob tla teška: mnome - silnice bujaju,
davno pripah krajnjem hodu iza hoda,
barem unutrašnjem prekomorskom sjaju.

Kamo?

Među baršunastim palačama borova i jela
pusta staza vijuga u tajnu mi osjećaja,
najdubljemu dijelu čovjeka i šume.

Odbijanje da se pođe na put k hrvatskim književnim krugovima

Društvu hrvatskih književnika

Kako je daleko od prisnih vedrina,
od svih poticaja moga žarkoga, samotna juga
Sjeverni pol tih naših "književnih krugova",
kako smo daleko i kako beznadno različiti!

Pa je li mi zaista do njih putovati,
bez debelih bundi, nužnih namirnica:
podilaženja, zajedničkih pića, ispraznih priča,
podrepaštva, lizanja, slizanja, bešćutnosti
- utroba kakva će broda od kvarenja sačuvati
strujanje južnih sokova plodovima slika,
kako da prežive dašci jezgre bistrina,
toliko povodi s čiste pučine,
nježno večernje livade, samotno,
vrhovima ljetnih krošnji ovjekovječeno djetinjstvo?
Odakle mi volja i snaga
za tako tuđ, dug, besmislen put u ledenu pustoš
kojom briju mećave modernih trendova?

Ali, kažu, iza strme obale na rubu svijeta,
s koje led se, veličanstveno tutnjeći, ruši u more,
hram se vrhovna diže sudišta
i jedinom potvrdom blagoslovit može
ljetne miline smislenih mi obala,
tu moju dugu, životnu skrb oko zelenila,
smokvi, svjetlosna grmlja,
sve te, makar toliko drukčije daljine.
Pa kažu: i da se smrznem, moram k proročištu!
Ali kako? - prem moreplovac, kako?! -
plodni svoj južni kutak, cijelo to prostranstvo prenijeti
u sniježno muklu jalovost?

Obično pišem daleko profinjenije, lirskije pjesme,
estetika mi je daleko istančanija, neizravnija,
pa vam se, gospodo, više neću obraćati,
jer ovo je iznimka, na za mene nekarakterističan,
ne baš pjesnički način: kakva god cijena,
odbijam poći u te ledene vale,
na taj ništetni put, a uostalom,
evo vam malo eklekticizma,
Artauda, recimo, s određenim dodatkom:
"Svoj sam sin, ne vaš, a
svaki je pravi govor
(vama pogotovo) neshvatljiv."

Paulu Valéryju

Svjetlosni stih ti dok morske je tajne
obalom će zvučat, prečist za gubitak,
sjaj duhovna sunca na stijeni što oblik
ko valovi dalja trajno joj odredi.
Bistrinama zjene bića nam otvaraš
sav svoj morski prostor širom da raskrili,
mjeru primljivosti, mudrosti, finoće
svetim poniranjem u pratajnu jutra.

Robinson otokom stiha i spoznaje,
gdje sunčani prostor lijepe trave misli
vladarskom osamom leluja i mrsi,
dok golemost duše uči modri prostor,
tvoj jutarnji ustroj svjetlosnih nježnosti,
bijelih ti stranica za bitna otkrića,
načelima kruni dubine pogleda
s daljinama dišuć Knjigu o punini.

Stih istanačan, poman, bez gruba veziva,
dijamantna prizma za svjetlosne zrake
mnogi pjev raskrinka sirovim i mutnim
- prozirnim, lijenim, taštim lakoćama,
dosadno lišenim tvog čista užitka
čitanja ko zrelih nam vraćanja moru,
kad oči se duše sviknu rijetku sjaju,
primljive za zlato plodna ravnovjesja,
gdje mjera tek moćni su vrhovi izraza,
a što se (prem žarko) lako izreć može
ko ribice duha bacaš drevnu valu,
do obzora mis' o sjajem razgrađuješ.

Najdraži mi druže, srca mi punino
prečesto samoga - tek s utjehom glasa
uvijek žive krošnje kroz koju još rasteš,
snaga si širine, ja grm zaboravljen,
no slobodu čuvam tvojih raskriljenja,
oče po uvidu, zov mi blagoslovi
gdje najveći junak broði djelom - ljudska
osjećajnost rišuć obzore stvaranja.

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo neposrednog svjedoka o životu Hrvatâ katolikâ u okruženju protuhrvatske i protukatoličke vlasti.

XVIII. Život u Jugoslaviji s početka tridesetih godina

Nakon kraljevske diktature, uvedene početkom 1929. godine, dolazile su iz pojedinih susjednih gradova i k nama na selo vijesti o progonu Hrvata. Nekoliko ubojstava se dogodilo u mome rodnom kraju već u kolovozu 1929. godine. U osječkom zatvoru su bacili kroz prozor Hrvata Josipa Hanka. U Brodskom Varošu je oružnik iz zasjede ubio hrvatskog seljaka Bartola Vukovića, a u Vrpolju redarstvenik Živković ubija hrvatskog radnika Ivana Stefanića. U isto vrijeme Sud u Požegi osuđuje Hrvata Đurovića na 18 godina zatvora. A dva mjeseca kasnije, u listopadu, Okružni sud u Osijeku osuđuje 6 Hrvata na kazne od 1 do 4 godine zbog isticanja svoga hrvatstva. Nasilje je nastavljeno i narednih godina. Dogodilo se u Bosanskom Brodu: kad je grupa Hrvata tražila oslobođenje iz pritvora za pripadnike hrvatskog narodnog pokreta, redarstvenici su pucali po ljudima i ranili dvadesetak osoba.

U novinama "Hrvatska straža", koje su preko župnika dolazile i k nama na selo, čitali smo da je 1930. pritvoren vođa hrvatskog naroda Vlatko Maček, 1931. da je ubijen u Zagrebu dr. Milan Šufflay, hrvatski znanstvenik i pisac, 1932. da je 8 mjeseci zatvoren u mitrovačkom zatvoru dr. Fran Binički, profesor Bogoslovije u Senju i hrvatski pisac. Nakon što su neki vođe hrvatskog naroda 1932. izdali tzv. "Zagrebačke punktacije", u kojima osuđuju srbijansku hegemoniju, prvi potpisnik tih punktacija, Vlatko Maček, bude 30. travnja 1933. osuđen na tri godine zatvora (pomilovan je 27. XII. 1934.).

Postojao je neki strah od oružnika, koji su bili pretežito Srbi. A službenici u vlasti od općine do kotara, i oni u sudstvu, ako su i bili Hrvati, bili su uglavnom režimlije, jugoslaveni, koji nisu ni u čemu štitili hrvatskog seljaka i radnika. Nije nas štedjela ni srpska pravoslavna Crkva u svojim nastupima. Tako smo pročitali u ono vrijeme (prema "Vesniku srpske crkve" iz 1931.), da je patrijarh te Crkve Varnava napisao u svojoj poslanici: "Rimokatolička crkva i vera su parasitstvo, koje je bilo i ostalo najvećom nesrećom u istoriji hrišćanstva".

Nakon što je beogradska vlast ukinula sve organizacije, pa i orlovske i druge katoličke udruge, u prosincu 1929. u Beogradu je proglašen zakon o osnivanju viteškog društva "Soko Kraljevine Jugoslavije". Budući da je taj Sokol propagirao

državni unitarizam i centralizam, usmjeren protiv hrvatstva i katoličanstva, to su naši hrvatski biskupi 13. siječnja 1932. izdali Pastirsko pismo protiv njega, Međutim u mojoj je župnoj crkvi to pismo pročitano tek godinu dana kasnije, 8. siječnja 1933. godine. Neki su svećenici i biskupi bili zbog njega napadani pa i sudeni.

Moj, sada pokojni, brat Josip bio je 1929-1931. kutinski kapelan, a 1931-1934. čaglićki župnik. Svoje doživljaje u tim župama opisao je u još neobjavljenom rukopisu "Moja zapamćenja" na 150 tipkanih stranica. Koristim ovdje neke njegove zapise i ono što mi je za života govorio o ondašnjim doživljajima. U Kutini je bio kapelan kod župnika Antuna Pavlovića. Pavlović je čitao režimske novine "Novosti", dok je brat bio pretplaćen na "Hrvatsku stražu". U vrijeme diktature župnik je bio općinski odbornik, pa se i družio s činovnicima režimlijama. Bio je protiv Katoličke akcije, orlovskih i križarskih organizacija, dok je moj brat bio duhovnik tih organizacija. Tako je brat, kao mlad svećenik i hrvatski domoljub, doživio prva razočaranja i to ne od Srba ili inovjeraca, nego, eto, od katoličkoga svećenika, svoga župnika.

Kao župnik u Čagliću kod Lipika (1931-1934), moj se brat Josip najprije sukobio s problemom starokatolika. Općinski blagajnik u Čagliću, Srbin Košutić, podupirao je starokatolike u župskoj filijali Bijeloj Stijeni protiv katolika. Starokatolici u tom selu skidaju korpus sa seoskog križa i pribijaju ga na štalu Martina Kovačevića. U Bijeloj Stijeni ih u tome podupire i seoski komunist Nikola Guberović. Za vrijeme rata je Guberović u partizanima i do 1948. na visokim položajima u Pakracu. 1948. je stradao, jer se opredijelio za Staljina a protiv Tita. Isti je blagajnik Košutić župniku Buturcu uskraćivao katehetski podvoz, na koji je ovaj imao pravo po ondašnjim propisima.

Veći je sukob brat Josip kao čaglićki župnik imao s čaglićkim učiteljem, Srbinom Tanasijem Oblakovićem, rodom iz Bačuge kod Petrinje. Oblaković je jedini u tom kraju nosio srpsku šajkaču, a bio je i pročetnički nastrojen. Odbio je katoličkoj djeci nabaviti katekizme, što je bio dužan, a djeci je oduzeo molitvenike, koje im je nabavio župnik. Prisiljavao je i katoličku djecu da idu u pravoslavnu crkvu na svetosavsku proslavu i da pjevaju pravoslavne pjesme. Morao je brat tražiti pravdu u Pakracu, ali su mu tamo savjetovali neka ne ulazi u sukob s Oblakovićem, jer da će ga "vrag odnijeti".

I kad su nabavljeni katekizmi pisani latinicom, postojali su problemi pri njihovu korištenju. Naime učitelj Oblaković je, zbog toga što ima u školi i hrvatsku i srpsku djecu, uveo učenje latinice tek u 4. razredu. A i čitanke za 4. razred, izdane u Novom Sadu, imale su 100 štiva na ćirilici i samo 10 na latinici. Eto kako su se školovala hrvatska djeca u školama u srcu Hrvatske. Izazvan, rekao je brat Josip Oblakoviću da je šovinist, pa ga je ovaj tužio Sudu u Pakracu. Za Banovine Hrvatske Oblaković zbog svojih nedjela učinjenih u Hrvatskoj bježi iz Čaglića u svoju Srbiju.

Već je bilo govora o Jugoslavenskom sokolu, protiv kojega su hrvatski biskupi izdali poslanicu. Brat Josip je tu poslanicu, kao i drugi župnici, pročitao u

čaglićkoj župnoj crkvi 8. siječnja, 1933. godine. Dvadesetak dana iza toga, točnije 29. siječnja, održana je u Čagliću seoska zabava. Na zabavi su se izvikivale parole: Dolje papa! Dolje biskupi! Dolje Bauer! Hajde da rušimo šokačku crkvu i stan šokačkog popa! - Poslije zabave, oko 5 sati ujutro, došli su sokolaši pred župni stan, gdje mi je brat stanovao, i vikali: Dolje šokački pop! U svemu tome je brat dobro i prošao, a neki su vikači bili kažnjeni.

U siječnju 1934. godine u Čagliću je održan sastanak Malih križarica. Na sastanak je iz Kutine došla Marica Stanković, voda ženskih križarskih društava. Žandari su tužili moga brata, čaglićkog župnika, što nije prijavio gosta, pa je župnik kažnjen s 200 dinara kazne. Tom je prilikom brat govorio nešto protiv žandarskih postupaka, pa je zbog uvrede žandara kažnjen s još 150 dinara.

U to vrijeme brat Josip tražio je od Ministarstva prosvjete iz Beograda dozvolu za studij u Rimu, ali je odbijen. Otišao je u Rim bez dozvole, koja mu na kraju nije bila ni potrebna. Kad je kasnije radio u Državnom arhivu u Zagrebu, našao je tamo dokument pisan početkom tridesetih godina, po kojemu je: "Josip Buturac, upravitelj župe u Čagliću, najnepomirljiviji element u celom pakračkom srezu".

U vremenu 1931-1935. polazio sam osnovnu školu. Učitelj mi je bio Ivan Krnjak, Hrvat Međimurac, ali režimlija. U školi su visjele slike i pokojnog i živućeg kralja kao i jugoslavenski grb. Svi su učenici bili Hrvati. Ćirilicu smo učili u 3. i 4. razredu. Tražio je da latinička slova iz čitanke prepisujemo ćirilicom. Sjećam se štiva iz čitanke pod naslovom "Prvi svjetski rat". Tekst je započinjao: "Austrougarska je stezala slobodu mnogim narodima ..." Budući da smo morali to naučiti kao pjesmicu napamet, to sam štivo više puta glasno čitao i pred svojom majkom. Moja mati, koja je pomalo žalila za starom monarhijom, na to je rekla: "A sada nam Srbija još više steže slobodu. Nekada smo smjeli pjevati:

Hajdmo braćo, svi na mađarone,
da nam vrate naše milione!

A danas te za najobičniju domoljubnu pjesmu žandari vode u zatvor, a neke su i ubili".

Učitelj nas je vodio pet kilometara daleko u župnu crkvu, ali samo dva puta godišnje. To je bilo prvoga prosinca, na dan tzv. "Ujedinjenja", i na rođendan kralja Petra II., čini mi se da je to bilo 6. rujna. Tada se tražilo od župnika da obavlja neke molitve za državu i kralja. U crkvi su bili samo školska djeca, učitelji i općinski činovnici.

9. listopada 1934. godine je u Francuskoj, u gradu Marseilleu, ubijen Aleksandar Karađorđević, kralj Jugoslavije. Čim je ta vijest stigla do moga učitelja, on je nas učenike pustio kući iz škole. Na školsku je zgradu izvjesio crnu zastavu, sebi svezao crnu kravatu i pred nama pokazivao veliku žalost za dragim mu kraljem. Mi djeca smo se veselili, jer nekoliko dana nismo imali nastavu. Međutim moja

mati, kad smo joj rekli da je poginuo kralj, uozbiljila se i rekla: "Samo da ne bude rata! Kad je ono 1914. u Sarajevu ubijen austrougarski prijestolonasljednik, započeo je prvi svjetski rat".

Moj je učitelj Krnjak toliko žalio kralja, da mu je išao na sprovod. Sprovod je bio u Srbiji u nekoj kraljevskoj zadužbini na Oplencu. Žitelji sela, svi Hrvati, zamjerili su učitelju njegovo ponašanje. Kad se vratio s Oplenca, našao je u školi na stolu vijenac od kopriva i uz njega napisanu poruku:

"Učitelju, evo tebi vijenac,
pa ga nosi kralju na Oplenac!"

To je smatrano kao uvreda učitelju i kralju, pa su žandari jedno vrijeme vodili o tome u selu istragu, ali bez uspjeha.

Nakon Aleksandrove smrti, a do punoljetnosti kralja Petra II., postavljeno je na čelo države tzv. Namjesništvo. Na čelu Namjesništva je knez Pavle Karađorđević. U Hrvatskoj se očekivale tom promjenom veće slobode. Zbog toga su hrvatski intelektualci uputili Kraljevskom namjesništvu Memorandum. U njemu su tražili veća prava za sve, pa tako i za Hrvate. Posebno se tražilo i puštanje iz zatvora Vlatka Mačeka. Potpisnici Memoranduma bili su dr. A. Bauer, dr. A. Stepinac, dr. S. Rittig, dr. I. Politeo, kipar I. Meštrović i drugi. Maček je pušten iz zatvora 27. prosinca iste 1934. godine. Ostali zahtjevi iz Memoranduma uglavnom se nisu ostvarivali. A beogradski je tisak jednako napadao Punktacije iz 1932. i Memorandum iz 1934. godine. Nije imao obzira što su prvi potpisnici bili zagrebački nadbiskupi.

Radi objektivnosti i povijesne istine, moj brat Josip, svećenik i crkveni povjesničar, zapisao je u svojim "Zapamćenjima" i ovakav tekst iz vremena Namjesništva: "Iako je Katolička Crkva bila progonjena, zapostavljena i prikraćivana, treba i to priznati: država je biskupima davala plaću, siromašnim svećenicima doplatak za popravak crkvi, u vojsci se javno molio Očenaš".

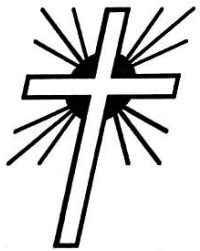

Malkica DUGEČ

Crni kamen spoticanja

Škrope, škrope, škrope riječi
Po stazama od gluhoće.
Škrope tiho, škrope tajno
Sve dok tijelo ne poškrope,
Dok ne prsnu, dok ne kriknu
Na uzglavlju od njemoće.
Škrope riječi, škrope... škrope
Neiscrpne, nepodmitne.
I još prže, i još hoće
Da preplave, da usitne
Nagon misli, zanos, bunu.
Tek pri kraju, tek pri kraju
Kad ustuknu, kad zastanu
Pred oblakom od grkoće,
Kad polude, kad prokunu
Nemir mijena - crni kamen spoticanja
Rubom stiha, daškom sanja
Ja ih skrijem. I prekrijem
Bijelim velom od nadanja.

Vrata nepovrata

Vrijeme će pomalo liječiti rane,
Brisati tragove, nizati dane
U mijena skladbe, u đerdane
Što oko vrata bolno stežu.
Šarenim vezom patnji i sreće
Škropit ću i ja svoj put u snove.
Kada me jednom umoran starac
K sebi pozove,
Ogrlicu od crna zlata
Skinut ću s vrata
I nitko neće
Ni pomisliti da vrijeme stade
Tik ispred vrata od sna i nade,
Tik ispred vrata - od nepovrata.

Ivka KRALJEVIĆ

Tu sam

Tu sam
gdje miriše ružmarin, kadulja
i vrijes i bude se uspomene.

Tu sam
gdje more šumori
udarajući u žal i obalu
neumorno.

Tu sam
u luci punoj brodova
što izazivaju samilost
zbog stajanja, a kliktaji
galebova postaju sve tužniji.

Tu sam
gdje škrta zemlja
ljubi sve manje ruku težaka.

Tu sam
gdje postupno sve propada,
a opet se ne da,
opire
i traje, traje.

Lux Aeterna

Samo tko je podigao liru
i među sjenama
smije beskonačnu hvalu
u slutnji izricati.

Samo tko je s mrtvima od maka jeo,
od njihovog,
neće najtišeg tona
više izgubiti.

Ma da se odraz u vodama
često i zamuti:
ti sliku znaj!

Istom u obostranom carstvu
bivaju glasovi
vječni i blagi.

Tako pjeva u jednom od svojih *Soneta Orfeju* njemački pjesnik Rainer Maria Rilke. Pokušaj je to da se iz obzora moderne, sekularizirane svijesti da jedan mogući odgovor na prastaru temu o zagonetnosti smrti i umiranja koja zaokuplja čovjekovu svijest od samih njezinih početaka. "Gdje bića imaju svoje podrijetlo, tamo nalaze i svoj kraj po redu vremena plaćajući jedno drugom kaznu za počinjenu nepravdu" - izričaj je jednoga od najstarijih grčkih filozofa Anaksimandra. Da smrt nije nešto samo po sebi razumljivo svjedoči i ep o Gilgamešu, pronađen u Mezopotamiji na glinenim pločama starim i do 1700 godina prije Krista. Gilgameš se tu čudi što se to dogodilo njegovom prijatelju Enkiduu da on više ne ustaje sa svog ležaja. Kako samo mogu to prešutjeti, kako da se izjadam? - pita se Gilgameš. Enkidu, moj prijatelj, postao je zemlja. Prijatelj koga volim postao je kao blato zemlje! Zar se neću i ja morati smiriti kao i on i ne ustati dovijeka?

I za grčkog tragičara Sofokla čovjek je najčudesnije biće. "I krilatu on stvori riječ, i umnih misli stvori splet. Taj umnik sebi nađe štit od studeni i dažda zlog, i nenadano ništa ne zbiva se s njim. No premda zna za mnogi bolestima lijek, od smrti nije nikad pronašao spas." Zato će zbor na kraju zapjevati: "I nikad neću slaviti nikoga kao sretnog dok ne vidim života mu kraj".

I Sokrat prije nego što će popiti smrtonosni otrov raspravlja sa svojim učenicima što je smrt i umiranje i kako se filozof prema tome treba odnositi. Filozofiranje nije naime ništa drugo nego želja da se umre i bude mrtav. Pa kako bi onda filozof mogao biti neraspoložen prema smrti, kad je to ono što je čitavog života priželjkivao. Jer istina, ljepota i dobrota nisu u svom izvornom obliku dostupne ovdje na zemlji, tek u duhovnom, nevidljivom svijetu ideja nalazi se prava bit. Zato filozof mora nalikovati labudu koji pjeva prije smrti, osjećajući da ide natrag svom gospodaru, bogu Apolonu, a to ne iz straha nego iz nade i radosnog iščekivanja. Potom slijedi u Platonovu dijalogu "Fedon", iz kojega je i prethodna misao, dugačko raspravljanje o smjeloj nadi i ufanju da život ne završava smrću nego da postoji više načina da se dokaže neumrlost i čak besmrtnost duše.

S obzirom na ovo potonje za nas je u potpunosti valjana samo Božja objava Starog i Novog zavjeta. Tako primjerice u Knjizi o Jobu nalazimo dragocjene misli o smrti i umiranju.

Pravednik Job se pita:

Ali kad čovjek umre, ostaje pokošen,
kad smrtnik izdahne, gdje li je on tada?

A u Knjizi Mudrosti čitamo:

A pravednik ako i umre prijevremeno
naći će mir.
Jer duljina dana ne čini starost časnom,
niti se ona mjeri brojem godina...

Pravednik koji umire
osuđuje žive bezbožnike,
i prijevremeno okončana mladost
produženu starost opakih.
Svjetina vidi kraj mudračev,
ali ne shvaća što je Gospod s njim naumio,
ili zašto ga je uzeo u zaštitu.

Božja objava ide dalje i dublje u problem smrti jer donosi i objašnjenje kako se smrt uopće pojavila u ljudskom rodu. Smrt prema objavi Starog zavjeta nije prirodni pojav, nego je posljedica prijestupa božanske zabrane prvomu čovjeku da jede sa stabla spoznaje dobra i zla.

Jahve, Bog, zapovjedi čovjeku:
"Sa svakog stabla u vrtu slobodno jedi,
ali sa stabla spoznaje dobra i zla
da nisi jeo! U onaj dan u koji s njega okusiš,
zacijelo ćeš umrijeti"

Prijestupom ove zabrane u misteriju zla neizbježnom je smrću obilježena ljudska povijest, ali mimo svega još silnijim iščekivanjem Spasenja. I nakon mnogih stoljeća zatamnjenja Bog je žrtvom samoga sebe u sili Križa savršenom Ljubavlju otkupio ljudski rod. I tim izmirenjem čovjeka s Bogom zauvijek se očitovala vlast Krista Raspetog nad čovjekom i svim stvorenjem. A mimo svega pomaknut je zastor smrti veličanstvom Uskrslog Krista. Tako povijest više nema isprike...

I glede naše teme, u dosluhu vječnosti, poslužit ćemo se lirskim odabirom bliskog nam pjesnika:

PONT DU CARROUSEL

Taj slijepac, koji tu na mostu stoji,
siv kao davnog carstva međaš-kamen,
možda je ona točka, uvijek ista,
okolo koje sve se zviježđe kreće,
za tisućljećem kruži tisućljeće.
Jer sve oko njeg luta, teče, blista.

Pravednik on je postojan i stamen,
stalan u slici svijeta što se mijenja,
tajanstven ulaz u nevidljivi svijet
kod jednog površnoga pokoljenja.

JA VOLIM TAMNE ČASKE MOGA BIĆA

Ja volim tamne časke moga bića,
u kojima nađoh, starom pismu sličan,
svoj dnevni život, proživljen zaludu
i preboljen i dalek kao priča.

I iz njih dođe spoznaja mi da sam
za jedan drugi život, širok, vječan.
I katkad kao jedno stablo ja sam,
što zrelo, šumno iznad groba stasa,
ispunjuje svoj san što mrtvi dječak
(kom korijenje sad toplo grije kosti)
u pjesmi izgubi i u žalosti.

Anton ZAKARIJA

Religija i društvo

Od svih sastavnih dijelova povijesti, uključujući umjetnost i proizvodnju dobara, religija je najtrajnija i najstalnija činjenica. Očito je da postoji neki uski i temeljni odnos između nje i društvenih zbivanja. Religija se pri tom ne podrazumijeva teološki, kao nosilac duhovnosti, mistike i morala, već antropološki, kao aktivni činitelj u oblikovanju životne prakse. I sama njezina konzistentnost, ljudskost i pojavnost, pokazuje se kao vid konzistentnosti odnosne zajednice, njezine organizacije i kulture.

U neolitiku se religijska misao oblikovala u dvije grane s razdjelnom crtom na Indu: istočno od te rijeke razmišljanje je zaokupljeno kozmogonijom i pitanjem čovjekova mjesta u svijetu, na Zapadu razvio se sustav božanstava koji pruža sliku obitelji u nastajanju. Na istoku uspostavit će se autokratsko i kastinsko društveno uređenje, na Zapadu građansko i parlamentarno. Povijest, kao odvijanje događaja u vremenu, plod je zapadnog poimanja obitelji, monogamne i individualne, i odnosa između njezinih članova.

Arhajsko doba

Najranija naznaka osjećaja božanstva seže u srednji paleolitik, u vrijeme neandertalca. Izraz tog osjećaja je kult lubanje. Lubanja koja se časti općenito potječe od odraslog muškarca, oca obitelji. Religija koja proizađe iz tog izvora, zapadna, bit će generativna i antropomorfna: svojim ljudskim likovima pružat će čovjeku upute i modele za njegovo ponašanje.

U mlađem paleolitiku, u vrijeme homo sapiensa, javlja se u Europi ideja žene. Prikazana je figurama od kosti ili kamena i crtežima na stijenama: objava i poziv da se žena potvrdi kao ravnopravan član muško-ženskog para. U to vrijeme nastala je legenda o Edenskom vrtu, zemaljskom raju. Gospodar vrta i Adam i Eva žive u vrtu kao gospodarskom dobru. Oni ne čine obitelj, jer Gospodar vrta, hebrejski Jahve, nije otac dvoje mladih, ali daju sliku individualne monogamne obitelji s ocem kao središnjom točkom. Proces oblikovanja božanske obitelji teći će i dalje na isti način: ona nikada neće biti potpuno zaokružena, kao da se time ostavljala mogućnost njezinih daljnjih promjena i usavršavanja.

U tim vremenima, budući da čovjek živi od prirode i ne vrši nikakvu funkciju, nikakvu funkciju ne pridaje ni bićima iz mašte. Promjenu donosi pojava djelatnosti, kao da čovjek u imaginarnom svijetu traži i nalazi pomoć i podjelu odgovornosti.

U neolitiku, od Irana do Anatolije, s prvom poljodjelskom proizvodnjom, nastaju ženske figure s djetetom u naručju. Tom liku u znanosti je dano ime Velika Majka ili Velika Božica. Majka se izjednačuje sa zemljom, njezina plodnost priziva plodnost zemlje.

Pri kraju neolitika, pojavom velikih aglomeracija, na imaginarnu scenu stupaju i likovi muškaraca, imenovanih i sve više individualiziranih. Prvi se spominje Varuna, indijski bog nebeskoga svoda. U Iranu zvat će se Zurvan, u Grčkoj Uran. Varuna je božanstvo mutnih crta; njegova neodredena pojavnost zrcalni je odraz osobnosti onoga tko ga zamišlja i koji još nije izronio iz plemenske skupnosti.

U brončano doba u hebrejskom narodu slavi se Jahve, u Babiloniji Marduk, u Iranu Ormuzd (Ahuramazda). Ta božanstva, jasnih obrisa i samovoljne naravi predstavljaju novi tip čovjeka: vladara i gospodara koji okolini nameće svoju volju.

Kreta štuje Gospodaricu zvijerî. Na tom otoku, na kojem su kroz cijelo brončano doba cvale religija i civilizacija ženstvenih oznaka, izgradio se, sredinom drugog tisućljeća prije nove ere, model emancipirane žene, princeze: prvo ljudsko biće osobne naravi, ukusa i ponašanja.

U Egiptu, u to isto vrijeme, u religiji i civilizaciji vlada par - Izis i Oziris.

Na kraju bronce, u kraljevstvu Hetita u Anatoliji, časti se trojstvo - božanski roditelji s djetetom.

U Mikeni, početkom željeznog doba, u drugoj polovini drugog tisućljeća, na tronu je Posejdon. U društvenom smislu njegov kult predstavlja izraz patrijarhalne obitelji kakva je Nestorova u *Odiseji*. Razvoj je time došao do jednog dovršetka. Kad se gleda unatrag reklo bi se da su svi napori stremili ostvarenju ove zajednice. U svakoj od prijašnjih civilizacija, počevši od neolitika, u punini se oblikuje samo jedan sastavni element obitelji: majka, individualizirani muškarac, individualizirana žena, muško-ženski par, roditelji. Svi su se našli zajedno uz ovo mikensko ognjište. Patrijarhalna obitelj je zaokružena, njezin je razvoj dovršen, a završava i epoha: oko god. 1100. Dorani napadnu i pobijede Mikenjane i uvode religiju Zeusa. - Za potonju zapadnu civilizaciju važnost imaju još Izrael i Iran.

Izrael. Jahve nema obiteljskog kruga, ali njegovo je biće generativno. U Bibliji je na više mjesta označen kao otac izraelskog naroda, kralja Davida i Isusa: Izl 4,22-23; Sam II, 7,14; Ps 2; Ps 89. No, biblijske teme, kao nadnaravno područje, ne ulaze u interes ovog prikaza.

Iran. Vjerski razvoj u ovoj zemlji obilježen je pokušajem stvaranja trijade: Ahuramazda, Anahita i Mitra. Ahuramazda, bog sunca i dobra, i Mitra, bog pravde i prijateljstva, virtualno su se našli u odnosu oca i sina. Daljnje zbližavanje spriječio je Zoroaster: u trijadu je uveo Ahrimana, boga tame i zla, a isključio Mitru. Dualistička religija zamijenila je generativnu i povijest je promijenila svoju narav, jer kako je Ahuramazda u Ahrimanu dobio protubrata, usmjereno vremensko kretanje slijedom generacija, od oca na sina, nadomjestio je statički antagonizam dobra i zla. Kult Mitre, prognan iz Irana, bit će prihvaćen u helenističkoj Grčkoj, istočnim pokrajinama Rimskog Carstva i rimskim legijama. Sâmo iransko društvo ostat će skupno, plemensko.

Afirmacijom Dorana, nova struja, helenska, primi u sebe sve postojeće društvene oblike sa svog područja, što se očituje tako što se različita božanstva, predstavnici tih oblika, legitimno uključuju u olimpijsko božansko društvo. Hera, koja svoje porijeklo vodi od neolitske Velike Božice, figurira kao Zeusova sestra i žena; mikenski Posejdon postaje Zeusov brat i gospodar mora. Novi bogovi, simboli novih društvenih funkcija i vrijednosti, proizlaze iz Zeusa kao njegovo prirodno potomstvo. Tako se uspostavlja panteon, jedinstvo različitosti, pri čemu kontinuum otac - sin, Zeus - Apolon, generira kretanje u vremenu, dok treći član trijade, Atena, označuje smisao toga kretanja. Valja osobito istaknuti vizualnu stranu te religije, njezinu sceničnost i slikovnost, kao vrijednost koja neposredno i upečatljivo djeluje na čovjekov duh. Grci homerskog doba skromni su ljudi koji teško žive na škrtom tlu i stanuju u sitnim kolibama od pletera i zemlje. S obzirom na njih, bogovi i junaci iz legendi jesu zaista viša stvorenja, kako svojim stasom i snagom, tako i ponašanjem, slobodom i govorom. Ali je njihova ljudskost učinila da se pretoče u slike i kipove i postanu opipljivi uzori prema kojima će stremiti misli i htijenja vjernika. Od XI. do V. stoljeća ljudi će izrasti do bogova; nakon medijskih ratova s njima se izjednačiti, religija će se ispuniti.

Glavne crte te religije sadržane su u Homerovim epovima. Za današnje vrijeme to su samo literarna djela. Za ono vrijeme bile su to vjerske pripovijesti političkog sadržaja. Slušatelji su u njih vjerovali i njihove namisli ostvarili.

Ilijada. Trojanski rat nastao je iz hira i završio bez pobjednika. Unatoč neprekidnim sukobima, on se u stvari vodio izvan bojnog polja, u sferi ideja, u traženju odgovora na pitanje: Kako ostvariti najbolje društveno uređenje? Očito su zato sučelice stavljena dva oprečna sustava: trojanski urbano-aristokratski i ahejski seljačko-demokratski. Na trojanskoj strani sve važne odluke donosi vladar, Hektor. Na ahejskoj strani sve se odlučuje dogovorom u skupštini. Ako to načelo nije poštovano, društvo pada u nered, kako to otkriva Ahilejeva srdžba. Zbog nasilnog čina koji je počinio kralj Agamemnon otevši mu robinju Briseidu, on se povlači iz borbe, Ahejci gube snagu. Ahilej predstavlja motivaciju ratovanja. Ako su Ahejci pošli u rat da zbrišu uvredu koju im je nanio jedan oholi trojanski velikaš, pa sad istu takvu uvredu čini njihov vlastiti vladar u njihovoj kući, razloga za ratovanje više nema: obje su vladavine jednake, trojanska i ahejska. Razlog se povratio tek kada je Agamemnon ispravio nepravdu. No, on to nije učinio iz uvjerenja, već iz nužde i grad je razoren bez slave. Primitivno društvo na prevaru je svladalo modernije, a nije time ništa postiglo, do nove jade i nevolje. Razjedinjenima svadama, raspršenima po moru, rijetkim je Ahejcima pošlo za rukom vratiti se kući.

Trojanski rat velik je po božanstvima koja u njemu sudjeluju, i po posljedicama toga sudjelovanja: po zamisli koja je kroz stoljeća religiozno podržavana do svog konačnog ostvarenja u vidu atenskog *polisa* u V. stoljeću.

Na ahejskoj strani često se čuje zaziv: "Ej da mi otac Zeus dâ i Atena i Apolon!" Društvena ideologija obuhvaćena je s ta tri tako poredana imena. Pojam *otac*, Zeus, kao cjelina, izvor je povijesti; pojam *sin*, Apolon, daje joj razvojni impuls; Atena je načelo javnog probitka. U I. pjevanju, kada je Ahilej već posegao za mačem da posiječe Agamemnona, Atena mu se ukaže, on se smiri i vrati mač u korice. Kao uvriježeni ratnik on se mogao osvetiti. Ali tada, kraljevom smrću, vojska bi izgubila zapovjednika, nastali bi nemiri i neizbježan pokolj medu samim Ahejcima. Odgovornost za društveni interes nadvladala je u Ahileju njegov ranjeni ponos i to je bila Atena u njegovu duhu. Govor o apstraktnom "društvenom interesu" slušatelje ne bi zanimao, njih se doimao živi lik boginje čiju su sliku svakodnevno gledali na oslikanim vazama.

Civilizacijska svojstva jedne i druge strane određuju božanstva koja im se priklanjaju. Jedino Zeus, kao *otac* svih, gleda na obje strane istim očima. Iz čega se jasno vidi da je riječ o istom narodu.

Na trojanskoj su strani bogovi individualističkih crta. Apolon, glavni lik, slika je slobodnog, energičnog i nadarenog muškarca. Artemida, njegova sestra, hitra lovkinja i neukrotivo svoja, izravan je odvjetak lijepe i emancipirane kretske Gospodarice zvijerî. Leto, samostalna majka, predstavlja neko društvo gdje prevladavaju ženska prava i žena je slobodna. Vjerojatno kretsko, jer ona je majka Apolona i Artemide. Afrodita je simbol individualnih senzualnih naslada kakve sebi mogu priuštiti neovisni i imućni ljudi. Ares, bog rata, ukazuje na jedino pravo zanimanje kojim su se u onim vremenima bavili takvi ljudi, na borbene vještine. Sve ove značajke ujedinjuju u sebi trojanski dvor i napose Paris i Hektor.

Na ahejskoj su strani bogovi društvenih svojstava. Posejdon, predstavnik starog poretka, nema osobite važnosti. On je protiv Trojanaca samo zato što je njegovo patrijarhalno društvo u oštroj protivnosti trojanskom urbanom uređenju. Hefest i Hermes, simboli obrta i privređivanja, sasvim prirodno pristaju uz ahejski puk. Hera ne donosi ništa novo. I ona predstavlja starinska načela krvnog srodstva, poput Posejdona, svoga brata, samo suprotnog, ženskog predznaka. Protivnica individualizma, ona se svim silama borila da Leto ne porodi Apolona i Artemidu. Atena je novo božanstvo, sutrašnjica. Zeus, i u najvećoj srdžbi, za nju ima riječi: "Prema tebi bit ću blag". Što ona znači jest ono što treba izmisliti kao negaciju trojanske autokracije.

Apolon, princip pojedinca, i Atena, princip zajednice, našli su se na suprotnim stranama, kao da svaka strana čini polovicu neke negdašnje cjeline. Jonija i Helada (Ahaja) dijelovi su te cjeline. Njihovi predstavnici na ratištu, Hektor i Ahilej, izvojevali su svaki svoju pobjedu i doživjeli svaki svoj poraz.

Hektor je dvoznačan: samovoljni vladar i osoba urbanog i viteškog odgoja i ponašanja. U prvoj ulozi je osuden i odbačen, u drugoj ulozi miljenik je bogova. Spjev ne završava dramatičnim padom grada, već Hektorovom svečanom sahranom:

kao da u istovremenom isticanju njegova političkog sloma i njegovih ljudskih vrijednosti leži smisao rata.

Ahilej je pobjednik bez pobjede: nadvladao je Hektora, a potom je i sam pao, ne zna se ni kako ni gdje. I nestao je poput sjene, bez pogrebnih svečanosti. Osoba impulzivne naravi i starinskog mentaliteta, on nije model pojedinca koji bi zadovoljio Atenu u izgradnji novog i cjelovitog društva. Sjedinjenje će se izvesti integracijom kvaliteta obje strane, trojanske urbane i aristokratske i ahejske demokratske. Jonije i Helade. Za izvršenje tog projekta izabran je Odisej: Jonjanin, a ahejski ratnik. U njegovu liku i sam je Homer ostavio svoju sliku: pjesnik iz Jonije koji je pobjedu, makar i prividnu, dodijelio Ahejcima. Politički i civilizacijski program grčke povijesti time je zacrtan: ostvarenje čovjeka i građanina po Odisejevu primjeru.

Odiseja. Prvi dio Odisejeve avanture, do Feačana, čini simbolična plovidba kroz vrijeme kojom se ostvaruje izrastanje Odiseja kao pojedinca. U drugom dijelu prikazuje se stvaranje odnosa kakvi bi trebali vladati među izgrađenim pojedincima. Idiličan otok Feačana, koji leži u sredini, istinit je samo kao predah i odmor.

U II. pjevanju *Ilijade* Odisej je oštro napao pučanina Tersita, ponizio ga i izudarao. Da bi bio dostojan zadatka koji mu je namijenjen, on je naveden na put preporoda svoje osobe i očišćenja od takvih zabluda. Eskadra broji dvanaest lađa. U svojoj lađi Odisej ima posadu od četrdeset i četiri momka, što će reći da cijela družina broji više od pet stotina ljudi. Samo su trojica imenovana, ali i njih se vidi i čuje malo ili nikako. To su sjene bez glasa i obličja, poput nekog dalekog pretpovijesnog plemena ili nijemog stada. Odisej ih drži za drugove, s njima pravično dijeli sve, a ako im zapovijeda čini to kao kapetan za njihovu i svoju sigurnost.

Odisej je u trostrukoj ulozi: on je osoba koja se ostvaruje, i čovjek općenito u svom razvoju, i promatrač zbivanja.

Na početku putovanja je doživljaj s Lotofazima. Oni su slika predsvjesnog, vegetalnog čovjekova života. Kako je sâmo putovanje put ostvarenja čovjekove osobnosti, Odisejeve, oni predstavljaju njega u dječjem stadiju njegova duha.

Od Lotofaga, pretčovjeka, razvoj vodi do Kiklopa, pračovjeka, i Lestrigona, primitivnog čovjeka. Odisej je sada dječak po svom unutarnjem biću. Kiklope i Lestrigone on gleda očima ne svoje tjelesnosti, već svog individualiteta, svog malenog psihičkog uzrasta, zato mu i izgledaju kao gorostasi. Na isti način bježi on iz Polifemove pećine: ne u obujmu tjelesnom, već mentalnom, mjerom svoje umne dozrelosti. Tjelesnom se veličinom pod jednog ovna ne bi bio mogao sakriti. Niti bi to trebao učiniti, jer Kiklop nije bio gladan njegova tijela, već njegova humaniteta.

Kad je došao u mladenačko doba Odisej otkriva ljubavne slasti u zagrljaju Kirke. Kao mladić on postavlja sebi pitanja o smislu života i duhom ulazi u carstvo smrti. Na povratku u svijet živih on nalazi da nema ništa ljepše od plovidbe morem uz povoljan vjetar. Odrastao je. Na daljnjem putu kroz život on nalijeće na sve

moguće zamke i prepreke, Sirene, Skile i Haribde. Napokon se smiruje kod Kalipse, kao u domu. I tada se sjetio svog pravog, davno izgubljenog doma.

Odisejevi ljudi su pasivni, u borbe nikada ne ulaze, a na svakoj etapi sve ih je manje: kao kad se s vremenom pleme dijeli i osipa pa na kraju svaki pojedinac ostane sam. Iz totaliteta izrasta jedno. Tako je i Odisej ostao jedan i sam, bez zaštitnog ovoja svoga srodstva i svojih poznanstava. I tek tada, sam i gol, mučno je doplivao do zbiljskog otoka i nogama stao na čvrsto tlo. I ugledao stvarnu ženu - Nausikaju. U tom trenutku Atena ga učini velikim i lijepim: njegova osobnost ispunila je njegovu tjelesnost. Prošao je kroz vatru nevolja bez gubljenja nade, i tako se ostvario, kao da se ponovo rodio.

Na tegobnom putu do individualizacije Odiseju na svakom koraku pomaže Atena - smisao za odgovornost i osjećaj samopouzdanja. Smetnje mu pravi Posejdon - moć tradicije i inercije. Apolon se malo spominje, ali ga Odisej štuje. U razgovoru s Nausikajom kaže joj: "Pokraj Apolonova oltara na Delu vidio sam mladicu palme što je izrasla kao ti". Palma je ona, slična Artemidi. Apolona predstavlja on sam, kao nekada Hektor. Razlika između njega i Hektora je u tom što on, Odisej, nastupa gospodski a djeluje demokratski.

Na povratku domu Odisej nalazi ženu Penelopu i sina Telemaha. Individualna i monogamna, moderna i urbana, ova obitelj doziva u misli Hektora, Andromahu i Astianaksa. Ali, nasuprot toj obitelji, koja je živjela u palači odijeljeno od ostalog pučanstva, Odisejeva obitelj, koja također živi u palači, u bliskom je doticaju s okolinom.

U Telemahu, koji je stasao u mladića, Odisej vidi sebi ravna prijatelja. Na isti se način odnosi prema svinjaru i govedaru na svom imanju, iako je kralj. Tako je postupao i na plovidbi, tome ga je naučila Atena. Ova mala grupa čini skup ravnopravnih ljudi, društvo građana. Atena je i dalje prisutna: kad je zaprijetio sukob između Odiseja i rodbine pobijenih prosaca, nadvladao je osjećaj odgovornosti za interes otoka i sukob je bio otklonjen. *Odiseja* je nastala u IX., najkasnije u VIII. stoljeću. U tim vremenima takvih postupaka nije moglo biti. Još su u Eshilovoj tragediji *Eumenide* krvne veze jače od racionalnog rasuđivanja. Istina, u toj će priči Atena i Apolon nametnuti svoju volju te se prema optuženom Orestu neće postupiti po rodovskim načelima nego će mu suditi građanski sud. Ali, to je V. stoljeće! Drugim riječima: trebalo je da aedi i rapsodi kazuju Grcima homersku pedagogiju kroz tri ili četiri stoljeća da bi se razvila građanska svijest i da bi na površinu izbili ljudi Odisejeva mentaliteta. Njegovo društvo - individualna urbana obitelj i grupa s kojom je oslobodio svoj doin - prikazuje se kao vizija koja je usmjeravala misli slušatelja do svojega konačnog ostvarenja u vidu atenskog društva Periklova vremena: građanskog, aristokratskog i demokratskog. Trojansko-ahejska politička sinteza. U kulturi i umjetnosti povezuju se dva stila, dorski i jonski.

I kad se samo pomisli da se ideja o takvom društvu pojavila već u ono doba, u XI., X., ili IX. stoljeću! Pjesnikov postupak, nesputan, human, razigran, učinio ju

je životnom i uvjerljivom kao da je već onda bila ostvarljiva. A ni u današnje dane nikakav politički program ne bi na razini ljudskog dostojanstva mogao ići dalje i natkriliti scenarij *Ilijade* i veličinu Odisejeva lika.

Kraj epohe. Duhovnu pozornicu u V. stoljeću osvaja Dioniz, drugi Zeusov sin, bog intimnosti i zagonetne strane života. Na svijet je došao u *Ilijadi* usred patrijarhalnog društva kao nespretno dijete, da bi dorastao u ovo vrijeme do simbola i poticatelja osobne slobode i spontanosti.

Jezgra panteona definitivno je uspostavljena: Zeus, Atena, Apolon, Dioniz. Svaki društveni sloj, pučki, građanski, elitni, nalazi u jednom od tih likova svoj odraz. Piramidalni ustroj *polisa* je dovršen: uz punu osobnu slobodu, bez ikakvih klasnih pregrada. Religija se ispunila.

Na pomolu IV. stoljeća, kada su grčki gradovi izgubili neovisnost, filozofi stoici objavili su shvaćanje o zajedničkoj prirodi ljudskog roda i formulirali misao da svaki čovjek od rođenja posjeduje neka prirodna prava koja stoje iznad zakona i institucija pojedinih naroda i država. Na toj ideologiji, koju su prihvatili rimski mislioci i pravnici, utemeljeno je rimsko društvo. I tada se pojavilo kršćanstvo.

Novo doba

I nova je religija generativna te stoga naravan nastavak antičke, grčke, jer koncept otac - sin ima isto značenje sada kao i prije: odnos cjeline i posebnosti, društva i pojedinca. Razlika među njima jest u njihovu postanku. Antička religija razvijala se prirodno, poput biljke, i zajedno sa sredinom koju je oblikovala: od plemenske do urbane razine te sredine. Povijest grčke skulpture i osobito razvoj prizora na frontonima hramova zorno prikazuju postupno ustanovljenje olimpijske obitelji. Kršćanska religija nastala je u urbanoj sredini, i to odjednom, kao posve dovršena i zapisana objava. Kult Dioniza bez sumnje je olakšao vjerovanje u Isusa. Bog ljudske sudbine, Dioniz je i sam hodao zemljom, na svoj mističan način, i na kraju života bio uzdignut na Olimp. A njegova majka, Semela, nije bila boginja, već žena, iako mitska. Ali, neuhvatljiv i trenutan, bez tjelesne čvrstine, nije se on likovno nametao oku, već Apolon. Do III. stoljeća Isus je tako i prikazivan: na sliku helenističkog Apolona, ili u liku Dobrog Pastira, vedar i lijep, *neos theos* - mladi Bog.

Mir u kršćanskim zajednicama nije trajao dalje od tog stoljeća. Kako je objava bila određena za sve sredine i kulturne razine, nužno su se pojavila razna učenja s namjerom da je prilagode danim društvenim prilikama. Tumačenje pojma Trojstva urodit će istovremeno misaonom dinamikom i političkim suprotstavljanjima. Temeljni kamen spoticanja bit će priznanje ili odbijanje Isusa kao božanske i ljudske osobe. Arijanizam i monofizitizam, u mnogim varijantama, te spor oko *filioque* glavni su vidovi tih strujanja i shvaćanja.

Arijanizam. Učenje aleksandrijskog svećenika Arija da je samo Otac božansko biće, a Sin ne, bilo je u suprotnosti s mentalitetom gradske sredine. Za ljude koji su čitali filozofe i pjesnike, kršćanstvo je predstavljalo nove vidike, novu perspektivu. A nju ne otvaraju očevi, već sinovi. Prva dva ekumenska koncila, u Nikeji 325. i Carigradu 381., osudili su Arijevo učenje. No time nije bila dokinuta društvena stvarnost koju nisu činili samo gradovi i učeni ljudi. Kmetovima, čobanima, podložnicima, robovima i nomadima arijanizam je bio ne samo razumljiv i prihvatljiv, već i nužno potreban. Misaono prazni, nepoznati i nepriznati, oni su po njemu našli svoj duhovni dom, uvjerenje da su na razini gradskog pučanstva, svijest da jesu nešto - kršćani. Spoznaja o Ocu na nebu odredila je i položaj oca na zemlji, u kući, dala temelje za stvaranje patrijarhalne obitelji, pružila plan za organizaciju vlasti od ognjišta do vrha etničke skupine. Kad su Goti prihvatili arijanstvo, oko godine 350., onda su i stupili na povijesnu pozornicu. Slijedili su ih Burgundi, Langobardi, Franci, Alemani i druga germanska plemena. Njihova vjera udahnula im je energiju da se pojave i prošire, da prijeđu granice Carstva i sruše Zapadno Carstvo.

Mijenja se stanovništvo i u gradovima. Tim novim vjernicima ne odgovara umiljat prikaz Krista u liku Apolona ili Dobrog Pastira, a ne slaže se ni s burnim vremenima seobe narodâ. U IV. stoljeću Krist je zamišljen *u slavi*, kao nebeski kralj okružen apostolima i mučenicima. U VI. stoljeću, u Bizantu, pojavio se *Pantokrator* - Svevladalac: Kristov lik muževnih crta i dominantna pogleda koji je u sebi ujedinio pojmove i Oca i Sina kao zalog jedinstva kršćanskog svijeta.

Germanski arijanci osnovali su na Zapadu svoje države, ali blijede i efemerne, jer patrijarhalno društvo ne stvara kulturu višu od folklora. Bitno je to što su iscrpljenim zemljama donijeli svježu krv, i što je stara gradska civilizacija, još uvijek živa, na njih djelovala. U Galiji i Španjolskoj, Franci, Burgundi i Vizigoti prelaze na katoličku vjeru u VI. stoljeću, Lombardi u Italiji u VII., Alemani u Njemačkoj u VIII. Na zaokretu IX. stoljeća sve su zapadne zemlje katoličke. I tada počinje rast suvremene civilizacije čiji su glavni nosioci ovi bivši arijanci.

Monofizitizam. Prema poimanju pripadnika ovog pokreta, koji se pojavio u Egiptu u V. stoljeću, Isus nije bio osoba s dvije naravi, božanskom i ljudskom, kako je to definirano na IV. ekumenskom koncilu u Kalcedonu god. 453., već samo božansko biće, čisti duh, *spiritus*. U skladu s tim vjerovanjem, monofiziti su odbacivali likovno prikazivanje njegove osobe u bilo kom vidu. Time su se odrekli svakog višeg stvaralaštva i višeg načina življenja. Jedna duga tradicija naglo je prekinuta. Čovjek na Zapadu od davnine je drugovao s imaginarnim bićima nalik na njega, likovno ih predstavljao i uređivao im svetišta. Jesu li mu ta bića pomagala u življenju? Odgovor je ovaj: da ih nije bilo, da čovjek u njih nije vjerovao, ne bi bilo ni kulture koju je stvorio kao posljedicu toga vjerovanja. Da Grci nisu vjerovali u Atenu boginju, ne bi bilo ni grada Atene, ni Partenona, ni Homerovih epova. Bez vjerovanja u konkretnoga Krista, ne bi bilo katedrala, ni autorskog stvaralaštva, ni suvremenih olimpijskih igara. Ovo, dakako, nije dokaz o postojanju nebeskoga

dvora, već samo ilustracija o udjelu konzistentne trodimenzionalne vjere u oblikovanju jednoga društva. Bizantsko carstvo prošlo je kroz ta iskustva.

U VI. stoljeću monofizitizam se iz Egipta proširio u Siriju, Armeniju i Mezopotamiju. Na V. ekumenskom koncilu u Carigradu god. 553., toj struji priklonio se i car Justinijan. Vjernici su se dijelili po tome štuju li ili odbacuju svetačke slike, ikone. Međusobno su se optuživali za krivovjerje i sukobljavali. God. 726. car Leon III. službeno je zabranio i samo posjedovanje slika. Započelo je ikonoborstvo, nasilno uništavanje ikona i u samim obiteljskim domovima. Bio je to napad na vjersku materijalnost. Posljedice te odluke bile su teške za cijeli kršćanski svijet i dovele su do razlaza između Rima i Carigrada. Borba protiv slika potrajat će do 842. godine.

Ova tri stoljeća spiritualnog kršćanstva, od sredine VI. do sredine IX. stoljeća, čine pusto razdoblje bizantske civilizacije. Mnoga kulturna djela su uništena, nova nisu stvarana, ugušena je čak i književna djelatnost, jer će se prvi značajan pisac nakon Justinijanova doba pojaviti tek sredinom X. stoljeća, Konstantin Porfirogenet. Ugroženo je i samo Carstvo. Perzijanci bez većeg napora osvajaju Damask 613., Jeruzalem 614. Za njima slijede Arapi, muslimani, koji napreduju tako strelovito kao da su pred njima slabokrvni narodi lišeni svake podrške u svojoj vjeri i kulturi: Damask padne 635., Bagdad 637., Jeruzalem 638., Aleksandrija 641. Monofizitske zemlje zbrisane su s karte Zapada. Jer su napuštanjem kalcedonskih odredbi o Ocu i Sinu izgubile egzistencijalnu energiju koja rezultira iz organske suprotnosti pojmova *cjelina - posebnost, društvo - pojedinac, tradicija - modernost, korijen - mladica*. Nakon tisuća godina generativnih i konzistentnih religija, povijest je na ovim prostorima slomljena. Svoju izgubljenu civilizacijsku razinu ti prostori nikada više neće doseći. U cjelini Carstva - a Carstvo znači kršćanski svijet - bio je to sukob povijesti i ne-povijesti, protupovijesti, i takav će ostati.

Filioque. Riječ je o trećoj božanskoj osobi, Duhu Svetom: otkud dolazi, kako "proizlazi". Prvi ekumenski koncil, god. 325., nije se o tome izjasnio. Drugi ekumenski koncil, god. 381., ustanovljuje da Duh "proizlazi od Oca": *ex Patre procedit*. Taj dio Vjerovanja glasi ovako: "Vjerujem... u Duha Svetoga, Gospodina i životvorca, koji proizlazi od Oca, koji je slavljen i čašćen zajedno s Ocem i Sinom, koji je govorio po prorocima".

Sveti Bazilije (329-379) je naučavao, po uzoru na Tertulijana (155-200), da Duh proizlazi "od Oca po Sinu": *ex Patre per Filium*. Sveti Augustin (354-430) je tumačio da Duh proizlazi "od Oca i Sina": *ex Patre Filioque*.

U sociološkom smislu, prema prvoj formuli, koncilskoj, jedina stvarnost je cjelina, društvo. Prema drugoj, Tertulijana i Bazilija, društvo određuje djelovanje pojedinca. Treća formula, Augustinova, slijedi grčku antičku tradiciju: njome se ističe ideja jednakosti i reciprociteta zajednice i pojedinca. U svim slučajevima Duh je ono što proizlazi iz djelovanja organiziranog društva: javni život i civilizacija,

Atena. Prva formula nalazi svoj izraz u patrijarhalnom uredenju i narodnom stvaralaštvu; druga čini da patrijarhalni duh prožima individualno stvaralaštvo; treća oslobada individualne sklonosti i sposobnosti i vodi u autorsko stvaralaštvo.

Godine 589., prigodom prijelaza arijanskih Vizigota na katoličku vjeru, na pokrajinskom koncilu u Toledu prvi put je u Vjerovanje uključen izraz *ex Patre Filioque*, od Oca i Sina. Iz Španjolske izricanje *filioque* prelazi u Galiju. Oko 774. godine Karlo Veliki prihvatio je takvo Vjerovanje i uveo ga u bogoslužje u kapeli svoje palače. Franačkim vojnim osvajanjima Vjerovanje s *filioque* proširilo se u druge zemlje. Taj val je u Bizantu izazvao nezadovoljstvo, ali i želju da se o svemu iznova razmisli i nade pomirljivo rješenje.

Sazvan je II. koncil u Nikeji god. 787., VII. ekumenski. Istočna crkva napustila je formulu "od Oca" i predložila formulu "od Oca po Sinu". Predstavnici Zapadne crkve nisu to prihvatili. Jedni su se s drugima pozdravili i razišli i više se nikada nisu zajedno sastali.

Godine 796., na provincijskom koncilu akvilejskog patrijarhata u gradu Cividaleu, izraz *filioque* uključen je u Vjerovanje. S obzirom na status tog patrijarhata, kao karolinškog, ta odluka imala je odjeka u svim zapadnim zemljama.

Godine 800., papa Leon III, ne dirajući stari tekst iz god. 381., prihvaća izricanje *filioque* u bazilici sv. Petra.

Godine 858. u Carigradu sjedne na patrijaršijsku stolicu Fotije. Širenju *filioque* suprotstavio se svom žestinom. Ne samo da se vratio na formulu *ex Patre*, od Oca, već joj je udario nepomirljiv pečat: *ex Patre solo* - od Oca samoga! Prevedeno na politički jezik, to će reći da se zajednica potvrđuje kao jedina stvarnost, pojedincu se odriče svaka inicijativa. Arijanizam i monofizitizam dobili su u Fotiju vatrenog pobornika. Rimska stolica kida odnose s Carigradom, bio je to prvi raskol.

Godine 886. Fotije biva svrgnut s crkvenog zapovjedništva. Formula sv. Bazilija "od Oca po Sinu" ponovo je uvedena u Vjerovanje. Rečeno političkim jezikom, pojedincu se priznaje samostalnost i stvaralaštvo u okvirima tradicije. Ubrzo zatim, nakon dugog monofizitskog zamračenja, započela je obnova bizantske civilizacije.

Oko godine 1000. izraz *filioque* napokon je uveden u Vjerovanje rimske Crkve. Od tada postoje dva jednakopravna Vjerovanja: istočno, s formulom "od Oca po Sinu", i zapadno, s formulom "od Oca i Sina". Po tom izboru podijelilo se kršćanstvo godine 1054. na pravoslavni i katolički dio: prvi unitarnog, drugi personalizacijskog društvenog usmjerenja.

Bizantska civilizacija, oslobođena svake neodređenosti naspram Zapada, dobiva novi polet sa stalnim usponom do osmanlijskih provala u XIV. stoljeću.

I Zapad, potpuno svoj i razgraničen prema Istoku, sređuje svoju kuću. Na dnevni red postavlja se pitanje odnosa Crkve i države. Crkva, kao najstarija ustanova, smatra se temeljem i *ocem* društva, što svjetovnoj vlasti određuje položaj

sina, u ravnopravnom odnosu s *ocem*. Gregorijanska reforma kojom se taj program ostvarivao dovela je, godine 1075., do razdvajanja dviju vlasti, crkvene i svjetovne. Stvaralačke energije oslobodile su se na obje strane, pojavila se romanička umjetnost i početak nove građanske civilizacije.

Konfiguracija cjeline. Moderna zapadna kultura izrasta iz grčko-rimske antike po povijesnom kontinuitetu koncepta otac-sin. Zbog istog koncepta i bizantska se prošlost otkriva kao njezin izvor, ali u geografskom smislu. Riječ je o tom da se dva društvena sustava, pravoslavni unitarni i katolički strukturirani, prostorno manifestiraju u stvaralaštvu vegetalnog oblika s deblom u Istočnoj, granama u Zapadnoj Europi. Crkva bizantskog stila, centrirana i interiorizirana, ostat će kroz stoljeća nepromijenjena, kao panj. Crkva zapadnog stila mijenja se od mjesta do mjesta, od jednog razdoblja do drugog, raščlanjuje se, eksteriorizira, individualizira. Bizantska ikona, oduhovljena, nepomična, facijalna, konstantna, raspupava se na Zapadu u šarenilo tisuće portretâ. Bizantska glazba, zaokružena i repetitivna, ograničena na liturgiju, sačuvat će za sva vremena svoju izvornost. Na Zapadu, glazba se rascvjetava i umnožava u vrste, podvrste i stilove bez kraja i broja. Bizantska umjetnost je sažeta i diskretna, zapadna je rastvorena, kinetična i autorska. Smjer gibanja pokazuje da je Istočna Europa prirodno tlo kršćanstva s naglaskom na Ocu, Zapadna s naglaskom na Sinu.

* * *

Usput. Na blagdan Duhova 1981. bila je u Rimu proslavljena tisuću šeststota obljetnica ekumenskog koncila u Carigradu god. 381., i tisuću petsto pedeseta obljetnica ekumenskog koncila u Efezu god. 431. U osvrtu na te događaje, pariški dnevnik *Le Monde* od 9. lipnja te godine piše: "Tko se još danas sjeća sporova među kršćanima povodom donošenja definicije o Duhu Svetom, i koji vjernik na Zapadu razumije bilo što u pitanju *filioque?*" Ali gle! Jednog ljetnog dana 1997. zagrebački *Vjesnik* objavio je razgovor s hrvatskim londonskim lingvistom B. F. Na red su došli i međunacionalni sukobi na ovim našim prostorima. B. F. im je uzrok našao u *filioque* i izraz protumačio pomalo kao ja ovdje. Malo je reći da sam se iznenadio: pa to su moje ideje, čuo ih je od mene samog za kavanskim stolom i sad ih veselo prodaje kao svoju robu! Valjda je tu produkciju negdje detaljno i obradio, volio bih znati kako to izgleda i na što naliči! Pojmovima *otac* i *sin*, uzetima religijski, prvi put sam dao njihovo sociološko značenje u francuskom izdanju svoje monografije *Praputnjak, hrvatsko selo*, Pariz, 1989., u poglavlju *Obitelj i povijest*, str. 31 - 76, u hrvatskom izdanju, ICR, Rijeka, 1999., str. 41-89.

Haiku

Jutro na selu:
probudili se skupa
ruže i prasci.

Plavo je nebo
danas beskrajno čisto.
Bol u očima.

Na prozoru
ulični se kroničar
ljuti na tišinu.

Sve je isto:
davno djetinjstvo i ja
zaljubljeni u grad.

Zeleni bregi...
još jednom, još jednom
skotrljao bih se!

Ljetno veče;
baka zalijeva vrt,
djed bi na pivo.

Na brod u luci,
veliku bijelu lađu,
ukrcavam snove.

Kuća se trese,
nešto prolazi veliko,
nešto čovjekovo.

Bablje ljeto;
babe u dvorištu
vezu trač po trač...

Užas u parku -
iz posječenog drveta
žalosni jecaj.

Tuđi snovi ili
sam ja netko drugi?
Noćna mora.

Valovi i čovjek.
Misao razmeđuje
more i vječnost.

Krinka smrti.
Krinki se fašnik ceri,
a iza smrti smrt.

Lovci donijeli
strah u šumu, sad
odnose lovinu.

Sjeverac puše,
propuhao je kuću
sve do psovke.

Led na jezeru.
Stroge majčine riječi
klize u zaborav.

Moja sjećanja na susrete s nadbiskupom dr. Alojzijem Stepincem

U ovim izlaganjima nastojat ću opisati svoja sjećanja na susrete s nadbiskupom dr. Alojzijem Stepincem kojega sam imao prilike vidjeti tri puta u Koprivnici i nekoliko puta u zagrebačkoj katedrali.

Kako sam prvi put vidio nadbiskupa dr. A. Stepinca

U gradu Koprivnici vidio sam prvi put nadbiskupa koadjutora dr. Alojzija Stepinca 21. svibnja 1935. godine (ja sam rođen 1927. godine), kada je zajedno s hrvatskim metropolitom dr. Antunom Bauerom došao podijeliti sakrament sv. Potvrde. U njihovom svečanom dočeku sudjelovao sam kao učenik prvog razreda osnovne škole pod nadzorom učitelja. Stajao sam u "špaliru", odnosno u redu, uz put kojim su prolazili crkveni dostojanstvenici i ostali uzvanici na putu prema župnoj crkvi. Kako sam bio među najmladim sudionicima u tom svečanom dočeku, iz prvog sam reda dobro vidio i upamtio neke od sudionika povorke. Najviše su mi ostala u sjećanju dva svećenika, odnosno nadbiskupa i to po posebnoj odjeći, jer do tada nisam imao prilike vidjeti takve visoke crkvene dostojanstvenike. Jedan od njih bio je stariji, a drugi veoma mlad i mršav, to je bio nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac.

Svečani je doček bio upriličen kod kapelice Majke Božje Žalosne na Grantulama. Danas je to obnovljena i uređena kapelica u Ulici dr. Ante Starčevića u blizini upravne zgrade dioničkog društva "Podravka". Na mjestu dočeka bilo je mnoštvo ljudi i postavljen je slavoluk. Poslije pozdravnih govora koje su održali koprivnički župnik g. Stjepan Pavunić i predstavnici vlasti, svi sudionici dočeka krenuli su od slavoluka u povorci centrom grada do župne crkve sv. Nikole. U toj svečanoj povorci sudjelovalo je mnogo ljudi ne samo iz grada već i iz okolnih naselja i obližnjih sela. Neizbrisivo mi je ostao u sjećanju velik broj prisutnih svećenika, zatim vatrogasaca u svečanim uniformama, športaša: biciklista, hrvača, nogometaša i planinara; učenika osnovne škole i gimnazije, te članova pojedinih društava i građana, koji su uveličali proslavu.

Vrijedno je napomenuti, kako je to bio prvi posjet mladog nadbiskupa koadjutora gradu Koprivnici i tom dijelu Podravine.

O tom dolasku i boravku dvaju nadbiskupâ u Koprivnici i tom dijelu Podravine, ondašnji koprivnički župnik g. Stjepan Pavunić u spomenici župe sv. Nikole među ostalim napisao je: "Sv. Potvrdu u koprivničkom kotaru od 21. V. do 2. VI. 1935., historijsko slavlje, doživio je starodrevni grad Koprivnica u god. 1935.

od 21. V. - 23. V. 1935. Oba Nadpastira: dr. Antun Bauer i dr. Alojzije Stepinac, zagrebački Ordinarij i Koadjutor, počastili su svojim visokim posjetom grad Koprivnicu i župu. Doček je bio vanredno svečan, srdačan. Mnoštvo svijeta napunilo je ulice kada su oba dostojanstvenika prolazila u procesiji u župnu crkvu sv. Nikole okruženi mnogobrojnim svećenstvom i praćeni mnoštvom građana od najuglednijih do najskromnijih. Župna crkva sva ukrašena primila je oba Nadbiskupa veličanstvenim slavljem. Krcata crkva mnoštvom publike saslušala je s najvećim mirom mudro razlaganje Nadbiskupa Koadjutora dr. Stepinca o neizmjernoj vrijednosti sv. Vjere, koja je čovjeku najveće blago, biserje i drago kamenje u ovoj suznoj dolini a najveća utjeha inteligentu i siromašnom rataru u posljednjem trenutku života. A ipak našlo se ljudi, koji su svetu djedovsku vjeru odbacili pa se priklopili cisternama mjesto da su ostali kod pravoga izvora božanske istine, pravice i ljubavi."

O tom povijesnom i nesvakidašnjem događaju pisano je opširnije u koprivničkim tjednim Podravskim novinama, u broju od 25. svibnja 1935. godine. Na cijeloj prvoj strani novina pisalo je: "Veliko crkveno slavlje u Koprivnici. Svečanost prilikom dijeljenja sv. Potvrde, koju je primilo 2200 vjernika. Svečani doček i ispraćaj Njihovih Preuzvišenosti Hrvatskog Metropolite i Nadbiskupa koadjutora." Među ostalim u tekstu se navodi da su autom iz Zagreba došli dr. Ante Bauer i dr. Alojzije Stepinac, i da je u propovijedi koju je održao prilikom svečane sv. Mise u župnoj crkvi, nadbiskup koadjutor istaknuo: "Pravi katolik nikada ne smije dati povoda vlastima za uredovanje." Dr. Alojzije Stepinac je drugi dan, tj. 23. svibnja u poslijepodnevnim satima, otišao iz Koprivnice u Koprivničke Brege i tamo nastavio s dijeljenjem sv. Potvrde kao i u ostalim župama koprivničkog dekanata.

U zagrebačkom ilustriranom časopisu "Svet" u lipanjskom broju iz 1935. godine, tiskano je i objavljeno novinsko izvješće pod naslovom "SVEČANOST SV. POTVRDE U KOPRIVNICI". Uz članak objavljene su i tri kvalitetne fotografije ondašnjeg poznatog koprivničkog umjetničkog fotografa g. Ivana Parša. U tekstu je između ostalog napisano kako je Nadbiskup dr. Antun Bauer rekao u Koprivnici: "Moj nasljednik nadbiskup koadjutor radost mi je u životu, a bit će mi utjeha u času smrti!"

Drugi susret

Drugi put vidio sam nadbiskupa koadjutora dr. Alojzija Stepinca kada je došao u Koprivnicu na Euharistijski kongres koji je održan od 7. do 9. kolovoza 1937. godine. Tada sam bio učenik trećeg razreda osnovne škole. Tih dana, sjećam se, bilo je u gradu mnoštvo ljudi, ne samo iz grada i okolice već i iz obližnjih krajeva: Međimurja, Zagorja, Prigorja i skoro cijele Podravine. Tom prilikom sudjelovao sam s ostalim učenicima koprivničke osnovne škole u svečanom dočeku nadbiskupa koadjutora kod slavoluka koji je bio postavljen u središtu grada. Također sam bio u župnoj crkvi na jednoj sv. Misi koju je služio, na njoj održavši kraću propovijed, dr. Alojzije Stepinac.

O tom veličanstvenom Euharistijskom kongresu opširno je napisao koprivnički župnik g. Stjepan Pavunić u župskoj spomenici, gdje između ostalog navodi da je nadbiskup koadjutor stigao u Koprivnicu brzovlakom iz Zagreba u pet sati poslije podne, prvoga dana održavanja Kongresa, tj. 7. kolovoza 1937. godine. Na ondašnjem Trgu kralja Aleksandra (današnjem Zrinskom trgu) kod slavoluka ga je dočekalo mnoštvo svijeta koje je ispunilo skoro cijeli trg. Dalje navodi kroničar kako je drugog dana Kongresa dr. Alojzije Stepinac navečer bio prisutan prikazivanju pasionskih igara Muke Isusove, a na završetku je pohvalio izvođače za uspješno prikazivanje i zahvalio svima koji su svojim sudjelovanjem pridonijeli uspjehu igrokaza.

Zadnji dan boravka u Koprivnici, poslije služene sv. Mise, nadbiskup koadjutor je na zamolbu roditelja i kumova krstio dva dječaka. Poslije podne u ponedjeljak 9. kolovoza, ispraćen na željezničkoj postaji od mnoštva građana, predstavnika svećenstva i vlasti, otputovao je brzovlakom iz Koprivnice.

Zagrebačke dnevne novine HRVATSKA STRAŽA od 10. kolovoza 1937. godine objavile su na cijeloj prvoj strani izvješće s Kongresa pod naslovom: Hrvatski narod Podravine progovorio je o katolicizmu i hrvatstvu. U podnaslovu je tiskano: "Velebno euharistijsko slavlje u Koprivnici". To opširno novinsko izvješće napisao je urednik novina, sudionik Kongresa dr. Janko Šimrak.

Prema novinskim izvješćima zagrebačkih i koprivničkih novina, Kongres u Koprivnici završio je svečanom i veličanstvenom teoforičnom-bogonosnom procesijom. U toj procesiji Presveto otajstvo nosio je nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac, koji je na završetku procesije ispred župne crkve svim prisutnima dao završni blagoslov s Presvetim.

Treći susret

Kao učenik četvrtog razreda koprivničke dječačke osnovne škole, bio sam prisutan svečanom otvorenju nove željezničke pruge Koprivnica - Varaždin, 16. prosinca 1937. godine u Koprivnici, uz posvetu koju je obavio zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac.

Svečano otvorenje nove željezničke pruge bilo je službeno određeno za 12. prosinca 1937. godine. Prema službenom državnom protokolu bilo je predviđeno i najavljeno da će na otvorenju posvetu pruge obaviti nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac. Međutim, u međuvremenu je u Zagrebu umro zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolit dr. Ante Bauer i 13. prosinca 1937. njegovo je tijelo stavljeno u kriptu u zagrebačkoj katedrali, te je zbog toga dan otvorenja i posvete nove pruge pomaknut na 16. prosinca 1937. godine.

Koprivnica, 12. prosinca 1937. Zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac obavio je blagoslov novootvorene željezničke pruge Koprivnica-Varaždin. Na slici od desna na lijevo koprivnički župnik Stjepan Pavunić, dr. Alojzije Stepinac, tajnik dr. Franjo Šeper.

S učenicima osnovne škole i realne gimnazije sudjelovao sam na svečanom otvorenju željezničke pruge. Bio je to velik, nesvakidašnji i nezaboravan događaj u ono vrijeme, i to ne samo za građane Koprivnice i okolice, već osobito za nas učenike i mladež.

Svečanost je započela velikim skupom ljudi kod nove zgrade carinarnice i uz prugu. Ovdje, kao i u gradu, zamijetio sam taj dan mnogo uniformiranih policajaca i žandara, što je bilo u svezi s dolaskom ondašnjeg ministra prometa, i izaslanika kralja Aleksandra, divizijskog generala, koji su na svečano otvorenje došli iz Beograda. Uzvanike nisam mogao vidjeti izbliza jer se u njihovu blizinu nije moglo, a ni smjelo doći. Kada je skupina uzvanika krenula prema početku novosagrađene pruge vidio sam tada, iz stanovite udaljenosti, meni dobro poznatog našeg koprivničkog župnika g. Stjepana Pavunića, i nadbiskupa zagrebačkog dr. Alojzija Stepinca s mitrom i u svečanoj biskupskoj odjeći, u pratnji još nekoliko svećenika. Kasnije sam doznao da je to bio prvi javni i službeni obred koji je dr. Alojzije Stepinac obavio kao novi zagrebački nadbiskup i hrvatski metropolita.

O tom je događaju kraći zapis u spomenici koprivničke župne crkve ostavio župnik g. Stjepan Pavunić, koji je i osobno bio sudionik posvete i otvorenja željezničke pruge Koprivnica - Varaždin.

U koprivničkim tjednim Podravskim novinama, broj 51. od 18. prosinca 1937., opširno je na prvoj stranici bilo napisano: "Svečano otvorenje željezničke pruge Koprivnica - Varaždin. Crkveni obred obavio je Hrvatski Metropolita, a simbolični čin otvorenja obavio je izaslanik Njegovog Veličanstva Kralja u prisutnosti članova Kraljevske Vlade, predsjednika Senata, članova Narodne Skupštine i brojnih odličnika". Među ostalim o tom je događaju ondašnji jedini profesionalni novinar, dopisnik zagrebačkih i beogradskih novina g. Dušan pl. Ožegović napisao: "Ovu posvetu - svoj prvi službeni obred u svojstvu nadbiskupa - popratio je preuzv. g. hrv. metropolita dr. Stepinac govorom koji je započeo molitvom: - Na putu mira i napretka poveo nas Svemogući i milostivi Gospod.

U svom govoru istaknuo je preuzv. g. nadbiskup dr. Stepinac želju, da ova pruga služi u prvom redu ciljevima mira, jer će tada služiti i napretku hrvatskoga naroda, koji ne želi ništa drugo nego da na svom ognjištu uživa plodove svoga truda i svoje muke u miru i zadovoljstvu".

Bio je to moj treći, a u 1937. godini drugi, nezaboravan susret s dr. Alojzijem Stepincem, za vrijeme njegova boravka u Koprivnici. Susrete sam doživio kao učenik prvoga, trećega i četvrtoga razreda koprivničke osnovne škole.

Zadnji susreti

Kao časnički pripravnik i polaznik vojne škole boravio sam u Zagrebu od jeseni 1944. do početka svibnja 1945. godine tj. do povlačenja prema austrijskoj granici, odnosno Bleiburgu, gdje sam zajedno s ostalom hrvatskom vojskom i civilima izručen jugoslavenskoj armiji.

Kako smo mi pitomci vojne škole skoro svaku nedjelju bili na sv. Misi u zagrebačkoj katedrali, u tim sam prilikama nekoliko puta vidio nadbiskupa dr. Alojzija Stepinca kako prolazi katedralom. Njegov sam lik bio dobro upamtio još kao dijete prilikom njegovih boravaka u Koprivnici.

Milan RADIĆ

Ivani za prvi rođendan sina

Vjenčao sam s Tobom svoje sanje
u bijeloj noći sretan u sreći.
Koliko je zvijezda mirno sjalo,
nema noći koja znade reći.

Sve je bilo nevino i bijelo:
Tvoje tijelo, duša, oči.
Ja sam bio u tamnom odijelu
u znaku boli što će doći.

Smiri moje brodove na pučini,
crni orkan tjera ih sada,
smiri, draga, kraj kolijevke male
čedo naše sreće i našega jada.

Ljiljana VASILJ

Odgovor pjesnikinje

U ljetni dan
kad trava leluja
na povjetarcu
i nevidljiva duša
moja
prolazi između ovih
redaka
ja sam toliko
živa
koliko je tvoje srce
glasno
i preneseno
u nepoznato svetište ljepote

Šimun JURIŠIĆ

Ivo Andrić o hrvatskim piscima

"Prava, bespriziva kritika o našem djelu - mislim na Krležu i na sve nas - još nije ni došla; ona će možda stići tek pedeset godina poslije naše smrti. Prije toga je prerano ocjenjivati ono što smo stvorili." (Ivo Andrić u djelu Ljube Jandrića: *Sa Ivom Andrićem. 1968-1975*. Beograd 1977.)

Prema Vici Zaninoviću, Ivo Andrić (1892.-1975.) objavio je oko 150 eseja, zapisa, prikaza i članaka.[1] Većina tih sastavaka tiskana je u časopisima i novinama, i tek poslije piščeve smrti najveći dio tih radova pretiskan je u knjigama.[2] Andrićevu esejistiku i publicistiku prikazao je Branko Milanović u svojoj neobjavljenoj doktorskoj radnji *Andrićeva esejistika i njegovo književno djelo* koju je obranio na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1962). Isti autor, Branko Milanović, inače književni povjesničar i profesor Filozofskog fakulteta u Sarajevu, autor je članka *Eseji i kritike Ive Andrića* (1962), koji je objelodanjen u oba izdanja zbornika, *Ivo Andrić u svjetlu kritike (Kritičari o Ivi Andriću)*, izbor i redakcija Branko Milanović (Sarajevo, prvo izdanje 1977, drugo izd. 1981).

Andrić je poštovao književnu kritiku, ali je smatrao da književno djelo ima svoju egzistenciju i bez nje.

Hrvatskim piscima posvetio je osam prikaza. Od 26 prikaza srpskih pisaca deset je posvetio Vuku Karadžiću i P. Petroviću Njegošu, "učiteljima energije". O hrvatskim i drugim europskim piscima i temama govori u knjizi Ljube Jandrića *Sa Ivom Andrićem* (Beograd, prvo izdanje 1977; Sarajevo, drugo izdanje prošireno i dopunjeno, 1982).

Godine 1914. Andrić je napisao svoj prvi i najopširniji tekst (ima oko pet stranica) o jednom hrvatskom piscu, *Antun Gustav Matoš*. Otprilike iste je dužine i Andrićev esej *Ljubavna lirika Petra Preradovića* (1918).

Andrić je posebno istaknuo ljubav A. G. Matoša prema životu i umjetnosti. Vjeruje u ljepotu kao oni "koji veruju u lepotu, jer ne veruju ni u što drugo". Matoš je, prema Andriću, veoma kompliciran osoba, "nešto je dionizijsko u njemu". Za njega je radost, na primjer, trčati bos po rosnoj travi, slušati prvu violinu u orkestru i plivati u zelenkastoj rijeci. Matoš se raduje zraku, suncu, oblaku, knjigama, mislima, svojim i tuđim. Njegova ljubav prema Hrvatskoj je snažna jer Matoš "voli Hrvatsku očajničkom ljubavlju, i s više ljubomora nego ljubavi". Voli Matoševe feljtone koji su "praznička stvar". Esej završava Matoševom rečenicom: "Sva Hrvatska nelijepo hrče. Budni su samo pjesnici i atentatori."[3]

U eseju *Ljubavna lirika Petra Preradovića* (1918) Andrić navodi neke Preradovićeve pjesme koje su mu zanimljive iz bilo kojeg razloga. Za ljubavnu pjesmicu *Jedinica* zabilježio je: "Ona je najoriginalnija i najuspjelija i baš je to karakteristično-jer sežе u misaonu liriku koja i jest jedino pravo polje Preradovićevo i na kome je on nesravnjivo velik i jak. *Jedinica* nije žena od krvi i mesa nego prisjen unutarnjih doživljaja, utjelovljenje dušinih snova. Možda ljepota? Istina? Dobrota?" Za pjesmu *Mrtva ljubav* Andrić kaže da je lijepa i originalna iako podsjeća na narodnu pjesmu. *Primorske pjesmice, Jelica* itd. su lijepe pjesme, ali Andrić smatra da nisu originalne jer su "potpuno u tonu narodne pjesme".

Preradovićeva ljubavna lirika može se podijeliti na dva dijela. Jedan je dio stvoren pod dojmom njemačke romantike, a drugi pod dojmom naših ženskih narodnih pjesama. Na kraju eseja Andrić se osvrnuo na Lina-Lieder, ciklus ljubavnih pjesama koji je napisan na njemačkom jeziku i pod utjecajem njemačke romantike. Zbog iskrenosti i intenziteta osjećaja Andrić voli ovaj ciklus. Esej pruža i "svoj analitički deo i neka lična razmatranja o erotici kod nas i u svetu".[4]

Za razliku od Krleže, Andrić nije volio polemiku i negativan sud. Tako na primjer u poznatom eseju o Petru Kočiću ni riječju ne spominje najpoznatije Kočićevo djelo *Jazavac pred sudom*. Očito nije bio oduševljen Kočićevim pretjerivanjima i karikiranjem.

1914. Andrić je napisao dva osvrta na djela koja mu se nisu svidjela. Na dvije stranice prikazao je posljednji roman Andre Kovačevića *Posljednji Nenadić*. Već iz prve rečenice vidimo Andrićev stav: "Najpre jedan bljutav osećaj, a onda ljutnja, da se je sve to moralo čitati". Osvrt na ovaj ljubavni roman završio je rečenicom koja započinje ovako: "Ako ikom a ono su nama Hrvatima nepotrebna ova nagvaždanja..."

Osvrt na "zadocnjeli roman" izazvao je B. (Blaža Jurišića?) koji je u bilješci *Jedan kritičar* zabilježio:

"Potpisuje se zvučno: Ivo Andrić, kao Ivo Vojnović ili Ivo Cipicco. Kritičar je. Smatra sebe autoritetom, naziva se Mi ili se sakriva u trećem licu da ne povrijedi osjećaj svoje nadmoći i svjetske kulture (Beča i Krakova!) ... Značajno je u toga kritičara što su mu "ocjene" vrlo kratke, odmjerene i jezgrovite. Velika je kultura nervozna i zbita. Ne raspolaže vremenom, umuje brzo i brzo prosuđuje ..."[5]

Andriću se nije svidio ni roman *Iza plime* Viktora Cara Emina koji je također prikazao 1914. "Isprva mala skepsa: stari kapetan, nesuđeni zet, potonuli brod, fiks-ideja itd. Način pričanja poznat, tehnika stara." Njegove su i sljedeće rečenice: "Ako dijelimo pripovjedače na koloriste i grafičare, gosp. Car-Emin je posljednje, sredstva skromnija, linija-izgleda nepretenciozna... Gospodin je radio kao botaničar koji bi od poznatih pet dijelova biljke opisao samo četiri gornja, stablo, lišće, cvijet i plod, a korijen, mračni i komplikovani korijen ostavio neopisan." Vice Zaninović smatra da je ovim rečenicama Andrić izrazio nezadovoljstvo jer je obrada teme površna.[6] Svoj osvrt Andrić je završio ironično: "Ipak jedna interesantna knjiga".

O "ratnim pjesmama" hrabro govori Andrić u osvrtu *Dragutin M. Domjanić: Kipci i popevke* (1918). U tom je osvrtu iznio i svoj stav prema pjesništvu i pjesmama u dijalektu. Što se tiče Domjanićeve zbirke *Kipci i popevke*, Andrić odobrava kajkavski dijalekt kad sadržaj pjesme to zahtijeva. "Ali pevati o lotosu na reci Godivari kajkavski, ne samo da nije neophodno nužno, nego nije ni lepo i deluje pomalo smešno i arhaistično, a na prevod Puškinove *Španske romance* na kajkavski ja gledam samo kao na jednu pesničku igru, koja je od višeg interesa za komparativnu filologiju nego za lepu književnost."

Andrić veoma cijeni Domjanića i njegovu zbirku *Kipci i popevke*. Poimence navodi pjesme: *Djeca* i *Ječam*, ova posljednja je u ciklusu *Popijevke* i za nju kaže: "Hoću da na nju naročito upozorim i najvoleo bih kad bih je mogao svu citirati da svi podelite sa mnom retki užitak jedne istinski dobre pesme ..." Govoreći o ratnim pjesmama D. Domjanića zapisao je: "Po mom mišljenju imaju naši književnici dandanas samo jednu ratnu dužnost, a to je: ne pisati o ratu." Završava mišlju da je Domjanić pjesnik "trajnih i otmenih kvaliteta".

Godine 1918. Andrić je objavio pet članaka o hrvatskim piscima. Iz te je godine i članak *Ulderiko Donadini: Kamena s ramena*. Započinje ovako: "Već godinama je u Zagrebu sve u znaku kritike i negativnosti." Andrić napominje da nije čitao Donadinijeva djela, osim ovoga o kojemu piše - *Kamena s ramena* koje je "kapriciozna knjiga". Donadini je "daroviti kavgadžija". Andrić izbjegava reći što je knjiga *Kamena s ramena* - zbirka feljtona, crticâ ili nešto treće.

U osvrtu *Josip Kosor: Mime* (1918) Andrić je dosta rezerviran prema knjizi pripovjedaka *Mime*, iako o piscu ima dobro mišljenje. "Još nam je najbliži u prvoj noveli *Mime*, ali ona ni sadržinom ni konstrukcijom ne nadilazi ma koju prosečnu novelu Kosorovih savremenika." Andriću smeta i to što Kosor prečesto ponavlja neke riječi, npr. azurno, pravisine, samoborba, samožrtva, prasnaga itd.

S mnogo dobre volje napisao je Andrić članak *Ante Petravić: Treće studije i portreti* (1918). Knjiga se sastoji od dvanaest prikaza različitih knjiga i pisaca, i Andriću se čini kao da svi stoje i iščuđavaju se kako su se to našli na okupu. "Sve što je moglo zanimati jednog čoveka koji s izvesnim razumevanjem i ljubavlju prati književnost i njene pokrete sakupio je g. Petravić u jedan neutralan mozaik dobrohotnih prikaza i umerenih sudara."

Andrić zamjera što se iz knjige ne vidi nikakav cjelovit umjetnički kriterij Ante Petravića, a to se od pisca koji je izdao treću knjigu studija i portreta može i mora tražiti. Vjeruje da je Petravić u svojim sudovima blag i preblag te pri tome dobro prolaze poeti, ali loše poezija. Nije zaboravio spomenuti dobre strane knjige i njezinu književnopovijesnu stranu.

II.

Ivo Andrić je pisao o nekim hrvatskim piscima više ili manje usput u svojim *Sveskama*, u dvjema pripovijetkama i u knjizi Ljube Jandrića *Sa Ivom Andrićem*. Za našu temu naročito je korisna Jandrićeva knjiga.

Krenimo abecednim redom.

Vladimir ČERINA (Split, 1891 - Šibenik, 1932). Andrić se sjeća kako su u ljeto 1914. on i Čerina krenuli u Split k Čerininoj rodbini. Međutim Čerina je pobjegao u Italiju sluteći rat. Iz Italije se vratio bolestan "i nikoga od nas svojih drugova nije mogao da prepozna". Umro je u duševnoj bolnici.[7]

Kosta HÖRMAN (Bjelovar, 1850 - Beč, 1921) bio je i ostao za neke (npr. za komuniste) kontroverzna osoba. Bijaše visoki upravni činovnik Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, "povjerljiva ličnost vojnih i klerikalnih krugova". Bio je, formalno, i urednik vladinog beletrističkog lista *Nada* od njezina osnivanja 1896, dok je stvarni urednik tog lista bio Silvije Strahimir Kranjčević. Uredio je zbornik muslimanskih narodnih pjesama - *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, I- II. Sarajevo 1888.-1889.

Prikaz Hörmana, "vladinog povjerenika", dao je Andrić u pripovijetki Priča o kmetu Simanu. Vladan Nedić smatra da je Hörmana Andrić morao vidjeti kao đak sarajevske gimnazije ili kao student, između 1910. i 1915. kada je Hörman bio upravnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

Siman je mali čovjek, seljak, kmet koji se pobunio protiv svojega age Ibrage. Prvi put se pobunio tako da nije htio dati agi šljive koje agi po zakonu pripadahu. Zatim je prestao obrađivati zemlju. Od bolesti djeca su mu umrla, žena je otišla rodbini, ostao je bez kuće, kažnjavan je zbog uvreda carske vlasti. Ostao je na ulici boreći se i dalje za svoja prava.

U Sarajevo je trebao doći neki austrijski nadvojvoda. Siman se nadao da bi mu takav čovjek mogao pomoći u njegovoj borbi. Zbog toga je bio priveden u zgradu redarstva jer su se bojali Simanova ispada. Priveden je šefu sarajevskog "redarstvenog povjereništva" Kosti Hörmanu.

"Za stolom je sedeo Kosta Hörman u mrkoj uniformi. Nije vikao, nije kretao ni malim prstom. Lice mu je mirno, belo, sa malo lakog rumenila, kosa crna, isti takvi kratki brkovi. Iza naočara bez okvira svetle, tamnomodre oči, ali one menjaju boju, jer se u trenutku kad povjerenik postavlja pitanje mešaju sa gornjom ivicom naočara i stvaraju oštar i neljudski miran i prodoran pogled."[8]

Ivan Franjo JUKIĆ (Banja Luka, 1818 - Beč, 1857), književnik i autor nekoliko djela među kojima je najopsežnije *Zemljopis i poviestnica Bosne*, "svetla je stavka u bosanskom kulturnom nasleđu". Kad je ovaj franjevac putovao u progonstvo, praćen turskim zaptijama, kod Romanije sjetio se narodne pjesme o hajducima koji su tuda četovali. "Da je više Grujica u Bosni bilo, ne bih ja sada od Osmanlijah praćen bio, ne bi ovakvih pustoši, ovakve sirotinje bilo."[9]

Silvije Strahimir KRANJČEVIĆ (Senj, 1865 - Sarajevo, 1908). Lako se može kazati da je Andrić posebno cijenio njegovu pjesmu *Posljednji Adam*. Andrić citira i Kranjčevićevu rečenicu: "Sarajvo je kao prodrta kabanica, odasvu puše i nikad se ogrijati."[10]

Miroslav KRLEŽA (Zagreb, 1893 - Zagreb, 1981). O Krleži je Andrić usput govorio na više mjesta i u više prigoda, uvijek korektno i s poštovanjem. "Neukusno je, a meni to i smeta, što se čitaoci pa i književni kritičari tabore i prepiru oko toga ko je veći pisac: Krleža ili Andrić? Zašto samo jedan od nas, zašto ne i obojica?"[11]

Andrić smatra da je dramska književnost kod nas slabo razvijena. Idvaja Krležu, "bez kojeg bismo bili negde na dnu, jer s dramom se ne možemo pohvaliti". Izrijekom spominje Krležinu dramu *Aretej*. Smatra da film nije Krležino područje, imajući pred očima film *Put u raj*.[12]

Grga MARTIĆ (Rastovača kraj Posušja, 1822 - Kreševo, 1905), književnik i pisac *Zapamćenja*, ocrtan je u Andrićevoj pripovijetki *Mara milosnica* kao sarajevski župnik prije same austrijske okupacije (1878). Fra Grga ne može nas oduševiti svojim ponašanjem prema Mari, šesnaestogodišnjoj djevojci. Kao "tursku milosnicu", koja je to postala ne svojom voljom, fra Grga je s oltara gleda "oštro, srdito i neumoljivo". Kad je zatražila pomoć ovog "sitnog i mršavog" fratra "žilave i neuništive upornosti" fra Grga joj je kazao:

"Znaš li ti što si ti sada u očima Božjim i u očima kršćanskog svijeta? Đubre, đubre puno smrada i crva."

Zbog teške društveno-političke situacije fra Grgo se sklonio u konzulat, a Maru je smjestio u kuću Pamukovića kao služavku, dok se situacija ne smiri i crkva opet otvori "pa da mogne da izvrši javnu pokoru za Maru, nedjeljom na velikoj misi pred narodom." U kući Pamukovića Mara je tek vidjela zlo, pokvarenost i nemoral ljudi koji tu žive. Zbog svega što je proživjela, nesretna djevojka imala je strašna priviđenja. Naglo je poružnjela te ubro umrla u ludilu nakon što je dobila dijete koje je živjelo sat ili manje vremena.[13]

Mijat STOJANOVIĆ (Babina Greda u Slavoniji, 1818 - Zagreb, 1881) sastavio je *Zbirku narodnih poslovicah, rieči i izrazah*. Andrić se u *Sveskama* sjeća te zbirke jer je neke izraze iz nje unio u svoj roman *Travnička hronika*.

Tin UJEVIĆ (Vrgorac, 1891 - Zagreb, 1955) bio je drag pisac Ivi Andriću. Razgovarajući o kritici, Andrić se sjetio duhovite misli Tina Ujevića: "Pohvalnu kritiku smatram - kritikom, a pokudnu - reklamom."[14]

Ivo VOJNOVIĆ (Dubrovnik, 1857 - Beograd, 1929). Andrić je upoznao pisca *Dubrovačke trilogije* u bolnici Milosrdnih sestara u Zagrebu. "Obojica smo zajedno mrli. Kovali smo planove da uzmemo Splitsko kazalište u svoje ruke; već je bilo dogvoreno da ja budem dramaturg, a Ivo upravnik." O jednoj Vojnovićevoj drami zapisao je:

"Na Kosovu su Turci posjekli jednog čovjeka, ali su mu majka, žena i najbliži rodaci, kad su ih doveli da ga prepoznaju, rekli da ga prije toga nisu vidjeli.

Na tu je temu Ivo Vojnović napisao dramu, ali ona nije bogzna čemu."[15]

U spomenutoj knjizi Ljube Jandrića Andrić je progovorio o još nekim hrvatskim književnicima kratko, vrlo kratko ili usput. Evo imenâ književnikâ:

Petar Bakula, Marin Držić, Ljudevit Gaj, Mihovil Kombol, Ranko Marinković, Milan Marjanović, Ivan Mažuranić, Slobodan Novak, Milan Rešetar, August Šenoa, Ante Tresić-Pavičić, Stanko Vraz i dr.

U zaključku možemo istaknuti da je Andrić svojih osam eseja i feljtona o hrvatskim piscima i djelima objavio 1914. i 1918. godine. Samo u dva eseja (A.G. Matoš i P. Preradović) išao je na sintezu, dok u ostalim sastavcima govori o pojedinim knjigama. Andrić je rijetko pisao o književnim povjesničarima. Kad piše o Skerliću, malo govori o Skreliću kao književnom povjesničaru, zanima ga Skerlić ideolog. Zato je zanimljiv članak o don Anti Petraviću, marljivom hrvatskom književnom povjesničaru.

Interes Ive Andrića za hrvatsku književnost bio je skroman, ako je suditi prema broju sastavaka koje je napisao o hrvatskim književnicima.

BILJEŠKE:

1. *Vice Zaninović:* Orignalan i snažan kao esejist i kritičar. Uz 80. obljetnicu Ive Andrića. Vjesnik, 14. X. 1972, str. 6.
2. Citate iz osam Andrićevih tekstova o hrvatskim piscima navodim prema knjigama: *Ivo Andrić:* Eseji i kritike, izbor, predgovor i pogovor Ljubo Jandrić, Sarajevo 1976. i *Ivo Andrić:* Istorija i legenda, eseji I. Beograd 1976.
3. Kritičari su izvrsno ocijenili Andrićev esej o Matošu. *Radomir Ivanović* tvrdi da je taj esej najviši domet u Andrićevoj književnoj kritici. Vidi: Radomir Ivanović, Esejistika i kritika I. A., str. 462. U zborniku: Delo Ive Andrića u kontekstu evropske književnosti i kulture. Beograd 1981.
4. *Ivo Tartalja:* Eseji i zapisi I. A., str. 156. U zborniku: Ivo Andrić. Beograd 1962.
5. B. (*Blaž Jurišić?*): Jedan kritičar. Pravaš, 1914, br. 5, str. 118.
6. Vice Zaninović: vidi bilješku 1.
7. O Čerini vidi: *Ljubo Jandrić*, Sa Ivom Andrićem. Drugo izd. Sarajevo 1982, str. 90 i 91.
8. Vidi: *I. Andrić*, Priča o kmetu Simanu. Zagreb 1980.
9. O Jukiću vidi: *I. A.*, Sveske, Sarajevo 1982, str. 20.
10. O S. S. Kranjčeviću vidi u Sveskama *I. Andrića*, Sarajevo 1982. str. 103.
11. O M. Krleži vidi: *Ljubo Jandrić*, Sa Ivom Andrićem. Sarajevo 1982, str. 371.
12. *Lj. Jandrić:* Isto djelo, str. 100.
13. *I. Andrić:* Jelena, žena koje nema. U toj knjizi je i pripovijetka Mara milosnica. Zagreb 1963. Citati su iz te knjige.
14. O Timu Ujeviću vidi: *Lj. Jandrić*, Sa I. Andrićem. Sarajevo 1982, str. 20.
15. O Ivi Vojnoviću vidi: *Lj. Jandrić*, Sa I. A., Sarajevo 1982, str. 140.

Nikica TALAN

Brazil u hrvatskoj (prijevodnoj) književnosti

Za razliku od Hrvatske, koja je u Brazilu ponajviše "nazočna" kroz djelovanje svoje iseljeničke zajednice. Brazil je u Hrvatskoj "nazočan" gotovo isključivo kroz književnu recepciju, odnosno točnije, kroz prijevode brazilskih autora (pripovjedača i pjesnika), kao i kroz razmjerno brojne tekstove putopisne naravi koji govore o toj, za Hrvate dugo vremena (polu)egzotičnoj zemlji. Stoga ćemo se u ovom tekstu najprije osvrnuti na u nas dosad objavljene prijevode s područja brazilske književnosti, a potom i na pisanje pojedinih hrvatskih putopisaca (novinara, književnika, geografa, etnografa itd.) koji su se bavili brazilskim temama.

Valja odmah napomenuti da u cjelokupnom korpusu hrvatske prijevodne književnosti brazilska književnost zauzima razmjerno mali postotak, što dakako nije u skladu s njezinim značajem u svjetskim razmjerima (kako u kvantitativnom, tako i u kvalitativnom pogledu). Ta se činjenica može donekle opravdati time što je sve do početka osamdesetih godina, kada je na Zagrebačkom sveučilištu otvoren studij portugalskog, tim jezikom vladao vrlo mali broj hrvatskih prevoditelja.

To međutim ne znači da se i ranije nije prevodilo s "Camõesova jezika". Tako je, primjerice, prevoditelj Jakša Sedmak čuvenu novelu "Mati" ("Mãe") portugalskog novelista Trindadea Coelha (objavljenu 1936. u izdanju zagrebačkog nakladnika "Slovo", a u okviru izdavačkog projekta "1000 najlepših novela 1000 svjetskih pisaca") zacijelo prevodio izravno s portugalskog (kao što, uostalom, i stoji u napomeni na kraju prijevoda). Zaključujemo to na temelju činjenice da je prijevod izvanredno vjeran portugalskom izvorniku, uz tek gdjekoju pogrešku, ponajviše u pogledu idiomatskih izričaja, što je (imamo li u vidu ne samo nepostojanje portugalsko-hrvatskog rječnika, nego i gotovo nikakvu prevoditeljsku tradiciju kad je riječ o portugalskom) doista oprostivo.[1]

Isto bi se moglo reći i za dva brazilska romana prevedena u razdoblju od 1925. do 1927. godine. Riječ je o romanima *Inocencija* Alfreda d' Escragnolle-Taunaya i *Markeza de Santos* Paula Setúbala, dok romani *Iseljenici* i *Kaučuk zeleni demon* Joséa Marie Ferreire de Castra (objavljeni uoči drugog svjetskog rata) najvjerojatnije nisu prevođeni izravno s tog jezika, već posredstvom nekog drugog idioma. Premda je posljednja dva romana napisao portugalski književnik, zbog tematike koju obrađuju, kao i zbog činjenice da je Ferreira de Castro dio života proživio u Brazilu (pri čemu je ta "brazilska epizoda" njegova života imala iznimno snažan utjecaj ne samo na autorovu biografiju nego i bibliografiju), uvrštavamo ih u popis brazilskih romana izdanih u Hrvatskoj tijekom međuratnog razdoblja. Svim tim romanima, inače nedvojbenim "bestsellerima" onog vremena, zajedničko je to da su ih hrvatski nakladnici odlučili objaviti iz "komercijalnih razloga" (uostalom, prva dva romana

- *Inocencija* i *Markeza de Santos* - i izlaze u okviru "*Zabavne* biblioteke" što ju je vrlo uspješno uređivao dr. Nikola Andrić), a objedinjuje ih i snažno izražen motiv egzotike (u d' Escragnolle-Taunaya i Ferreire de Castra zemljopisnoga, a u Paula Setúbala povijesnoga značaja).

Koliko nam je poznato, *Inocencija (roman iz brazilske pustinje)* grofa Alfreda d' Escragnolle-Taunaya (Rio de Janeiro, 1843 - id. 1899) prvi je *brazilski* roman preveden na hrvatski jezik i objavljen u Hrvatskoj. Kao što je spomenuto, objavljen je 1925. (nakladom Zaklade tiskare narodnih novina) u okviru nakladničkog niza "Zabavna biblioteka" (kolo XXXI, knjiga 373), čiji je urednik u to vrijeme bio književnik Nikola Andrić. Hrvatski prijevod, što ga je načinio Zoran Ninić, popraćen je uvodnom bilješkom pod naslovom "Grof de Taunay (biografski pregled)". Bilješku je sastavio dr. José A. de Azevedo Castro ("državni savjetnik brazilski i prijatelj Taunayev iz mladosti" kojem je i posvećen roman *Inocencija*), a za hrvatsko izdanje pregledao ju je i dopunio autorov sin, dr. Alfonso d'Escragnolle Taunay, onodobni ravnatelj "Sãopaulskog muzeja" ("Museu Paulista"). U spomenutoj bilješci Alfredo d' Escragnolle-Taunay prikazan je kao čovjek "od prirode nadaren lakoćom stvaranja" koji je ostavio "vrlo mnogo literarnih radova: romana, drama, kritika, uspomena, djela povijesnih, pa radova o ekonomskoj politici i socijalnim pitanjima, svega skupa više nego 30 svezaka, ne ubrajajući ovamo nebrojene članke u novinama i revijama, koje je pisao skoro dnevno kroz 30 godina o svim mogućim predmetima, dok je propagirao svoje ideje ili bio aktivni saučesnik političkih borbi".[2] Glede pak samoga romana *Inocencija*, tog uzbudljivog "ljubića" na brazilski način, ističe se kako je riječ o knjizi koja je doživjela "nebrojena izdanja u svim kulturnim jezicima, a u nekim i u *nekoliko* prijevoda. Tako u njemačkom 5, u španjolskom 6, u francuskom i talijanskom po 3, a po jedan u poljskom, danskom, flamanskom i - japanskom. Ovima se sada - ističe dalje autorov sin - pridružuje i *hrvatski*, koji je uopće prvi prijevod iz portugalskog jezika u ovoj književnosti."[3] Premda ovaj posljednji podatak što ga navodi Alfonso d' Escragnolle-Taunay ne odgovara istini, jer se prvi književni prijevod s portugalskog jezika pojavljuje još u devetnaestom stoljeću,[4] pojava romana *Inocencija* doista je dala snažan poticaj daljnjem prevođenju s "Camõesova jezika" jer se sljedeće djelo s portugalskoga govornog područja pojavljuje u hrvatskim knjižarama samo dvije godine poslije objavljivanja Escragnolle-Taunayeva "ljubića".

Riječ je, dakako, o već najavljenom romanu *Markeza de Santos (brazilska Pompadourka) - historijski roman iz prvih godina brazilske nezavisnosti* što ga je napisao Paulo Setúbal, preveo Zoran Ninić, a izdala (1927) Zaklada tiskare narodnih novina iz Zagreba. Kao što je već spomenuto, i ta je knjiga objavljena u izdavačkom nizu "Zabavna biblioteka" (kolo XXXIV, knjiga 416, urednik dr. Nikola Andrić). Kao i prethodni, i ovaj je roman popraćen opsežnom uvodnom bilješkom (naslovljenom "Paulo Setúbal i historijski roman u Braziliji") što ju je "za 'Zabavnu biblioteku' napisao[5] komendator Amaral Gurge (São Paulo)". Sa žanrovskog

gledišta, i Setúbalov roman je "ljubić", no njegova se radnja (za razliku od radnje romana *Inocencija*) ne događa u "brazilskoj pustinji", već u urbanom dvorskom okružju onodobne brazilske prijestolnice Rio de Janeira, i to u vrijeme takozvanog "Prvog brazilskog carstva". Pustolovni ljubavni život prvog i pretposljednjeg brazilskog cara Pedra I. poslužio je Paulu Setúbalu kao osnova za roman koji će istodobno biti i ljubavni i povijesni, slijedeći (prema Gurgeu) tradiciju povijesnih romana što su ih stvorili Manuel Joaquim de Almeida, Pereira da Silva, Couto de Magalhães, José de Alencar, Manuel Joaquim de Macedo, Bernardo Guimarães, Júlio Ribeiro, Olavo Bilac i Alfonso de Taunay. Za Amarala Gurgea, "Setúbal je mlad paulistanski intelektualac, doktor prava i jedna od najistaknutijih osoba među novom literarnom generacijom Brazilije. Tek prije nekoliko godina istupio je prviput pred javnost s jednom knjigom stihova, *Alma Cabocla;* seljačka duša, pisanom posve u narodnom duhu... Živahni i nježni umjetnik *Seljačke duše* nije se izgubio ni u najnovijem svom djelu (misli se na roman *Markeza de Santos* - op. N. T), koje je savjestan rad, odjeven u lagan i elegantan stil i koje s najvećom vjernošću izvodi pred oči čitaoca društvo u São Paulu u danima proglašenja brazilske Nezavisnosti."[6] Zanimljivo je da spomenuti autor uvodne bilješke drugog brazilskog romana objavljenog u Hrvatskoj svoj tekst završava sljedećim riječima: "Ovo su misli, koje sam imao misleći na prijevod lijepog Setúbalovog romana na *hrvatski jezik,* koji iako nama nepoznat, broji sigurno i među svojim intelektualcima mnoge pisce, čija bi djela i među nama pobudila pažnju i bila rado čitana. Daj Bože, da se netko nađe, tko će nas i s njima upoznati!"[7] (*Spes ultima dea* - rekli bi zlobnici!)

Nakon "stanke" od trinaest godina, pred sam početak drugog svjetskog rata, u hrvatskoj prijevodnoj književnosti pojavljuju se i dva gore spomenuta "brazilska" romana - *Iseljenici* i *Kaučuk zeleni demon* - "portugalskog Maksima Gorkog" (kako ga je prozvao Mirko Tomasović)[8] - Joséa Marie Ferreire de Castra (1890-1974).

Prema gotovo jednoglasnom mišljenju književnih kritičara, prvi od tih romana - *Emigrantes* - označava novo razdoblje "socijalnog realizma" u Portugalu. Iako roman, prema Saraivi i Lopesu, "još trpi od vidnog shematizma i slabosti u dijalogu",[9] dvadesetak izdanja, koliko ih je do danas doživio, svjedoče o njegovoj golemoj popularnosti među širokim čitateljskim krugovima, na koje je djelovao, prije svega, svojom tada veoma aktuelnom temom - razotkrivanjem istine o iseljeništvu, istine o kojoj se Ferreira de Castro osobno osvjedočio, budući da je i sam bio iseljenik, podnoseći najgora poniženja na jednom seringalu amazonske prašume u Brazilu, što će opet opisati u romanu *Kaučuk zeleni demon* (odnosno u izvorniku: *A Selva,* tj. *Prašuma*). De Castrov novi, u Portugalu dotad neuobičajen pristup socijalnoj problematici, pristup koji se više nije svodio na puko (nerijetko tek fiktivno) suosjećanje s problemima radništva, već je nastojao inteligibilno raskrinkati društveni poredak što je doveo do tako teškog položaja nižih društvenih slojeva, osjeća se i u skoro svim njegovim kasnijim romanima. Naime, iza pojave *Iseljenika* (1928) i *Prašume* (1930), Ferreira de Castro je nastavio pisati o socijalnoj

problematici radništva, naročito u romanima *Eternidade* (*Vječnost,* 1933), *Terra Fria* (*Studena zemlja,* 1934), *A Tempestade* (*Oluja,* 1940) *i A Lã e a Neve* (*Vuna i snijeg,* 1947), no nijedan od njih, kako se čini, nije uspio doseći međunarodnu slavu prvih dvaju romana, možda baš zbog njihove osobite autobiografski potkrijepljene ideološke i sadržajne uvjerljivosti i neorealističkog ozračja koje su neposredno anticipirali.

Prvi de Castrov roman - *Iseljenici* - izašao je (u okviru niza "Svjetski pisci") u Zagrebu (urednik i izdavač Ante Velzek) 1940. godine. Preveo ga je Ante Rojnić. Pažljivom usporedbom portugalskog izvornika i hrvatskog prijevoda nije teško ustanoviti da prijevod najvjerojatnije nije načinjen izravno s portugalskog, nego posredstvom nekog već postojećeg prijevoda na koji drugi strani jezik, na što navode i brojne pogreške, ponajviše semantičke naravi (koje teško da bi se mogle dogoditi u jednom izravnom prijevodu). Uz to su u hrvatskom prijevodu nerijetko sasvim izostavljena pojedina mjesta iz portugalskog izvornika, ponekad čak čitavi dijelovi rečenica (v. npr. str. 75. hrvatskog prijevoda, odnosno str. 163. portugalskog izvornika, izd. Círculo de Leitores, 1985). O nedostacima prijevoda ne možemo, međutim, objektivno suditi budući da nam nije poznato portugalsko izdanje kojim se Rojnić služio, tim više što u narednim izdanjima de Castrovih *Iseljenika,* koliko smo uspjeli zapaziti, ima promjena. Tako npr. u spomenutom izdanju iz 1985. nema epigrafa što prethode pojedinim poglavljima prvog i drugog dijela romana, a koji su inače prisutni u hrvatskom prijevodu, pa pretpostavljamo da su postojali i u prvom portugalskom izdanju *Iseljenika.* Izostavljeni su možda zato što je autor uvidio da više nisu aktualni (riječ je uglavnom o citatima iz "Iseljeničkog biltena" i raznih obavijesti iseljeništvu, u kojima se ono obavještava o teškom stanju što ga čeka u zemljama u koje odlazi). Zanimljivo je da u jednom takvom epigrafu, pred osmim poglavljem prvoga dijela, nalazimo kratak navod iz "Pregleda prekomorske statistike Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za godinu 1925", u kojem se navodi činjenica da se od preko petnaest tisuća iseljenika iz Hrvatske, Slovenije i Srbije, samo troje njih nije uputilo u Južnu Ameriku. O Hrvatima, Slovencima i Srbima govori se još na jednom mjestu, u samom tekstu romana. U jedanaestom poglavlju prvog dijela (hrv. prijevod str. 122, portug. izvornik, izd. iz 1985, str. 113) Ferreira de Castro, opisujući razne iseljeničke, odnosno sada već doseljeničke skupine što su upravo prispjele na južnoameričko, odnosno brazilsko tlo, opisuje i skupinu državljana novostvorene Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca: "Do Talijana nalazila se kompaktna skupina Srba, Hrvata i Slovenaca, zamišljenih i povučenih ljudi, koji su se smjestili u jednome kutu i tek od vremena do vremena prekidali svoju dugu šutnju kakvom neodređenom frazom svog intimnog monologa", nakon čega neposredno slijedi (u izvorniku u istom odlomku, što je itekako indikativno, dok je u prijevodu taj odlomak podijeljen na dva dijela, od kojih se prvi odnosi na Hrvate, Slovence i Srbe, a drugi na Španjolce) opis temperamentnih Španjolaca, kako bi se postigao kontrast između "zamišljenih i povučenih" Južnih Slavena i "bučnih" Španjolaca

"živih kretnja" iz Galicije i Kastilje.[10] Tragični hrvatski eksodus tako je još jednom politički podveden, u vrijeme kad je Hrvatska bila srpska kolonija, pod zajednički pojam južnoslavenske emigracije.

Zacijelo komercijalni razlozi naveli su izdavača da pravo ime drugog Castrovog romana - *A Selva (Prašuma)* zamijeni imenom *Kaučuk zeleni demon*. Roman je (u nizu "Binoza - svjetski pisci") izdao Nakladni zavod iz Zagreba, najvjerojatnije tijekom 1940. ili 1941. (u knjizi nije navedena godina izdanja). Na početku romana (str. 7-10) nalazi se predgovor, autor kojeg je po svoj prilici prevoditelj Dragutin Bišćan.[11] U njemu se najprije upozorava na fenomen brazilskog kaučukovca, čiju je eksploataciju iznenada ugrozila konkurencija Azije i prvi svjetski rat, zbog čega su "čitave čete herojskih, izmučenih i strašno iskorišćavanih radnika" što su "dragocjeni sok" skupljali ne za se, nego za "bogate kraljeve kaučuka" ostale bez posla, doslovno gladujući; a potom se opisuje životni put Ferreire de Castra, koji još kao dvanaestogodišnji dječak odlazi u Brazil i čiji početak karijere "pada u seringal na rijeci Madeiri, gdje je proživio svoje mladenačke godine u znoju lica svoga" (str. 9), no otevši se "snagom svoje volje modernom ropstvu, vratio se kao nekim čudom iz zelenoga pakla u civilizirane gradove Brazilije" (str. 10), gdje će postati novinski reporter, da bi, vrativši se u domovinu, prema Bišćanu, postao "prvakom portugalskih romanopisaca". U nastavku predgovora Bišćan ističe kako je "i širom svijeta stekao zavidan glas, tako te ga uvrštuju i među prvake svjetske književnosti", i to kako zbog *Iseljenika*, tako i zbog *Prašume*, odnosno *Kaučuka:* "U tom romanu Ferreira de Castro crta nezaboravnom snagom ne samo paklenske muke sakupljača kaučuka, nego i čarobnim kistom niže veličanstvene slike neizmjerne prašumske prirode u svoj svojoj mračnoj ljepoti. To je u neku ruku epos amazonske prašume, divna šetnja po najtajnijim dubinama tajanstvene šumetine i razobličavanje tajna u srcima njenih stanovnika - ljudi. On je u njem otkrio dušu amazonske pustoši, a mogao je to tako majstorski, jer je u njoj živio, jer ju je sam u se usisao, a ne samo usput pohodio kao istraživač. Najboljim svjedočanstvom o vrijednosti toga djela služi činjenica, da je do danas već prevedeno na jedanaest stranih jezika, dok je u malenom Portugalu u dvije godine doživjelo ništa manje negoli četiri izdanja. To su sve ukratko razlozi, koji su nas potakli, da i našim čitaocima pružimo to djelo, koje je osvojilo časno mjesto u svjetskoj književnosti..." (str. 10), završava svoj predgovor Dragutin Bišćan. I Bišćanov je prijevod, kao i Rojnićev, najvjerojatnije neizravan, pri čemu nije isključeno da je prevoditelj imao uvid i u portugalski izvornik. Valja, međutim, priznati da je razmjerno tadašnjim prevoditeljskim uvjetima, Bišćanov prijevod upravo začudno vjeran originalu, iako, ponovimo to, pažljivije proučavanje navodi na pomisao o korištenju nekog već postojećeg prijevoda.[12]

Izravno i sustavno prevođenje brazilske književnosti (poezije i proze) počinje, međutim, tek nakon drugog svjetskog rata, i to zahvaljujući sretnoj okolnosti što je

za veleposlanika Republike Brazila u tadašnjoj Jugoslaviji godine 1947. imenovan brazilski književnik (pjesnik i pripovjedač) Ribeiro Couto.

Rui Ribeiro Couto rodio se 12. ožujka 1898. u Santosu (brazilska savezna država São Paulo). Osnovnu je školu završio u rodnome gradu, a srednju u São Paulu. Tu je započeo i studij prava, baveći se istovremeno i novinarstvom. Studij je nastavio u Rio de Janeiru, gdje je i diplomirao, afirmiravši se ujedno i kao novinar. Kako mu je međutim zdravstveno stanje bilo narušeno tuberkulozom, povukao se u Campos do Jordão (u državi São Paulo), objavivši tu prvu knjigu pjesama i tri pripovijetke. Godine 1928. stupa u diplomatsku službu, najprije u Marseilleu, a potom u Parizu. Nakon povratka u Brazil primljen je (1934) u Brazilsku akademiju književnosti kao njezin najmlađi član. Godinu dana kasnije odlazi u Nizozemsku gdje ostaje pet godina, svladavši dobro nizozemski jezik. Poslije ponovnog kraćeg boravka u domovini nekoliko godina (od 1943. do 1946) provodi u zemlji svojih predaka (s majčine strane) - Portugalu,[13] odakle je premješten u Ženevu, da bi 1947. završio u Beogradu. U tom gradu ostaje punih šesnaest godina, sve do umirovljenja 1963. godine. Prerana smrt, koja ga je zadesila u Parizu 30. svibnja te iste godine, osujetila je njegove životne planove o kojima je 1960. (u razgovoru s Rodrigom Otáviom Filhom) rekao: "Moj radni život počet će nakon umirovljenja. Odlazim u Rio s dojmom da ću početi ponovno nakon odlaska u mirovinu. Imam toliko projekata, toliko ideja, toliko zamišljenih knjiga da će mirovina predstavljati obnovu za moj duh."[14] Iza sebe je ostavio petnaestak knjiga pjesama i proze na portugalskom[15] i francuskom[16] jeziku, od kojih su neke prevedene i na strane jezike.

Za vrijeme šesnaestogodišnjeg boravka u tadašnjoj Jugoslaviji Couto je ulagao velike napore kako bi što veći broj djela iz brazilske književnosti bio preveden na jezike naroda koji su tvorili onodobnu jugoslavensku federaciju. Zahvaljujući prijateljevanju sa splitskim književnikom Antom Cettineom najveći broj tih djela preveden je upravo na hrvatski jezik i predstavljen hrvatskom čitateljstvu. Riječ je o romanima *Uspomene milicijskog narednika* Manuela Antônia de Almeide, *Ljubav u Riju* Aluísia Azeveda, *Dom Casmurro* i *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* Machada de Assisa te *Kapetani pješčanog spruda* Jorgea Amada. Također su objavljena i tri djela kojima je on sam autor: *Dugi dan*, *Kabokla* i *Zločin studenta Batiste i druge pripovijetke*. Osim toga, na Coutov poticaj, Cettineo je preveo na hrvatski i 63 brazilska pjesnika čije su pjesme objavljene u zasebnoj antologiji. Kako će o svemu tome biti riječi na narednim stranicama, napomenimo ovdje još samo to da je Ribeiro Couto uvelike zaslužan i za gostovanje pojedinih brazilskih umjetnika (odnosno njihovih djela) u Hrvatskoj. Tako je, primjerice, upravo njegovom zaslugom u Rijeci postavljena izložba na kojoj su izloženi radovi brazilskih likovnih umjetnika: Aloisia Magalhãesa, Loia Pérsia, Manabu Mabea, Danila di Prete i Terese Nicolao. Izložene radove predstavio je sam Couto, održavši tom prigodom predavanje o razvoju likovnih umjetnosti u Brazilu.

Prvo brazilsko djelo koje je prevedeno na hrvatski jezik poslije drugog svjetskog rata (godine 1952) bila je upravo zbirka izabranih pjesama Ribeira Couta *Dugi dan*, čiji je izvornik (pod naslovom *Dia Longo*) objavljen osam godina prije (1944) u Lisabonu. Zbirku je preveo već spomenuti splitski književnik, profesor i prevoditelj (prevodio s talijanskog, francuskog, španjolskog i portugalskog) Ante Cettineo (1898-1956), a objavilo (u okviru izdavačkog niza "Mala biblioteka", što ga je uređivao pjesnik Gustav Krklec) Državno izdavačko poduzeće Hrvatske - "Zora" iz Zagreba. Riječ je o svojevrsnoj antologiji Coutova pjesništva - antologiji u kojoj su zastupljene sve dotad objavljene autorove zbirke (na portugalskom i francuskom): *Perivoj ispovijesti* (predstavljen s 2 pjesme), *Stihovi nježnosti i melankolije* (3 pjesme), *Jedan među mnoštvom* (9 pjesama), *Provincija* (3), *Noroeste i druge pjesme Brazila* (2), *Don Afonsov kanconijero* (4), *Kanconijero odsutnoga* (17), *Čežnja za domovinom* (6), *Duga* (5) i *Strana obala* (5).[17] Predgovor ovom hrvatskom izdanju *Dugog dana* napisao je sam Ribeiro Couto, indikativno ga naslovivši "U pohvalu prevodiocu". Neka nam, dakle, bude dopušteno citirati nekoliko odlomaka iz spomenutog predgovora koji u velikoj mjeri pojašnjava autorov stav spram književnog prevođenja, kao i odnos između autora i prevoditelja. "Kao uvod u ovu zbirku pjesama, što ih je pjesnik Ante Cettineo preveo najvećim dijelom s portugalskog, poneke sa francuskog, neka mi čitalac dopusti nekoliko refleksija o poteškoćama u vezi s ovom umjetnošću prevođenja poezije. Ovo u čast prevodilaca uopće (i sam prevodim, pa se ispričavam, što i nehotice dijelim s njima pohvalu), a posebno u čast mojega prijatelja pjesnika Ante Cettinea. Naklonost Ante Cettinea prema poeziji latinskih jezika graniči gotovo sa strašću. Toj strasti on žrtvuje čak i svoje lično stvaralaštvo. Njegove, do krajnosti osjetljive, antene neprekidno primaju. Od nekoga talijanskog pjesnika on prelazi na francuskog, zatim na španjolskog, pa portugalskog, gotovo da se uzbudi nekim šifriranim fragmentom dijalekta srodnog provansalskom ili katalanskom, pod uvjetom da taj fragment dopre do njega u nekoj lirskoj formi. Na svojoj dobrovoljnoj dužnosti on ne uzmiče ni pred kakvim trudom. U svako doba dana i noći on će svim vjetrovima s pučine odgovoriti: 'Slušam.'"[18] Slijedi poduže Coutovo razmatranje o prevođenju pjesništva, koje je za nj tehnički teže od izvornog pjesničkog stvaranja, uz zanimljiv zaključak koji glasi: "Prednost činjenice da sam prvi brazilski pjesnik, čije su pjesme objavljene na stranicama zbirke pjesama na hrvatskom jeziku, ne treba navesti čitaoca na pomisao da vršim ulogu 'ambasadora brazilske poezije'. Nikakva zabuna, nikakva dvosmislenost, ne bi me - kao ova - nagnala da pocrvenim. Od Gonçalvesa Diasa do Manuela Bandeire, od Fagundesa Varelle do Cassiana Ricarda, od Castra Alvesa do Carlosa Drummonda de Andrade, od Olava Bilaca do Cecilije Meirelles (da spomenem samo nekolicinu što mrtvih, što živih pjesnika) Brazilija se može ponositi čitavom plejadom velikih pjesnika, koji čine čast latinskim jezicima. Kako je portugalski jezik malo poznat izvan Brazilije i Portugala, ti su pjesnici prešli granice narodnoga jezika samo u odlomcima, u okviru površnih

antologija. Opravdanje za ovu knjigu nalazi se u ličnoj privlačljivosti i brojnim podudarnostima. Pisac i prevodilac djeca su luke. Čim su, slučajem, neka moja djela dospjela u ruke Ante Cettinea, on je u ogledalu njihovih stranica vidio sama sebe. Prije svega tu je bila njegova luka, tu je bio njegov žal. Mi smo točno istih godina, pa smo se, dakle, zacijelo u istim godinama igrali istim školjkama, istim pregršćima vlažnoga pijeska, istim malim barkama, na kojima se djeca prvim zamahom vesala odvažuju na zelene valove. On na svome dalmatinskom žalu, ja na svojoj obali São Paula. Naše su oči s istom neobjašnjivom zabrinutošću pratile tragove dima što su ih brodovi na odlasku ostavljali u ružičastoj daljini... Uz istovjetno sanjarenje zajedničko djeci lúkâ (koja miješaju u istoj stvarnosti velike ribe i sirene), Ante Cettineo je osjetio i druge strane mojega proživljenog života. 'Noroeste', ta poema, koja prikazuje energiju brazilskoga naroda - njegove inženjere, njegove seljake, njegove vojnike - obaranje šuma i usijecanje željeznica, da bi na zemlji, otetoj surovoj prirodi, emigranti iz Evrope podizali kulture kave, stvarali nove gradove pune svježine svojih opeka boje krvi. Njegova dva brata umrla su u Južnoj Americi. U susjednim zemljama znali su za te nade i taj znoj. Tolike podudarnosti uzbudile su njegovu prirodu, prirodu pjesnika i južnjaka. Počeo je da prevodi moje stihove s takvom privrženošću i brzinom, da sam se začudio. Svake sedmice donosila mi je pošta iz Splita u Beograd nervozne listiće njegovih prijevoda, ispisanih olovkom. Sada sam i ja bio dirnut tom osjetljivošću, tom simpatijom, tim dahom čovjeka, čiju sam blizinu osjećao usprkos prostoru. Od mojih tekstova Cettineo je načinio *svoju stvar, djelo koje je njegovo...*"[19] No uza sve dužno poštovanje prema prvom hrvatskom prevoditelju Coutovog pjesništva (koji je, podsjetimo, hrvatsku prijevodnu književnost zadužio i mnogim drugim prijevodima s portugalskoga govornog područja!), ne možemo ne primijetiti kako su mu prijevodi mjestimice krajnje nedorađeni, gotovo "banalni", kao, primjerice, u pjesmi "Djevojka sa siromašne stanice" (str. 18): "Ja volim onu stanicu usamljenu,/Onu stanicu daleku, bezimenu,/ Gdje se vrši samo kratki zastoj i smjena.../U kući stanice, koja je mala i okrečena,/ Živi i vene jedna djevojčica rastužena." Takva prevoditeljska "šlampavost" baca sjenu na inače u pravom smislu riječi antologijske stihove brazilskog pjesnika. Dodajmo na kraju da je hrvatsko izdanje *Dugoga dana* popraćeno i kratkim autorovim životopisom, popisom djela objavljenih u izvorniku i prijevodima na pojedine jezike te odužim pogovorom iz pera talijanskog pjesnika Enzia di Poppe. Valja, naime, napomenuti da je gotovo u isto vrijeme kad i ova zbirka hrvatskih prijevoda Ante Cettinea, izišla u Sieni, u izdanju Casa Editrice Maia, knjiga od 58 pjesama Ribeira Couta, u talijanskom prijevodu spomenutog pjesnika. Obje zbirke sadrže, međutim, samo nekoliko istih pjesama. Prema sudu urednika Gustava Krkleca, izbor Ante Cettinea je raznovrsniji, manje jednoličan i manje "crepuscolare" od izbora Enzia di Poppe. Ipak, i pored te razlike u sadržaju dviju zbirki (koje, uostalom, nose isti naziv, *Lungogiorno*), Krklec je smatrao potrebnim citirati veći dio prikaza što ga je Poppa posvetio Ribeiru Coutu, budući da on (prema talijanskom

pjesniku) "piše točno onako, kako govori (razumije se onako kako govori pjesnik) i u tome je najveća draž njegova pjeva, koji ga je učinio jednim od dvojice ili trojice najčitanijih modela-pjesnika Brazila i, nesumnjivo, jednim od najznačajnijih pjesnika našeg vremena...."[20]

Četiri godine nakon Coutove zbirke *Dugi dan* (1956) izlaze još dva djela s područja brazilske književnosti: Cettineovi antologija suvremene brazilske lirike i prijevod romana Joaquima Marie Machada de Assisa *Dom Casmurro*.

Antologija Ante Cettinea, pod naslovom *Savremena brazilijanska lirika*, posljedica je autorove višegodišnje suradnje s Ribeirom Coutom kojem je vjerojatno bilo neugodno[21] zbog činjenice da je jedini na hrvatski jezik prevedeni brazilski pjesnik pa je poticao svog splitskog prijatelja na izradu antologije suvremenog brazilskog pjesništva. Antologiju je, u okviru nakladničkog niza "Mala knjiga" (knjiga br. 40, urednik Slobodan Galogaža) objavio beogradski "Nolit". Riječ je o doista reprezentativnom izboru iz tada suvremenog brazilskog pjesništva koji je obuhvatio 63 autora - počevši od "oca brazilskog modernizma" - Manuela de Bandeire (1886-1968), predstavljenog s 11 pjesama. Ostali autori zastupljeni su po manjim brojem pjesama (taj broj ćemo navesti u zagradi uz ime dotičnog pjesnika): Adelmar Tavares (1), Oswald de Andrade (5), Guilherme de Almeida (4), Afonso Schmidt (1), Felipe de Oliveira (1), Menotti del Picchia (5), Mário de Andrade (6), Ronald de Carvalho (7), Gilka Machado (1), Prudente de Morais Neto (1), Murilo Araújo (5), Tasso da Silveira (4), Cassiano Ricardo Leite (10), Cleomenes Campos (1), Joaquim Cardoso (1), Edgard Braga (1), Raul Bopp (2), Ribeiro Couto (8), Jorge de Lima (4), Sérgio Milliet (4), Múcio Leão (2), Dante Milano (3), Judas Isgorogota (2), Abgar Renault (1), Sosígenes Costa (1), Cecília Meireles (8), Francisco Karam (2), Murilo Mendes (8), Augusto Meyer (1), Carlos Drummond de Andrade (8), Emílio Moura (3), Paulo Mendes de Almeida (1), Afonso Arinos de Melo Franco (1), Adalgisa Nery (2), Augusto Frederico Schmidt (8), Ascânio Lopes Quatorzevoltas (1), Henriqueta Lisboa (2), Oneyda Alvarenga (2), Mário Quintana (3), Mauro Ramos da Mota e Albuquerque (1), Odorico Tavares (1), João Accioli (1), Vinicius de Morais (7), Afrânio Zuccolotto (1), Jamil Almansur Haddad (1), Rossini Camargo Guarnieri (1), Bueno de Rivera Júnior (2), Domingos Carvalho da Silva (2), Mário da Silva Brito (2), Oswalindo Ribeiro Marques (1), Antônio Rangel Bandeira (2), Aluísio Medeiros (1), Deolindo Tavares (1), Alphonsus de Guimarães Filho (2), José Tavares de Miranda (1), Péricles Eugênio da Silva Ramos (3), Wilson Rocha (1), João Cabral de Melo Neto (2), Geraldo de Camargo Vidigal (2), Marcos Konder Reis (2), José Paulo Moreira da Fonseca (1) i Lêdo Ivo (5). Uz kratke biografske bilješke o pjesnicima, Cettineova antologija sadrži i prilično opsežnu studiju pod naslovom "O poeziji i pjesnicima Brazilije" koju je napisao sam prevoditelj. U njoj se, poslije gotovo taineovskog uvoda (u stilu teorije o rasi, sredini i trenutku), jezgrovito iznosi povijest modernističkog pokreta u Brazilu, uz kratak osvrt na njegove najznačajnije predstavnike. Što se pak tiče samih prijevoda,

moramo nažalost napomenuti da se ista prevoditeljska površnost koju smo zapazili u zbirci *Dugi dan* zapaža i u ovoj antologiji, čime je, unatoč dobroj namjeri, uvelike izgubljena vrijednost izvornih pjesničkih predložaka. To, dakako, ne umanjuje njezin značaj, jer riječ je o pionirskoj knjizi koja će dugo vremena ostati u nas jedini izvor informacija o pojedinim svjetski priznatim veličinama brazilskog pjesničkog modernizma.

I dok je u prethodne dvije knjige prijevoda s područja brazilske književnosti Cettineo nerijetko znao "zakazati" kao prevoditelj, u trećoj se, uz manje nepravilnosti, pokazao dorastao zadatku (možda i zato što je riječ o prozi?!). Riječ je, dakako, o već najavljenom prijevodu jednog od najpopularnijih i najviše prevođenih romana Joaquima Marie Machada de Assisa (1839-1908) - *Dom Casmurro*, što ga u godini prevoditeljeve smrti (1956), a u okviru biblioteke "Svjetski klasici" (urednik Novak Simić), izdaje zagrebačka "Zora". Treba naglasiti da je *Dom Casmurro* ne samo prvi roman najvećeg brazilskog romanopisca preveden i objavljen u Hrvatskoj, nego i prvi "ozbiljni" brazilski roman (bez "zabavljačkih" pretenzija) ponuđen hrvatskom čitateljstvu. Roman je popraćen i pogovorom, naslovljenim "*Dom Casmurro* i njegov pisac", što ga je napisao član Brazilske akademije književnosti R. Magalhães Júnior, a na hrvatski prevela Radmila Simonović. U njemu se ističe da *Dom Casmurro* nije samo psihološka studija u kojoj Machado de Assis analizira reakcije sramežljivca pred životom i ljubavi, nego i roman o građanskom društvu Rio de Janeira iz doba vladavine D. Pedra II, uz zaključak kako još nijedan brazilski književnik nije nadmašio Machada de Assisa ni majstorstvom stila, ni dobrom prozom, koliko čistom, toliko i sažetom.[22]

Prerana smrt spriječila je Antu Cettinea da doživi objavljivanje svog zasigurno najboljeg prijevoda s portugalskog jezika. Radi se o prijevodu romana *Kabokla* (*Cabocla*) Ribeira Couta. To djelo je, kao i ranije zbirku *Dugi dan*, godinu dana poslije prevoditeljeve smrti (1957), a u okviru izdavačkog niza "Mala biblioteka" (knjiga 193, urednik Augustin Stipčević), objavilo zagrebačko izdavačko poduzeće "Zora". Romanu *Kabokla* dodana je i kraća (nepotpisana) bilješka o piscu u kojoj se navodi kako taj mali roman "obuhvaća jednostavnu historiju, ali nadasve ljudsku, punu izražajnosti i živahnosti, iskrenu u logici i uzbudljivu", pri čemu "stvarnost mnogih činjenica i epizoda još više ističe piščevu virtuoznost".[23]

Iste godine kad i Coutov *Cabocla* (1957) izlaze *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* (Memórias Póstumas de Brás Cubas), drugi roman Joaquima Marie Machada de Assisa preveden na hrvatski (godinu dana poslije *Dom Casmurra*). Roman je upravo kongenijalno s portugalskog preveo Josip Tabak, a izdala sarajevska nakladnička kuća "Narodna prosvjeta". Tekstu romana prevoditelj je dodao i vlastiti opsežan prikaz života i djela najpoznatijeg brazilskog pripovjedača kojega smješta u društveni i politički kontekst Brazila onog vremena, uz napomenu kako *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* predstavljaju jedno od najboljih djela brazilske književnosti. "Rio de Janeiro pozornica je zapamćenja Brása Cubasa, ali se ta

pozornica proteže cijelim svijetom, glumac na njoj dio je čovječanstva. Lako i elegantno u toj se knjizi kazuju teške stvari, te ako autorovo gledanje na svijet i nosi tragično obilježje u antičkom smislu, ipak ga obasjava šala i humor. Izvrstan stilist, delikatan psiholog, promatrač obdaren gracioznom ironijom koja prašta, Machado de Assis slava je brazilske književnosti, ali ne pripada samo Brazilu: on je građanin svjetske književne republike..." - zaključuje svoj prikaz Josip Tabak.[24] Zbog svega toga nije neobično što su *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* samo pet godina nakon prvoga doživjeli i drugo izdanje na hrvatskom jeziku (Sarajevo, 1962), a prije šest godina (1992) ponovno ih je izdala i zagrebačka "Mladinska knjiga".

Dvije godine nakon objavljivanja popularnog romana Machada de Assisa, zagrebačko izdavačko poduzeće "Zora", koje se, kako smo dosad mogli primijetiti, u međuvremenu "specijaliziralo" za izdavanje pojedinih djela brazilske književnosti, objavljuje (1959) još dva značajna romana s područja te književnosti - *Kapetane pješčanog spruda (Capitães da Areia)* Jorgea Amada (r. 1912) i *Dvorište* (*Cortiço* - doslovno: "košnica") Aluísia Azeveda (1857-1913).

Kapetani pješčanog spruda, roman o "djeci kradljivcima", ubraja se među najbolja Amadova književna ostvarenja. Na hrvatski ga je s portugalskog izvornika preveo Ladislav Grakalić, a bilješkom o piscu popratio urednik izdanja Novak Simić koji naglašava kako je "ovaj, kako ga nazivaju, veliki kroničar brazilijanskog života, dostojan nasljednik klasika-realista brazilijanske književnosti Machada de Assisa. Dok je de Assis više analitičar duševnih stanja svojih ličnosti u vezi s društvenim zbivanjima, Jorge Amado balzakovski, u širokim slikama, svježim, bujnim jezikom predočava život Brazilije, njen razvoj iz jedne ovisne, polukolonijalne zemlje u modernu i dinamičnu naciju današnjice. Ljudi, prilike, sredina i atmosfera, boja i kolorit sve je to - prema N. Simiću - zahvaćeno perom ovog snažnog, osebujnog umjetnika počevši od polovice prošlog vijeka pa do naših dana."[25]

Novak Simić (urednik "Zorinog" nakladničkog niza "Strani pisci") potpisuje i izdanje romana *Dvorište* čiji je autor klasik brazilskog realizma ("u biti romantik koji je sa svog puta skrenuo pod snažnim utjecajem Emila Zole i Portugalca Eçe de Queiroza"[26]) - Aluísio Azevedo. Roman je s portugalskog, u svom prepoznatljivom stilu, izvrsno preveo Josip Tabak, popративši ga pogovorom (pod naslovom "Aluísio Azevedo"), i preglednom tabelom s popisom svih brazilskih imena koja se javljaju u romanu. Pogovor obuhvaća prikaz brazilske književnosti razdoblja realizma, odnosno naturalizma, te života i djela samog Azeveda. *Dvorište* je za Tabaka "jedinstvena knjiga kako po snazi pripovijedanja i zamašnosti slikanja, tako i po mnoštvu i raznolikosti tipova i po sudaru kontrasta. U tome djelu izišla su na vidjelo sva izražajna sredstva brazilskog pripovjedača Aluísija Azeveda, tim je djelom pisac zauzeo svoje konačno mjesto u brazilskoj književnosti. Snažno i zajedljivo, kako već umije, prezirući polutonove i prigušenost, pisac analizira brazilsko društvo iz Drugoga carstva, slika Rio de Janeiro iz posljednje četvrtine minulog stoljeća, izvlači i na svjetlo iznosi ono, što je romanticima i površnim ljetopiscima ostalo

skriveno. Stvarnost, koju su romantici izobličili i zamaglili, izlazi pred nas razgolićena, javlja se sivo naličje sjajnog lica, otkriva se bijeda, u kojoj žive niži društveni slojevi, i raskoš što vlada u gospodskim palačama, a ujedno se prikazuju makinacije i prljave rabote, što stoje iza mnogoga građanskog ugleda i položaja, imutka i karijere."[27] Treba na kraju napomenuti da je Tabakov prijevod Azevedovog romana doživio još jedno izdanje. Godine 1984. izdala ga je, naime, zagrebačka izdavačka kuća "Naprijed", promijenivši mu naslov u *Ljubav u Riu*. Promjena naslova bila je zasigurno i ovaj put potaknuta komercijalnim razlozima, tim više što je (kako smo napomenuli) već prvi naslov hrvatskog izdanja bio različit od izvornika ("Košnica"). U novom izdanju zadržan je popis izgovora brazilskih imena, ali je, nažalost, iz njega izbačen Tabakov pogovor, pa neupućen čitatelj ne može pisca "smjestiti u prostor i vrijeme", što je (slagali se mi ili ne slagali s pozitivističkim načelima) pretpostavka cjelovitog razumijevanja književnog djela.

Naredni hrvatski prijevod s područja brazilske književnosti izlazi već sljedeće (1960) godine. Riječ je o knjizi pripovjedaka *Zločin studenta Batiste i druge pripovijetke (O Crime do Estudante Batista e Outras Histórias)* Ribeira Couta. To je (poslije zbirke pjesama *Dugi dan* i romana *Kabokla*) već treće djelo ovog brazilskog književnika i diplomate koje izlazi u Hrvatskoj. Preveo ga je Josip Tabak, a objavio nakladni zavod "Znanje" iz Zagreba (u okviru biblioteke "Novela", knjiga br. 2). Sedamnaest pripovjedaka pogovorom je, po već ustaljenu običaju, popratio prevoditelj Tabak, koji nakon prikaza Coutova književnog djela zaključuje: "Couto je, rekosmo, pjesnik koji opjeva 'skromne stvarnosti', skromne ali pune duše. On već poznatome daje poseban poetski smisao, dočarava atmosferu, on je pjesnik intimist i moderan pripovjedač koji od maloga stvara veliko, njegovi jednostavni, nekomplicirani likovi, sa svojim slabostima i sa svojim smiješnim stranama, sasvim su ljudski i prirodni, i sasvim iskreni i zato nas te pripovijetke osvajaju...."[28] Upravo zato, "kako u Brazilu tako i drugdje smatraju Ribeira Couta pravim majstorom, i mnogi ga odgovorni kritičari, u Brazilu i izvan Brazila, kao pripovjedača stavljaju uz bok Machadu de Assisu, Monteiru Lobatu i Limi Barretu; to je, uostalom, pokazala i anketa što ju je prije nekoliko godina priredila *Revista Acadêmica* u Rio de Janeiru. Najširi čitalački slojevi u Brazilu izabrali su Ribeira Couta kao svoga najboljeg, najomiljelijeg i najzabavnijeg pisca."[29]

Dvije godine nakon prijevoda Coutove zbirke pripovjedaka (1962), u izdanju Matice hrvatske iz Zagreba (a u okviru izdavačkog niza "Zabavna biblioteka", urednici Zlatko Gorjan i Jakša Kušan), izlazi jedno od najčitanijih djela brazilske književnosti - roman *Uspomene milicijskog narednika (Memórias de um Sargento de Milícias)* Manuela Antônia de Almeide (1830-1861). I taj je roman preveo Josip Tabak, napisavši ujedno i vrlo opsežan pogovor (naslovljen "Manuel Antônio de Almeida") u kojem se podrobno opisuju društveno-povijesne prilike u Brazilu, odnosno Rio de Janeiru, za vrijeme Ivana VI. te Pedra I. i II, nakon čega slijedi prikaz Almeidina života i djela, s osobitim naglaskom na "pikarskim" *Uspomenama*. "U

brazilskoj književnosti Almeida je preteča romana o gradu, on prikazuje život u Riju, on je *escritor carioca*.[30] a glavna je značajka njegova djela u nepatvorenoj stvarnosti koja se očituje na svakoj strani: u slikama i likovima, u dijalozima i zapletu... Almeidino je djelo plastično i snažno, obiluje kolektivnim prizorima u kojima se vidi piščeva moć zapažanja - u njima je zahvaćen život u brazilskoj prijestolnici onog vremena, s narodnim običajima i vjerovanjima, sa svečanostima i tradicijama, s pjesmom i plesom, sa šarolikim tipovima i sa slikovitim i sočnim pučkim govorom. To je djelo roman i kronika, evokacija prošlog i ujedno prikaz ondašnjeg, reportaža i dokument..." - zaključuje prevoditelj Tabak.[31] Osobitu poteškoću prevoditelju su zadavale riječi i izrazi koje nije mogao naći ni u jednom rječniku, pa se morao obratiti za pomoć brazilskim jezičnim stručnjacima. Naime, kako ističe Tabak, "Almeida se služi autohtonim brazilskim jezičnim izrazom, on je jedan od prvih koji piše onako kako se u Brazilu govori. On se drži prirodnosti jezika, onakva kakav se govorio u doba kraljevstva i carstva, i u tome je vitalnost njegova pripovijedanja. Da postigne komičan efekt, pisac jukstaponira staro i novo u jeziku..."[32], što, naravno, prevoditelju zadaje nove probleme koje međutim Josip Tabak, kao i uvijek, rješava s takvom "elegancijom" da čitatelj uopće nema osjećaj kako je posrijedi jezična "nedoumica".

Prema jednom od kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, godine 1963. u tom je gradu objavljeno djelo *Tikva sa zlatnicima* velikog brazilskog književnika prve polovice dvadesetog stoljeća - Joséa Benta Monteira Lobata (1882-1948). Djelo je na hrvatski (ne zna se s kojeg jezika) prevela Ada Horkić, dok se ime izdavača nažalost ne navodi. Doslovno sam pretražio sve zagrebačke knjižnice, ali spomenutu knjigu nigdje nisam našao. Zanimljivo je da je ne posjeduje čak ni Nacionalna knjižnica. Budući da se u tom katalogu ne navodi ni naslov izvornika, nije mi poznato o kojem je Lobatovom djelu riječ, jer ni u jednoj meni dostupnoj povijesti brazilske književnosti, odnosno antologiji brazilske proze, nisam sreo djelo koje bi u portugalskom izvorniku imalo taj naziv. Kako, međutim, ni sva moja nastojanja da uđem u trag prevoditeljici nisu urodila plodom, moram se zadovoljiti time da knjigu izišlu pred 35 godina (sic!) proglasim u najmanju ruku čudnom "nepoznanicom".

Šest godina kasnije (1969) zagrebačka je "Zora" (u biblioteci "Strani pisci", urednik Novak Simić) objavila roman tada tridesetogodišnjeg brazilskog književnika Gerarda Mello Mourãoa - *Pik-pub* (izvorni naslov *O Valete de Espadas*). Roman je s njemačkog jezika preveo Tito Strozzi, dok je kraću bilješku o piscu sastavio urednik Simić. Prema Simiću, "*Pik-pub* je kafkijanskim duhom prožet roman, pun ontološke simbolike... U junaku djela Mourão je dao oličenje suvremenog intelektualca, koji je i pjesnik, fantasta i sanjar, i koji živi u izgnanstvu vlastite samoće. On ne poriče svijet unaprijed, niti sebi postavlja unaprijed pitanje da li ga treba nijekati ili potvrditi. Nalazi se u stanju nedobrovoljnog, a ipak potrebnog

progonstva i njegova drama počinje onog časa kad pokušava da se saživi s tim svijetom koji mu je uvijek bio stran..."[33]

Godine 1972. izdavačko poduzeće "Otokar Keršovani" iz Opatije objavljuje još jedno djelo iz brazilske književnosti, u izvrsnom prijevodu (s portugalskog) Josipa Tabaka. Riječ je o romanu *Čovjek višebrojnik* (*O Homem-Plural*), sa znakovitim podnaslovom "Eksroman" ("Ex-romance"), liječnika-književnika Mária Graciottia. Romanu (odnosno točnije, "antiromanu") pridodan je i pogovor, pod naslovom "Umjesto pogovora" (sic!), što ga je sastavio prevoditelj Tabak. "U eri znanstvenih uspjeha i, na drugoj strani glasova protiv toga da se znanstvenost krivo usmjerava, došla je i knjiga koju je napisao ugledni brazilski pisac Mário Graciotti. Ali ima u vezi s njegovom knjigom nešto posebno... Dana 26. svibnja 1945. isporučila je izdavačka kuća GUAIRA u São Paulu knjižarama u tome gradu i u Rio de Janeiru prve primjerke knjige O HOMEM PLURAL. Bilo je to, dakle, nekoliko dana po završetku drugog svjetskog rata. Rat se završio u Evropi, ali se nastavljao u Aziji. Dana 6. kolovoza 1945. eksplodirala je u Hirošimi prva atomska bomba, i tada je praktički prestao rat. Druga bomba, bačena na Nagasaki, dovršila je oružane borbe. Počela je, dakle, atomska era, najgora i najstrašnija od svih era. Ali - kakve to veze ima s ovim romanom? Evo što je: SEDAMDESETAK DANA PRIJE POJAVE ATOMSKE BOMBE nad Hirošimom već je profesor Stonel, jedna od glavnih figura u ovoj knjizi, stvorio svoj - ne ciklotron, nego 'homotron', dijaboličnu peć u kojoj se od ljudskog mesa stvara atomska energija kojom 'znanost' hoće da pomogne napredak! Uništavajući čovjeka, kao što ga je uništila u Hirošimi, atomska je energija dobila razmjere jednoga strahovitog pionirstva. Poglavlja u ovoj knjizi prikazuju neke istine u suvremenom svijetu, a znanost je u prvom planu - ne znanost dobra, nego znanost zla, znanost profesora Stonela, koja se hrani ljudskim suzama, znanost sa svojim homotronom i monstruoznom atomskom bombom..." - ističe u svom pogovoru "Umjesto pogovora" Josip Tabak.[34]

Zanemarimo li već spomenuto drugo izdanje Azevedovog romana *Dvorište* (što ga je, ovaj put pod naslovom *Ljubav u Riu*, 1984. objavio "Naprijed"), kao i niz dječjih slikovnica koje su napisali brazilski spisatelji Mary i Eliardo França, a u hrvatskom prijevodu[35] 1980. izdala zagrebačka "Mladost", sljedeća će se knjiga prijevoda s područja brazilske književnosti pojaviti tek nakon petnaestak godina, točnije 1987. Radi se o zbirci *Kanconijero odsutnoga (Cancioneiro do Ausente)* Ribeira Couta, što ju je (u nakladničkom nizu "Izdanja Gröngula" - "Edições Gröngula", knjiga br. 14) objavilo brazilsko veleposlanstvo u Beogradu. Ta knjiga (objavljena povodom četrdesete obljetnice pjesnikovog dolaska na veleposlaničko mjesto u tadašnjoj Jugoslaviji) predstavlja zapravo izbor iz dobro nam znane Coutove zbirke *Dugi dan* koja je u prijevodu Ante Cettinea izišla još 1952. Od ukupno sedamnaest pjesama *Kanconijera* zastupljenih u toj zbirci, priređivač je izdvojio njih četrnaest.[36] Beogradsko izdanje *Kanconijera* popraćeno je uvodom i opsežnim pogovorom (pod naslovom "Ribeiro Couto, diplomat u Beogradu"), što

ih je sastavio onodobni veleposlanik Brazila u Beogradu Cláudio Garcia de Souza, kao i bilješkom o autoru (naslovljenom "Pjesnik Rui Ribeiro Couto") koju je napisao Želimir Brala.[37]

Početkom devedesetih godina, na zamolbu urednika emisije "Poezija naglas" Trećeg programa Hrvatskog radija g. Danijela Dragojevića, moderno brazilsko pjesništvo počinje sustavno prevoditi N. Talan. Njegovi prijevodi, popraćeni redovito uvodnim tekstom posvećenim dotičnom pjesniku (ili skupini pjesnika) najprije su objavljivani u spomenutoj radijskoj emisiji, a potom i u raznim hrvatskim književnim časopisima, kao što su: "Forum" (brojevi 1-3, 4-6 i 10-12 iz godine 1993), "15 dana" (br. 2, 1993), "Marulić" (brojevi 4, 5 i 6 iz 1993), "Rival" (br. 3-4, 1993), "Književna smotra" (br. 91, 1994), "Hrvatsko slovo" (br. 9, 23. lipnja 1995) i "Treći program Hrvatskog radija" (br. 47, 1995). Najopsežnije je brazilski pjesnički modernizam predstavljen u ovom posljednjem časopisu. Uz uvodnu studiju (pod naslovom "Moderno brazilsko pjesništvo"), koja se bavi povijesnim razvojem brazilskog modernizma s osobitim naglaskom na "Tjednu moderne umjetnosti" ("Semana de Arte Moderna"), spomenuti broj "Trećeg programa" donosi još osam kraćih Talanovih studija koje se odnose na pojedine značajnije predstavnike modernog brazilskog pjesništva: "Oswald de Andrade, Menotti del Picchia i Mário de Andrade - herojska faza brazilskog modernizma", "Guilherme de Almeida - 'brazilstvenost' prije svega", "Manuel Bandeira - začetnik modernog brazilskog pjesništva", "Carlos Drummond de Andrade - klasik suvremenog brazilskog pjesništva", "Ronald de Carvalho, Cassiano Ricardo i Jorge de Lima - tri barda modernog brazilskog pjesništva", "Raul Bopp - pjesnik brazilskih favela i prašuma", "Murilo Mendes - apokaliptik u okružju brazilskog modernizma", te "Brazilski kvartet - T. da Silveira, S. Milliet, A. F. Schmidt i J. Cabral de Melo Neto". Broj pjesama kojima je predstavljen pojedini pjesnik znatno varira, pri čemu sam taj broj nije uvijek mjerodavan što se tiče zastupljenosti nečijeg stvaralaštva jer su pjesme nejednake dužine. Najvećim brojem pjesama (čak 27) predstavljen je Murilo Mendes. Ovdje valja napomenuti da je opširan izbor, prijevod i komentar Murilovog pjesništva, nastalog na portugalskom i talijanskom jeziku, još nekoliko godina ranije priredio Mladen Machiedo, objavivši ga u časopisu "Književna smotra" (br. 61-62, Zagreb, 1986). Odmah za Mendesom slijedi Manuel Bandeira (s 23 pjesme), a potom se nižu Carlos Drummond de Andrade (19 pjesama), Raul Bopp (15), Tasso da Silveira (13), Oswald de Andrade (8), Mário de Andrade i Cassiano Ricardo (7), Augusto Frederico Schmidt i João Cabral de Melo Neto (6), Menotti del Picchia, Ronald de Carvalho i Jorge de Lima (5) te Guilherme de Almeida (1).

Nakon višegodišnjeg zastoja, sredinom devedesetih ponovno se počinje prevoditi i brazilska proza. Za to je zaslužno zagrebačko izdavačko poduzeće "Znanje" koje se nakon 36 godina[38], točnije 1996, ponovno latilo izdavanja jednog djela iz brazilske književnosti. Riječ je o romanu *Alkemičar (O Alquimista)* koji je

s portugalskog preveo Želimir Brala, a "Znanje" objavilo u okviru svoje već odavno afirmirane biblioteke "Hit" (45. kolo, svezak 268). Opravdanje za takav nakladnički potez naći ćemo već na samim koricama knjige, gdje čitamo: "Paulo Coelho posljednjih se godina prometnuo u brazilsko književno čudo. Zahvaljujući prije svega *Alkemičaru,* koji je objavljen već u pedesetak zemalja, u višemilijunskoj nakladi, postao je i dijelom svjetske književne baštine... Kabalističkim i biblijskim simbolima, egzotičnim krajolicima i likovima, te nadasve ljudskom toplinom, Coelho nas alkemičarski uspijeva zatočiti tajnom koja već tisućljećima zavodi ljudski duh."

Možda je upravo to bio razlog da se zagrebačka nakladnička kuća V. B. Z. odlučila na stvaranje zasebne biblioteke pod imenom "Djela Paula Coelha" (urednik Vladimir Jakolić). Kao prva knjiga u tom izdavačkom nizu pojavila se 1997. Coelhova "priča o ljubavi i mudrosti" - roman *Na obalu rijeke Piedre sjela sam i plakala (Na Margem do Rio Piedra Eu Sentei e Chorei)* što ga je s portugalskog prevela Nina Lanović. Na kraju romana urednik je uvrstio i kratku bilješku o autoru u kojoj se naglašava kako su Coelhova djela objavljena na pet kontinenata, a neprestano su nazočna i na listama najprodavanijih pisaca u Sjedinjenim Državama, Meksiku, Argentini, Kanadi, Francuskoj i Australiji, pri čemu se znatan dio njih svrstava među najveće izdavačke uspjehe svih vremena u piščevoj domovini - Brazilu.[39] Nije stoga čudo što ista prevoditeljica već radi na prijevodu novog Coelhovog romana koji bi se (kao druga knjiga spomenute V. B. Z.-ove biblioteke) uskoro trebao pojaviti u hrvatskim knjižarama.

Prijevode brazilske književnosti susrećemo i u pojedinim našim antologijama. Tako su, primjerice, stihovi brazilskih pjesnika sadržani u *Antologiji svjetske lirike*, *Antologiji svjetske ljubavne poezije* i *Zlatnoj knjizi svjetske ljubavne poezije*.

U *Antologiji svjetske lirike,* što ju je uredio Slavko Ježić, a 1965. izdao zagrebački "Naprijed", zastupljeno je petnaestero brazilskih pjesnika: Manuel Bandeira, Menotti del Picchia, Mário de Andrade, Cassiano Ricardo, Jorge de Lima, Ribeiro Couto, Sérgio Milliet, Murilo Mendes, Cecília Meireles, Francisco Karam, Augusto Frederico Schmidt, João Accioli, Vinicius de Morais, Domingos Carvalho da Silva i Paulo Mendes de Almeida. Pritom je Manuel Bandeira zastupljen s dvije, a svi ostali pjesnici s po jednom pjesmom. Sve su pjesme preuzete iz Cettineove antologije *Savremena brazilijanska lirika* (Nolit, Beograd, 1956), pri čemu je svaki pojedini pjesnik na kraju knjige zastupljen kratkom biografskom bilješkom.

U *Antologiju svjetske ljubavne poezije* Nikole Milićevića (Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1968) uvršteno je osmero pjesnika brazilskog modernizma: Manuel Bandeira, Ribeiro Couto, Cecília Meireles, Augusto Frederico Schmidt, Vinicius de Morais, José Tavares de Miranda, João Cabral de Melo Neto i Lêdo Ivo. Gotovo svi su zastupljeni s po jednom pjesmom, pri čemu su (kao i u Ježićevoj antologiji) sve pjesme preuzete iz Cettineove *Savremene brazilijanske lirike*.

Zlatna knjiga svjetske ljubavne poezije, koju je također sastavio Nikola Milićević i objavio Nakladni zavod Matice hrvatske iz Zagreba (treće, dopunjeno izdanje 1973), obuhvaća iste autore (i iste pjesme u prijevodu Ante Cettinea) kao i prethodna *Antologija svjetske ljubavne poezije*.

"Udomaćenost" brazilske književnosti u Hrvatskoj može se očitati i putem njezine nazočnosti u raznim priručnicima, leksikonima i enciklopedijama. Tako je, primjerice, u ediciji *Povijest svjetske književnosti u osam knjiga* (Liber-Mladost, Zagreb, 1974) brazilska književnost obrađena u četvrtoj knjizi, zajedno s talijanskom, španjolskom, portugalskom, hispanoameričkom, katalonskom, retoromanskom i baskijskom. Od otprilike 630 stranica (koliko ih obuhvaća spomenuta četvrta knjiga) na povijest brazilske književnosti, što ju je sastavio Nikola Milićević, otpadaju ukupno 24 stranice unutar kojih se sažeto ali cjelovito prikazuju svi značajniji brazilski pisci, književni pokreti i škole od šesnaestog do dvadesetog stoljeća. U književnom leksikonu *Strani pisci* (Školska knjiga, Zagreb, 1968) obrađeno je osam brazilskih književnika: Joaquim Maria Machado de Assis, Aluísio Azevedo, Euclides da Cunha, Manuel Bandeira, Graciliano Ramos, Jorge de Lima, Rui Ribeiro Couto i Jorge Amado. Tekstove o tim književnicima sastavili su Nikola Milićević i Pavao Tekavčić. Prilično velik broj brazilskih pisaca zastupljen je i u *Enciklopediji Leksikografskog zavoda u Zagrebu*, s tendencijom daljnjeg povećanja u novom izdanju koje se upravo sprema. O brazilskoj književnosti piše se i u našim časopisima, naročito kad su u pitanju posebni, tematski brojevi, kao što je npr. onaj o odnosu književnosti i Biblije kojim se pred nekoliko godina bavila "Književna smotra" (br. 92-94, Zagreb, 1994).[40] Temama iz brazilske književnosti povremeno se bave i pojedine hrvatske (književne i druge) novine, napose one sa stalnom rubrikom "Knjige" (kao što je npr. "Vjesnik"[41]), tako da se može reći kako je, za razliku od hrvatske književnosti u Brazilu, brazilska književnost u Hrvatskoj razmjerno dobro zastupljena. Tome je zasigurno u velikoj mjeri pridonijelo i osnivanje dvogodišnjeg studija portugalskog jezika, književnosti i civilizacije portugalskog jezičnog izraza na Filozofskom fakultetu u Zagrebu godine 1982. - studija koji bi se, nadajmo se u skoroj budućnosti, trebao razviti u četverogodišnji, što bi omogućilo da se brazilskoj književnosti i civilizaciji posveti još veća pozornost.

Kao što smo ranije najavili, da bi se upotpunila naša predodžba o "nazočnosti" Brazila u Hrvatskoj, neophodno je osvrnuti se ne samo na razne (književne) prijevode, nego i na mnogobrojne putopise, kao i druge geografske, etnografske i slične zapise hrvatskih i stranih autora (objavljene u obliku knjiga i novinskih članaka) u kojima se opisuju "egzotični" brazilski predjeli, ljudi i običaji.

Jedan od prvih takvih većih putopisa (o kojem je već bilo riječi) jest onaj pod naslovom *Kroz prašume i pustinju* čiji su autori braća Mirko i Stevo Seljan. Riječ je o knjizi objavljenoj u nakladi Hrvatskog prosvjetnog kluba "Zrinski Frankopan" iz St. Louisa (SAD), 1912. godine. Od deset pripovijesti, koliko ih sadrži to djelo

hrvatskih "eksplorera", čak pet ih se odnosi na Brazil: "Aboare", "Brazilijanski vrač", "Kako se kroji pravica u Brazilijanskoj prašumi", "Osveta Botukudosa" i "Vesele i krvave uspomene iz Centralne Brazilije". Valja naglasiti da uz nedvojbenu književnu, sve te pripovijesti imaju i veliku etnografsku vrijednost (posebno se to odnosi na pripovijesti "Aboare", "Brazilijanski vrač" i "Osveta Botukudosa").

Dvanaest godina kasnije (1924) u Zagrebu je Nakladom tiskare narodnih novina (a u okviru "Zabavne biblioteke" koju je uređivao dr. Nikola Andrić, kolo XXVIII, knjiga 351) objavljena knjiga Svena Hedina *Kroz Ameriku od sjevernoga do južnoga stožera*. Jedno poglavlje tog zanimljivog djela (naslovljeno "Kroz prašume rijeke Amazone") bavi se i Brazilom, odnosno točnije (kao što se vidi i iz samog naslova) amazonskom prašumom, opisujući goleme opasnosti što čekaju one koji su se odvažili zaploviti njezinim nepreglednim vodama.

Godine 1928, u izdanju Leonove tiskare iz Splita, izlazi putopis svećenika Drage Bosiljevca *Po Južnoj Americi*. Znatan dio tog putopisa odnosi se na Brazil. Iz teksta se vidi da je don Drago bio dobro upućen u brazilsku povijest, ali i zemljopis, kao i u tadašnje stanje. Od brazilskih gradova kroz koje je prolazio posebno navodi Santos, Rio Grande, São Paulo, Rio de Janeiro i Bahia de Todos os Santos. Naročito je zanimljiv njegov opis stanja među hrvatskim iseljeništvom u Brazilu, odnosno São Paulu: "Naši su u São Paulo potpuno bez zaštite. Doduše predalo se naknadno francuskom konsulu da zaštiti naše, a tamo nitko ne razumije ni srpski ni hrvatski ni slovenački. (Ne znam je li o tome bio uredovno obaviješten i naš generalni konsul u Buenos Airesu.) Čitao sam negdje, da je tobože naša emigracija u Brazilu anacijonalna, jer su tobože Nijemci i Madžari ponajviše se iselili tamo. Tko se time pokušao opravdati, slabo se je opravdao, jer su barem one dvije tisuće iz Blata i Vele Luke čisto naš elemenat, a i bez njih biti će još naših naseljenika. Takovo je opravdanje i nehumano: bio čovjek kojih bilo nacijonalnih osjećaja, ako je izabrao našu državu kao svoju, dužni smo mu pružiti zaštitu, a ne tjerati ga u naručaj izrabljivača."[42]

Da je egzotičnost brazilske prašume uvelike privlačila maštu hrvatskog čitateljstva između dva svjetska rata vidi se i po tome što je 1939. godine u Osijeku (a u okviru biblioteke "Hrvatskog lista", knjiga 23) objavljeno djelo Texa Hardinga *Tajna brazilijanske prašume (u tragu ekspedicije pukovnika Fawcetta)*.[43] Riječ je o vrlo uzbudljivom putopisu u kojem autor opisuje potragu za čuvenim engleskim istraživačem (koji je vjerovao da se upravo u brazilskoj prašumi nalazi kolijevka čovječanstva), pukovnikom Ph. Fawcettom, nestalim (zajedno sa svojim 21-godišnjim sinom Jackom i 23-godišnjim fotografom i geografom Ralaighom Rimellom) u dubinama brazilskih džungli godine 1925. Posebno su dojmljiva Hardingova gotovo filozofska razmišljanja na koja ga potiče život u prašumi. Navedimo za ilustraciju tek jedan primjer (a takvih primjera ima mnogo) koji pokazuje da je osječki izdavač doista imao pravo kad je hrvatskom čitateljstvu odlučio predstaviti putopis hrabrog engleskog pustolova: "Tek u kasnoj starosti naučimo se opet biti

jednostavni poput djece. Kad su Fawcetta na odlasku iz Rio de Janeira zapitali, da li je istina, da kani otići u prašumu oklopljenim kolima, kako se moglo čitati u nekim novinama, on se jako smijao i rekao, da mu je previše i ono nekoliko pušaka, koje mora ponijeti sa sobom za umirenje svojih mladih drugova i lov. Čovjek je u prašumi najsigurniji, kad nema oružja uza se. Divljak će mu s većim povjerenjem izaći u susret, kad vidi stranca bez oružja, a i zvijeri u šumi ne treba se previše bojati. Moj mi primjer kazuje, da Fawcett uglavnom ima pravo. Samo je razlika, da li u prašumu ide bezazleno dijete ili čovjek. Odrasli je čovjek opterećen svojim iskustvima. Proživio je previše razočaranja, a da bi smogao snagu, koja je potrebna, da sa svojom jednostavnošću stupi pred stvorove prirode. Mora dakle nečim izjednačiti nedovoljnu snagu. To je dobro oružje. Ono mu u šumi daje sigurnost djeteta."[44]

Neposredno uoči drugog svjetskog rata, godine 1940, u Zagrebu izlazi (bez oznake izdavača) još jedno djelo posvećeno Južnoj Americi. Riječ je o knjizi *Nepoznata zemlja (Ibero Amerika)* Danila Matulić-Zorinova. Dio te knjige (odnosno, točnije, njezinog četvrtog poglavlja) odnosi se na Brazil, kojem autor pristupa manje kao putopisac, a više kao znanstvenik-geograf. Za Matulić-Zorinova "Brazil je svijet za sebe. Njegova neizmjerna prostornost predstavlja njegovu snagu a i slabost..."[45] To je "zemlja bez etničke, geografske i civilizacijske povezanosti. Gotovo ni u jednom kraju nije pučanstvo čistokrvno. Jedino portugiški jezik, koji se govori u cijeloj zemlji i tropska klima, sačinjavaju dvije zajedničke oznake. U istinu bi se moglo govoriti o tri Brazila: onaj Amazonasa, koji zahvaća prašumu, obalni do Rio de Janeira s visoravnima Mato Grosso i Goyaz, te južni Brazil u koji su Portugalci donijeli kolonijalnu kulturu, koju naseljenici iz kasnijih godina nisu znatno promijenili."[46] U skladu s tom podjelom, autor geografski "obrađuje" sva tri spomenuta dijela brazilske države, uz zaključak kako "vrlo malo ima što povezuje ova tri Brazila, a toliko ih toga dijeli!" (str. 107)

Za etnografsku znanost vrlo je zanimljiva knjiga Francisa Huxleya *Prijazni divljaci (Affable Savages)* koju je s engleskog na hrvatski preveo Konstantin Milles, a objavilo (1958) izdavačko poduzeće "Epoha" iz Zagreba (kao 2. knjigu u okviru "Naučno-popularne biblioteke" urednice Jerke Belan). Riječ je o svojevrsnom "etnografskom putopisu" u kojem taj glasoviti etnolog opisuje život brazilskih Indijanaca i njihov odnos spram bijelaca (odnosno "Brazilaca"). Knjiga je popraćena "Tumačem indijanskih, portugalskih i drugih nepoznatih riječi i pojmova" koji znatno olakšava čitanje Huxleyjevog teksta.

Četiri godine kasnije (1962), isto izdavačko poduzeće ("Epoha") objavljuje knjigu *Usamljena rijeka* Vladimira Kolara - vjerojatno najcjelovitiji, "najnapetiji" i najopsežniji (obasiže čak 245 stranica!) hrvatski putopis koji se odnosi na Brazil. Putopis se sastoji od dva dijela. U prvom dijelu - "Brazil" - koji obuhvaća pet poglavlja ("Preko Atlantika", "U metropoli Južne Amerike", "Rio de Janeiro - 'Cidade maravilhosa'",[47] "U 'poligonu suše'" i "Salvador svih svetaca"), opisuje se autorovo putovanje brodom od Rijeke do Santosa, boravak u São Paulu, Riu, Bahii

i okolici, a sve to uz obilje izuzetno zanimljivih zapažanja o ljudima i običajima s kojima se sretao tijekom dugih krstarenja spomenutim brazilskim gradskim, ali i seoskim sredinama. Možda je, u tom pogledu, za prvi dio knjige najindikativniji početak drugog poglavlja ("U metropoli Južne Amerike"), gdje Kolar sažeto daje svoje viđenje Brazila: "Brazil. Zemlja u kojoj je geografiju teško odvojiti od njezine historije. Zemlja naroda koji su ovamo doseljeni i koji su stižući na njene obale, donosili sobom svoje običaje, kulturu, vjeru, tradiciju, svoje kršćanstvo i svoje poganstvo, svoju blagost u vjerovanju i okrutnost u prisvajanju. Zemlja u kojoj su živjeli i sada žive indijanski starosjedioci sa svojom kulturom i običajima, na svojoj divljoj, djevičanskoj, okrutno lijepoj i zahvalnoj zemlji. Planine i visoravni, beskrajne savane i plantaže, ogromne rijeke, hiljade kilometara morske obale s pitomim plažama i divljim stijenama, monumentalni gradovi s prirodnim lukama, neboderi i skverovi s blistavim fontanama, slamnate kolibe i putujuće karavane, ispirači zlata i kopači dijamanata, usnule ruševine pradavnih gradova i spomenici najsuvremenije arhitekture u staklu i betonu. Brazil."[48] Drugi dio Kolarova putopisa, pod znakovitim naslovom "Usamljena rijeka", obuhvaća sedam poglavlja: "Pripreme za 'zeleni pakao'", "Zbogom civilizacijo", "Život za grumen zlata", "Sinovi bijelih kod velikog poglavice", "Tajanstvene obale rijeke", "Među ratnicima plemena Šavante" i "Epilog na uzavrelom asfaltu". Jednako kao naslov, znakovit je i moto prvog poglavlja drugog dijela. U tom se, naime, motu citira sljedeća misao već znanog nam P. H. Fawcetta, nestalog u prašumama Mato Grossa: "Ljudi koji idu u nepoznato su sanjari. Samo sanjari mogu postati istraživači."[49] Kolar je doista bio sanjar. Vidi se to i po "sanjarskim", ali istovremeno i krajnje realističnim opisima opasnih pustolovina kroz koje je prolazio putujući brazilskim prašumama. Za ilustraciju ovog drugog dijela Kolarovog putopisa citirat ćemo njegov početak koji najbolje oslikava duševno stanje hrvatskog istraživača: "Umrijeti ako je to potrebno, ubiti nikada! Ne umire se lako. Naročito u prašumi, gdje je čovjek prepušten sam sebi. Ali tom geslu ostali su vjerni mnogi istraživači čije kosti danas pokrivaju prašume. Mnogi i mnogi nisu se nikada vratili, izgubio im se svaki trag, legende o njima kruže među ljudima koji idu njihovim stopama. Zahvaćeni istraživačkom strašću, opijeni privlačnom nepoznanicom misterioznog svijeta što ga pokriva prašuma, ljudi odlaze u daleke i divlje krajeve, istražuju, prikupljaju podatke o životu nepoznatih plemena, životinjskog i biljnog carstva. I opet se vraćaju u džunglu, pošto su u civilizaciji proveli nekoliko mjeseci ili godina. Tko jedanput osjeti svu draž divljine, više ne može odoljeti želji da se vrati u njeno krilo, spreman da ponovno podnese sve patnje i odricanja surovog života koji džungla traži. Nisam vjerovao u takvu moć divljine. Kada sam se, poslije nešto više od dva mjeseca, vratio u civilizaciju, mojoj sreći nije bilo kraja. Nikad više, govorilo je nešto u meni prvih dana hodanja po asfaltu. Upoznao sam Mato Grosso; sve njegove opasnosti i ljepote sada su samo utisak i sjećanje na teške dane. Kada sam napuštao Južnu Ameriku u luci Rio de Janeira, stari istraživač Willy Aurelli oprostio se sa mnom tvrdim i

jednostavnim riječima: - Ti odlaziš, ali znam da je tvoje srce ostalo u džungli... Što je više vrijeme prolazilo, sve više mi se činilo da je Willy imao pravo. Tko zna, možda će mi se ispuniti još jedanput želja da ponovno odem na *Rio das mortes*, pod planinu Roncador i da tamo potražim svoje srce, nestalo u močvarama oko otoka Bananala. Nostalgija pokriva sva sjećanja na dane provedene uz usamljenu rijeku čija tišina, ispunjena krikovima ptica i onim tajanstvenim šumom šikare koja živi, ostaje duboko usječena u svijest kao nešto najljepše i najsnažnije što čovjek može da doživi..."[50]

Godine 1971, u izdanju karlovačkog ogranka Matice hrvatske, izlazi već otprije nam poznata knjiga Zlatka Šulentića - *Ljudi krajevi beskraj* u kojoj, uz životopis braće Seljanâ, književni portret Steve Seljana i izbor iz (ponajviše Mirkove) korespondencije, nalazimo i uzbudljiv putopis pod naslovom "Po Južnoj Americi". U tom putopisu najveći dio prostora posvećen je upravo Brazilu, napose gradovima Pernambucu, Bahii, Rio de Janeiru i Ouru Pretu. Posebno je zanimljivo poglavlje u kojem se opisuje ovaj posljednji grad u čijoj je okolici karlovački slikar proveo tjedan dana kao gost Steve Seljana. "U Seljana sam ostao osam dana i mnogo toga saznao o životu naših iseljenika po svim južnoameričkim republikama. U njegovom sam društvu i u tihoj gorskoj okolini osjetio prvi put duh brazilijanskog ladanja. Najviše me začudilo da u njegovoj šakari (brazilijanska ladanjska kuća u kolonijalnom stilu s otvorenom verandom unaokolo) nisam otkrio nikakovih uspomena na nebrojena putovanja braće. Na moj upit Seljan mi reče da je sav naučni materijal s njihovih ekspedicija (jedanaest sanduka i dva nestala u pohrani kod jednog Talijana u São Paulu) poklonjen zagrebačkom Etnografskom muzeju. Svakako dokaz velike narodne svijesti i odsutnosti svake ljudske taštine i sebičnosti. (...) Kasnog jednog popodneva oprostih se od toga smirenog čovjeka, koji nakon borbe nađe vlastitu životnu filozofiju i proživje vijek svoj u tihom gorskom kraju daleke Južne Amerike, gdje se oblačje tako neusporedivo uspavljuje u neke snene večeri. Danas kad uspomene izblijedješe dolazi mi pred oči stari kolonijalni grad Ouro Preto (crno zlato) centar brazilijanskih rudokopa uglja, kamo se nas dvojica zajedno uputismo. Sagraden na strmim grebenima i provalijama tropske gorske kotline sa živo obojenim kućama, s polovicom crnog pučanstva i mnoštvom nezaboravnih slikarskih doživljaja. Ovaj je grad uz Bahiu (De Todos os Santos - zaljev sviju svetaca) najzanimljivije mjesto stare Brazilije. Duh drevnog Portugala osjeća se na svakom koraku i stvara s intenzivno zelenom tropskom okolinom sretnu kombinaciju..." - završava svoj opis tog baroknog brazilskog grada Zlatko Šulentić.[51]

Kako smo se, dakle, imali prilike uvjeriti, Brazil je kontinuirano prisutan ne samo u hrvatskoj prijevodnoj, nego i u putopisnoj književnosti. Bilo bi, naravno, divno kad bi i (prostorno) mala Hrvatska barem u približno jednakoj mjeri bila nazočna u Brazilu, no to će uvelike ovisiti i o nama samima. Za početak bi možda bilo dovoljno pojaviti se na velikom međunarodnom sajmu knjiga u São Paulu.

BILJEŠKE:

1 V. o tome u mojoj knjizi: *Hrvatska-Portugal: kulturno-povijesne veze kroz stoljeća*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1996, str. 200.
2 V. uvodnu bilješku u spomenutom hrvatskom izdanju romana *Inocencija*, str. 7.
3 Isto, str. 7.
4 V. bilješku 1.
5 Vjerojatno (kao i u slučaju prethodnog romana) uz posredstvo znanog nam Zorana Ninića.
6 V. uvodnu bilješku u spomenutom hrvatskom izdanju romana *Markeza de Santos*, str. 5.
7 Isto, str. 9.
8 Tomasović, Mirko: *Tradicija i kontekst*, Zagreb, 1988, str. 179.
9 Saraiva, J. A.; Lopes Ó.: *História da Literatura Portuguesa*, Porto Editora, Porto, 1985, str. 1073.
10 Evo tog dijela odlomka koji se odnosi na Španjolce. "Bučni i živih kretnja bili su mladi Španjolci iz Galicije i Kastilje, koji su hodali od jednoga kraja do drugoga, govoreći u sav glas, kao da se nalaze u domaćoj zemlji."
11 Predgovor je, naime, potpisan inicijalima D. B.
12 Najveći dio teksta o hrvatskom prijevodu gore navedenih romana Ferreire de Castra preuzeo sam iz svoje knjige: *Hrvatska-Portugal: kulturno-povijesne veze kroz stoljeća*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1996, str. 200-203.
13 Tu je (1944) imenovan dopisnim članom Portugalske akademije.
14 V. pogovor knjizi Ribeira Couta *Kanconijero odsutnoga (Cancioneiro do Ausente)*. Ambasada Brazila, Beograd, 1987, str. 54. Tim pogovorom (koji je napisao Cláudio Garcia de Souza, a na hrvatski preveo Želimir Brala) koristio sam se i prilikom pisanja ove biografske bilješke o Coutu.
15 Na portugalskom je objavio sljedeća djela: *O Jardim das Confidências (Perivoj ispovijesti)*, Companhia Editora Nacional, São Paulo, 1921; *Poemetos de Ternura e de Melancolia (Stihovi nježnosti i melankolije)*, Companhia Editora Nacional, São Paulo, 1924; *Um Homem na Multidão (Čovjek u mnoštvu)*, Empresa Gráfica Editora de Paulo, Pongetti & cia., Rio de Janeiro, 1926; *Canções de Amor (Ljubavne popijevke)*, Companhia Editora Nacional, São Paulo, 1928; *Província (Provincija)*, Edições Presença, Coimbra, 1933; *Noroeste e Outros Poemas do Brasil (Sjeverozapad i druge pjesme iz Brazila)*, Companhia Editora Nacional, São Paulo, 1933; *Cancioneiro de Dom Afonso (Don Afonsov kanconijer)*, Oficinas Gráficas do Anuário Comercial, Lisboa, 1939; *Cancioneiro do Ausente (Kanconijer odsutnoga)*, Livraria Martins Editora, São Paulo, 1943; *Dia Longo (Dugi dan)*, izabrane pjesme, Portugalia Editora, Lisboa, 1944; *Entre Mar e Rio (Među morem i rijekom)*, Lisboa, 1952.
16 Francuski dio njegovog stvaralaštva čine knjige: *Mal du Pays*, La Presse a Bras, Paris, 1950; *Arc-en-ciel*, La Presse a Bras, Paris, 1950; *Rive Étrangére*, Presses du livre Français, Paris, 1951; *Jeux de l'Apprenti Animalier*, Paris, 1955.
17 Naslovi zbirki navedeni su prema Cettineovom prijevodu.
18 V. spomenuti hrvatski prijevod Coutove zbirke *Dugi dan*, str. 5.
19 Isto, str. 10-12.
20 Isto, str. 136.
21 Što se uostalom vidi i iz jednog od gore navedenih citata.
22 V. spomenuti roman, str. 234 i 235.
23 V. str. 185. navedenog romana.
24 V. Machado de Assis: *Posmrtni zapisi Brása Cubasa*, Mladinska knjiga, Zagreb, 1992, str. 261.
25 V. spomenuti Amadov roman, str. 251.
26 Vidi Tabakov pogovor spomenutom romanu, str. 238.
27 Isto, str. 242-243.
28 V. spomenutu Coutovu zbirku pripovjedaka, str. 243.
29 Isto, str. 244.
30 Tj. pisac Rio de Janeira. (op. N. T.)
31 V. navedeni roman, str. 242.
32 Isto, str. 243-244.
33 V. spomenuti roman, str. 175.
34 V. navedeni roman, str. 237-238.
35 Slikovnice je s engleskog prevela Mia Pervan-Plavec.

36 Riječ je o pjesmama "A menina e o sapo" ("Djevojčica i žaba"), "Epitalâmio" ("Svadbena pjesma"), "A morte ronda" ("Tajna"), "Adeus a Ladeira do Ascurra" ("Pozdrav djevojkama iz puka"), "Casa na planície" ("Kuća na ravnici"), "Invocação de Pouso-Alto" ("Sjećanje na Pouso-Alto"), "Cais matutino" ("Jutarnja luka"), "Navio pirata" ("Gusarski brod"), "Lenda" ("Gatka"), "Melopéia de Niagara Falls" ("Melopeja Niagarina slapa"), "Ruas" ("Ulice"), "Na sombra submersa" ("U utopljenoj sjeni") i "Outras tôrres" ("Drugi tornjevi").

37 Brala je preveo na hrvatski i spomenute tekstove veleposlanika Cláudia Garcie de Souze.

38 Prisjetimo se, upravo "Znanje" je 1960. izdalo zbirku pripovjedaka *Zločin studenta Batiste i druge pripovijetke* Ribeira Couta.

39 V. spomenuti roman, str. 199.

40 U tom je broju izišao rad N. Talana pod naslovom "Utjecaj Biblije na portugalsku i brazilsku književnost" u kojem se (unutar poglavlja pod naslovom "Biblija u brazilskoj književnosti") prati odnos brazilskih književnih stvaralaca spram Svetog pisma od šesnaestog do dvadesetog stoljeća.

41 Koliko mi je poznato, zadnji takav tekst koji se bavi temom iz brazilske književnosti izišao je u "Vjesniku" pred godinu i po dana, točnije 12. rujna 1996. Riječ je o tekstu "Uspomene koje neću zapisati" N. Talana, u kojem se govori o knjizi Jorge Amada *Obalna plovidba (Navegação de Cabotagem)*.

42 V. spomenuti putopis, str. 244.

43 Prevoditelj te knjige označen je samo inicijalima V. D. S.

44 V. navedeni putopis, str. 65.

45 V. spomenutu knjigu, str. 105.

46 Isto, str. 106.

47 Tj. "čudesni grad". (op. N. T.)

48 V. navedenu Kolarovu knjigu, str. 28.

49 Isto, str. 95.

50 Isto, str. 95-96.

51 V. spomenuti Šulentićev putopis, str. 163, odnosno 165.

KNJIŽEVNE VEČERI
U HKD SV. JERONIMA

14. X. 1999. - Predstavljanje Danice za 2000.

21. X. 1999. - Predstavljanje novih izdanja

Josip LISAC

Uz proučavanje kaljskoga i ošljačkoga govora*

Nastupajući na smotri "Domaća rič" mi se nalazimo na ovom području gdje živimo, za koji smo kraj vezani rođenjem ili znanstvenim interesom. No to ne znači da su naše teme samo zadarske ili samo hrvatske, one su - kao što u znanosti biva - svjetskom pojavom. Upravo zbog toga izabrali smo za nastup spomenuti naslov, kojim naznačujemo bavljenje dvama susjednim idiomima - kaljskim i ošljačkim, jednim (kaljskim) u nekoj mjeri raščlanjivanim u hrvatskim dijalektološkim nastojanjima, ujedno i podrobno i poticajno analiziranim izvan naših granica, u jednom glasovitom amsterdamskom časopisu, i drugim (ošljačkim), o kojemu se u literaturi ne govori, ali to ipak ne znači da je sasvim nepoznat; svakako je njegova osnovna fizionomija nekim proučavateljima poznata, no to ipak ne znači kako bi bila u potpunosti i sigurno razjašnjena makar i osnovna pitanja.

Općenito je u dijalektologiji dobro poznato i prihvaćeno da su i kaljski i ošljački govor, kao i drugi na otocima pred Zadrom, ikavsko-ekavski u smislu kontinuanata jata po tzv. zakonu Meyera i Jakubinskoga, te da ti govori imaju dvoakcenatski prozodijski sustav, ali s mogućnosti realizacije akuta kao stilogenog elementa govora, uglavnom na starim distribucijskim mjestima akutske intonacije. Drugačije je ta problematika obrađena u dvama prilozima Elene Budovskaje i Petera Houtzagersa; riječ je o radovima "Phonological characteristics of the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan" i "Nominal and verbal inflection in the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan". Ti su članci objavljeni u broju 22 (1993) i 23 (1996) poznatog časopisa *Studies in Slavic and General Linguistics*, s time da se prvi bavi fonološkim značajkama, drugi morfološkima, kako smo upravo vidjeli; prilog o fonologiji bio je referat na bratislavskom međunarodnom slavističkom kongresu 1993. Među autorima izdvajamo Petera Houtzagersa koji je napisao dragocjenu monografiju o govoru Orleca na otoku Cresu (1985), a pisao je i o paškim govorima (1987). Obrađivao je i kajkavske govore u Madžarskoj, oko Nežiderskog jezera (1988). Monografija o orlečkom govoru vrlo je važna, ponajprije u smislu obradbe akcenatskoga stanja; naša se je dijalektologija kolebala u ocjenama creske prozodije, a Houtzagers prvi dokazuje i bogato dokumentira da je analizirani govor na Cresu troakcenatski, dakle s dva silazna akcenta i s akutom. Sličnu posljedicu imat će i obradba kaljskoga govora. Pokazuje se da je Budovskaja u Kalima snimila 35 sati govora, s time da je proanalizirano 5 sati snimke. Ti učenjaci najavljuju i detaljnu obradbu teme, svakako vrlo potrebnu. U uvodu čitamo i

* Ovaj je tekst pročitan na skupu "Domaća rič" u Zadru 17. prosinca 1998.

sociolingvističke opaske, tako npr. jedna dobra govornica kaljskoga govora pripovijeda priču čistim dijalektom, ali prelazi na standardni jezik kada spominje Boga i Isusa Krista. Prema spomenutim učenjacima, u Kalima su dugi slogovi naglašeni, a dugi su i neki slogovi pred naglašenim slogom, s time da su dugi naglašeni slogovi naglašeni uzlazno i silazno. Fonološki kratki vokali *a*, *e* i *o* fonetski se ostvaruju dugo, a autori ih naglašavaju tzv. poludugim akcentom. Taj je naglasak uzlazan, no ta uzlaznost nije distinktivna. Među naglašenim i nenaglašenim dugim slogovima Budovskaja i Houtzagers bilježe diftonge *ie*, *uo* i *ua*, što je već otprije dobro poznato, npr. *piêt*, *bruôd*, *prasuâc* - kako bilježi Mate Hraste (1964). Zanimljivo je da među kratkim naglašenim vokalima rečeni suautori navode *e*, *o*, *a* s poludugim akcentom, npr. *ribârnica*, *Jêlka*, *dôjde* (i *duõjde*), 1993, str. 98. Dodaju i poznatu činjenicu da je samoglasno *r* uvijek kratko. Fonološki dugi vokali kontinuanti su starih dugih vokala, starih kratkih vokala u zatvorenim slogovima, i to produženog naglašenog šva u posljednjem slogu, produženog naglašenog vokala ispred istosložnog sonanta i ostalih produženih naglašenih vokala u zatvorenim slogovima. Primjeri bi bili npr. *danuās* za duženje šva (1993, 97), *šuõldi* za duženje pred sonantom (1993, 97), *buõb* za ostala duženja u zatvorenim slogovima (1993, 98). Svakako su razna duženja odnosno neduženja lijepo razvrstana, jedino smeta kad nalazimo različite primjere: jednom npr. *stâkla* Npl (1993, 101), drugi put *caklô* (1996, 147), iako ne sumnjamo da je upravo tako izgovoreno. Fonološki kratki vokali kontinuanti su starih kratkih vokala. Akademik Mate Hraste u svojim je prilozima pisao o dvoakcenatskom sustavu na Ugljanu, ali je spominjao i to da se akut izgovara silazno ili ravno, a i naši koautori pišu da uzlazni ton u Kalima nema vrlo jasnu uzlaznost; on, naime, nije silazan, ili je teško identificirati kako se izgovara.

Podrobno su obrađeni i refleksi jata koje je od Pašmana do Paga i Silbe prije četrdesetak godina proučavala Vesna Jakić-Cestarić (1957), s time da su posebno označeni primjeri odstupanja od poznatoga spomenutog zakona.

Jamačno su dragocjene bilješke gdje ima npr. komparativnih uvida. Tako se, recimo, spominje kako primjer *vrâg* nema diftonga ni u Kalima ni u drugim čakavskim govorima, a i tu će svakako utjecaj standardnog jezika iz crkvenoga života biti važan. U prilogu iz 1996. fonem *â* naziva se marginalnim fonemom, posve jasno i prikladno, str. 144. Moramo spomenuti i to da se u literaturi ne navodi knjiga Ive Lukežić *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka 1990.

Rasprava o morfologiji (1996) primjereno nas uvodi u problematiku, zaokružujući na neki način prilog o kaljskoj fonologiji, a zatim slijedi obradba deklinacije. Tu je svakako važno da smo upozoreni na instrumentale jednine imenica muškoga roda tipa *kl'ūčīn*, osim npr. *brôdun* (str. 146). Vrijedno je spomenuti i genitive imenica ženskog roda kao *vodiẽ*, osim npr. *mrĩže* (150), osobito pak različite mogućnosti u G mn. imenica m. roda: *brûsov*, *cvituõv*, *pũti*, *dân*

(146-147). Zapažam i dosta različita stanja u D, L i I mn., npr. *sestrâmin* u D, *mînamin* u I, ali u L osim *šũmamin* još i *na rĩbah* npr. (150-151). U obradbi konjugacije imamo opsežan materijal i lijepo klasificirane glagolske oblike.

Sve u svemu, može se zaključiti da smo dobili dragocjene prinose obradbi kaljskoga govora. Moguće je da je takva obradba prozodije adekvatna, iako su (i) moja zapažanja govorila da se u akutskim pozicijama akut povremeno pojavljuje, ali češće izostaje, a u ostalim položajima u načelu ne dolazi. Uz to bih napomenuo da je malko iznenađujuće što npr. Houtzagers na Pagu uopće ne zapaža akuta, a zapaža ga u Kalima gdje je rjeđi i manje izrazit.

Ošljački govor, koliko sam ga upoznao, naravno, blizak je kaljskomu, ali je i prilično različit od njega. Akut se, svakako, relativno rijetko čuje (*ją̃ ją̃*), češće u kontinuiranu govorenju nego u pojedinačnom izgovaranju riječi. Vrlo je karakterističan tzv. poludugi akcent: *znâti*, *slâma* itd. Duži se *a*, ne i drugi vokali: *obẽd*, *konõp*, *mladĩt'* itd. Staro mjesto akcenta dobro se čuva, također i dužina pred akcentom. *A* se, ovisno o kvantiteti, zatvara: *pensą̃n* "mislim", dolaze i diftonzi kao u *druôb*, *piêt*. Jat je tipičan ikavsko-ekavski, ali i s diftongiranjem *e*, npr. *biêl*, *lietо* "dlijeto", tiêsto. Zabilježio sam *gnjiēzdõ*, što dolazi i u Kalima, uz *gnjuāzdõ*, a na Ugljanu tipičnije je stanje kao *gnjōzdõ*, što je sjeverozapadni čakavski lik, *gnjīzdõ* bi bilo jugoistočno. Ošljački je *vĩtar*, kaljski *vêtar*, ošljački još *kolẽno*, *prevâriti*, *priêko*, *orĩh*. Određeni prijedlog glasi *u*, ali je dubletno *ũvik vãvik*, uz *udovĩca*. Vokalne su posebnosti kao *riêsti*, *krẽsti*, *riēpâc*, *tẽplo*, ali *grõb*. Dolazi *čũjen*, ali *is ženûn*, *mužûn*.

Dolazi *j* za prsl. *d'* (*tûji*), *črĩvo*, ali *cr̃ni*, pa i *crnĩka*. *Lj* se javlja (*škuôlj*), a u konsonantizmu i druge su pojave zanimljive: *lebrõ*, *tĩca*, *dunbõk*, *mâška*, *sûmlja*, *gûmlo*, *kũvar*, *mr̃ta* "mirta". *Ć* je čakavskoga izgovora, neafrikatskoga. Kaže se *diê* ili *diêl*, obično bez dočetnoga *l*, također npr. *r̃eko*. U deklinaciji (D, L, I mn.) dolaze primjeri kao *ženâmin*, *mûžiman*. Javljaju se *bin* i *biš* u kondicionalu.

Iz leksika je zanimljivo npr. *kûrjak* "dimnjak", *krũna* "vijenac", *murâva* "trava", *krûg* "čvrsti kamen izbočen na jednom mjestu", *želũd* "žir", *dẽlati* u smislu posla s drvom kao *dẽlati dr̃ško*, *dẽlati brodĩt'* ili sl.

Svakako se ta dva susjedna govora nesumnjivo razlikuju, kao što je naravno, a ove podatke o Ošljaku nisam našao u svjetskoj lingvističkoj literaturi nego na otočiću Ošljaku. U hrvatskoj književnosti pojavljuju se oba idioma, kaljski češće, ošljački rjeđe,[1] a i to je sasvim prirodno s obzirom na brojidbene podatke, na brojnost ljudi u tim mjestima.

BILJEŠKA

1 Poznati su kaljski autori npr. Joja Ricov i Milena Rakvin Mišlov, ošljački je pjesnik Ante-Toni Valčić.

Elena Budovskaja and Peter Houtzagers, 1993: "Phonological characteristics of the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan", *Studies in Slavic and General Linguistics*, 22, 1993, 93-109.
Božidar Finka, 1992: *Suvremeno čakavsko pjesništvo zadarskoga kruga*, Zadar 1992.
Peter Houtzagers, 1985: *The Čakavian dialect of Orlec on the island of Cres*, Amsterdam 1985.
Peter Houtzagers, 1987: "On the phonology and morphology of the Čakavian dialect spoken on the island of Pag", *Studies in Slavic and General Linguistics*, 10, 1987, 65-90.
Peter Houtzagers, 1988: "On the Kajkavian dialects of Hidegség and Fertöhomok in the northwest of Hungary", *Studies in Slavic and General Linguistics*, 11, 1988, 329-363.
Peter Houtzagers and Elena Budovskaja, 1996: "Nominal and verbal inflexion in the Čakavian dialect of Kali on the island of Ugljan", *Studies in Slavic and General Linguistics*, 23, 1996, 143-166.
Mate Hraste, 1964: "O govoru Zadra i okolice", *Zadar. Zbornik*, Zagreb 1964, str. 443-455.
Vesna Jakić-Cestarić, 1957: "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima", *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 3, 1957, str. 407-420.
Iva Lukežić, 1990: *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*, Rijeka 1990.

Tatjana RADOVANOVIĆ

Osvještenje

Dok ti maštu pothranjuje,
a duh omamljuje
opijum Pariza
i budan možeš sniti,
a i biti -
nadahnut pjesnik,
daroviti slikar,
božice Slobode poklonik,
njezin neumorni vikar.
Ali kad te iz sna trgne
jeka,
iskonske tišine GDINJA,
kad se nađeš
pred neumoljivim zakonikom,
licem ISTINE gologa golcatoga stinja,

htio ne htio
moraš se svući do gola
(bilo ljeto il' bila zima)
biti gol, ostati svoj -
a jednak SVIMA.

Tek kad ti dah gorljivosti
oprži krila, kad udariš glavom
o stijenu,
kad poljubiš, okusiš zemlju
(k'o ranjeni Ikar)
spoznat ćeš što je SUŠTINA,
a što taština.

Emil Kazimir ŽERAVICA

Moja mala gospa Marija

Posvećeno uspomeni na pokojnu majku, hrvatsku heroinu, koja se godine 1940. hrabro usprotivila četničkom teroru u mojoj Vrlici.

Ja ne bijah veliki Gustav,
ali i moja je majka bila
mala Marija.
Ja ne bijah veliki Gustav,
već malo, uz majku stisnuto,
biće.
I za mene je moja Marija
bila najljepša, najslađa
davorija i najtoplije
žiće.

Malen još bijah kad prsi je svoje,
poput Gojsalića Mile, pred
šumom šubara crnih i ježom
njihovih noža izložila bez straha.
"Pucajte, zvijeri! Ovdje je Hrvatska!"
kliknula je uzavrela daha.

Od tog mi se časa u srcu malenu
krijes zapalio sjajan, što živo i sjajem
vèlim i danas gori i ljeska,
Domaja hrvatska.

Tko zna koliko puta riječju,
stihom, uzalud,
rasprostrijeti joj pokušah dušu
i reći joj, koliko sam uz nju
i s njom, i za nju
al' uvijek mi u grlu zamrla riječ,
jer bijah kobi svojom skrućen,
vlastitom sićušnošću i nemoći
pred mojom malom Marijom
smućen.

Kad je jedne noći anđeo smrti
zauvijek sklopio oči
mojoj maloj Mariji,
znajte, o ljudi, ja nisam veliki Gustav,
i ne znadoh naći riječi,
mojoj mrtvoj davoriji.

Ni krik
je moj meni vratiti nije mog' o,
ni krik,
ni bol, ni suza,
ni stih...

O, ljudi
ja nisam veliki Gustav,
ja sam tek mala, malena,
neke sudbine igrarija,
kojoj je cijelo Nebo bila njegova
mala Marija.

Ja ne bijah veliki Gustav,
to zacijelo biti ne ću ni moći,
al' duša se moja razdrla te noći,
i zamuk' o jesam od boli i tuge,
te noći duge, te noći duge...

Gorčina žuhka i danas me muči
razdire mene, sudbe igrariju,
što sve do danas
bojah se napisat
stih il' neku milozvuku ariju
za moju majku,
za hrabru malu
moju gospu Mariju.

Umberto FRACCHIA*

Jesenske kiše

1.

Početkom jednog ljeta, Abram Géricon se u svojoj sedamdesetčetvrtoj godini života našao sam i bez igdje ičega, što je bila česta sudbina njegovih sunarodnjaka, oklevetanih Židova. Našao se lišen svega, osim sjene jednog brijesta. I doista, bijaše to prekrasan i moćan brijest čije su grane obavijene crnom korom natkriljivale visinom krovove okolnih kuća, te silinom stremile prema suncu. Ali u vrijeme kada je Abram Géricon tražio njegovu zaštitu i sklonište, gotovo okrutna priroda stabla bijaše već ublažena gustim i mekanim grančicama punim lišća, koje je ljupko treperilo i na najblaži dodir ljetnog povjetarca.

U podnožju tog brijesta, koji je osamljen stršao u jednom od četiri ugla maloga i zaboravljena trga na rubu grada, nalazila se mala kamena klupa na kojoj već odavno nitko nije sjedio. Abram, već posustao i umoran, opružio se na klupi. Čelo mu se kupalo u znoju.

Sati su već prošli od kada je počeo lutati gradom u potrazi za izdvojenim i, po mogućnosti, osamljenim mjestom, gdje bi se mogao skloniti; imao je osjećaj da mu na toj strašnoj žegi nedostaje zraka. Kada bi digao oči prema lijepim i zelenkasto zlaćanim granama, koje su mu zastirale nebo nad glavom, činilo mu se da može disati. Štoviše, povjerova da u tom sretnom susretu prepoznaje Božju ruku koja, po njegovu mišljenju, nikada nije spajala nespojive stvari i uvijek je svakoj stvari odmah davala njezinu drugu; i tako, kada je stvorila to prekrasno lisnato stablo, odmah je poda nj postavila klupu kako bi umoran čovjek mogao uživati tu sjenovitu blagodat.

A tko je mogao biti umorniji od Abrama Géricona? Tko je mogao biti potrebitiji odmora? Stigavši tako na sâm rub života, ponovno se našao kao prvog dana života: posve gol i bez ičega ispred sebe na što bi položio ruku za oslonac. U što je potrošio i rasuo te sedamdesetčetiri godine, ne bi znao reći. Djetinjstva se

* Umberto Fracchia (1899 - 1930) talijanski pisac, nakon završenih klasičnih studija diplomirao je pravo i već kao mlad počeo suradivati u časopisu *Lirica*, u kojem je počeo objavljivati svoje prve prozne i pjesničke radove. Baveći se novinarstvom putovao je, kao dopisnik rimskih novina, po istočnom Mediteranu. Nakon sudjelovanja u prvom svjetskom ratu vraća se u Rim, gdje nastavlja s novinarskim poslom. Poslije se seli u Milano gdje osniva književni časopis *La fiera letteraria* s ciljem da, uz već proslavljene književnike (Pirandello, Ojetti, Panzini itd.), uključi i pisce nove generacije. U meduvremenu je objavio svoje prve romane *Il perduto amore* i *Angela*, koji su toplo primljeni kako od kritike, tako i od čitalačke javnosti. Kasnije prelazi u dnevnik *Corriere della sera* kao pisac treće stranice. Prerana i iznenadna smrt prekida ga u punom književnom radu.
Pripovijetka *Jesenske kiše* odabrana je i prevedena iz njegove zbirke kraćih i duljih pripovjedaka *Piccola gente di città*.

nije sjećao. Potom su mu na ramena objesili prljavu vreću, u ruke stavili željeznu kuku i od njega učinili ubogog prnjara. Čitav je život skupljao po ulicama prnje, prekopavajući željeznom kukom po smeću, ulazeći u sirotinjske kuće odmah iza ukopnika; i tako je ostario a da nije ni primijetio. Pokoran u svemu Zakonu, stvorio je i petero djece - troje muške i dvoje ženske - svi zdravi i snažni samo njegovom zaslugom; budući da je Gospod, koji gotovo nikada ne griješi, dao Esteri, njegovoj supruzi, sposobnost da postane majka, ali ne i potrebnu snagu da ih stavi na svijet moćne i zdrave. Ona se već odavna odmarala pod pedljem zemlje, a od ono petero djece ni jedno nije ostalo uz oca. Rasuti po svijetu, nije znao gdje bi ih tražio. I sada kad su mu oči, čije je polagano gašenje opažao tek kao tihi tijek vremena, služile još samo da luči dan od noći, oblike i boje predmetâ, i koje mu više nisu dopuštale da razlikuje običnu prnju od komada papira, te čavao od beskorisne grančice, sada se Abram Géricon našao potpuno sâm, kao da nikada nije imao ni žene ni djece.

Sâm! A što je morao činiti? Beskorisna mu bijaše željezna kuka, prljava vreća, vaga kojom je tolike godine vagao tralje, beskoristan mu bijaše kućerak koji mu je godinama služio kao kuća i kao radnja, zar da čeka da ga pohlepni poreznik izbaci na ulicu; štoviše bijaše beskorisno i živjeti, no Abram Géricon se nije u svojoj poniznosti usuđivao ocjenjivati volju Najuzvišenijega. Ostala mu je samo mala ušteđevina, kaput boje duhana sav prekriven zakrpama, pusteni šešir rasčupana oboda s tri četiri rupe na gornjem dijelu. Noseći sa sobom sve svoje imanje u vreći, napusti zauvijek svoj kućerak.

2.

I Abram se doseli u sjenu toga stabla. Pod klupom, između dva kamena, napravio je skrovište gdje je čuvao staru vojničku porciju, kositrenu žlicu te vreću koja mu je noću, smotana, služila kao uzglavlje. Oko podne bi polagano odlazio pred vrata jednog samostana gdje je neki dobri debeli fratar odrpancima dijelio ostatke s dna kotla. Njegovi drugovi, čim bi primili svoj dio, šćućurili bi se uz samostanski zid, ili na stube obližnje crkve, i polako kusali svoj mali obrok juhe. Abram Géricon, naprotiv, s punom vojničkom porcijom vraćao bi se pod svoj brijest, da u osami i u malim zalogajima pojede svoj obrok.

U taj sat okomito je sunce zaslijepljujućim blještavilom ispunjavalo mali četvrtasti prostor među okolnim zgradama. Ali, Abramu Gériconu se činilo, kad bi se povukao u sjenu čiji su plavkasti rubovi oplakivali nježnim valovima užarene ploče, da se spušta prekrasnim žalom u čisto i osvježavajuće vodeno zrcalo. Štoviše, činilo mu se da prelazi prag vlastite kuće; toliko se osjećao spokojan pod tim stablom. Mali trg bijaše doista tih. Okolne kuće izgledale su nenastanjene, dok je s druge strane trga, nasuprot mjestu gdje se nalazio brijest i klupa, prolazila samo jedna malo prometna ulica. Tek malo prije sunčeva zalaska tri-četiri dječaka od jedanaest ili dvanaest godina dolazila bi se igrati na to uvijek pusto mjesto, i tako se

naguravajući svojim bi veselim kricima ispunjavali mali trg. Dakako da su ga više voljeli od obližnjih parkova i velikih ulica, bez obzira na to koliko su im bili na dohvat ruke i što su se nalazili uz rijeku, jer su ovdje mogli udarati loptu bez straha da će je izgubiti. Nabijali su je u pročelja kuća, o drvene prozorske kapke i, nastojeći predriblati jedan drugoga, hvatali su je u letu i bacali sve više i više.

Abram Géricon je s veseljem očekivao taj dio dana. U početku sa svojim ispijenim i žutim licem, prašnjavom kosom koja mu je padala na čelo i sljepoočnice, crvenim očima koje je uvijek držao poluotvorene, kao da želi zaštititi ranjene vjede od prevelikog svjetla, te pokrpanim i prljavim kaputom, koji mu je pokrivao ramena, nije dječacima baš ulijevao previše simpatije. Poslije su se navikli na nj i, štoviše, zvali su ga imenom kada bi nahrupili na mali trg jureći za loptom, koja je odskakivala. Abram je Géricon, s glavom na prsima, dremuckao. Njihovi krici su ga budili i tada je, smiješeći se, s naporom promatrao njihova lagana tijela kako skaču na suncu. Sad jedan, sad drugi, zagrijani dugim trčanjem, nenadano bi se strovalili na klupu pored njega.

- Ovdje je dobro mjesto za igru, kažu. Nema opasnosti da se izgubi lopta!

Bijaše sretan da sluša svježe i zvonke glasove. Pače, bijaše zahvalan tim dječacima, jer nisu pokazivali odbojnost prema njegovu tužnom i prljavu izgledu i nisu na bilo kakav način zlorabili njegovu nemoćnu starost. Njihovo pojavljivanje mu je najavljivalo skori suton; i kada su odlazili već bi se prve večernje sjene, tako drage njegovim bolnim očima, spuštale nad malim trgom. Tada se Abram Géricon, s vrećom kao uzglavljem, izvalio na bok i tako ležao sa šeširom nakrivljenim na uho. Kroz gusti sloj crnih grančica i lišća nejasno je mogao vidjeti bezbrojna i udaljena svjetla, koja su bez sumnje morala biti zvijezde. Potom bi sklopio oči i zaspao.

Ležaj bijaše tvrd za njegove jadne i bez mesa kosti i, kao kod sviju staraca, san mu je bio lagan i isprekidan. Probudivši se u gluho doba noći, osjećao se zanesen pojem jednog slavuja, čija je samotna pjesma postajala sve viša i okretnija, te je ispunjavala beskrajnu kupolu krošnje svojom nježnom, a u isto vrijeme tako moćnom, glazbom tako da je krošnja bila uska da je zadrži u beskrajnu prostranstvu tišine i tame. Nježna srca i ustreptale duše, slušajući taj božanstveni poj, Abram Géricon je ponovno vidio blijedo lice svoje Estere i bez žaljenja je ponovno razmišljao o svom dugom životu. Prije nego što je pred zoru slavuj utihnuo ponovno je zaspao i tek su ga budili prvi sunčevi pogledi kada su se počeli igrati u njegovoj bradi.

3.

Abram Géricon sreću je poznavao tek po imenu. Ipak, u tim mnogim danima i noćima koje je proveo pod tim sjenovitim brijestom, osjećao se tako blizu sreće. Više nije bio umoran od života; pače, da su mu rekli da mu je sudbina odredila da tako provede iduće sedamdesetčetiri godine, ne bi se zbog toga žalio. Dani, za njega

svi jednaki, slijedili su jedan za drugim mirni i vedri. Mirisni uzduh mu je svako jutro milovao lice. U podne mu je dobri fratar, miješajući tamnu juhu, ulio punu zaimaču u njegovu staru vojničku porciju. Neka slatka obamrlost štitila ga je od podnevna sunčevog sjaja, a kraj dana bi ga obradovao dječjom igrom. Poslije toga bi se okrepljujući san, zajedno s večernjim sjenama, polako spuštao na njegove oči; u gluho doba noći bi se budio i slušao slavujev poj i njegovu jeku u granju, te bez straha razmišljao o novom danu koji se približavao.

Jedne je večeri lopta, kojom su se dječaci igrali, nenadano odletjela previsoko i u pogrešnom smjeru, te je za nesreću upala među grane i zaustavila se gotovo u vrhu krošnje. Padajući odozgo, slučaj je htio da je sjela, poput ptice u gnijezdu, u jedne rašlje. Zanijemjeli dječaci su je nastojali otkriti u gustom lišću i jedan drugom su pokazivali prstom. I premda se smrkavalo, lopta se tamo gore, gdje je već bio mrak, jedva vidjela, no dječaci su je pokušavali sve do mrkle noći kamenjem izbaciti iz njezina ležaja. Da bi izbjegao tu nepogodu, Abram Géricon se morao premjestiti s klupe; i sa sredine trga, s nosom u zraku, promatrao je gustu gromadu stabla, ali je vidio tek nejasne obrise. Napokon su se razočarani i očajni dječaci razišli.

- Nećeš nas više mučiti, mrcino! - vikali su na stablo, osvrćući se unazad, i prijetili mu stisnutih šaka. Na to nestadoše iza ugla obližnje ulice, dok im se glasovi ne izgubiše u daljini.

Abram Géricon, dirnut u srce tim rječetinama, vrati se iznova na klupu, te i on stade proklinjati stablo prijeteći rukom prema krošnji. Sada kada su izgubili loptu, sigurno da se ti dječaci više neće vratiti na igru. I eto, siromašnom se starcu činilo da će nešto vrlo važno u svom životu iznenada izgubiti i zato nije te noći mogao mirno zaspati. Bijaše mu doista veliko veselje slušati njihove krike, gledati jurnjavu za loptom i otimanja za nju. Jedan od njih imao je glas koji ga je podsjećao na Leu, njegovo posljednje dijete. Okrećući se nemirno na klupi, Abram Géricon se pitao gdje se sada nalazi njegovo milo biće, koje ga je napustilo kao i sva ostala, i osjećao se pritom neobično nesretan. No, samo nekoliko sati kasnije sinu mu nejasna nada koja bi mogla ublažiti njegovu bol. Možda će se dječaci vratiti, ako ne radi igre onda barem da pokušaju skinuti loptu sa stabla. Onda bi mogao... Tko zna? A da i nije bio svjestan, nehotice je stiskao neki tvrd zamotak od papira što ga je čuvao u hlačama.

Malo utješen te je noći mogao mirno zaspati, ali idućeg dana prema svom običaju nije htio otići po hranu u samostan, bojeći se da se ne bi dječaci u međuvremenu vratili i pokušali iščeprkati loptu iz krošnje, te da ne bi, prije njegova povratka, zauvijek otišli s toga mjesta. Toga su dana sati tekli sporo. Sjene kuća su polako kružile oko čitava trga i posljednji trag sunca se već ugasio na pločniku.

Abram Géricon je već bio izgubio svaku nadu kad se iznenada, iz neke pokrajnje uličice, pojaviše dva dječaka i zaustaviše se upravo pod stablom.

- Još je tu! - reče jedan.

- Vidiš li je, vidiš li je? - upita drugi. - A da se popnemo?

I doista, pokušaše se uzverati. Ali brijestovo deblo je bilo tako debelo da ga nisu mogli ni obuhvatiti.

- Ne može se! - rekoše žalosni. - Doista je izgubljena!

Abram Géricon se tada digne, nastojeći stišati burne otkucaje srca, načini dva- tri koraka i rukom im takne rame. U ruci je stiskao tvrdi zamotuljak od staroga papira koji je sadržavao sav njegov imutak: četiri srebrne lire.

- Dakle, zar je doista izgubljena? - upita ih.

- Dakako! - odgovori jedan od dvojice dječaka. - Ne bi je ni sâm Vrag dobavio!

- Evo, ako želite - reče bojažljivo Abram Géricon, dižući ruku i nudeći im onaj zamotak - možete kupiti novu loptu...

Dva dječaka su ga promatrala začuđeno. Uzeli su papirnati zamotak, otvorili ga i ugledali bljesak četiri srebrne lire.

- Hoće li biti dovoljno? - upita drščući Abram Géricon, pognute glave.

- Da, da, dovoljno je! - odgovoriše.

I onaj koji je držao u ruci zamotak - pobježe, a drugi za njim. Nisu se ni osvrnuli.

4.

Jadnim očima Abrama Géricona nikada san nije bio tako sladak kao te večeri, bez obzira na to koliko je osjećao oštru bol u sljepoočnicama i ogromni teret na glavi. Zaspao je misleći na sreću onih dječaka, a i na vlastitu, kada ih ponovno bude vidio da se igraju sutra navečer s novom loptom. Zatim je usnuo san što mu se nije odavno dogodilo, neki zbrkani san, gdje se vidio okružen deranima koji plešu kolo oko klupe na kojoj je sjedio i viču mu, smiješeći se:

- Buu, hoćeš li nam dati našu loptu?

A Abram Géricon, i sâm smijući se, vadi iz džepova staroga kaputa jednu za drugom lopte i lopte, sve gumene, obojene na žuto-crveno-plave režnjeve i baca ih nasred trga, gdje su beskrajno odskakale sudarajući se i kotrljajući se u svim smjerovima.

- Hoćete li doći sutra? - upita ih Abram.

- Uvijek, uvijek, Bradonjo! - odgovoriše derani.

- A zašto ne pokupite sve te lopte?

- Pokupit ćemo ih sutra!

I Abram Géricon se osjećao blaženim.

S tim blaženstvom u duši probudio se u gluho doba noći, i kao uvijek naćulio je uho da čuje slavujevu pjesmu. Čudna bijaše slavujeva glazba te noći! Ne bijaše to uobičajeni grleni poj iz dna grla, niti veličanstveni treptaji koji su odjekivali u

noćnoj tišini kristalnom čistoćom. Bijaše to tiha glazba, zbrkana; činilo se kao da su se note smrvile, i umjesto da izviru iz ptičjeg grla jedna za drugom, kao da ih vjetar rasipa kroz bezbrojne grančice na stablu. Abram Géricon, pipajući si lice da bi odgurnuo šešir, koji mu je pokrivao pola obraza, nađe lice sasvim mokro. Ah! ne, nije to slavujeva glazba strujala lišćem brijestove krošnje. Bijaše to glazba prve jesenske kiše koja je, rominjajući jednolično, iz svakog lista izvlačila zvuk poput srebrna zvonca. Lice i kaput bijahu sasvim mokri, dok mu se s brade slijevala voda. Udovi su mu se ukočili od studeni. Drščući, u jednom trenutku mu na pamet pade zima, vjetar i snijeg što ih je ona donosila.

Sada ga više krošnja ne bi mogla zaštititi od sunčevih zraka, ili od blage rose ljetnih noći. Počinjalo je doba u kojemu onaj tko nema krov nad glavom i tko se ne može malo ugrijati uz vatru, ne živi. Doba koje nije dobro za siromaha, a on nije imao snage za borbu protiv studeni. I Abram Géricon se osjetio izgubljenim, te je ocijenio da bi svako odupiranje ili bijeg bili uzaludni. Ležao je na boku. S naporom se okrenuo i ispružio potrbuške krijući glavu rukama. Da je bio najbogatiji i najmoćniji čovjek na svijetu ne bi mogao kupiti ljeto koje bi trajalo vječno, onako kako se s četiri lire može kupiti gumena lopta. A zašto se žalostiti? I tako ležeći potrbuške osjećao je kako mu kiša kaplje po leđima. Činilo se kao da mu netko rukom punom bezbrojnih i laganih prstiju lupka po leđima i po čitavu tijelu, gotovo kao za utjehu. Da tu ruku nisu pratili sve oštriji i bolniji ježurci, bila bi mu štoviše i ugodna. Malo pomalo nije više ništa osjećao.

5.

Sljedeće jutro bijaše sunčano, premda više hladno nego toplo. Abram Géricon je još spavao. Popodne je pao strašan pljusak, ali nebo se pred večer razvedrilo. U to stigoše dječaci, koji su već kupili novu gumenu loptu, i stadoše se igrati u jednom kutu trga gdje nema stabala koja bi im mogla ukrasti loptu, sve do zalaska sunca. Abram Géricon još se nije probudio. Po noći se digao snažan vjetar koji je, pušući kroz granje stabla pod kojim je počivao Géricon, slomio jednu granu i s prvim jesenskim lišćem sa stabla je pala i stara gumena lopta. Otkotrljala se posred trga. Netko ju je, slučajno prolazeći tuda, izdaleka ugledao.

- Gledaj - reče. - Gumena lopta...

Približi se da je podigne. I tada je ugledao mrtvo tijelo Abrama Géricona, žute lubanje i rijetke kose koju je mrsio jesenski vjetar.

Autor prijevoda i bilješke o piscu: **Josip H. Nikšić**

Ante GRADIŠKA

Plivač - samoubojica

Oduvijek se pomalo bojao prvog kontakta s morem, što ga i nije osobito čudilo. Zrak je ulijevao sigurnost, bio je uvijek prisutan, svakodnevno nas je obavijao poput kože..., ali more, voda - to je bilo nešto drugo. Ulazeći u more, ulazio si u jedan drugi svijet, svaki put nov i drugačiji, uvijek nepoznat. Kada si ušao u more do grla, nije više bilo zaštitničkog omotača zraka, uranjao si u nov element gotovo uvijek nepredvidiv.

Pa ipak, more je imalo neku posebnu privlačnost. Imalo je draž nepoznatog, nikada do kraja otkrivenog. To je, naravno, podrazumijevalo opasnost, nevidljivu i neopipljivu, stalno prisutnu - ali to ga je i činilo privlačnim, između ostaloga. Volio ga je i bojao ga se u isti mah, ali je već odavno primijetio da ga se to manje boji što mu se više prepušta; što je većma uranjao u njega, to je više osjećao smirenost i spokoj.

Posebno je volio more u kasna ljetna popodneva, kada se maestral lagano smirivao i kada je na namreškanu površinu prema zapadu Sunce prosipalo svoje zlato. Tada je izgledalo kao da je netko prosuo tisuće dragulja sve tamo do horizonta i da nikada i nigdje nema kraja toj smaragdnoj stazi. Činilo mu se da to blještavilo postaje sve divnije i divnije što se dalje stere i da se tamo daleko, iza horizonta, nalazi divota koju je teško i zamisliti.

Tada je ulazio u more, uvijek sam, kao da se predaje nekoj čaroliji. Negdje u dubini duše, tamo gdje je tajno carevao strah od mora, tinjala je sumnja da će ga ta nestvarna ljepota možda odvući predaleko, tamo nekamo do kraja te krasote (ima li joj kraja!?), odakle više nema povratka.

Povratka - kamo? Uvijek kada bi se prvi put okrenuo na leđa, podaleko od obale, svijet koji bi nakratko napuštao činio mu se sitnim i beznačajnim, ljudi su mu bili majušni poput mrava, a njihovi nerazgovijetni glasovi nalikovali su na kričanje galebova. I ne samo to: što se više udaljavao od obale, to mu je sve ono što je ostavljao na njoj - ljudi, kuće, stvari, izgledalo beznačajnije i bljeđe, kao da se od svega toga nije udaljavao samo tijelom, već i duhom.

Tako mu je izgledalo i ovaj put, možda više nego ikad ranije. Zato se odmah opet okrenuo na prsa i nastavio dalje plivati. Kada je plivao prsno, najviše je osjećao more - zato je gotovo uvijek tako plivao: širom otvorenih očiju, razgrćući snažnim zamasima ruku nanose mora, poput paučine između grmlja u šumi.

Sunce se ljeskalo poput rastaljena zlata na namreškanoj površini mora i bilo je gotovo isto tako vruće. Valići su mu se razbijali o užareno čelo i hladili ga, a na vlažnim trepavicama kapi su se pretvarale u sitna sunca, koja su mu zamagljivala pogled. Činilo mu se da pliva kroz užarenu svjetlucavu magmu, koju hladi neki fluid, izbijajući iz nje same.

U njemu je rastao neodredeni osjećaj da će ovog puta ići do samog kraja. Do kojega kraja!? Ali to on nije pitao sebe - bio je to eho nečega što je ostavio na obali. On je plivao dalje, razgrćući pravilnim zamasima krijesnice Sunčeva sjaja s uzbibanih valova. Široka pruga koju su obrazovale tisuće sitnih sunaca što su se ljeskale na površini protezala se do u beskraj i on ju je slijedio - bez daha, bez misli, s ushitom koji je prelazio u neku slatku obamrlost.

Udovi su mu postajali sve teži, ali on na to nije obraćao pažnju. Obamrli udovi i čula brisali su sjećanje na sve što je ostavio na obali (što, koga je on to tamo ostavio?) - on je samo težio dalje, k nekom dalekom, nevidljivu cilju, a tupim ushitom obuzeta čula nisu se pitala je li taj cilj dostižan, ili čak poželjan. Rastaljena magma Sunca rasutog po valovima usisavala ga je u sebe poput lijevka, a lelujava staza žarkih dragulja mamila ga je dalje.

Kada mu je počelo zujati u ušima, sličilo mu je to na sirenski zov u nedogled. Blještavilu boja pridružila se sada i umilna glazba, kao da je sviraju sirene na zlaćanim harfama. (Bljutava metafora - tko je to šapnuo s obale?!).

Ali, obala je već bila nešto što je pripadalo nekom drugom svijetu. Kada mu je glava potonula ispod mora, ruke više nisu imale snage za zamahe. Kroz plavo-zelenkastu vodu Sunce mu je izgledalo poput treperave žućkaste kugle od kristala. U toj nestvarnoj svjetlosti, gledano kao kroz dno debele boce, činilo mu se čudesno lijepim, kao čarobnjakova kugla koja ispunjava želje. Pružio je obje ruke da ga dohvati i otvorio usta u uskliku nekog nejasnoga blaženstva, ali je kugla odjednom počela tamnjeti - i tada je mrak pokrio sve.

Vesna MILAN

Nisam te mogao birati

(Dragom prijatelju Renatu)

Uzmi me u krilo
kao ja svoga sina
pomrsi mi kosu
toplinom dlana
ako još toga u tebi ima.
Da zaplačem od radosti.

Otišao sam još dijete
iz mrzlog doma
nosio svjetlima svijeta
svoju mladost i sebe.

Ledene moje misli
nisu okrijepile
lepršave vile
kristalnih dvorana
ni zrcala
od hladna mramora.
Sve su to samo stranci.

Ugrij mi oče dušu,
vrati me u djetinjstvo
pokaži mi
samo trenutak
da postojiš
kakvog sam te želio.
Nisam te mogao birati.

Preporučeno za Melbourne

Draga Ana!

Da nisam tako ranjiva, nikada ti ne bih otposlala ovo zakašnjelo pismo. Da mi pogled preko zamračenih nebodera iznad rijeke Save ne bježi u pepeljastu prošlost, nikada ti se više ne bih javila.

Da nije gripe (influenze) koja me nasilno posjela pred titravo zrcalo, uzalud bih razmišljala o razlozima nejavljanja kao o neuzvraćenoj ljubavi. Razrovana kao pusta zemlja, preosjetljiva i gorka, sunovraćena s nekog izmišljenog i milostivog planeta.

Zato ti pišem.

Sretna osoba ne može normalno rasti s mislima na događaje koje ti namjeravam ispripovijedati.

Ne sluteći tamu krajolika odrastanja, u ranoj smo mladosti bile nerazdvojne. Do tvojeg tajnog, pustolovnog i iznenadnog vjenčanja i bračnog odlaska u Australiju. Bez vijesti, objašnjenja, samo zaborav do iscrpljenosti. Zahtjevna sam, a pravo prijateljstvo ne uvjetuje, ne uzdiše, ne žali se. Ne ispričava se.

Blještava dnevna svjetlost tuče u polupropusne membrane očnih šarenica.

Sve je to zbog virusne gripe. Uvukla sam se u dremljivu čahuru, zalupila događajima vrata, razotkrila se u dubini zrcala.

Spopala me zarazna, neugodna i suha boleština, bez temperature, ili s neznatno povišenom, kakvu je najprije imao Hugo.

Zgrabila me sezonska, lakoma u sluzavo-nepokretno jesensko-zimsko, mračno i vlažno doba sa skraćenim danima i dugim ljubičastim noćima. Navečer jedva zaspim na žičanim oprugama u madracima u starim i na kat, nekada dječjim krevetićima. Naš smo bračni ležaj iz friško iseljena stana ustupili Marku, s obzirom da se jedino on uklapa u zidove njegove sobe. Taj je komad namještaja sa spremištem ispod spavaćeg odjeljka mala galerija. U tunelu je polica s knjigama.

Krevet su izradili amateri stolari, prijatelji, iz bukvina drveta. Uzeta je mjera one sobice u kući koja je sagrađena 1936. godine. Po ljudskom shvaćanju trajanja uspomena, ta je prastara kuća sagrađena isključivo za iznajmljivanje. Sobica je bila namijenjena služavki, smještena uz kuhinju prema ondašnjim modnim trendovima u graditeljstvu.

Što se dogodilo sa služavkom, je li uopće postojala, ne znam, jer se tada nisam ni rodila .

Kad je kuća definitivno ulickana, započeo je drugi svjetski rat, jedan od najkrvavijih od četiristotine ratova dvadesetog stoljeća.

Za usijane glave još nije ni završio, premda treba znati da je Domovinski rat u Hrvatskoj, napad Srbije 1991. godine na Vukovar, Dubrovnik, Zadar i druge gradove i sela, na drugu državu, zločinački nastavak toga rata. A Bleiburg, selo u Austriji na granici sa Slovenijom, za hrvatsku je stranu simbol i otvorena rana službenoga završetka toga rata 1945.

Ta je godina, kao i toponim Bleiburg ili Pliberg upisana kao noćna mora budućega sjećanja, a o mori se moralo šutjeti.

Službena je jugovlast uporno i neutemeljeno tvrdila, bez primjene zakona o zločinu i kazni, da su u Bleiburgu i na križnom putu, to znači do stratišta i dane nakon sredine svibnja te godine, pobijene ustaše, redom zločinci, a ne i nevin narod, mnoštvo civila, žene i djeca.

O tome se dijelu hrvatske povijesti sve do 1990. godine nije smjelo pripovijedati, ni misliti.

Govorim ti o tjeskobi obitelji iz koje sam strahom ispunjena.

Moj je mladi ujak bačen, pao ili zatrpan možda u jednoj od sličnih graba na križnom putu i metežu kroz bivšu Jugoslaviju, koja je odmah uvela prijeki sud i policijski režim.

Ne zna se ni mjesto, ni dan te grozne obiteljske nesreće u kojoj je on zaglavio u mnoštvu zamršenog i strašnog vrtloga drugih nesreća.

O masovnim grobnicama, koje kao da su se otvorile pred nama poput knjige, iznenada se, eto sada, prestalo pisati, istraživati, spašavati od zaborava. Legalnim metodama.

Očekivali smo, naime, sudsku istragu, krivce i zakonite kazne za one koji su naredili i izvršili zločine, a šetaju slobodno s nama živi i zdravi.

O tragičnom obiteljskom nasljeđu nema detalja, nema ničega pouzdanog. Tek jedna jasna i razgovijetna rečenica nekog muškarca u koloni: neka skine, on, moj ujak, ustašku odjeću. Nije pristao.

Muškarac se među rijetkima spasio iz pakla preko mrtvih tjelesa, poživio nezamijećen.

Dok ciči neka jeftina harmonika s radija, želim ti ispripovijedati o drugoj nesreći koja se očešala o moj zanos za životom.

Zgrada, a one imaju sudbine poput ljudskih, u kojoj sam dakle, provela jednu punoljetnost, prvotno je bila vlasništvo obitelji, čija je sudbina približno bleiburška.

Vlasnici kuće, kapitalisti, kulaci i bogataši optuženi su od pobjednika partizana, sve tri osobine - kapitalisti, kulaci, bogataši - bile su im dokaz, optuženi su za suradnju s ustaškim, neprijateljskim režimom. Bio je to pak, izmišljeni izgovor novoga režima za oduzimanje zakonito stečene imovine. Kuću im oduzimaju, a oni, vlasnici ocrnjeni kao državni neprijatelji odlaze na godišnji odmor, prema jugu, u Trst, pa tajno i trajno bježe u Južnu Ameriku. Nestaju u svemiru, gubi im se svaki trag. Djece nisu imali.

Njihovu kuću nastanjuju milostivo i nadalje isti stanari s potomcima. Obezvlašćenu zgradu bivša država konfiscira i iznajmljuje po dekretu.

Prošlo je preko trideset godina od njihova progona, o kojemu lijepo piše u arhivalijama, kako su kuću poklonili i odrekli se nepotrebnog balasta. Došao je red na nas.

U dvoiposobni stan na drugom katu, treći je nadogradila mlada arhitektica. Nažalost, poružnila se i destabilizirala nemirna gradevina. O nesretnicima, deložiranima, provalama i čudnim smrtima u nesretnoj kući na drugom mjestu. Ili nikad, nikad više.

Opet, neopterećeno prošlošću, o strahu i šutnji ni traga. O događajima nema zapisa, uredno izrezani, zapečaćeni, datirani. Brižno smo održavali to gnijezdo.

Šetnjom u Zagrebu možeš vidjeti otpale fasade na zgradama, urušene balkone, razvaljena ulazna vrata. Čudni dar znači: kuća nije više ničija, ili: svačija je.

Ova je predviđena za rušenje i na tom će mjestu prolaziti suvremena cestovna transverzala i spajati centar Zagreba s trgovačkim kvartom bez pamćenja. Trećega tisućljeća.

Odškrinem li prozor sobe na izmaku dvadesetog stoljeća, svale se s autoceste u jutarnjem rallyju zasukana vozila. Gubim koncentraciju. Već znam, pogled s prozora ću zamijeniti s planinskim vizurama u visinskim sferama. Prazan, čist i bezimen izraz.

Jutros je iz Splita doputovala Klara, kamo je dopratila Hugovu mamu u bolnicu, gdje su joj navodno odrezali prst na nozi zbog navodne gangrene. Navodnici su zbog toga što su joj isti prst već sjekli, ali je uvijek na istome mjestu. Klara je kuma na vjenčanju svoje prijateljice koja studira u Zagrebu. Svadbena se prisega predala u prekrasnoj katedrali sv. Marka i svečanost proslavila u obnovljenom hotelu Korčula na rivi, s koje nas i zimi zalaz sunca ne čini ravnodušnima. Mladenci su otputovali na medeni mjesec u Lumbardu, udaljenu šest kilometara od grada, u obiteljsku kuću mladenke, na tjedan dana.

Iz ribarskog sela Lumbarde je psefizma, komadić kamene ploče koja je najstariji dokaz pismenosti iz hrvatskih krajeva. Natpis je pronađen na brdašcu Koludrtu, na grčkom jeziku, a potječe iz četvrtog stoljeća. O prodaji zemljišta među Korčulanima.

U Lumbardi je rodna kuća Hugova ujaka, Ive Lozice, hrvatskog kipara, a u Lumbardi mu je i grob. Pod istom kamenom pločom sahranjuju i sada članove obitelji, pedeset godina poslije njihove smrti.

Na čistoj i glatkoj kamenoj plohi nema nikakve oznake. Roden 1910. i umro 1943. godine. Od infarkta, pri strijeljanju talijanskih fašista koji su pred strojnice izveli pola sela, kao odmazdu za jednog svojeg.

Na nadgrobnoj ploči Hugove mame, Klarine bake, su unaprijed kompletni podaci, da ne bi bilo zabune kad umre. Uklesana je crvena zvijezda petokraka.

Dok je cijelo Groblje sv. Luke zasadeno križevima, jedino je njezino grobno mjesto istaknuto komunističkom zvijezdom, izblijedjelom od sunca, ali jedinstvenom, sada muzejskim eksponatom.

Žena nije dozvolila da je unuci oslovljavaju s baka, niti nona, jer je romanizam odnosno talijanizam, točnije fašizam. Nona.

Jednom su na vrata pokucali mladi talijanski turisti, ona nesretnica završila je u šizofreničnom napadaju pod stolom.

Pedeset godina poslije talijanske okupacije otoka.

Kad sam po prvi put došla upoznati svoju buduću svekrvu, prvo pitanje bilo je: je li ti otac bio u partizanima i koliko dugo?

Nikada nije ni izišao, rekoh s lakoćom. I tako sam ostala daleka i ravnodušna, strpljiva i bez strasti. Priznaj, najgore što mi se moglo dogoditi u životu. Treće lice jednine, ona.

Dakako, zna biti bliska i draga s ljudima. Svojim istomišljenicima. Odličnu prijateljsku vezu ima sa svojom nećakinjom. Nedavno joj je otac u duševnom rastrojstvu počinio samoubojstvo. Nećakinju sam, profesoricu zagrebačke osnovne škole, susrela kod trešnjevačkog placa.

Pitamo: gdje, kamo, otkuda, do kada? Još se nije bio urušio Berlinski zid.

Idem, ona će meni, u općinski komitet prijaviti jednu svoju kolegicu s posla da odlazi nedjeljom u katoličku crkvu.

Hugov je strijeljani ujak ili dundo hrvatski kipar. Kažu apolitičan i sanjar, zadubljen u svoje kamene skulpture, pjesnik.

Vegetarijanac.

Te je ratne 1943. godine svratio na otok u pozlaćenom zovu zavičaja, premda su ga prijatelji nagovarali neka ne odlazi iz Zagreba. On je ipak dao izraditi posmrtnu masku prije polaska.

Postumno, samo nekoliko mjeseci, službena likovna javnost dodijelila mu je uvaženu godišnju nagradu, njemu i slikaru Tartagli. Ima prekrasan esej na tu temu iz te samrtne godine, iz pera umjetničkog recenzenta o čijoj se životnoj sudbini iza tog događaja ništa ne zna.

Lakoća nestajanja u ovim prostorima. Zauvijek.

Izložbe Lozičinih radova nije bilo desetljećima, pa ne čudi što mnogi o njemu ništa ne znaju.

Sve će manje znati i za kipara Franu Kršinića iz Lumbarde, kojemu je ove godine sto godina od rodenja, ali se hrvatska kultura nije oglasila dostojnom izložbom njegovih skulptura.

U toj je Lumbardi ovog ljeta, uz kontejnere za smeće hotelskog poduzeća na rivi otvorena anonimna izložba koju je odnijelo more prije isteka ljetne turističke sezone kupanja.

Ne bih te htjela podučavati o osobi Frane Kršinića, niti podsjećati kako je važan poput Ivana Meštrovića, sina siromašnog seljaka iz Dalmatinske zagore. Do petnaeste nije pohađao nikakve škole, i nije primljen na zagrebačku likovnu akademiju. Bečkoj, nedostatak i izostanak urednog školovanja mladog Meštrovića nije smetao, upisao se od prve.

I Hugo je u isto vrijeme bio u Korčuli, ali se vratio dan ranije. Sutra ponovno putuje natrag, dakako, samo ga posao može natjerati da tako često bude na cesti. Autobusom na sreću. Ta je linija od velike važnosti za otok. Povezanost je, naime, dugi niz godina usmjeravana prema Beogradu. Mnoge su generacije studenata tamo zasnivale svoj novi život. Zemljišne parcele prodavane su na otoku Srbima. Njihov je životni osvajački moto bio i ostao: gdje je i jedan Srbin (ili srpski grob), tu je Srbija.

A gdje je Srbija, tu Hrvati moraju slušati.

Tako je bilo sve donedavna.

Da jednostavnije razumiješ, ono što su Francuzi u Francuskoj, Grci u Grčkoj, Amerikanci u Americi, to su Hrvati konačno u svojoj domovini, koju Srbi ne mogu imat, jer već imaju Srbiju.

Uz ove riječi šaljem ti ljeto Jadranskoga mora i svoje nemirne pozdrave pod uzglavlje.

Tvoja prijateljica.

Enver MEHMEDAGIĆ

Zagrebačka kronika 1968.

(Gradu moje mladosti)

II.

Kamenita vrata

Titraju svijeće
Uz čađave zide
Obješene štake
Žena što kleče

Sjaju svojim sjajem
Kroz noći i dane
Daju melem duši
Zacjeljuju rane

Šuljaju se sjene
Neznanih pandura
Zlatarevog zlata
Prolaznika novih

Molitva i čudo
U jedno se spaja

Kaptol

Papir je bijel
i nitko više ne umače pero...

Kule nadbiskupskog dvora
pune su sjena
davne i nedavne prošlosti
Zagreba
Zagorke i Katedralisa
Harmice i Krvavog mosta

Šiljci zvonika paraju nebo
dok vrata katedrale
uvlače u povijest

Grobovima banova
hladnoj jezivosti smrti
usnulu Kardinalu

Vani je sunce
nježno kupa krovove
s polomljenim crepovima
brišući vrijeme.

Tri priče

Magarac

Magarac strica Fabijana već nekoliko dana ništa ne meće u usta. Ako tako nastavi mogao bi otegnuti papcima.

- Sve se više tanji i uvlači u se - prošapta stric, pomilova jadnu životinju po glavi i ode u susjedno selo po doktora magaradi ...

Travom smo mu milovali lice misleći da će bar sada pokazati kakve znake, zarevati ili se nasmiješiti. No on je stajao nepomičan i prikovan kao čovjek za svoju bolest. Kišilo je i stari su nam govorili da je magarac obolio zato što smo mi djeca previše živi i zločesti. Ali mi smo voljeli našeg magarca Sivka koji je po sredini čela imao nešto bijelo i lijepo, a opet nalik na udaljenu zvijezdu.

Ogledali smo se u njegovu oku, tjerali s njega dosadne muhe i pokušali ga razumjeti u njegovoj bolesti. Čak i u slučaju da ugine bili smo spremni gore pod Vrtlinom iskopati oveću rupu i položiti ga u nju.

Suton poče ovijati obližnje brežuljke a netko povika:

- Eto Krištine!

Čovjek je iz daljine teturao i pjevao:

- Kriština je doktor magaradi,
i u polju neće radi...

Pokušali su nas udaljiti ali kako bi sve to prošlo bez nas.

Doktor magaradi svoju trošnu torbu ovjesi o okrajak grede ispod trijema, iz nje izvadi medicinska pomagala: škare, nož na preklop, konac svilac i bočicu ružičastog joda ...

- Kažeš, neće jesti? - upita doktor strica. E, kume moj, jest će ili će u sapun.

Na kamenoj izbočini, kraj magarca strina je pripremila sol u soljenci, čistu krpu i vodu u drvenoj posudici.

Doktor opipa oštricu noža pa će magarcu:

- Ovo će te malo boljeti, golube. Vrag ti je kad se ne peru zubi. Kako čovjeku, tako i magarcu izrastaju zazubice.

Jedan od susjeda zagrli magareću glavu, a rukama mu otvori usta. - Sada drži čvrsto, reče doktor. Kvržljavom rukom prisloni nož na ono bolno mjesto, a magarac zadrhta kao da ga napastuje jato konjskih muha ili kad ga netko nepoznat želi uzjahati. Nož zareza točno u širinu gornjega zubala. Poteče krv i s njome magareće suze. Doktor komadom krpe obrisa zubnu šupljinu, premaza je jodom i natrlja solju. Životinji bijaše kao da će iskočiti iz kože. Iscrpljena od gladi i bolova napokon se primiri.

- Gotovo je - reče doktor. - Za dva-tri dana počet će jesti. - Naravno nitko nije imao pravo sumnjati u to.

Stric nas pokuša udaljiti, ali doktor reče:

- Neka dice. Možda će i koji od njih biti magareći likar.

Noć bijaše sparna i vlažna i Kriština odluči ostati uz magarca. Dugo smo mu u noć zanovijetali, donosili mu kruha i vina, pokrivali ga suhom vinovom lozom i pjevali mu:

- *Telefonske udaraju žice,*
Kriština je jeo pečenice!...

Zemlja se s nama vrtjela i molili smo Boga za sutrašnji dan.

Kuća

Tražeći nekoga, M. stiže u selo u kojemu stari zvonar nekoliko puta povuče uzicu zvona. Blagi zvuk razli se po obližnjim brežuljcima ali ne i preko starčeva lica koje je vrijeme smežuralo kao suhu smokvu.

Vrata pritvori jelovim daskama pa reče:

- I na onih nekoliko odbjeglih ovčica išao sam zazvati Božji blagoslov. A vi nekoga tražite?

- Da - reče M. - Tražim kuću u kojoj više ne stanuje svjetlost.

- Hm - nasmiješi se starac. - Ne znam putove koji vode tamo, ali pokušat ću te odvesti. - Starac upregnu konjića, o vrat mu ovjesi zvončiće, a otraga u kola stavi poveliki naviljak sijena.

Putovali su kroz žitna polja, kroz čaroban kraj. Plava, prozračna svjetlost sipila je po njima. Konjić je poskakivao a starac otpuhivao ljubičaste dimove iz svoje lule. Zaustaviše se na kamenu trgu.

Kuća koju je M. tražio bila je dalje od jesenje zore. Pred nekom drugom kućom igraše se dva pijetla a prolazak prosjakinje označio je podne.

M. se prisjeti kako ga je otac prije više godina ošišao pod starom murvom. Ali i to drvo već je bilo suho. Samo je cvrčak pjevao samo njemu znane psalme kao da se nasitio sklada i ljetnoga ludila.

M. ne znade više je li to zbilja ili samo sanja. Otvorio je jedan prašan kovčežić u kojemu ne bijaše ništa osim tišine.

Svijet mu bijaše darovan ali ga ne znade sačuvati. Život ga je odveo drugim, daljim putovima.

Krivuda puteljak a dječak i njegov djed spuštaju se niz vrletnu stranu kanjona prema jezeru. Djed mu obećao da će danas vidjeti Vukovu kućicu i da će morati poljubiti kamenu stijenu zvanu Baba, jer tako su činili svi koji su prvi put prošli ovim Božjim jednostopcem.

A sav taj kraj bio je pun neobičnih imena: Škipi, Pećine, Škrilja, Did i Baba, Osrdak, Prisoje, Pleće, Mutvica ...

- I danas će se vidit - kaže dida. - Ugrijat će zvizdan, a on ti je u stanju i žabu rastočiti.

Dječak je pomno slušao svoga djeda i poljubio je Veliki kamen. Kad su došli blizu vode djed srpom naže ševara, pa od njega sveza snop na kojemu je dječak mogao plivati. Sve se to dječaka doimalo kao mala lađa. Iz krošanja žutih vrba glasalo se mnoštvo ptica. Bijele rode i dugonoge čaplje zabadale su svoje kljunove po plićaku ne bi li našle koju ribu. Kreketale su žabe i cvjetao je lopoč.

- Djed mora da je već pod maslinom usnuo - pomisli dječak, i svoju ladicu otpusti u dublju vodu. U tome trenutku ladica se okrenu i dječak se s nje oklizne. Lamatao je rukama, grcao i kašljao, gušio se. Dječakovi krici probudiše djeda, on potrča prema vodi i izvuče dječaka kraju.

- Mulećeg ti vraga, skoro si se ugušija. Jesan li ti reka' da ne ideš u duboku vodu. - Preplašen dječak više nije taj dan ulazio u vodu. Kad je došao među svoje prijatelje pričao im je da je naučio plivati i da je bio na moru. U stvari to je bilo jezero, čisto i bistro, kakvo je još moguće naći samo u uspomenama djetinjstva ...

Drago MARŠIĆ

Usud trava

Čemer čami
Iz dana u dan
od svitanja do beskraja

Jačamo se
svadamo se
ja i trava

Ona psima i prstima
baš pravo u oči
a ja kosom
smrću u otkose

Krv zelena toči

Ona žilama i silama
u moje vene
a ja rosom
suncu u prkose

Krv zelena toči

Zmija medena
uđe u me
pa kroz travu gmiže

A ja kosom
smrt u otkose
a ja rosom
suncu u prkose

Krv medena
Krv zelena toči

Zvonimir REMETA

Hiba

I.

Pričinja se, kao da nešto dolazi, kao da se nešto mora približiti, kao da se cvjetići bude da odzvone časove ... Ide li to već ponoć?! ...

Silazim kraj vinogradâ. Bujica mojih misli silazi sa mnom. Laktima dodirujem mrak. Nije to uobraženje, mene doista zaokuplja jak i neobrazložen nemir.

Netko ide za mnom.

Udaraju mi žile. »Netko ide za mnom« - misle moje misli.

Zastajem i razmišljam.

To je Hiba! - Ne dižem očiju, ali osjećam, da kraj mene šušti njena haljina, da šušti drhtanje njenih grudi ... »Ona dršće!« - mislim ja. Bože, kako je gust mrak! Ništa ne vidim.

Ona nije sama! ... Osjeća se to.

- Enes! - zovnu me šapat.

Hiba je. Osmjehujem se. Hiba je to. Samo njena haljina tako šušti.

Sad zajedno idemo. Odgurujemo mrak. Upravljamo korake mojoj kući. Osjećam, kako me dohvataju prsti, koji gore, i koji nisu mirni. Odmah razumijem i požurujem hod.

»Bjegunica!« - mislim u sebi

* * *

Slijedeći su dani bili čudni. Hiba gotovo kao da i nije bila kod mene. Neprestano je plakala. Nisam znao zašto. Kao da se suzama oslobađala nekog neobjašnjivog, dubokog čemera, koji je i poslije bijega u njoj zaostao. Nijedna moja riječ nije je mogla dozvati. Šta je zapravo htjela sa suzama?! ...

Mislio sam: »Strah! ... Možda će Pašo Hadžizukić, koji je naprasit i vrlo nagao čovjek, doći po nju, da je natrag vodi!«

Ali ona je odmahivala glavom. Nije to!

I ja sam onda mislio: »Nije to! .. Ta ja sam uz nju! ...«

Možda je koja moja riječ ostavila trag svoj u njenu sjećanju, pa ju je to žalostilo?

Ne mogu da odvratim svoj pogled s nje. Konačno je ovdje, sva lijepa i moja! ... Šaljem u bašču njeno dijete, koje je sa sobom donijela, i koje su bezgranično voljeli i Hadžizukić i ona. Šaljem ga, da nam svojim plačem ne smeta gledanje ... Ali Hiba gleda u vrata, koja su se zatvorila tako, da me mimoilazi melodija njenih očiju. Sagnute glave slušam mrmor njena disanja.

Naredujem da se vrati dijete.

- Preosjetljiva je! - mislim. Za nju je sve novo ovdje! I toliko ljepše! Nije naučila na pažnju, pa je čak i milovanje glasa zbunjuje. Grud joj je puna tuge! Nije mirna! ... Možda ipak Hadžizukić!

- Otići će to! ... Otočit će se! - mislim. Kad se smire dani, i kad njeni sni opet počnu sanjati ... Možda je i bolje, da se isplače ...

Htio bih, da joj ugodim, da je ostavim samu, i odlazim. Pjevam visokim glasom pjesmu, koja nije vesela, ali treperi, i runi se, i melodiozna je. Neka čuje, da zamičem! ... U ostalom, to su prvi dani, a život je dug! ...

Odgonim crne misli, koje me salijeću, ne dam pjesmi, da se ugasi...

Netko mi odgovara iz daljine.

- Priveo ženu! ... misle ljudi, - i sada pjeva! Bože, koliko je njegovo srce noćas! ...

Osmjehujem se. Ne otvaram usta, ali smiješkom govorim i svi razumiju moj govor. Ipak se izmičem ljudima, jer me osjećaj odvaja od njih, osjećaj, koga ne ću da s njima dijelim. Jedno osobito raspoloženje omekšava mi oči i glas. Opraštam se, a nitko se ne ljuti, što odlazim ...

Smračuje se. Nad obalama se održava neopisivi ugodaj časova, koji otkucavaju, i koje nitko ne čuje.

Smračuje se ...

Prije noći zatvaram sve otvore. Obilazim u krugu sav prostor, puštam psa s lanca. Kraj sebe ostavljam nož. Ako Hadžizukić dođe, da se možemo razgovarati ...

* * *

Ne spavam.

Odnekle se prišuljao vjetar kao tat, uznemirio je mjesečinu i krošnje mojih lipa, mrmorio je voćnjak cijelu noć. U pogledu moga psa, koga sam ostavio da stražu čuva, bila je neka tiha dubljina, kao da ga je ponoć iznenadila ...

To je već druga noć.

Hiba spava. Njen san prate neka razmišljanja, koja je dodiruju i bude, ona se često okreće, nije mirna. Dijete je kraj nje.

Nisam ni legao. Moj ležaj je istina spreman, ali je neka topla raskoš sreće ušla u me, pa mi se čini prirodnijim pustiti, da se srce stopi s uzbibalim usjevima i titra cijelu noć ... U ostalom ja i nisam sasvim budan. Već od nazad nekoliko časova osjećam, da se udaljujem sve više od stvari, da preskačem vrijeme, i približavam sebi odnose, koji su nekad zašli u skrovišta moga pamćenja. Uporno mislim, da Hadžizukić ne dolazi samo radi ponosa. O, znam ja njega! On je pijanac i bludnik, on je lopov i ukoljica, ali on ima ponosa. A ponos je nekad budniji nego misao, jači nego osveta. Hadžizukić nikad nije plakao za ženama! Njegov zanos je posve druge vrsti.

Pričinilo mi se, da ne zadovoljava moja misao.

U meni se neprestano obnavljalo pitanje: »Zašto on ne dolazi? ... Što će on uraditi? ...«

Nisam ga želio vidjeti. Da li sam ga se bojao? ... O, ne. - Ali Hiba se očito bojala. Tko zna, što ima iza njegova čela, a ona je ipak živjela s njime čitave dvije godine i bila mu žena. Da li on to može zaboraviti? Da li on to hoće?

Nisam ga vidio već danima. Pa i dok sam zalazio njegovoj kući pod ovom ili onom izlikom, ja sam vidio samo Hibu, njega ne ... Odgovarao bih na njegov glas i stiskao jednu ruku, koja mi se pružala, ali ja sam vidio samo Hibu.

- Da li će on uopće doći? - mislio sam u sebi.

A onda bih opet mislio:

- Hiba je sada kraj mene! ... Neka ne dođe! ... Ne treba ni doći!

Neka su zračna raspoloženja iskrsavala i poigravala se mojim srcem ...

II.

Ne shvaćam, da je prošlo već toliko dugo, i da sam prije imao i druge osjećaje. Ležim u travi, i ne shvaćam, zašto mi se i sada ne pričinja, da postajem lak, i da me u svemu odvodi snaga zvuka, koji bludi modrinom. Ne shvaćam ništa. »Život je takav! ...« pomišljam. Ni Hibu ne shvaćam. Njeno malo dijete je uz nju. Uvijek. Čak i previše. Ona ne dospijeva da me pozdravi na kućnim vratima, kad dođem. Ne maše mi više s prozora. Zaboravlja. Da li se to ljubav odšuljala iz njena srca? .. Počinjem tvrdo gledati njeno dijete, koje mi je odnosi, i koje ne može da uđe u moje srce ...

Ona me pogledava i plače. Šta je dijete krivo?!

Ali mene ne ostavlja misao, da među nama stoji baš ono. Ne ni Hadžizukić, ni čitav njezin raniji život.

Osjećam, da se već i naš život, toliko lijep u početku, i osnovan s toliko ljubavi i kroz toliko zapreka, i koji je samo u prvim trenucima pokazivao neko neobjašnjivo kolebanje, sada svodi u svagdanje forme, da se već i mi, kao i svi, sukobljavamo osjećajima, nekad i riječima, nekad i gestom, i da što dalje, sve češće pristupamo jedno drugom i primislima.

Ja to nisam tako zamišljao.

U ostalom, vidim sada, da Hiba i nije tako lijepa, da bi joj baš svaka moja misao morala himnu pjevati; da joj glas ne zvuči nježno, pa da je sasvim uzaludna ona mekoća linija i nježnost izgleda, kad ih demantira osoran, rezak ton ...

- Hiba! ...

- Enes! ...

Sve je ostalo isto. Naša se imena nisu promijenila. Samo je glas, koji ih izgovara drukčiji. Sve je drukčije.

III.

Oluja je pokvasila vinograde. Možda je to čudno, ali su se odista sve stvari izmijenile. Jedan nasilnički utisak ostao je na njima. Kao da se nebo bilo spustilo do krova kuća, i ostavilo sjenke i tugu. Mnoge su grane bile slomljene. Morao sam promijeniti nekoliko ploča na krovu. Sad je trebalo da odem i vidim i polja, i usjeve i šume. Nisu li polja, kao uplakana djeca, željela, da ih moja ruka pogladi i moje oči pomiluju?! ...

Ne mogu da se oslobodim neke slutnje. Hiba me je gledala sve do zaokreta. Njene oči stoje i sada preda mnom velike i tužne. »Nešto će se dogoditi!« - mislim ja.

Cijeli dan idu preda mnom njene oči i vode me. Razgledavam ubrzano svoje njive i voćnjake, onda se vraćam.

Presreće me i zadržava muktar Ibrulj, koji me nije vidio ima davno, davno. Gdje sam više? Živim kao prognanik, nikad medu svijet! Zar je to život?! ... Zamjera mi svatko ...

Od njega doznajem, da se Hadžizukić jučer vratio. Šest mjeseci je bio u Bosni na radu. Otišao je odmah, kad mu je žena pobjegla. Dakako, zbog nje!... Nikad on ne bi odlazio inače!...

Vratio sam se prije nego sam mislio, prije nego su me očekivali.

- Hiba! ... dozivam. Hiba!

- Što je radio Zejnil kod tebe? ... pitam je sumnjičavo.

Zejnil je Hadžizukićev rođak. Tek mu je dvanaest godina. Opažam ga, gdje se spušta niz njive.

- Ništa, govori Hiba. Nije bio kod mene.

- Nije?! ...

- Nije.

Mislim na ono, što mi je Ibrulj govorio ...

* * *

U noći, pošto je otežao hod kasnih satova i odjedanput tišina oživjela kao poslije prestanka zvuka, ona se prenula. Otvaranje njenih očnih kapaka nije bilo čujno, ali me probudilo. Kao da je to pokretanje očiju odmicalo moju misao, koja je na njenim očima bdjela ...

Pogledao sam iznenađeno njene oči.

Bila se digla na lakte, slušala je. Šta je slušala?

Pričinilo mi se, da doista šušte neki neodredeni šumovi, koje uplašena misao sabire bogzna gdje, a kojih u stvari nema, i ne leže za vratima, i nisu u kući.

Tada se pričinila, kao da je opet usnula, jer je vidjela, da sam i ja budan, i da sam joj iznenadio poglede ...

* * *

Kad spava Hiba?

Njene noći više nisu noći. Ona se po nekoliko puta diže, prolazi kraj prozora, tanka kao vlat, na kojoj se brižno sagnulo zrnje. Opipava djetinji krevet, i ako malog vidi odmah sa svoga ležaja. Kad leži, kapci su joj zatvoreni, ali oči pod njima titraju. Vidim, ne spava.

- Hiba nosi nešto na srcu! - mislim ja.

Padaju mi čudne slutnje u dušu.

Opet pomišljam: »Zejnil«.

Pitam je:

- Zejnil je bio kod tebe, što tajiš? ... Šta je rekao?

Nije. Kad jednom kaže nije, onda nije.

A onda šta joj je?!

Kad bi ona znala, šta joj je! ... Ne osjeća se dobro! ... Možda ove kiše, koje ne prestaju, i crno nebo, i vode, koje poplavljuju polja ... U ostalom, nije joj ništa! ...

Ne zadovoljava me odgovor, ne odgoni moj nemir. Ali šta se može protiv usta, koja šute?! ... Gledao sam je od zore do mraka, pa ništa ...

Ali odozdo, iz gluhih tamnica duše, neprestano je iznicala misao:

- Ona nosi nešto na srcu! ...

* * *

Poznajem ja svoje srce.

Ono titra dolje u pomrčini, ono šapuće, o, znam ga ja! ... Sad, kad je tuga obhrvala Hibu, ono joj poklanja sve misli, ono žali tešku riječ koju sam joj ikad uputio. Ponovno se pojavljuje preda mnom ona Hiba, zbog koje čovjek čini ludosti, i otima tuđe žene. Osjećam, kako je dubok proces stapanja naših života. Zbog nemira njene misli treperi i moja, i besanica nam je uvijek zajednička. Zaboravljam, da već pola godine teče naš život, i čini mi se, da je moja čežnja obuhvaća jednakom jakošću kao prvi dan. Ljubav je to. Samo nesreće pokazuju njen opseg i njenu dubljinu. Tu unutra su njena skrovišta, u kojima ona gori ne gaseći se. Ona nije u strastvenim pokretima. Možda joj više odgovara zabrinuta misao, koja se svija nad dragim bićem kao zaštita, ona misao, koja istražuje oči, nabore usana i prizvuke riječi ...

* * *

Imao sam osjećaj, da me nečije oči svojom upornošću okreću.

- Hiba! ...

Oči su joj u velikoj daljini. Ne, nije u me gledala. Očito ni glas, kojim se odazvala nije bio meni namijenjen.

Ne znam, šta mi je. Opažam, da mi se ubrzano dižu i padaju krvni sudovi. Pričinja mi se, kao da je nešto vrlo čudno prešlo preko moga čela. I odjednom usred mog osjećajnog života upade jedna suluda misao:

- Kako bi bilo, da uhvatim Zejnila?! ...

I ne ostavlja me više ta pomisao.

Hiba doduše kaže, da nije bio kod nje. No, da li i on to isto kaže?! ...

IV.

Sva je dolina pod vodom. Protiskuju se novi potoci, a na svim stranama vise komadi neba. Selo uzmiče. Ja se ne bojim. Moja je kuća izmaknuta i nadvišena. Ne marim, što kiše padaju već nedjeljama. Ako već treba da naše misli imaju pratnju, neka ih prati kiša. Ona je lijepa i kao slika i kao zvuk. Ona sliči raspletenim plavim kosama, a nekad se ukrštava kao more žitnih vlati. Ona zamagljuje predmete, i kraj nje je sanja tako lijepa.

Ne mogu ni pomisliti, da ću sada naći nekoga da razgovara s njime. Selo spasava imovinu i sebe. Koga je briga, što u meni kopka misao zbog Hibina smućenog srca! Sjenke se komešaju. Vidi se to s moga prozora. To večer nadolazi. O, nikoga ne ću naći! - mislim u sebi. Ipak me nešto diže da izađem, i da izvana osluškujem padanje kiše. Sluga mi govori, da strašno kisne, neka ne idem zaboga! - Ili ako baš hoću, da idem samo tu do hana! - I glavar je tu sa svijetom, pa eto! ... U ostalom, veli, raspitivao se za me i Hadžizukić. I on je tu ...

Hadžizukić se raspitivao za me ...

Odlučujem se u trenu: »Uhvatit ću Zejnila! Još sada! ... Po kiši!«

I odlazim doista. Uskačem u kišu, ne marim što sluga viče za mnom. Rušim se niz vijugave puteljke. Znam ja, gdje je sada on, kada je polje puno vode, a noć se još nije sabrala. U meni više ne živi misao, koja se raspliće i opet spliće, ja samo vidim onaj mrski izraz, one neljudske oči, one duge koštunjave i dlakave ruke, koje su se nekad spletale oko Hibe ...

Pa i kad već hvatam Zejnila, moj prvi upit je odraz toga:

- Šta radi Hadžizukić u hanu? ... pitam ja. Pošto je došao? ... Govori! ...

- On ne zna. Ne kazuje njemu Hadžizukić svoje poslove.

- Tako?! ... mislim ja. - A zašto te je neki dan onda slao Hibi?

On dršće.

Tko to kaže, da je on bio kod Hibe?!

Osjećam, da mi duboka zlovolja grči prste i da se moj pogled lomi od srdžbe. Toliko upornosti u jednom djetetu! ...

Hvatam ga za ramena, tresem njime, tresem kao da voćku tresem, lud sam, više ne znam, šta radim.

- Lažeš! ... vičem divlje.

Zna on, da to više nije glas, nego graktanje, iza koga su stisnuti zubi i istegnute žile ... Počinje plakati.

Ali sad je već i meni sasvim svejedno, hoće li on što reći ili ne će. Meni je dosta njegov plač. Netko plačem jasnije govori nego riječima ...

Pa da je i išao - veli on, što onda?! ... Hadžizukić hoće svoje dijete! Ne Hibu! Dijete! Čekat će, nek mu ga sama spremi! ... Ona mu ne treba! I dosad ga je bez žene zemlja nosila! ... Ali dijete je njegovo! ... I rekao je, neka se ne misli dugo, jer ako mu dosadi čekati, zapalit će je, tako mu svega! ...

- On će Hibu zapaliti! ... mislim ja i smješkam se. Ha! ha! ha! ha! ...

Smješkam se preko srca.

* * *

Dok sam se vraćao, podišao me je sumoran osjećaj. Kiša je neprestano lila. Primicali su se sutoni, koji nisu govorili jezikom sutona, u njima nije bilo smirenosti i boje. Bilo ih je više, mnogo više, nastupali su brzo i u neredu.

Zurim u sve ljudske oči, koje kraj mene promiču. - Strepnja neka odnosi moje srce daleko unaprijed. Jurim kraj kamenih zidova. Bode me saznanje, da je Hadžizukić u hanu, vrlo blizu moje kuće, u kojoj mene nema, u kojoj je sama Hiba. Znam njezin strah, i vidio sam nebrojeno puta, kako joj mašta stvara šaptaje i šušanj oko nje, kojih nema ...

Umor mi ustavlja noge, jer je put uzbrdit i moja kuća na uzvisini. Slušam, kako mi srce bije. Stajem i osluškujem, da li se to već i naš mali potok razlio ....

Kasno je već, kad stižem kući. Nada mnom je noć zastrla nebo.

- Gdje je Hiba? ... pitam s vrata.

Tišina, koja me je dočekala, navela me je na misao, da Hiba nije kod kuće. Svuda je počivala teška sjeta, koja je sve stvari pritiskala duboko uz zidove, i od koje je cvilio pod, kad sam ušao.

Ona doista nije bila kod kuće.

Sreo sam je na stepenicama s pogledom u očima, u kome sam ja bio neznanac, tuđin, a koji je nju činio odsutnom. Ona nije bila kod kuće.

Projurila je kraj mene. Vidio sam onaj suludi izgled žene, koja trči, a pred kojom trči misao puna užasa i straha ...

- Gdje je dijete? ... pomislio sam odmah.

Obratio sam se slugi, ali je njegov glas zvučao izmijenjeno i promuklo, on je šaputao. Nije znao, da izrekne misao. Jedna jedina riječ je pala s njegovih usta:

- Hadžizukić!

- Gad! ... pomislio sam.

Izletio sam napolje.

Nitko ne zna, šta se događa u čovječjem srcu i što goni čovjeka, da noću trči sa svojom mišlju, dok se ori nebo od kiše ... Izletio sam, jer me je smućeni Hibin duh tjerao, da povratim sjaj u njene oči ...

* * *

Te večeri nije se više ništa dogodilo, samo je umrlo Hibino tijelo i moja duša.

Kako je moglo doći do toga poslije toliko časova sreće?

Čuo sam kasnije, da je Hiba izašla iz kuće odmah iza mene. Bio je jak šum vodâ, koje su silazile, a šuštio je i mrak izmedu kišâ. To je, očito, gasilo odjek naših koračaja, i mi se nismo osjećali. Kuda je ona išla, i kuda ju je misao vodala, ne znam, ali ja, koji sam znao ležaj svakoga kamena i svako povijanje zemlje, mogao sam samo tapkajući naprijed ići ... Možda je i ponoć već prošla, kad sam provalio u Hadžizukićev stan.

To je bila ista ona kuća, iz koje je Hiba za me pobjegla, i kojoj sam znao svaku odaju, ali na koju sam već bio složio šest mjeseci zaborava. Znao sam dakle, kuda ću ući, gdje ću dijete naći. S Hadžizukićem je živjela samo njegova majka ... Provalio sam k njoj ... Mislio sam uvijek ponovno o onoj noći, kad je Hiba neprimjetno odlazila, i kad su se toliko čudne misli kovitlale u mom duhu; kad je bilo isto tako gluho nebo, i trebalo od nekoga skrivati šum i pokrete ...

Ušao sam tiho, i uzeo dijete, koje je spavalo ...

* * *

Napolju nas je čekala Hiba. Već je bila došla sasvim blizu, do okretnja, koji je tu činio naš potok, i odakle je možda samo dvjesta metara bila daleko Hadžizukićeva kuća. Bila je sama i tako čudno blijeda, kao da je neutaživa čežnja ispila krv iz njenih obraza. Njene oči kao da su bile još pred kratko vrijeme sjajne i užarene, i kao da ju je još za ruku držalo stotinu čežnja vodeći njene korake. Bila je očito umorna od posrtaja i mokra do kosti, s jednom bolnom pomisli na licu, koja se okamenila tu.

Donio sam joj dijete, ali ga nije ni pogledala. Ona silna bol za njim oduzela joj je vid i sluh, i svako osjećanje. Nikoga više nije vidjela.

Ležala je odmah uz vodu, čak ju je i potok zapljuskivao, i voda se s izvišenih mjesta na nju cijedila.

Bila je utopljena - vidjelo se.

Tada smo i mi sjeli kod nje - nas dvoje, koji smo je svako na svoj način trebali, da posljednju noć zajedno slušamo bat legijâ kiše, koja nije prestajala. Nitko nije znao, da li plačemo, ili se to možda kiša cijedi niz naše obraze ...

Bilo je valjda tako suđeno ...

Sve do sada zaboravljeni hrvatski književnik Zvonimir Remeta (1909. - 1964.), kroz dugi niz godina trpio je teškoće, tamnicu, poniženja, mizeriju, i osudu u znaku brojke 20 (godina), na kojoj se "pravda" zaustavila, čim mu je ukinuta smrtna kazna. Sva zla koja je ovaj daroviti i u ono vrijeme perspektivni pisac pretrpio, nikla su zbog njegova neuspjela izlaska iz zarobljene domovine, te uhićenja, i suđenja pred tzv. sudskom porotom (i Remeta je bio po zanimanju sudac i doktor prava) koja je u satrapskom bijesu izmišljala krivice "protiv naroda i države", a to će reći države, koja kad su tobožnji prijestupi izvršeni, nije uopće postojala.

I doista dugi i predugi niz godina, Remeta je pisac gotovo sasvim zaboravljen. Prvi spomen na njega oglasio se u skromnom časopisu "Susreti", iz pera pisca ove bilješke, a malo zatim i drugi, nešto potpuniji prikaz u časopisu "Marulić", br. 3, g. 1977. Od tada su prošle 22 godine. Poslije deset godina, tj. g. 1988., u prigodi izlaska nedopustivo nepotpune knjige prof. Ive Frangeša "Povijest hrvatske književnosti", u Zagrebu, za okruglim stolom, na skupu znalaca i stručnjaka, jedini je prof. Dubravko Jelčić progovorio o Budaku i Remeti, kao o književnicima bez kojih nema kompletne hrvatske književnosti između dvaju svjetskih ratova.

Dotični prof. Jelčić, u svom nadasve vrijednom djelu s naslovom poput Frangešova, izašlom g. 1997., objavljuje pasus, koji ističe neophodnost rehabilitacije Zvonimira Remete, pisca kojemu je skraćen i razbijen život, jer je umro s pedeset i pet godina, od toga oko dvanaest izgubljenih u tamnici. Razumljivo, da je živio u normalnim okolnostima, nesumnjivo bi dulje živio, ali također i napisao još stanoviti broj književnih djela.

Spominjući neke starije i mlađe pisce međuratnog razdoblja, Jelčić ističe Remetu kao jednog iz prvih redova, "... s tri romana, *Grieh* (1942), *Tako svršava* (1943) i *Sentimentalna reportaža* (1944). Zagledan u mračne ponore i labirinte ljudske duše, tražio je čvorišta u kojima su se zapleli naoko obični, svakodnevni događaji, tako da iza jednostavnih fabula otkrivamo tisuće skrivenih motiva, do kojih je mogao doprijeti samo senzibilitet izvornog umjetnika, koji je istodobno i psiholog i lirik s izvrsnim osjećajem za jezik i arhitekturu književne forme."

U ovoj prigodi riječ je o poduljem vremenskom razdoblju, tj. 35-godišnjici piščeve smrti. Priča "Hiba" koja je objavljena davno u Marakovićevoj "Hrvatskoj prosvjeti", spada među najbolje piščeve kraće tvorevine, a tu je još i neutvrđeni i zaboravljeni niz novela i priča, razasutih po nekadašnjim časopisima.

I. Balentović

Zdravko MUŽINIĆ

Trnovit je put do tiskane knjige

Nešto i o mojim iskustvima, a i nevoljama, pri tiskanju knjiga.

Pridružujem se evo i ja nekim književnicima i kulturnim radnicima koji pišu o svojim nevoljama pri tiskanju knjiga sa željom da i ja progovorim o svojim iskustvima, a i nevoljama, koje sam prošao dok sam doživio da su moje knjige doživjele svjetlo dana.

Tiskao sam osam knjiga. S prve dvije knjige nisam imao naročitih problema. Prvu knjigu - izbor iz rada popularnog splitskog pisca M. Uvodića - tiskao sam u nakladi šibenskog poduzeća "Štampa". Čuvši od mog prijatelja dr. Šimuna Jurišića da se bavim Uvodićem, odgovorni "drugovi" iz tog tiskarskog poduzeća obratili su mi se s molbom da im priredim novi osvježeni izbor iz rada tog zanimljivog pisca, što sam i učinio i nije bilo nikakvih problema. Problema nije bilo ni s drugom mojom knjigom koju je izdala moja školska ustanova "Tehnički školski centar" u Splitu. Riječ je o historijatu zgrade u kojoj je djelovala ta prosvjetna ustanova, inače stara i poznata splitska školska zgrada. Ni tom prilikom nije bilo, dakle, naročitih problema. Jedini je problem bio u tome kako rangirati autore knjige. Iako sam ja zamislio fizionomiju knjige, a i napisao najveći broj priloga (tri od sedam), smatrao sam da ravnatelju škole pripada prvo mjesto između tri auktora.

Moje nevolje s tiskanjem knjiga započele su u svezi s tiskanjem doktorske radnje. Naime, ocijenivši negdje 1984. ili 1985. da bi dobro bilo moju doktorsku radnju o M. Uvodiću tiskati, s tom sam se ponudom obratio vrhovnom meštru splitske kulture i nakladništva a posebice šefu "Književnog kruga" prof. Ž. J. Profesor je ponudu načelno prihvatio i ja sam jednog dana došao u KK i predao mu rukopis te svoje radnje. Osjetivši u kratkom razgovoru moju nevjericu glede stvarnoga tiskanja moje radnje (nisam, naime, bio njihov čovjek, iako sam u njihovu časopisu "Mogućnosti" dotada često gostovao), profesor me pokušao ohrabriti riječima: "Imajte povjerenja u 'Književni krug'!" No tim me riječima nije nipošto uspio razuvjeriti i uvjeriti da će mi radnju stvarno i tiskati. Tako se i dogodilo. Rukopis je proležao na policama KK oko dvije godine. Vidjevši da velikom meštru nije ni na kraj pameti da tiska moju radnju, jednog sam dana otišao u KK, rukopis preuzeo i vratio kući na mjesto gdje je i ranije ležao uz druge moje rukopise.

Kad je 1990. Hrvatska stekla najzad neovisnost, ocijenio sam da nisam više građanin (i književnik) drugoga reda i da je došlo vrijeme da tiskam svoju radnju. Obratio sam se predsjedniku splitske "Matice hrvatske" prof. Ivanu Boškoviću i ponudio mu svoj rukopis. Odgovorio mi je da će mi oni radnju rado tiskati, ali da bi trebalo da se ja pobrinem za sredstva potrebna za tiskanje. Riješio sam iznenađujuće glatko i taj problem. No, tada su nastupile moje nevolje. "Sveučilišna tiskara", gdje

je splitska MH dotada tiskala svoj časopis "Hrvatska obzorja" kao i neke knjige, nalazila se u dubokoj krizi (ravnatelj je tiskare bio tada dipl. oec. Luka Roić) i mi smo čekali dugo, čak vrlo dugo, dok je knjiga najzad ugledala svjetlo dana.

Dodatno će zakomplicirati problem okolnost što sam ja naknadno odlučio da, uz monografiju o Uvodiću, priredim novi i osvježeni izbor iz djela i rada tog pisca (da bi se ušlo u posao, trebalo je, naravno, naći nove sponzore što sam isto tako glatko riješio). Tada je započeo svojevrsni maraton moje malenkosti na relaciji: moja kuća - "Sveuč. tiskara". Ne mogu, dakako, točno reći koliko sam puta odlazio u tu tiskaru, no znam da je bilo mnogo mnogo puta (više puta i pješice), a i da sam se svaki put vraćao pokisao. Prolazili su mjeseci pa i godišnja doba, a knjiga nikako da izađe iz tiska. Najzad sam doživio da je ugledao svjetlo dana izbor, tj. "Novi libar". No, pri isporuci te knjige doživio sam što nije doživio nijedan auktor (koji je k tome uredno i na vrijeme isplatio sve troškove). Kako se, naime, tada ta tiskara nalazila u fazi totalnoga raspadanja i likvidacije, nisu bili, navodno, u mogućnosti ni da mi pakete knjiga isporuče na kućnu adresu, nego je to privatnom inicijativom, susretljivošću, točnije dobrotom napravio jedan službenik svojim kolima. No, brojne pakete knjiga mi nije donio u stan, nego ih je iskrcao u veži kuće, a potom smo supruga i ja morali dvadeset teških paketa prenijeti na drugi kat. Ni danas mi nije jasno kako sam tom prilikom ostao živ, a o poniženju koje sam tada doživio neću ni govoriti...

No, sama monografija nije bila još tiskana i proteći će još dosta vode rijeke Jadra dok i ona bude gotova. Jednog smo dana doživjeli najzad i to. Bolje rečeno, doživjeli smo samo djelomično tiskanje te knjige, tj. tiskanje samo 250 broširanih primjeraka. Dok je bilo završeno tiskanje i ostalih 250 kartoniranih primjeraka, prošle su daljnje dvije godine. Da moje nevolje budu do kraja kompletne, prilikom tiskanja tih primjeraka napravljena je gruba pogrješka: na njihovu hrptu nije stajalo "Književno djelo M. Uvodića" nego "Književno djelo M. Marulića"!... Gotovo me udarila kap kad sam to vidio. Nije mi jasno kako sam i taj škandal preživio...

Na žalost, sve me to nije opametilo i ja sam se nastavio igrati i dalje nakladništvom... Tiskao sam još četiri knjige, tri kod "Tehničara", a jednu ("Sv. Ivan Bosko u Splitu") kod privatnog tiskara (tu sam knjigu ja samo pripremio za svoju župsku salezijansku zajednicu, a oni su se pobrinuli za tiskanje).

Većih problema s tiskanjem daljnjih triju knjiga tj. knjige "Splite čestiti...", "Mala enciklopedija jučerašnjeg splitskog školstva" i "Kazivanja o Splitu" nisam imao, iako ni tada nisu izostala česta hodočašća u tiskaru i (manja) natezanja s radnicima u tiskari odn. poduzeću (općenito govoreći, moram priznati da je kolektiv te tiskare prilično uigran, a usto i pristojan počevši od ravnatelja N. Jerončića pa niže).

Pripremajući knjigu "Splite čestiti...", još sam jednom pokušao sreću u "Književnom krugu" i još se jednom razočarao. Odlučivši, naime, neke svoje književno-povijesne radove skupiti u knjigu "Splite čestiti..." (parafraza Hektorovića; inače te sam radove uglavnom objelodanio u časopisu "Književni krug" "Mogućnosti"),

obratio sam se KK-u s molbom da tu knjigu tiskam u njihovoj nakladi (ja bih se pobrinuo za sredstva). No, prilikom razgovora (dvaju razgovora) s odgovornim "drugom" uvidio sam da to neću ni tog puta moći obaviti kod njih. On mi je, naime, nanizao toliko birokratskih zavrzlama, da sam imao dojam da razgovaram sa spahijom birokratom iz romana "Mrtve duše" (dakako, te su zavrzlame rezervirane samo za one koji nisu njihovi). I naravno, nakon tih razgovora odustao sam od nade da bih i tu knjigu mogao tiskati kod njih (nisam u tome bio jedini splitski kulturni radnik i književnik, ovdje mi dolazi u pamet daroviti ali nepriznati književnik Ante Parčina koji od 11 tiskanih knjiga nijednu nije uspio tiskati u KK). Uvidio sam još jednom da je KK još uvijek zatvoreni krug u koji se ne može tako lako ući. I tiskao sam knjigu u nakladi LOGOSA. Bez problema. Ustvari, ja sam se pobrinuo za sredstva, a LOGOS mi je ustupio samo ime poduzeća (ništa više nisam tražio zapravo ni od KK). A za protuuslugu sam LOGOSU poklonio - *samo* deset primjeraka te knjige! Kapa dolje susretljivom gospodinu Ivkošiću!...

Sredstva za tiskanje tih triju knjiga osigurao sam donacijama Poglavarstva odn. Županije Split. Koristim priliku da i sada izreknem srdačnu zahvalnost ljubaznoj dipl. pravnici gđi Ivanki Marijan i Radi Perkoviću, te mr. Josipu Filipoviću koji su mi ljubazno izašli u susret.

Ugodna mi je dužnost izraziti zahvalnost još dvojici ljudi koji su me zadužili pri pripremi i tiskanju knjiga: dr. Šimunu Jurišiću koji mi je pružio niz korisnih sugestija i savjeta, odn. prof. Anti Civadeliću koji mi je ljubazno i samozatajno izvršio tehničku korekturu knjiga.

Na kraju još nešto u svezi s mojim knjigama i radom uopće.

Predajući punih 37 godina u srednjoj školi (kao bivši domobran, logoraš i k tome vjernik nisam mogao ni pomisliti da udem u fakultet), ja nisam, završivši rad u školi, bacio mozak na pašu, nego sam godinama uporno i djelotvorno radio, pisao... I odradio čak još jedan radni staž. No, kad sam se, otjeran 1990. u mirovinu u 65. godini života s 37 godina r. staža, obratio Ministarstvu prosvjete s molbom da razvide mogućnost da mi se na osnovu plodnog književnog i znanstvenog rada prizna - samo tri godine staža, ministar akademik dr. Pavletić nije do kraja zacijelo ni pročitao moju molbu, nego ju je glatko, birokratski, bezdušno proslijedio Ministarstvu rada (da mi je bar uputio riječ žaljenja, ili priznanja za moj rad, jer lako je bilo njima olovnih godina, kao članovima Partije i komitetlijama i k tome ljudima koji su "raščistili" s vjerom, pisati i tiskati, imali su u tome monopol, ali nije bilo lako u boljševičkom Splitu jednom domobranu i logorašu i k tome vjerniku ne samo raditi i pisati nego i - opstati, ostati živ)... I Ministarstvo za rad je molbu, dakako, odbilo (iako ipak jednim civiliziranim i ljudskijim objašnjenjem)...

Željko VOBORSKI

Izdavačka djelatnost tijekom 20. stoljeća u Novskoj, Jasenovcu i Lipovljanima*

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća, sav se kulturni i društveni život Novske odvijao oko "Čitaoničkog društva" čiji je idejni začetnik i utemeljitelj bio Luka Ilić Oriovčanin, te oko zagrebačkih podružnica drugih sličnih udruga. Prema raspoloživim podacima, taj se kontinuitet sačuvao i u prvim desetljećima 20. stoljeća djelovanjem "Hrvatskoga Sokola", "Šubića", "Graničara", "Slavonca", "Hrvatske čitaonice" i dr. Dobar se dio kulturnih zbivanja odvijao i za Drugoga svjetskoga rata, a i poslije njega s bitno drukčijim predznakom. I u tom i takvom vremenu sačuvani su hrvatska nacionalna svijest, vjera, kultura i običaji - prije svega radom kulturno-umjetničkih društava "Kolo", "Brest" i "Zora" u samoj Novskoj i okolnim naseljima te KUD-om "Lipa" u Lipovljanima. Neposredno poslije demokratskih promjena i osamostaljenja Republike Hrvatske, posebice nakon Domovinskog rata, nastavljen je, odnosno započet posvemašnji povratak hrvatskoj i slavonskoj baštini.

1.

Nakladom "Hrvatske čitaonice" u Novskoj Luka Žiljar, novljanski župnik od 1895. do 1929., napisao je i tiskao knjižicu "Život i književni rad ilirca Luke Ilića Oriovčanina s kratkim odlomcima iz Lovorika". Ta knjižica tiskana je u Zagrebu u tiskari Antuna Scholza i njom Žiljar, osim kraćeg osvrta na Ilićev život i književni rad, budi kod čitateljstva sjećanje i interes za Ilićeve "Lovorike gradiškog graničarskog puka br. 8", najznačajniji Ilićev povijesno-etnološki rad, čiji su se primjerci već tada rijetko gdje mogli pronaći - upozoravajući da bi njihovo ponovno tiskanje narod objeručke prihvatio[1]. Ovo Žiljarovo djelo bilo je ujedno i poticaj za prikladno uređenje Ilićeva groba. Šest godina kasnije, 1911., "Hrvatska čitaonica" postavila je Luki Iliću mramorni nadgrobni spomenik na novljanskom groblju, a 1925., zajedno s Društvom "Braća Hrvatskoga Zmaja", postavila je i spomen-ploču na župnu kuću i taj dio tadašnjeg trga nazvala Ilićevim imenom. Sedamdesetak godina kasnije, 1998. godine, na inicijativu Gradske knjižnice i čitaonice "Ante Jagar" a povodom 120. godišnjice Ilićeve smrti, u gradskom parku na Ilićevu trgu otkriveno je poprsje Luke Ilića Oriovčanina - rad zagrebačkog akademskog kipara Josipa Stipeča.

* Nekim dijelovima tog rukopisa služili su se učenici Srednje škole "Novska" prilikom pisanja maturalnih radova.

Pretisak Žiljarove knjižice o Luki Iliću Oriovčaninu omogućilo je 1991. godine Udruženje samostalnih obrtnika "Novska" a za tisak ga je priredio mr. Božidar Pugelnik, sadašnji ministar prosvjete i športa. Luka Žiljar se tijekom svoga svećeničkog rada u Novskoj, gdje je umro i pokopan, vrlo aktivno uključio u kulturni i društveni život tadašnje Novske - a u rukopisu je ostavio i teološko djelo "Vjersko obzorje" koje se čuva u novljanskoj Gradskoj knjižnici i čitaonici "Ante Jagar". Luka Žiljar je prvi valorizator djela Luke Ilića Oriovčanina[2].

U fundusu Zavičajnog muzeja u Novskoj (zatvoren 1991., dio arhivske građe nalazi se u novljanskoj knjižnici i čitaonici) sačuvane su tri knjižice koje se odnose na pravila triju društava, dvaju u Novskoj i jednog u Staroj Subockoj: Pravila Hrvatskog tamburaškog i pjevačkog društva "Šubić" u Novskoj (1911.), Pravila Družtva za tjelovježbu "Hrvatski Sokol" u Novskoj (1911.) i Pravila "Hrvatske čitaonice" u Staroj Subockoj (1922.). Sve tri knjižice (pravila) tiskane su u Tiskari Stjepana Geroča (prva moslavačka tiskara) u Kutini.

Pravila uređuju ustroj pojedinog društva: ime, sjedište i svrha društva, status članova, upravna tijela i nadzorni odbor, imovina društva, prestanak i razlaz društva. Ta su pravila, uz nekoliko nadopuna, odobrena po banskom savjetniku Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, Odjel za unutarnje poslove - u Zagrebu 1911., 1912. i 1922. godine[3].

U fotomonografiji "Stara Novska iz obiteljskih albuma" autor Željko Voborski[4] navodi da je u sadašnjoj zgradi Hrvatske pošte u Novskoj sve do završetka Drugog svjetskog rata u prizemlju bila smještena Tiskara Šimuna Spieglera. U Spieglerovoj tiskari tiskano je, piše Voborski, i nekoliko razglednica stare Novske (Osječka, Zagrebačka i Ilićeva ulica). Osim tih razglednica (tisak i naklada Šimuna Spieglera), u istoj tiskari razglednice stare Novske tiskale su i trgovačke obitelji Knopp, Kiss, Bauer, Jagodić-Maljković i dr.

Da je Novska prije početka drugog svjetskog rata imala lokalni list, svjedoči sačuvani primjerak "Novljanskog Peckala", lokalnog lista za pokladne šale[5]. Izdavač lista bio je Konzorcij "Novljanskog Peckala", predstavnik i urednik lista bio je Željko Ivezić iz Novske, a tiskan je u Tiskari L. Rado, Novska. Teško je vjerovati da se radi o još jednoj novljanskoj tiskari, već je vjerojatnije da je tiskan u Spieglerovoj u Ilićevoj ulici. "Novljansko Peckalo" imalo je format A4 i prvi put je izašlo o Pokladama 1939. godine. Broj tiskan o Pokladama 1940. godine ima šest stranica i sastoji se od sljedećih rubrika: šaljive stihovane "Čestitke uredništva", tekstova "Bravo, Novska!", "Jandrin sin", "Jao, sine...", pjesama "Osvajači ženskih srdaca" i "Drotar" kao i od "Vijesti", "Malog šaljivog oglasnika", "Da li znate?", "Vjerujete li?", "Što tko pjeva?", "Iz Peckalove torbe" te šaljivih i običnih "Oglasa novljanskih trgovaca i obrtnika" - za ilustraciju izdvajam nekoliko šaljivih oglasa:

- "Sve vrste ručnog rada izrađujem na platnu i svili po želji i ukusu mušterija. Pečem i kolače. Ivica Berberin."

- "Tražim za svoj auto pojedine dijelove kao što su motor, karoserija, kotači i sve ostalo, pošto se sa Vasom ne mogu pogoditi. Kurbl mi je dobar. Mitar Iglić."
- "Radi povećanja posla traži se jedna vješta pomoćna sila, koja osim hrvatskog ne razumije niti jedan drugi jezik, pošto je cijena robe poskočila za 100%. Upitati *knjižara Spiegler.*"
- "Traži se ženska sa feš tijelom radi poziranja. Glavu ću narisati sam. Foto-atelje Wegner."
- "Tražim novu ljubav sa više samilosti, jer je Zulfa bila preskupa. Azis." ("Mali šaljivi oglasnik", str. 3-4)

Već spomenuta publikacija Luke Žiljara o životu i književnom radu Luke Ilića Oriovčanina, tri knjižice koje se odnose na pravila (statut) o radu "Šubića" i "Hrvatskog Sokola" u Novskoj te "Hrvatske čitaonice" u Staroj Subockoj kao i lokalni list za pokladne šale "Novljansko Peckalo" - uz tiskanje razglednica Novske dvadesetih i tridesetih godina u novljanskoj Tiskari Šimuna Spieglera - jedini su pouzdani i sačuvani izvori o izdavačkoj djelatnosti u Novskoj i njezinoj okolici do početka drugog svjetskog rata 1941. godine. Za pretpostaviti je da je bilo i drugih manjih ili većih izdavačkih pothvata u dosta bogatom kulturnom okruženju tadašnje Novske - nažalost, izgubljeni su ili u ratu, odnosno, poraću uništeni.

2.

Na području bivše općine Novska od 1945. godine sve do kraja šezdesetih i početka sedamdesetih godina - ne postoji nikakva izdavačka djelatnost. Izgradnjom spomenika "Kameni cvijet" 1966. godine (autor Bogdan Bogdanović, beogradski akademski kipar) na mjestu bivšeg logora Jasenovac i Memorijalnog muzeja te uspostavom radne organizacije "Spomen-područje Jasenovac" - u Jasenovcu započinje izdavačka djelatnost.

Osnovni zadatak "Spomen-područja Jasenovac" bio je sačuvati i prikazati sve ono što je vezano uz koncentracioni logor. Bili su organizatori znanstvenih i stručnih istraživanja, kako bi se što točnije utvrdili svi detalji iz života logora i logoraša, a posebice što točniji broj žrtava. Znano je do kakvih su rezultata istraživanja i utvrdivanja broja žrtava došli. "Spomen-područje Jasenovac" imalo je posebno razvijenu izdavačku djelatnost: Biblioteku "Poruke" i list "Poruke". U okviru biblioteke "Poruke" samo do 1983. godine tiskano je dvadesetak knjiga - dokumenata o stradanjima logoraša, kazivanja preživjelih zatočenika koji su pušteni ili pobjegli iz logora te poezije i proze inspirirane jasenovačkim i starogradiškim logorom, Jasenovcem i Starom Gradiškom. Istovremeno sa spomenutom Bibliotekom, izlazio je i list "Poruke" u kojima su objavljivani

dokumenti o događanjima u jasenovačkom logoru a često su tiskani i rezultati "znanstvenih" istraživanja na lokalitetima i mjestima stradanja logoraša[6].

U Lipovljanima početkom sedamdesetih godina, 1973., osnivaju se "Lipovljanski susreti", smotra kulturnog i znanstvenog stvaralaštva naroda i narodnosti bivše Jugoslavije, a Organizacijski odbor svake godine tiska zbornik radova "Lipovljanski susreti" a ponekad i zasebnu publikaciju [7]. Povodom 200. godišnjice Osnovne škole "Josip Kozarac" Lipovljani i 100. godišnjice Šumarije u Lipovljanima, tiskana je 1970. godine knjiga Josipa Martinovića "Lipovljani - 1770. do 1970.". Knjiga je trebala imati znanstvene pretenzije, ali malo je od toga ostvareno, a ilustrirana je dokumentarnim fotografijama starih i suvremenih zdanja Lipovljana, arhivskim fotografijama Šumarije i lipovljanske Osnovne škole "Josip Kozarac" te kartama šumskog područja Šumarije Lipovljani. Bila je to prva monografska knjiga na području tadašnje općine Novska, ali je već po objavljivanju izazvala kritike i osporavanja[8].

Osnivanjem "Zavičajnog muzeja" u Novskoj tijekom nekoliko godina tiskaju se šapirografirani "Anali" u kojima su skupljeni materijali i svjedočanstva mještana novljanske općine o antifašističkoj djelatnosti i aktivnom sudjelovanju u partizanskim postrojbama ili svjedoče o djelatnosti njemačke i hrvatske vojske na ovim našim prostorima. "Narodno sveučilište" Novska u suradnji sa "Zavičajnim muzejom" Novska, 1973. godine tiska dvije šapirografirane radnje: "Česi i Slovaci u Lipovljanima, Krivaju i Meduriću" prof. Josipa Matušeka i "Ukrajinci u Lipovljanima i Novoj Subockoj" Romana Myza. Isti izdavač ("Narodno sveučilište" i "Zavičajni muzej") 1972. godine objavljuje šapirografiranu radnju Vojte Šubra "Kronologija sela Nove Subocke" - i to povodom 115. godišnjice naselja Nove Subocke, 40. godišnjice DVD-a i 30. godišnjice osnivanja prvog Narodnooslobodilačkog odbora u Novoj Subockoj. Deset godina kasnije, 1982. spomenuti izdavači tiskaju ovaj Šubrov znatno proširen tekst ilustriran fotografskim prilozima. Predgovor ovom proširenom Šubrovom djelu ("Spomenici naselja Nova Subocka") napisao je Jefto Šašić, narodni heroj, politički najjača ličnost Novske nakon 1945. godine - čiji je život i rad vezan uz najodgovornije vojne i političke dužnosti u Beogradu.

Jedino tiskano djelo u izdanju "Zavičajnog muzeja" Novska jest knjiga grupe autora "Rajić i okolina u narodnooslobodilačkoj borbi" tiskana 1988. u suizdavaštvu SUBNOR-a Novska i Mjesne zajednice Rajić. Predgovor knjizi napisao je Čedo Grbić a pogovor Ana Šever. Na stotinu i četrdeset stranica knjiga sadrži sjećanja i svjedočanstva preživjelih sudionika NOR-a s područja Rajića i okolice - a na samom početku knjige tiskan je uvodni tekst Vlade Stanara o povijesti Rajića i rajićkog kraja, čiji prvi pisani zapisi datiraju još iz 1334. godine. Zatim slijede tekstovi (duži i kraći bez potpisa autora) o društveno-političkim prilikama na rajićkom i širem području krajem tridesetih godina i neposredno pred početak drugog svjetskog rata, o Rajiću u doba Nezavisne Države Hrvatske, antifašističkim i partizanskim akcijama

i borbama s njemačkom i hrvatskom vojskom te srpskim paravojnim postrojbama (četnicima) a na kraju knjige popis je boraca i žrtava s područja Rajića i okolice tijekom drugog svjetskog rata. Knjiga ne obiluje dokumentarnim fotografijama - nije ni memoarsko, ni znanstveno djelo - ali je trebala poslužiti kao povijesna građa partizanskog Rajića od 1941. do 1945. godine[9].

Općinska konferencija SKH Novska javlja se 1979. godine kao izdavač knjige Jefte Šašića "Revolucionar Martin Franekić". Knjigu je uredio mr. Duško Lončar. Autor knjige na četrdeset i osam stranica donosi biografiju požeškog revolucionara Martina Franekića koji je jedno vrijeme bio član Hrvatske republikanske seljačke stranke koju su 1904. osnovala braća Antun i Stjepan Radić. Za vrijeme tamnovanja u Srijemskoj Mitrovici Franekić pristupa KPJ - a tijekom svoje političke zauzetosti bio je jedan od urednika "Seljačke misli" (1937.-1939.) i "Političkog vjesnika" (1939.-1940.). Franekićeva politička karijera završava 1941. kada je streljan u Jadovnu. Na kraju knjige Jefto Šašić donosi literaturu kojom se tijekom pisanja koristio - što, ipak, ne svjedoči dovoljno i o znanstvenim kriterijima samoga autora[10].

Odbor za obilježavanje 100 godina vatrogastva u Novskoj i Dobrovoljno vatrogasno društvo Novska tiskalo je 1987. godine skromnu monografiju "Zlatni jubilej novljanskih vatrogasaca" autora Josipa Martinovića. Na sedamdeset i šest stranica ove monografije Martinović je bez neke jasno određene koncepcije i sistematičnosti, ne razlikujući što je bitno a što nebitno u pogledu zadane teme, sažeo povijest Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Novskoj od osnutka 1887. godine do godine jubileja - 1987. U drugom dijelu monografije govori se o vatrogasnim organizacijama koje su djelovale u sastavu tadašnjih novljanskih poduzeća. Posebno poglavlje Martinović je posvetio Vatrogasnom savezu općine Novska koji je osnovan oko 1929. godine kao "Vatrogasna župa Novska" čiji je prvi predsjednik bio Adalbert Knopp, mlađi. Monografija o 100. godišnjici novljanskog vatrogastva ilustrirana je dokumentarnom fotografijom iz bogate arhive Živka Sajka te arhivskom građom (odličjem predsjednika Josipa Broza Tita, diplomom Vatrogasnog saveza Jugoslavije i sl.). Ova monografska publikacija tiskana je sponzorstvom vatrogasnih društava i samih građana[11].

Povodom 40. godišnjice DI "Trokut" Novska, ovo je poduzeće 1989. godine objavilo monografiju prof. dr. Dragutina Feletara "Četiri desetljeća DI 'Trokut' Novska 1949.-1989.". Na devedesetak stranica Feletar je, služeći se brojnim izvorima i literaturom (do nekih je bilo nemoguće doći jer su izgubljeni) obradio četrdesetogodišnju povijest ove drvne industrije (tvornice kuhinjskog namještaja) u nekoliko poglavlja: "Šumarstvo i tradicija prerade drveta u novljanskoj Posavini", "Osnivanje i razvoj DI 'Trokut' do 1972. godine" i "Suvremeni razvoj DI 'Trokut' od 1972. do danas". Monografija je bogato ilustrirana dokumentarnim fotografijama (crno-bijele i u boji) koje su uzete iz Arhiva DI "Trokut" i albuma radnika ove tvornice - te raznim kartama, grafikonima i tablicama. To je svojevrsni spomenar

radnika i prvi pokušaj istraživanja i prezentacije drvne industrije novljanskog kraja[12].

"Narodno sveučilište" Novska 1971. godine prvi se put javlja kao izdavač tiskane publikacije - zbirke ratne (partizanske) poezije Gabrijela Vidovića "Prkosište". Knjigu je uredio mr. Duško Lončar koji je i autor pogovora "Poezija prkosa i otpora". Ova je knjiga 1985., povodom 70. godišnjice rođenja Gabrijela Vidovića, doživjela i II. prošireno i dopunjeno izdanje - ali i s novim pogovorom mr. Lončara "Vječiti plamen partizanske poezije". Prvo izdanje "Prkosišta" sadržavalo je trideset i šest pjesama strukturiranih u četiri tematske cjeline (Prkosište, Bijele noći, Partizansko proljeće, Onima koji se nisu vratili). Novo izdanje "Prkosišta" 1985. godine strukturirano je iz pet tematskih cjelina (Pjesme prkosa, Pjesme nade, Pjesme noći, Pjesme za one koji se nisu vratili, Pjesme slobode)[13]. Ovo drugo izdanje Vidovićeve poezije urednik mr. Duško Lončar nadopunio je komentarima o pjesmama (101-109), bibliografijom (111-112), kronologijom života i rada Gabrijela Vidovića (113-117) te svojim pogovorom "Vječiti plamen partizanske poezije" (121-126) i fotodokumentacijom iz albuma Gabrijela Vidovića (129-132).

Još jednoj zbirci poezije osamdesetih godina izdavač je "Narodno sveučilište" Novska. To je pjesnički prvijenac Višnje Lovrić "Nisam vrijeme". Zbirka je objavljena 1984. godine u uredništvu Zdravka Severa - a sadrži pedeset i tri pjesme i tri ilustracije pjesnikinje Lovrić (ona je autorica i naslovnice) te recenziju mr. Duška Lončara "Lirski sukob s vremenom otuđenja" koji već na početku kaže da zbirka "... svjedoči ne samo o pjesnikinjinom stvaralačkom kontinuitetu, nego i o njenoj neospornoj senzibilnosti koja je naivno otvorena prema vremenu i time sukobljena s njegovom apsurdnošću. Taj lirski sudar s dvoličnim moralom vremena i čovjeka potresa emocije ove mladenačke poezije gorkih životnih iskustava"[14].

U srpnju 1976. godine u Novskoj izlazi prvi broj lokalnih novina, "Novljanski vjesnik", glasilo SSRN Općine Novska, u izdanju "Narodnog sveučilišta" Novska. Prvi urednik ovih uopće prvih novljanskih lokalnih novina, bio je Josip Martinović - a potom Zdravko Sever i Branko Šimičić. "Novljanski vjesnik" izlazio je dva puta mjesečno, tiskan je prve godine na četiri stranice a kasnije izlazi na osam stranica. Naklada mu je bila prilično velika, budući da se besplatno dijelio u radnim organizacijama i poduzećima - dio naklade bio je i u slobodnoj prodaji na kioscima, a list se slao i brojnim pretplatnicima. Prvih godina tiskan je u pakračkoj tiskari "Jedinstvo" a poslije u banjalučkoj tiskari "Glas". Prestao je izlaziti 30. srpnja 1991. (zaključno s brojem 443) s uspostavom Radiopostaje Novska. "Novljanski vjesnik" bio je "zrcalo jednog vremena, ljudi i njihova razmišljanja sve do demokratskih izbora 1990. godine, te se do posvemašnjeg gašenja pokušao prilagoditi novim okolnostima i ljudima, koji su se pojavili na kulturnoj, društvenoj i političkoj sceni"[15]. Godinu dana nakon što je prestao izlaziti "Novljanski vjesnik", 27. srpnja 1992. godine, u izdanju Javnog poduzeća za kulturno-informativnu djelatnost "Narodno sveučilište Novska", izlazi novo općinsko glasilo "Novljanski glasnik"

koji je trebao biti glasilo jednog novog vremena u kojemu se u mnogočemu krenulo iznova. Tadašnji predsjednik Izdavačkog vijeća, mr. Duško Lončar, u uvodnoj riječi, između ostalog, napisao je: "Ideja o pokretanju novog općinskog javnog glasila imala je svoje gorljive zagovornike i još ljuće protivnike. Među protivnicima bio je i znatan dio djelatnika koji su dugi niz godina radili u informacijskoj djelatnosti, pa je rađanje ideje bilo usporavano mnogim nerazložnim otporima i preprekama. Međutim, zagovornici novog glasila bili su uvjerljiviji, a njihove tvrdnje o nasušnoj potrebi cjelovitijeg obavješćivanja našeg pučanstva bile su utemeljene na argumentima koje nije bilo moguće obezvrijediti"[16]. Prvi broj "Novljanskog glasnika", tiskan u boji na dvanaest stranica u nakladi od 2000 primjeraka, gotovo u potpunosti besplatno je podijeljen, uredio ga je Željko Voborski a ostale brojeve, zaključno s brojem 40[17], uredio je Branko Šimičić. Broj stranica tijekom četiri godine izlaženja ostao je isti, za vrijeme blagdana ubacivale su se na posebnim stranicama čestitke malih i većih gospodarstvenika (u broju 20. od 28. ožujka 1994. tiskan je kao dodatak "Statut Grada Novske") - ali se naklada iz godine u godinu smanjivala - samim time i čitalačka publika - najprije na 1000, poslije na 800, 600 i, naposljetku, na 500 primjeraka.

Novljanski župnik Josip Lončar 1980. godine u vlastitoj nakladi (samoizdavaštvu) u Novskoj objavljuje svoju prvu zbirku poezije "Poprečne steze duha", 1985. drugu "Kruh, riječ, duh", dvije godine kasnije, 1987., treću "Otkupljenici ljubavi" a već sljedeće godine, 1988., i četvrtu zbirku poezije "Eremitana". Samo prvoj zbirci poezije autor predgovora je književnik Joja Ricov a ostalim trima, objavljenim u vlastitoj nakladi prije 1990. godine, pisac predgovora je sam pjesnik - Josip Lončar. Po objavljivanju druge zbirke "Kruh, riječ, duh" (Novska, 1985.) književnik Jakov Ivaštinović objavljuje u književnoj reviji "Marulić" svoj osvrt na Lončarovu poeziju[18].

Župni ured Novska javlja se 1996. godine kao izdavač sedme zbirke poezije Josipa Lončara "Hrvatska svitanja za legende". Recenzije ovoj zbirci napisali su prof. Franjo Horvat i dr. Frano Ćurić. Župni ured je samo formalni izdavač ("daje firmu") a isto se to odnosi i na šestu zbirku Lončarove poezije "Na nebu zahvalnosti" kojoj je 1994. godine Grad Novska formalni izdavač - troškove tiskanja platilo je poduzeće "Korina" iz Novske. Predgovor ovoj zbirci poezije napisao je urednik Željko Voborski a recenzije objavljene u knjizi prof. Đuro Vidmarović ("Uz Boga i Domovinu") i prof. Franjo Horvat (bez naslova, tiskana na koricama zbirke). Godinu dana ranije, 1993., Grad Novska je izdavač Lončarove pete zbirke poezije "Samo ljubav uvijek živi". Prvih pet zbirki poezije Josipa Lončara u lipovljanskom lokalnom listu "Lipa" kritički je prikazao u pet nastavaka (od broja 6 do broja 10) 1994. godine mr. Duško Lončar pod zajedničkim naslovom "Poezija božanske ljubavi".

3.

U izdanju Javnog poduzeća za kulturno-informativnu djelatnost "Narodno sveučilište Novska" u Novskoj je 1994. godine izašla zbirka stihovanih zagonetaka i anagrama "Anarime" mr. Alojza Buljana - suradnika književnih i enigmatskih časopisa i listova. Pogovor Buljanovoj zbirci napisao je Marijan Dimić, iznijevši tom prigodom teorijske naznake o anagramiranju (premetaljkaštvu). Već početkom studenoga 1994. u "Kvizorami"[19] urednik Boris Nazansky uvrštava nekoliko Buljanovih anagrama iz spomenute zbirke te posvećuje cijeli uvodnik zbirci "Anarime" i samom autoru. U predgovoru zbirci Željko Voborski, među ostalim, piše: "Ovakve zbirke nisu uobičajene, stoga ova zbirka ima svoju posebnost - po prvi puta u jednoj knjizi, u suverenoj Hrvatskoj, objavljeni su stihovani anagrami. Time se Buljan predstavlja ne samo kao vrsni enigmat već i kao više-manje uspješan pjesnik, izgrađujući originalan stil probranog sadržaja i raznolikog oblika pjesme (...) Buljanovo djelo nastalo je u ratnim i poratnim danima - stoga je Alojz svakim anagramom (anarimom) u kojem se spominje neprijateljstvo i rat na strani pravde i mira, bez obzira na svježinu ožiljaka što mu ih je rat ostavio u njegovoj rodnoj Bosni, ovdje u Hrvatskoj i u Novskoj".

Godinu dana kasnije, 1995., isti izdavač tiska pjesnički prvijenac mr. Alojza Buljana "Perom sna". Na koricama su dva crteža - ilustracije pjesama iz zbirke objavljenih u listu "Acta iuvenum" (Kragujevac, 1984.). Zbirka "Perom sna" podijeljena je na dvije zasebne cjeline: "Perom sna" i "Spomenar". Na početku zbirke objavljen je predgovor dr. Frane Ćurića, a na kraju pogovor prof. Miroslava Lovčanina. "Knjižica nevelika po dimenzijama i broju stranica, ali bogata toplinom osjećanja, neposrednošću izražaja, iskrenošću doživljenoga" - piše u svom predgovoru dr. Ćurić, a prof. Lovčanin u pogovoru, pored ostalog, kaže: "Negdje skriveno, uzbuđeno i samozatajno od prvih početaka, zapisa u spomenar i tajni dnevnik, Alojz Buljan gradio je svoj pomalo neobičan iskaz koji se danas eruptivnom snagom uobličio u jednu ljubavnu priču."

Pišući o izdavačkoj djelatnosti (nakladništvu) Gradskog poglavarstva grada Novske, Tvrtko Klarić u članku "Nakladnički uskličnik" objavljenom u reviji "Moderna vremena"[20] konstatira sljedeće: "Naši su se gradovi (Dubrovnik, Osijek, Novska, Sisak, da spomenem samo neke) tijekom 1991. i 1992. godine zatekli u ravnini neposrednoga sraza s neprispodobivim ratnim ludilom. Odgovor na to razarajuće stanje svijesti, na sreću, usmjerio se i na sustavnije propitivanje vlastitoga identiteta. Takva se nastojanja najdjelotvornije ostvaruju nakladništvom. Svoje duhovne snage u tom su pravcu usmjerili i ljudi s osjećajem za knjigu u Novskoj. Skupina entuzijasta (sa Željkom Voborskim kao neprijeporno najradišnijim članom), koju je bez zadrške poduprlo Poglavarstvo, zamislila je još tijekom 1991. i 1992. izdavački projekt na zavidnoj sadržajnoj i estetskoj razini, koji će budućim naraštajima posvjedočiti o odolijevajućoj duhovnoj snazi".

Na samom početku 1992. godine, saživjevši se sa stradanjima i patnjama, ruševinama i siromaštvom izazvanim srpskom agresijom - čelništvo tadašnje općine Novska (Zlatko Kos, Grga Ivezić) ide u promidžbeni projekt "Help Nowska" - akciju prikupljanja pomoći za obnovu općine. Budući da je većina ljudi u Hrvatskoj i izvan nje malo znala o novljanskoj općini, trebalo je sa što manje teksta slikovito prikazati povijesni i tadašnji značaj Novske, a ratnim fotografijama ilustrirati ratno stanje na njezinu području. Zlatko Kos, tadašnji predsjednik općine, napisao je tekst "Oči istine - slike s ratišta" ("Novska - povijesni pečat", "Urbano značenje", "Razvitak grada", "Novska sada -Novska sutra"). Ivo Vrtarić (autor još uvijek neslužbenog grba Novske i dvaju plakata o prvom i drugom dolasku pape Ivana Pavla II. u Hrvatsku 1994. i 1998. godine) je iz opusa ratne fotografije Željka Gašparovića izabrao prikladne fotografije i sve zajedno ukomponirao u cjelinu. Plakat "Help Nowska" (mrtva čaplja iz Krapja Đola) mogao se početkom 1992. godine vidjeti na mnogim mjestima u novinama, na izlozima, raznim kulturnim ustanovama, u uredima, poduzećima i dr. Za "čaplju" su gotovo svi u Hrvatskoj znali, a i mnogi izvan Hrvatske. Prva promocija "Help Nowska" bila je 2. veljače 1992. u Muzejskom prostoru na Jezuitskom trgu u Zagrebu, a vrhunac promidžbe Novske bio je dobrotvorni koncert u "Lisinskom" u Zagrebu[21]. Projekt "Help Nowska" tijekom 1992. godine dopunjavan je malim promidžbenim publikacijama na hrvatskom, njemačkom i engleskom jeziku te razglednicama i čestitkama. Publikacije su tiskane u izdanju općine Novska, dizajnirao ih je Ivo Vrtarić i "Artresor" iz Zagreba, korištene su ratne fotografije Željka Gašparovića, Miodraga Tomaza i Romea Ibrišević - a sav promidžbeni materijal tiskan je u čakovečkoj tiskari "Zrinski".

Iako je Novska i okolica bila zahvaćena strašnim ratom, željelo se ostaviti trag života, vjere, nade i kulture - usprkos razaranju i smrti od strane srpskog agresora. Gradsko poglavarstvo grada Novske u listopadu 1993. godine izdalo je monografiju "Novska - war time" (grupa autora). To je knjiga nezaborava, dokument budućim naraštajima na znanje i podsjetnik da jedan grad i narod nije pao. Ova monografija oslobođena je patetike - odlično kronološki dokumentirana, popraćena izvrsnim fotografskim zapisima - ona svjedoči o šest najtežih mjeseci u suvremenoj povijesti grada Novske. Ona sadrži dnevna izvješća lokalne radio-postaje, nekoliko novinskih tekstova s tematikom rata u Novskoj ("Novljanski glasnik", "Vjesnik", "Globus", "Hrvatski branitelj", "Obzorje slobode"), literarne radove prognanih novljanskih učenika Osnovne i Srednje škole. Predgovor monografiji napisao je gradonačelnik Zlatko Kos a pogovor književnik Tito Bilopavlović. Monografija "Novska - war time" grupe autora (Zlatko Preksavec, Zdravko Trtanj, Željko Dolgoš i Željko Gašparović) sadrži tri tematske cjeline: "Počelo je ovako", "War time" i "Hrvatski vitezovi Domovinskog rata". Treća cjelina (autor Željko Voborski) je kratak životopis s fotografijama 64 ubijena branitelja, popis 198 ranjenih

branitelja te popis 10 poginulih i 27 ranjenih civila - svi s područja bivše općine Novska.

"U svakom slučaju, 'Novska - war time' vrijedno je ostvarenje, zraka svjedočanstva jednog vremena koje, dao Bog, nikad se više ne ponovilo, ali i vremena što ga se treba sjećati, vječno pamtiti te slavne dane, jer bili su to dani koji su odnijeli svoje žrtve i u spomen na njih, na sve čestite ljude koji su branili domovinu, ova će knjiga trajati i nadživjeti brojne bure budućnosti, sigurno ih nadživjeti jer je pisana perom istine"[22]. U ovoj monografiji (format A4, 220 stranica, 120 crno-bijelih fotografija) opisane su i ratne štete na građevinskim, kulturnim, gospodarskim, komunalnim i ostalim objektima na području bivše općine Novska - u njoj se spominju oštećeni ili do kraja razoreni sakralni objekti katoličkih župa sa sjedištem u Rajiću, Jasenovcu i u Novskoj (stradalo je ili uništeno 10 katoličkih crkvi i kapela - pravoslavni sakralni objekat nije u ratu stradao niti jedan).

Nakon monografije "Novska - war time" uslijedila je 1994. godine monografija "Luka Ilić Oriovčanin", autorsko djelo Željka Voborskog koje je izdalo Gradsko poglavarstvo grada Novske povodom obilježavanja 660. godišnjice od prvog spomena imena Novska u crkvenim dokumentima. Monografija o Luki Iliću podijeljena je na dva dijela: u prvom dijelu Voborski objavljuje dvije studije ("Mladi dani Luke Ilića Oriovčanina" i "Etnografski i povijesni rad Luke Ilića Oriovčanina") a u drugom dijelu je "dodatak" u kojem su objavljeni izvorni radovi Luke Ilića Oriovčanina ("Postanak katoličke župe u Novskoj", "Zapisnik uspomene vrijednih događaja - Liber memorabilium", "Starožitnosti Kraljevstva Slavonije" (dio) i "Korespondencija"). Na kraju drugog dijela monografije "Luka Ilić Oriovčanin" objavljena je bibliografija, literatura i slikovni prilozi. Predgovor i ovoj monografiji napisao je gradonačelnik Zlatko Kos, a pogovor prof. Franjo Horvat. Dio obrađene građe osamdesetih godina Voborski prezentira u crkvenom tisku[23] i "Maruliću" - usporedo drži i predavanja o ovom znamenitom hrvatskom preporoditelju.

"U 'Mladim danima Luke Ilića Oriovčanina' Voborski govori o Ilićevom djetinjstvu i mladenaštvu na temelju Ilićeva rukopisnog (šifriranog) 'Dnevnika'. To su povijesno veoma važni podaci, koji se odnose na Ilićevo školovanje i aktivnosti u Požegi, a osobito u Zagrebu tijekom teološkog studija. U 'Dnevniku' jasno se osjeća odraz hrvatskog narodnog preporoda u kojemu je Ilić tijekom studija aktivno sudjelovao. U drugom poglavlju autor je pokušao smjestiti i odrediti značenje Ilićeva književnog, etnografskog, povijesnog, arheološkog i numizmatičkog djela - nastalog od tridesetih godina prošlog stoljeća, pa sve do sedamdesetih, kada završava svoj rad na 'Lovorikama' "- piše u svom prikazu Željko Benko[24]. Neosporna je činjenica da je ova monografija do sada najcjelovitije historiografsko djelo o Luki Iliću - i ostavlja prostor za nastavak rada i raspravu. Ona je, po svemu što donosi za političku, kulturnu i društvenu povijest, vrlo vrijedno djelo i izvor za

još sustavnije proučavanje prošlosti Novske i novljanskog kraja. Naime, Ilićevim dolaskom 1872. za župnika u Novsku, započinje sustavna obrada povijesnih podataka vezanih za novljansku župu kao i za samo mjesto.

"Nakladnički uskličnik", kako je svoj članak u "Modernim vremenima" naslovio Tvrtko Klarić, Gradsko poglavarstvo grada Novske ostvaruje izdavanjem raskošne fotomonografije "Stara Novska iz obiteljskih albuma" autora Željka Voborskog, tiskane u zagrebačkoj tiskari "Kratis" 1995. godine. Ovo Voborskoga djelo dobilo je u više novina i revija visoke ocjene i pohvale[25] - a novinarka Branka Džebić u "Vjesniku" je objavila i esej[26].

"Ova jedinstvena fotomonografija nastala je na inicijativu gradonačelnika Zlatka Kosa i zauzetim radom Željka Voborskoga koji je prikupio uistinu vrijedno ali skriveno i često zaboravljeno i zanemareno blago starih razglednica grada Novske kao i fotografije iz obiteljskih albuma novljanskih gradana te ih sabrane u vrlo ukusno uređenoj knjizi ponudio kao vrlo dragocjeni memento. Fotomonografija sadrži tek kratak pregled povijesti samoga mjesta a sve drugo o dobrom, kulturnom i plemenitom duhu grada Novske govore fotografije" - piše Ivan Miklenić u "Glasu Koncila". Voborski je smislio i ostvario znamenit pothvat koji će ostati trajno zabilježen u regionalnoj povijesti. Ali ova fotomonografija nema samo regionalno značenje - ona posjeduje "vrijednost povijesnoga svjedočenja ne samo o Novskoj, nego o načinu života općenito u sjevernoj Hrvatskoj tijekom jednoga stoljeća, a navlastito u slavonskim gradićima" - završava svoj prikaz Dubravko Horvatić u "Hrvatskom slovu". Okosnica cijele fotomonografije "Stara Novska iz obiteljskih albuma", podijeljena u 24 tematske cjeline, su fotografije i stare razglednice Novske mr. Božidara Pugelnika, sadašnjeg ministra prosvjete i športa, koji ih je ustupio iz svog vrlo starog i bogatog obiteljskog albuma (radom na projektu "Stare Novske..." Voborski je od stotinjak novljanskih obitelji prikupio više od 2000 fotografija - ali zbog ograničenog prostora objavljeno ih je 424). Autori prikazâ "Stare Novske iz obiteljskih albuma" previdjeli su zanimljivu činjenicu: ovaj projekt realiziran je za svega sedam mjeseci, odnosno, rođen je između dvaju akcija, "Bljeska" i "Oluje" 1995. godine. Fotomonografija je tiskana u nakladi od 3000 primjeraka - a kao poklon i za svojevrsnu promidžbu grada, novljanski gradski čelnici razaslali su je na gotovo sve kontinente.

Prije nego li je Gradsko poglavarstvo grada Novske 1996. godine tiskalo pjesnički prvijenac "Ljetna nostalgija jedne učiteljice" Jasne Popović-Poje, budući urednik ove zbirke, Željko Voborski, upozorio je novljansku čitalačku javnost na ovu pjesnikinju u članku "Jasnin povratak..." objavljenom u "Novljanskom listu"[27]. Uređujući zbirku za tisak, Voborski je između povećeg broja pjesama odabrao šezdeset - i rasporedio ih u četiri cjeline: "Cvijet ukraden livadi", "S čuperkom vlažnim od magle ...", "Ljetna nostalgija jedne učiteljice" i "Badnje veče u sobi sa sivim kaminom". Recenzent prof. dr. Stipe Botica, pored ostalog, napisao je: "Tu

ima različitih motiva: od mladenačkih snatrenja i ljubavi, nada i strepnji, preko 'zrelijeg' doživljaja života do ozbiljnosti novoga vremena, osobito u ozračju ratne stvarnosti. Iz ove zadnje, zrelije faze očituje se pjesnikinjina predanost svom slavonskom (novljanskom) zavičaju i cijeloj hrvatskoj domovini"[28]. Pjesnički prvijenac Jasne Popović-Poje Gradsko poglavarstvo grada Novske objavilo je povodom 120. godišnjice "Čitaoničkog društva u Novskoj". Iz ove zbirke poezije prof. dr. Stjepko Težak uvrstio je 1998. godine nekoliko pjesama u "Moj hrvatski 7", vježbenicu za sedmi razred osnovne škole[29].

Iste godine, 1996., također povodom 120. godišnjice novljanske Gradske knjižnice i čitaonice (kada kao samostalna ustanova kulture dobiva ime po Anti Jagaru, svećeniku, marijanskom pjesniku i piscu katehetskih djela koji je u Novskoj rođen i umro), Gradsko poglavarstvo grada Novske tiska i reprint Jagarove knjige "Vračanje i gatanje" (Zagreb, 1898.). "Riječ je o prosvjetiteljskom djelcu zauzetog svećenika koji se izravno obraća hrvatskom narodu svoga vremena, kojemu je (djelu) priredivač Željko Voborski dodao Jagarov 'Sonetni vijenac' te iscrpno priopćenje o životu i radu autora, Novljanina Ante Jagara (...) U prvom dijelu toga spisa Jagar tumači što je vračanje, otkud praznovjerje u narodu, zašto pojedini ljudi pribjegavaju vračanju, kada i kako vračaju te zašto Katolička crkva zabranjuje vračanje (...) U drugom dijelu svoga spisa Jagar tumači što je gatanje, tko, zašto i kako gata te opet navodi konkretne primjere gatanja da i na njima pouči čitatelja, nudeći mu lijek protiv gatanja i praznovjerja"[30].

Gradsko poglavarstvo grada Novske sljedeće godine, 1997., zadnji se put javlja kao izdavač nekog književnog ili znanstvenog djela. Povodom 180. godišnjice rođenja i 120. godišnjice smrti Luke Ilića Oriovčanina Poglavarstvo tiska reprint Ilićevih "Narodnih slavonskih običaja" (Zagreb, 1846), a u sklopu postavljanja skulpture "Novljanski ogrc" (rad akademskog kipara Zlatka Čulara) u fontanu na Ilićevu trgu, isti izdavač tiska publikaciju "Viviparus novskaensis Penecke" autorice mr. Zdenke Jurišić-Polšak, muzejskog savjetnika Geološko-paleontološkog odjela Hrvatskog prirodoslovnog muzeja u Zagrebu (suizdavač ove publikacije bila je Turistička zajednica grada Novske).

"Jedan zaboravljeni oblik izumrlog života izvučen iz znanstvene literature, uzbudio je novljansku, ali i hrvatsku javnost. Uostalom, originalne vrijednosti dolaze sve više do izražaja u ovo poratno vrijeme. Ovdje se radi o postojanju posebne vrste izumrlog pužića nazvanog prema mjestu zbivanja cijele priče, Novskoj. Nisu to samo papirnati podaci iz prošlosti, nego je novljanski ogrc i danas stvarnost, oko koje se mogu isplesti priče o geološkoj povijesti toga mjesta" - piše u uvodu mr. Zdenka Jurišić-Polšak[31].

"Narodni slavonski običaji" Luke Ilića Oriovčanina, izvorno objavljeni 1846. u Zagrebu, tek 1997. godine prvi se put pojavljuju u pretisku. Novo izdanje, tj. pretisak, obogaćeno je stručnim pogovorom prof. dr. Stipe Botice te biografijom Luke Ilića Oriovčanina kao i tekstom o odnosu grada Novske i Luke Ilića Oriovčanina

("Nakon stotinu i pedeset godina"), oba iz pera urednika izdanja Željka Voborskoga. I petnaest desetljeća poslije prvog objavljivanja, "Narodni slavonski običaji" imaju neosporno etnografsko i etnološko značenje - obuhvaćaju ne samo slavonske narodne običaje i navike, nego i slavonske plesove i zanimljive društvene igre te veoma velik broj narodnih pjesama, tj. usmene narodne lirike. "Luka Ilić sabrao je tako u svoje djelo narodne običaje uz rođenje djeteta, imendan, svadbu, gozbe i sajmene dane, žetvu, kosidbu, mljevenje žita, Božić, blagoslov vode, poklade, Blagovijest, Jurjevo, prvi svibnja, Ivanje i slično (...) Opisao je narodne plesove, prela, ljetne poslove, zabilježio narodne zagonetke, poslovice i društvene igre te pučka vjerovanja u vile, vukodlake, vještice, moru, kugu i smrt" - piše u svom prikazu Ivan Miklenić[32]. Na promociji pretiska Ilićevih "Narodnih slavonskih običaja" govorili su u Novskoj prof. dr. Stipe Botica i prof. dr. Vitomir Belaj s Filozofskog fakulteta u Zagrebu te urednik i organizator "Dana Luke Ilića Oriovčanina" Željko Voborski[33].

4.

Izdavačka djelatnost Matice hrvatske Novska započela je u prosincu 1996. godine, odmah nakon obnoviteljske skupštine u studenom iste godine, tiskanjem "Kalendara za 1997." godinu. Kalendar ima dvanaest listova i naslovnicu - na svakom listu tiskana je po jedna fotografija (11 dokumentarnih i umjetničkih autora Željka Gašparovića i jedna Ive Vrtarića - sve su snimljene u jesen 1991.) i po jedna pjesma novljanskih pjesnika: Duška Lončara, Ane Ganze, Željka Kneževića, Alojza Buljana, Tita Bilopavlovića (nije Novljanin!), Višnje Lovrić, Slavka Batušića, Đure Vidmarovića, Frane Ćurića, Ignacija Fostača, Josipa Lončara i Jasne Popović-Poje. Ovaj prvi izdavački pothvat Matice hrvatske Novska realiziran je sponzorstvom.

Zbirku poezije "Jantarno svjetlo" Frane Ćurića izdali su 1997. godine Matica hrvatska Novska i Srednja škola Novska. To je ne samo prva "Matičina" knjiga (Biblioteka "Zavičajni pisci", urednik mr. Duško Lončar) već i prva knjiga koja je tiskana u Novskoj (Tiskara "Pagon" d.o.o. Novska). Zbirka je podijeljena u četiri cjeline: "Žrtva", "Riječ", "Jantarno svjetlo" i "Posljednja baraka desno". Na početku zbirke objavljena je recenzija Tita Bilopavlovića u kojoj, između ostalog, piše: "Socijalno okruženje i egzistencijalna muka (rat, primjerice) najčešće ozbiljno i determinirajuće utječu na aktualno pjesničko djelo pa je i u 'Jantarnom svjetlu' drama rata u Bosni i Hercegovini bitno odredila sadržaj i smisao ove zbirke pjesama"[34]. U recenziji Milana Krmpotića "Knjiga kušnje i gorčine", objavljenoj na kraju zbirke, stoji napisano i ovo: "Narativnom snagom Ćurić iskazuje svoja duhovna i intelektualna promišljanja o prokletstvu čovjeka koji je to bogomdano vrijeme podosta i na svoju štetu onečovječio (...) Ovo nije knjiga za ravnodušne. Ona traži čitatelja sugovornika, koji će joj sučeliti svoje životno iskustvo i s njom se složiti ili polemizirati. Napisao ju je iskusan čovjek i iskusan pjesnik"[35].

U travnju ove godine, 1999., Matica hrvatska Novska tiskala je zbirku poezije mr. Duška Lončara "Basne i epigrami" koju su recenzirali prof. dr. Ivo Zalar i prof. dr. Mirjana Strčić (Biblioteka "Zavičajni pisci", urednik prof. Miroslav Lovčanin). "Basne i epigrami" Duška Lončara strukturirani su u četiri cjeline: "Kasne basne", "Basnopisci", "Kontrolirani epigrami" i "Osunčani epigrami". Prof. dr. Mirjana Strčić u svojoj recenziji, uz ostalo, piše: "Gledano žanrovski, 'Basne i epigrami' temelje se na čovjekovom životnom iskustvu te na zrelome kritičkom stajalištu prema stvarnosti i svijetu oko sebe, uz opće poznatu i nezaobilaznu crtu iskričave duhovitosti, humornosti i samokritičnosti. Svim je tim zahtjevima žanra Lončar odgovorio, služeći se najčešće slobodnim stihom, kratke i pregnantne strukture"[36].

"Basne i epigrami" Duška Lončara druga su mu samostalna zbirka poezije - prvu zbirku "Ranjena ptica" 1994. godine izdala mu je Matica hrvatska - Ogranak Pazin. Ta je zbirka naišla na širi odjek kod čitalačke publike i kritike - pjesme su nastale tijekom Domovinskoga rata i u Lončarovu izgnanstvu. Građene su na dubokoj proživljenosti i osjećaju ugroženosti svega domovinskoga i ljudskoga. Recenzenti ove prve Lončarove zbirke bili su prof. Milan Taritaš i Tito Bilopavlović. I "Ranjena ptica" strukturirana je iz četiri cjeline: "Ranjeni moj grade", "Nemam vremena", "Dođi u moj san" i "Mojim pjesnicima". Naslovnu stranicu oblikovao je Ivo Vrtarić (varijacija njegove "mrtve čaplje").

Nakon dvije godine čekanja napokon je i Višnja Lovrić-Mencej u svibnju ove godine, 1999., dočekala tiskanje svoje druge zbirke poezije "A da je sve to ljubav" u izdanju Matice hrvatske Novska (Biblioteka "Zavičajni pisci"). Recenziju ove zbirke napisali su Željko Knežević i mr. Duško Lončar. "Zbirkom 'A da je sve to ljubav' ona se (pjesnikinja, op. Ž. V.) ne samo potvrđuje kao istaknuta pjesnikinja novljanskog književnog kruga, već proširenjem pjesničke tematike i motivske građe, dokazuje da pripada stvaraocima kojima su sve teme u poeziji podjednako privlačne i stvaralački inspirativne (...) Višnja Lovrić-Mencej upravo kreativno ostvaruje tematsku otvorenost životu kao čovjekovu univerzumu. I dok su u prvoj samostalnoj zbirci mahom dominirali ljubavni motivi, motivi nezaustavljenosti vremena ili čovjekove prolaznosti, u zbirci 'A da je sve to ljubav' motivska građa je mnogo složenija" - piše, pored ostalog, u recenziji mr. Lončar. Željko Knežević ističe da "mlada pjesnikinja Višnja Lovrić-Mencej ponekad je zgusnuta i metaforična, kadikad postmodernistički lapidarna i manje srčana"[37].

Korpus zbirke "A da je sve to ljubav" sastavljen je iz šest tematskih cjelina. Prva, "Koje molitve moliti" posvećena je Domovinskom ratu i njegovim odrazima u pjesnikinjinoj duši, druga cjelina naslovljena "Riječ opjevana vječnošću" posvećena je hrvatskim pjesnicima, a treća, "Slavonija je isplakala tugu" prožeta je ljubavlju prema rodnoj Slavoniji. Četvrta cjelina nosi naslov "Vjerna pticama" a izražajno je zrelija od slične motivske građe u zbirci "Nisam vrijeme". U petom tematskom ciklusu "Crno lice dana" jest poezija životnog iskustva: protkana je razmišljanjima

o životu, njegovim gorčinama, sjetom i ljubavlju prema rodacima. Posljednja, šesta cjelina istog je naslova kao i zbirka - ljubav je tematska konstanta.

Krajem prošle godine, 1998., u vlastitoj nakladi Seadeta Osmani tiskala je u Novskoj (Tiskara "Pagon" d.o.o.) svoj pjesnički prvijenac "Prvi korak". Zbirka sadrži četrdeset lirskih pjesama ljubavne i misaone tematike. Grafički ju je uredila sama pjesnikinja. Zbirka nije ponudena recenzentima - bez obzira na to što nije baš u svemu "prvi korak". Stvaralačko napredovanje sigurno će uslijediti. Prvo i jedino predstavljanje ove zbirke javnosti, bilo je u ožujku ove godine u Gradskoj knjižnici i čitaonici "Ante Jagar" - a promovirao ju je mr. Duško Lončar.

Pod naslovom "Kap" 1993. godine pojavila se knjiga vlč. Ignacija Fostača, lipovljanskog župnika, kojoj su izdavači KUD "Lipa" Lipovljani i Rimokatolički župni ured Lipovljani. Knjiga je posvećena 220. godišnjici crkve sv. Josipa u Lipovljanima (1772.-1992.). Na početku knjige autor daje kratak pregled povijesti župe Kraljeva Velika i njezine nasljednice župe Lipovljani, zatim donosi popis svih rodenih, vjenčanih i umrlih tijekom 1992. godine, te pisani i fotodokumentacijski materijal o autoru i njegovim ratnim danima 1991. godine. Izmedu tih podataka nalaze se prigodne pjesme-čestitke pisane u osmercu. "Ignacije Fostač je uspio stvoriti duhovitu i duhovnu, poučnu i preglednu knjigu, zanimljivu ne samo onima čija se imena spominju, već i ljubiteljima lijepe pjesničke riječi (...) Gospodin Fostač je svojim župljanima, poznanicima ali i širem općinstvu poznat kao svećenik koji posjeduje dar stihotvorstva i krasnoslovlja, što uspješno koristi u svome radu, stječući time simpatije, ali kazujući na takav način ozbiljne vjerske i rodoljubne pouke" - piše u svom osvrtu prof. Đuro Vidmarović[38]. Na kraju knjige "Kap" tiskana su i dva razgovora s vlč. Fostačem: "Unatoč svemu ostati vedar" (istoimena knjiga Jurja Lončarevića iz 1984. godine) i "Pomoći čovjeku riječima i djelom" (iz pera Joakima Puškaša, razgovor objavljen u "Novljanskom glasniku" početkom studenoga 1992. godine). O knjizi "Kap" pisao je i mr. Duško Lončar a osvrt na nju objavio je i "Glas Koncila".

Nakon gašenja "Novljanskog glasnika" krajem veljače 1996. godine, Radiopostaja Novska izdavač je promotivnog broja novog novljanskog lokalnog glasila: "Novljanskog lista", nezavisnih novina, koji nosi datum 1. travnja 1996. - glavni i odgovorni urednik je Željko Voborski. Istog mjeseca osnovano je Društvo za kulturu i informiranje "NOV-ART" Novska, koje je preuzelo "Novljanski list" od Radiopostaje Novska te mu je bilo izdavačem (urednik je ostao isti) od 1. do 15. broja, koji je ujedno bio i posljednji (tiskan 23. veljače 1998.). "Novljanski list" zrcalio je najzanimljiviju i najvažniju gradu iz političkog, gospodarskog, kulturnog, obrazovnog, zdravstvenog i športskog života novljanskih gradana. Već više od godinu dana u gradu Novskoj ne izlaze nikakve novine - a bez novina osjeća se praznina. Dio tema s područja gospodarstva, kulture i politike prezentira se sporadično u "Večernjem listu" i "Jutarnjem listu" za koje izvješćuju lokalni

novinari Zdravko Sever, Damir Smetko, Željko Dolgoš, Monika Šporčić i Ivan Domankušić.

Jedno vrijeme, usporedo s izlaženjem "Novljanskog glasnika" kojemu je izdavač bilo "Narodno sveučilište Novska", u Lipovljanima je nešto više od godinu dana izlazilo lokalno glasilo "Lipa". Izdavač mu je bio KUD "Lipa" Lipovljani. Promidžbeni broj ovih nezavisnih novina izašao je 2. listopada 1993. godine, prvi broj tiskan je 11. studenoga 1993. a zadnji (11.) 22. veljače 1995. godine. Promotivnom broju i nekoliko narednih urednik je bio Joakim Puškaš, a ostalim brojevima Damir Smetko. Ispočetka su izlazile na 12 a kasnije na 16 stranica. List se ugasio kada je izdavač izgubio interes za takav tip novina (žuti tisak!) i novinarstva - u kojima su više dominirale teme i problemi vezani uz grad Novsku i općinu Jasenovac, a manje one s područja lipovljanske općine - na čijem im je području bilo sjedište, uredništvo, prostor i izdavač.

Od 1998. u Jasenovcu povremeno izlaze "Jasenovačke novine" - glasilo Poglavarstva općine Jasenovac (u 1998. tiskano je 7 brojeva). Na naslovnici stoji "besplatne novine". Prvotno je glasilo tiskano u Gredi Sunjskoj (tiskara "P. ART m") a poslije u "Slikoplastu" u Košutarici, naselju jasenovačke općine.

I Srednja škola Novska od 1995. godine izdavač je svoga zaista uspješnog glasila pod imenom "Tin". Do lipnja ove godine tiskano je 10 brojeva - ovim 10. brojem obilježena je i 5. godišnjica izlaženja lista (tijekom školske godine izlazi o Božiću i početkom lipnja, na kraju nastavne godine). Uređuje ga novinarska družina Srednje škole Novska - a čine ga prilozi učenika i profesora. Svaki broj ilustriran je fotodokumentacijom iz područja školskih aktivnosti pojedinih grupa, kao i onom s područja kulture u samom gradu Novskoj. Mentor je profesorica hrvatskog jezika Marija Jozić. List se distribuira u školi i u samom gradu - a izlazi zahvaljujući sponzorima i prodaji. Svake godine "Tin" se natječe s ostalim srednjoškolskim listovima na području Sisačko-moslavačke županije - tako je u trećoj godini izlaženja, 1997. godine, osvojio prvu nagradu.

5.

Izdavačka djelatnost tijekom 20. stoljeća u Novskoj, Jasenovcu i Lipovljanima dala je značajan doprinos u gradu Novskoj i u široj okolici (na "novljanskom području") promidžbi grada Novske te općina Jasenovac i Lipovljani - posebice se to odnosi na širenje čitalačke publike, kulture i informiranosti gradana. Prema dostupnoj gradi, na području bivše općine Novska djelovalo je, i još uvijek djeluje, više kvalitetnih autora - poneki od njih imaju i nekoliko objavljenih djela (ubrojimo li i one novljanske autore koji su svoja djela tiskali izvan Novske!). Ni broj izdavača nije neznatan. Primjetno je da se od 1992. godine izdavačka djelatnost pravnih i fizičkih osoba i institucija svodila - uglavnom - na financiranje iz proračunskih sredstava grada Novske, Županije sisačko-moslavačke i raznih donacija

(sponzorstava) te sredstvima samih autora. "Ovakav način financiranja poduzetničke djelatnosti u izdavaštvu - ograničavao je broj djela, odnosno, veličinu poduzetničke djelatnosti, što je imalo za posljedicu usporen razvitak poduzetništva u ovom posljednjem periodu (...) Daljnji razvitak poduzetništva u izdavačkoj djelatnosti grada Novske i uže okolice nije moguć bez osiguranja znatnih, redovitih i potrebnih financijskih sredstava iz različitih izvora" - zaključuje Saša Popović u svom završnom maturalnom radu[39], čija je okosnica u jednom dijelu bila i ova studija.

BILJEŠKE

1. Žiljar, Luka: *Život i književni rad ilirca Luke Ilića Oriovčanina s kratkim odlomcima iz Lovorika*, Hrvatska čitaonica u Novskoj, Novska, 1905., str. 5-6, 13; Reprint izdanje *Lovorika gradiškog graničarskog puka br. 8* izašlo je 1990. godine u Novoj Gradiški.
2. Voborski, Željko: "*Reprint izdanje knjižice Luke Žiljara*", "Novljanski vjesnik", br. 430., 29. 01. 1991., str. 5
3. Vidi: Muzej Novska, inv. br. 1271, 1272, 1273 (Gradska knjižnica i čitaonica "Ante Jagar" Novska)
4. Voborski, Željko: "*Stara Novska iz obiteljskih albuma*", Gradsko poglavarstvo grada Novske, Novska, 1995., str. 19-22
5. "Novljansko Peckalo", lokalni list za pokladne šale, God. II., Novska, Poklade, 1940., str. 6
6. Jokić, Gojko: "*Spomen-područje Jasenovac*" Turistički vodič, Biblioteka "Spomenici revolucije", Spomen-područje Jasenovac - Turistička štampa, Beograd, 1983., 25-26. Biblioteka "Poruke", osim ostalih, objavila je i ove knjige - Đorđe Đurić: "*Evropom između žica*" (1972), Čedomil Huber: "*Bio sam zatočenik logora Jasenovac*" (1980), Mirko Riffer: "*Grad mrtvih - Jasenovac 1943*" (1981), Egon Berger: "*44 mjeseca u Jasenovcu*" (1978), Antun Barac: "*KZSTG*" (1978), Radovan Trivunčić: "*Jasenovac*" (1977), Đorđe Radišić: "*Oči trava*" (poema, 1976), Miloš Kordić: "*Sloboda je nauk predubok*" (poema, 1976) i dr.
7. Matošek, Josip: "*Lipovljani u životu i djelu Josipa Kozarca*", Lipovljani, 1976.; Vukobratović, Božo: "*Narodnosti u Hrvatskoj*", Lipovljani, 1977.
8. Bilo je to djelo više autora a uz naslov naveden je samo jedan (zapravo, urednik Josip Martinović, direktor "Narodnog sveučilišta" Novska.
9. +++: "*Rajić i okolina u narodnooslobodilačkoj borbi*", Zavičajni muzej Novska - SUBNOR Novska - Mjesna zajednica Rajić, Rajić, 1988.
10. Šašić, Jefto: "*Revolucionar Martin Franekić*", OK SKH Novska, Novska, 1979., 9, 32, 37, 39
11. Martinović, Josip: "*Zlatni jubilej novljanskih vatrogasaca*", DVD Novska, Novska, 1987.

12. Feletar, prof. dr. Dragutin: "*Četiri desetljeća DI 'Trokut' Novska 1949.-1989.*", DI "Trokut" Novska, Novska, 1989.
13. Vidović, Gabrijel: "*Prkosište*", "Narodno sveučilište" Novska, Novska, 1985., II. izdanje, str. 121-122
14. Lovrić, Višnja: "*Nisam vrijeme*", "Narodno sveučilište" Novska, Novska, 1984., str. 61
15. Voborski, Željko: "*Dvadeset godina lokalnog novinstva i pet godina lokalnog radija*", "Novljanski list" God. I., br. 3., srpanj 1996., str. 2
16. Lončar, mr. Duško: "*Riječ u ime Izdavačkog vijeća*", "Novljanski glasnik", God. I., br. 1., srpanj 1992., str. 2
17. Zadnji broj "Novljanskog glasnika" nosi datum 2. veljače 1996.
18. Ivaštinović, Jakov: "*Pod teretom poezije*", "Marulić", God. XIX, br. 4., Zagreb, 1986., str. 525-528, "Josip Lončar je talentirani pjesnik, ali njegov talenat traži obradu, polituru, obrijano lice, rad uma i ruke posebno na području verbalnog iskaza."
19. "Kvizorama", God. IV., br. 135, Zagreb, 5. 11. 1994., str. 3
20. Klarić, Tvrtko: "*Nakladnički uskličnik grada Novske*", "Moderna vremena", God. IV., Zagreb, br. 6, str. 75
21. "Novljanski glasnik", God. I., br. 1, srpanj 1992., str. 12
22. Radošević, Gordan: "*Perom istine*", "Hrvatski vojnik", Zagreb, God. IV., br. 77, 18. 11. 1994., str. 110
23. "Veritas", "Glas Koncila", "Hrvatske novine"
24. Benko, Željko: "*Vrijedno historiografsko djelo*", "Marulić", God. XXVIII, br. 3., Zagreb, 1995., str. 528-530
25. Slamnig, Svevlad: "*Fotomonografija s velikom dušom*", "Marulić", God. XXVIII, br. 6, 1995., str. 1145-1146; (I. M.): "*Otkriće novljanskog duha*", "Glas Koncila", God. XXXIV., br. 47 (1119), 26. 11. 1995., str. 7; (D. H.): "*Iz obiteljskih albuma*", "Hrvatsko slovo", God. II., br. 43, Zagreb, 16. 02. 1996., str. 14; Horvat, prof. Franjo: "*Stara Novska*", "Novljanski glasnik", God. IV., br. 38., Novska, 15. 11. 1995., str. 7
26. Džebić, Branka: "*Novska iz obiteljskih albuma*", "Vjesnik", God. LVII., br. 17325., Zagreb, 06. 01. 1996., str. 28
27. Voborski, Željko: "*Jasnin povratak...*", "Novljanski list", God. I., br. 2, Novska, 27. 05. 1996., str. 14
28. Popović-Poje, Jasna: "*Ljetna nostalgija jedne učiteljice*", Gradsko poglavarstvo grada Novske, Novska, 1996., str. 84
29. Težak, Stjepko - Klinžić, Zorica: "*Moj hrvatski 7*", "Školska knjiga" d.d., Zagreb, 1998., str. 23, 61, 65, 70
30. (I. M.): "*Katehetski i etnografski spis*", "Glas Koncila", God. XXXVI., br. 3 (1179), Zagreb, 19. 01. 1997., str. 13
31. Jurišić-Polšak, Zdenka: "*Viviparus novskaensis Penecke*", Gradsko poglavarstvo grada Novske-Turistička zajednica grada Novske, Novska, 1997., str. 3
32. (I. M.): "*Drevni slavonski običaji*", "Glas Koncila", God. XXXVI., br. 36 (1212), Zagreb, 07. 09. 1997., str. 12

33. Voborski, Željko: "*Dani Luke Ilića Oriovčanina - središnja kulturna manifestacija*", "Novljanski list", God. II., br. 13., Novska, 04. 11. 1997., str. 4
34. Ćurić, Frano: "*Jantarno svjetlo*", Matica hrvatska-Ogranak Novska i Srednja škola Novska, Novska, 1997., str. 7
35. Isto, str. 101-104
36. Lončar, Duško: "*Basne i epigrami*", Matica hrvatska Novska, Novska, 1999., str. 74
37. Lovrić-Mencej, Višnja: "*A da je sve to ljubav*", Matica hrvatska Novska, Novska, 1999., str. 101
38. Vidmarović, prof. Đuro: "*Veliko srce*", "Novljanski glasnik", God. II., br. 14., 08. 10. 1993., str. 11

Nevenka NEKIĆ

Sveti Lovro u Petrinji

Rumena svježa opeka
iza sjenovite staze
uzdiže se do bakrenog sjaja zvonika
s ruba utihle fontane
iz usta demona žablje glave
svira turobnu frulu kasni noćni vjetar
to bilo je mjesto beščašća
visjela su trupla i njihala se
na granama velebne platane
plamen je lizao Svetoga Lovru
u obližnjoj krčmi slavili su demoni
ubalavljenih usta i brada
i meso su pekli na žaru
krckali kosti janjaca mladih
škripali stari barokni prolazi i dveri
izlazili oni što se mole Lovri
i pokrivali stidne dijelove modrih tijela
obješenih
samotni krik ptice
odjekuje u gluhoj noći
dok šutljivo pokrivam lice rukama

Radovan TOLJANIĆ

Svetkovina tišine

Jutros je tišina
sveprisutna.
Ne čuje se govor,
ne čuju se koraci,
ni trzaji golih grana
pred prozorom.

Mogao bih primiti tišinu
pod ruku
i prošetati
orošenim pristaništem.
Sjediti na bitvi
do predvečerja,
zajedno
nad mrtvim tijelom mora.
Ni more jutros
ne diše.

Giovanni VERGA

Lov na vuka

Jedne kišovite i vjetrovite večeri, pravo vučje vrijeme, reklo bi se, Lollo se, poput kakvog zločinca nenadano pojavi pred kućnim vratima. Najprije vrlo tiho pokuca, potom kroz vrata neodlučno promoli nemirno lice i napokon odluči ući, u licu žut poput šafrana i mokar kao miš.

Vani se nebo spustilo na zemlju, on banu mrgodna lica i još u to neobično vrijeme-nevrijeme: žena mu se, sirotica, sva poče tresti kao list na vjetru, na kraju smože samo toliko snage da drhtavo propenta:

- Što je?... što se, pobogu, dogodi?

Lollo ni riječi. Inače je bio čovjek od malo riječi, naročito kada je nakrivo nasađen. Promrmlja bogzna što kroz zube, te se nemirnih očiju nastavi ogledati uokolo. Svjetiljka stajaše na stolu, krevet bijaše uredno napravljen, dok su se kokoši, i one sigurno uznemirene olujom, na prečkama u kuhinji počele komešati i kokodakati; žena je postajala sve bljeđa i nije se usudila ni pogledati muža u lice.

- Sve je u redu - reče. - Za čas ću biti gotov.

Kabanicu objesi na jedan čavao na zidu, na stol stavi janjicu, vezanu za sve četiri noge, koju je nosio pod kabanicom; bez riječi sjede ispruženih nogu za stol, zgrbljen i s rukama ispruženim među bedrima, to je bilo sve što reče. Za to vrijeme žena mu je stavljala na stol kruh i vino, i napunjenu lulu k tomu, nije znala što bi još učinila u toj smetenosti.

- Na što misliš? Gdje ti je glava? - promrmlja Lollo. - Svaki put ponešto, zvijeri!

Polagano žvače velikim zalogajima, ledima oslonjen o zid i nosa zabodena u Božji blagoslov. S vremena na vrijeme okreće glavu i ispod oka pogledava janjicu, koje se pokušava osloboditi, bleji i tuče glavom po stolu.

- Šuti, šuti! - promrmlja napokon Lollo. - Šuti, još ima vremena.

- Ma, što želite učiniti? Recite barem nešto!

Pogleda ju s onim ugaslim očima koje nisu govorile ništa, kao da nije ništa čuo, mirno pali lulu, tako da je nesretna žena postajala sve smetenija; u jednom trenu se baci na koljena, da mu skine vlažne opanke.

- Ne - reče odgurnuvši je nogom. - Ne, vraćam se van.

- Po ovom vremenu? - uzdahne ona teško.

- Nije važno vrijeme... Dapače! dapače!...

Dok je tako govorio, s onim blijedim licem i himbenim očima koje su lutale prostorijom, taj mršav i zgrbljen čovječuljak zadavao je doista strah - u toj osami - k tome, uz ovakvo nevrijeme ne bi se niti čulo: "Kriste, upomoć!"

Žena u tišini rasprema stol. On puši i pljucka tamo-amo. U jednom trenu poče kokodakati crna kokoš, zlokobnica.

- Jesi li danas vidjela Michelangela? - upita Lollo.

- Ne... ne... - promuca žena, kojoj je vlas nedostajala da joj kruh i vino ispadnu iz ruke.

- Rekoh mu da iskopa jamu... Jednu veliku lijepu jamu... Bit će je već iskopao.

- Oh, Isuse Marijo! Zašto?... Zašto?

- Tu je vuk... tu u blizini... Želim ga uloviti.

Ona nagonski baci brz pogled prema kuhinjskim vratima, potom se smetenim očima zapilji u lice mužu, koji je nije ni gledao nagnut nad lulom, uživajući u njoj, gotovo da već uživa u zadovoljstvu što će uloviti zlu zvijer. Ona je postajala sve bljeda, drhtavih usta mrmlja.

- Isuse!... Isuse!...

- Ne boj se. Želim ga uhvatiti u zamku... neće biti koža u pogibli... Ah, ne! Još bi samo to trebalo!... da netko dolazi tvoje krasti... i da ti je još koža u pogibli! Već sam obavijestio Zanga i Buoncorea. I njima to odgovara.

Je li mu bevanda razvezala jezik, ili je osjećao zadovoljstvo da polako žvače jed što mu se nakupio u srcu, nikad kraja prodikama, češe bradu i gotovo je zadrijemao nad lulom čavrljajući dalje poput kakve stare svrake.

- Hoćeš znati kako se to radi?... Evo: pripravi mu se dobar zalogaj... mekana postelja od grančica i lišća... gore se veže janjica... da ga svježe meso privuče, lupeža!... I dođe kao na pir kada osjeti blejanje i svježe meso... Dođe s njuškom uz vjetar, oči mu sjaju od želje... Ali čim padne u zamku postane poput blesana od kojeg se može učiniti sve po volji: kamenje, udarci štapom, vrela voda!

Janjica, kao da je razumjela razgovor, ponovno poče blejati drščućim glasom, koji je podsjećao na dječji plač i dirao je u srce. Ponovno se poče bacakati podižući glavu i tukući njome po stolu poput čekića.

- Dosta! dosta, za Božju milost! - uzviknu žena sklapajući ruke, gotovo izvan sebe.

- Ne, janjicu neće niti taknuti, čim se nađe s njom u zamci... Počinje kružiti u jami... kruži i kruži... čitavu noć, nastoji pobjeći... pokušava... Kao da zna da je svršeno, a mora tražiti od Boga i ljudi oprost... Treba ga vidjeti, čim svane dan, s njuškom prema gore kako čeka pse i lovce, s užarenim očima poput dva ugarka.

Napokon se podiže, vrlo polako, i poče kružiti prostorijom kao sablast vukući po tlu vlažne opanke, sa svjetiljkom u ruci osvjetljuje svaki zakutak.

- Ma što tražite? Što želite? - upita ga sirota žena mašući neprestano rukama.

Odgovori nekom vrstom brundanja uperivši svjetlo pod krevet.

- Evo, evo našao sam ga.

U tom trenu jedan zapuh vjetra gotovo je odnio čitavu kuću. U kuhinji pometnja: žena kriči držeći vrata; drugi zapuh vjetra u trenu gasi svjetlo, i laku noć.

- Sveta Barbara! Sveta Barbara!... Pričekajte... Tražim šibice... Gdje ste? Kamo idete? Odgovorite mi barem!

- Tiho - reče Lollo koji potrči da prečkom prepriječi kućna vrata. - Tiho i ne miči se!

I poče kresati po gubi zelen u licu poput gorućeg sumpora tako da je ženi zadrhtala svjetiljka u ruci.

On nastavi neobično mirno kružiti po sobi. Uze jedan hrastov štap i zareza ga s jednog kraja i tu sveza uže od kozje dlake. Ženi se život vratio u tijelo kada je vidjela da se oluja stišala, pače, pokazivala je znakove da ju zanima ono što on radi, nalaktila se na stol s podbratkom medu dlanovima, te htjede saznati: - Što je to?

- Ovo?... Što je ovo? - pušući i šišteći glas mu prohuja kroz stisnuta usta. - Ovo je baškot koji će začepiti vuku gubicu... Trebao bi jedan drugi za tebe, trebao bi! Ah, ah!... Smiješ se sada? Vratilo ti se rumenilo u lice?... Vi, žene, imate sedam života, poput mačaka...

Ona ga netremice promatra pokušavajući odgonetnuti što se krije ispod tog cereka, trljala se o nj baš kao mačka, drščućih prsiju, s blijedim osmijehom na licu.

- Budi mirna, budi mirna, prosut ćeš ulje... Ulje donosi nesreću...

- Dakako da donosi nesreću! - propenta ona. - Što vam je napokon? Recite!

- Nu, nu! Evo već se ljutiš!... Sve znaš, sve... Hoćeš još znati kako ga se lovi? Evo: spusti mu se ova igračka u jamu; vuk, glupan, zagrize; onda mu se brzo namakne drugi kraj užeta za vrat. Uže se zategne i sve je gotovo. Poslije možete vuka zgrabiti i povući gore, više nije opasan!... I od njega činite što vas je volja... Ali, treba čekati povoljan dan... Sada idem prirediti zamku...

- Dakle, hoću li vas čekati? Vraćate li se?

Lollo se uputi po kabanicu gundajući: - Hm!... hm!... - I vratio se po janjicu. - Vidjet ćemo... Užitak je vidjeti ga u zamci... da možete od njega činiti što god želite... nitko vas ne pita nizašto... Dapače, dadu vam i nagradu u poglavarstvu!... Ti budi mirna, budi mirna - ponavljao je janjici stavljajući je pod ruku. - Budi mirna, vuk te neće ni taknuti. Imat će prečih briga.

Tako govoreći pođe ne obraćajući više pozornost na ženu, i zaključa vrata izvana.

- Zašto ste me zaključali ključem? - zakriča žena tukući šakama o vrata. - Što to radite?

Lollo ne prozbori ni riječi, izgubi se u kišnoj i vjetrovitoj noći.

- Oh, Djevice presveta! - uzviknu sirotica vrteći se po sobi s rukama u kosi.

U to se otvoriše kuhinjska vrata i pojavi se Michelangelo jedva se držeći na nogama, blijed poput mrtvaca.

- Uhvaćeni!... Uhvaćeni smo - promuca jedva čujnim glasom.

- Zaključao nas je!

U početku se pravio odlučnim. Uvukao je hlače u pojas, prekrižio je ruke na prsima, pokušao je nešto brbljati da ohrabri sirotu ženu:

- Dobro!... ovdje sam... čekam te!... - Je li ga vlastita ćud svladala ili ga je uzrujanje tjeralo da hoda gore-dolje, poput životinje u kavezu? No, ushodao se na vršcima prstiju gore-dolje po sobi, blijed, razrogačenih očiju, pokuša nekoliko puta uzaludno otvoriti vrata, drma prozorsku rešetku, pope se na stol pokušavajući se domoći krova; ruke su mu drhtale od straha i bijesa.

Napokon je uspuhan odustao gledajući poprijeko suučesnicu, optužujući je da ga je povukla u ponor.

- Ah! - kriknu ona s rukama na bokovima. - To mi je hvala?

- Šuti! - uzviknu on preplašeno zatvorivši joj usta rukom.

- Šuti!... Zar ne vidiš da nam je smrt za vratom?

- Morala mi se dogoditi nesreća, otkada mi se pletete pod nogama! - nastavila se derati žena. - Morala me je sustići smrtna groznica!

- Pssst!... - prosikta on ljutitim glasom. - Pssst!

Čuo se samo vjetar i pljuštanje kiše po krovu..Ona drži glavu među rukama, dok on stoji i gleda blesavo.

- Što je rekao? Što je učinio? - propenta napokon. - Uostalom... Pojavio se ovdje jer sumnja u nas...

- Ne!... - odgovori žena. - Sigurno je da zna za nas!...

- A onda?... onda?... - promuca Michelangelo dižući se iznenadno, sav izvan sebe.

Svjetiljka se poče gasiti jer je nedostajalo ulja. On je ponovno bijesno počeo lupati po vratima i prozorima,trgajući si nokte u pokušaju da zguli žbuku, štekćući poput zvijeri uhvaćene u zamku. - Ave Marija, pomozite mi, Gospe! - molila je žena.

- Prvo moraš izreći zdravomarije... prvo!... - na kraju uzviknu on.

I potom poče iskaljivati bijes grmeći nebrojenim prostačkim riječima.

Autor prijevoda s talijanskog izvornika: **Josip H. Nikšić**

Talijanski novelist, dramatičar i romanopisac Giovanni Verga (1840.-1904.), popularno nazvan "odvjetnikom ljudske bijede", jer je svojim djelom neumorni slikar života sicilijanskoga sela, dobrih je pola stoljeća dostupan i našoj čitateljskoj publici. Zahvaljujući ponajviše prevoditeljskim naporima Ive Frangeša, koji objavljuje Vergine *Novele* (izd. Matica hrvatska, Zagreb 1948) i roman *Meštar don Gesualdo*, istoga zagrebačkog nakladnika godinu dana ranije. Zagrebačka Prosvjeta, međutim, u prijevodu Henrika Barića čitateljima nudi *Porodicu Malavolja* (1949!). (Op. ur.)

Zinka ČIŽMEŠIJA

Oglas

Likovi:

IVEK: seoski dečko, sramežljiv, dobrodušan,

KATA: sestra Ivekova, udana kod kuće, muž joj je u Njemačkoj, zvrkava, brzopleta i dugog jezika

JAPA: brkati stariji čovjek, boležljiv, jakog glasa

MAMA: tiha ženica, pobožna

POŠTAR: uniformirani lik, pun ideja, pričljiv

JELICA: lik samo glasovno zastupljen

* * *

AMBIJENT: seoska kuhinja, namještena

Za stolom sjede mama, japa, Kata i Ivek. Doručkuju. Na stolu lonac i tanjuri.

KATA: (*malo se rasteže i masira si vrat*) Denes me nekak od ranoga jutra vrat boli.

MAMA: Sirotica, sigurno si fnogo premišljavaš za Franca (*njezinoga muža*). Bogec, kak se samo moči tam v Švabiji. On sam tam, a ti tu, za nekve nikve marke.

KATA: Denes se nadjam njegovoga pisma. (*Počne pokazivati na prste*) Ako je pismo napisal v nedeljo, a pismo putuje pet dni, i ako je denes petek, Ivek, poglje elj je denes petek ...

IVEK: (*Ustane i pogleda na kalendar*) Je, denes je petek.

KATA: To znači da bo poštar Đurek sikak pismo donesel još denes.

MAMA: Dej Bog, dete, dej Bog.
(*Kratko vrijeme jedu u tišini) Zatim:*

JAPA: Denes moram ono na sinokoši sikak pokositi. Kaj vi dve, idete pomoči kumi, kak ste fčera reklje, ili ne?

MAMA: Je, idemo. Mi smo denes pri kumi. Ja misljim da bi to moralji tam negdi do dve vure dokopati, a v pondeljek bi unda kum i kuma išlji nam na šibu.

JAPA: Dobro. A ti, Ivek, dej marhi vodo, pak dojdi za menom kaj mi malo pomoreš. Ono kaj sem fčera pokosil, bo treba denes obrnuti. Fčera dok sem kosil došlo mi je na jen moment tak slabo, kaj sem si moral sesti. Zdravlje me pomalji ostavlja. Tu su ljeta, a snage se menje. Ivek, Ivek,

dok sem bil v tvoji ljeti, več si se ti z menom na kolji peljal. Dej mi itak reči, kaj čakaš?
(*Ivek slegne ramenima*)

KATA: Kaj pak si bogec more, ako ga niti jena neče. Kaj je ne sosedova Jelica na njega joko hitila? Tam pri škednju, dok njim je pomagal zmetati seno, furt se motala oko njega. Sigurno je štela kaj jo kušne, a on nikaj. Kak derveni tetec jo je gljedel (*Napravi se kak derveni tetec*).

IVEK: Kak bi jo bil kušnul, ak se ne znam kušuvati. Ljefko tebi. Ti si se predi zamoža dva mesece predi kušuvati vučila z poštarom. Samo znam kaj se kušuje stoječ. A more se i ležeč. Kak ste se vi dva v japini i mamini hiži.

JAPA: Kaj veliš? (*Oštro*)

KATA: Laže, japa, laže! Poštar Đurek mi je samo pomagal meknuti kraj špiglo z ormaričom, kaj sem mogla poda zribati. (*Z nogom spod stola vritne Iveka*)

IVEK: Kaj me ričeš spod stola, kaj nemaš dosta mesta? (*Pogleda pod stol*).

JAPA: Dosta vi dva! (*Ustane od stola i uzima šešir s vješalice*)
Vi dve se požurite, kaj nado kum i kuma dišli sami napolje. (*I one dvije se dižu*).
(*Svi se spremaju, jedino Ivek sjedi za stolom*)

MAMA: Ti, Ivek, te tenjere deni v lavur, ja je popolne operem.
(*Ivek ostaje sam, podboči se i razmišlja. Ustaje i stavlja tanjure u lavor. Otvori radio, natrag sjedne i dalje razmišlja.*
Izvana se čuje poštar).

POŠTAR ĐUREK:
Jega koga domaj? (*više izvana, a zatim dolazi na scenu*)

ĐUREK: Ivek, kaj si sam, tak tožno zgledíš, kak da hmiraš. Dej, vgasi toga radija.

IVEK: Ženi se. Ženi se! Ženi se, Ivek... A s kem, prosim te ljepo?
Kaj je to sam tak? (*Pogleda u poštarovu torbu*). Kaj si pismo Kati donesel? Sedi si tu k meni malo.
(*Đurek sjedne za stol, stavi kapu na stol, a torbu na stolicu*) *Uzdahne.*

ĐUREK: Ajajaj, več sem se denes nabegal. Kaj te moči, Ivek? Morti ženidba?

IVEK: Kak si pogonol. Japa veliju nek se ženim. A s kem, prosim te ljepo? S kem? Se kaj je bilo pošteno je dišlo zamoš, a kaj ne valja, kaj bom s tem?

ĐUREK: Dej, moči, sem se ja ženil na vreme, pak moja sejeno ne valja. To ti dojde na isto. Ti si žalosten kaj nemaš ženu, ja sem žalosten kaj jo imam. Dej nekaj spukni pak nam natoči.
(*Ivek ih posluži*)
Si ti čul, Ivek, da se on Horvatov Jožo oženil z "Arene"?

IVEK: Kak z "Arene"?

ĐUREK: Kak z "Arene"? Tak. Poglje. Baš nesem "**Arenu**" sosedovi Jelici. V "Areni" imaš oglase.

IVEK: Znam. Prek oglasa smo mi jempot prodalji kravu.

ĐUREK: Am, ne prek takvi oglasi! (*Uzima iz torbe "Arenu", i zajedno ju prolistavaju*) A, tu je. Vidiš, tu piše ONA, a tu na drugi strani ON. Tu de piše ONA, viš tu, tu si stare deklje, dovice, ljufterice iščo boljo polovico. A tu de piše ON, tu si stari dečki, dofci, iščeju hujšo polovicu.

IVEK: (*napeto sluša i veli*): Amnaj...

ĐUREK: Je, je, Ivek. Napišeš pismo, i ako ti se pismo vrne, ženiš se.

IVEK: A kak nek napišem, ak sem ne nigdar pisal pismo.

ĐUREK: Zato sem tu ja, čovek koj ima saki den v roki pedeset pismi. Dej papera i penkalo. (*Ivek ustane i traži papir i olovku i natrag sjedne*)
Idemo najpredi prečitati kaj drugi pišu. Poslušaj, Ivek. "Rastavljen, ne svojom krivnjom, trgovac po struci, rado bi upoznao osobu slične sudbine"... Ima tuljko i tuljko ljet, črne lasi, i tak dalje, i tak dalje. Vidiš, tak moramo napisati.

IVEK: Pak sem ja ne trgovec. A i nesem rastavljeni, a i lasi...

ĐUREK: Ah, ti hurmak jen! (*Udari ga po čelu*)

IVEK: Kaj, hurmak jen, nesem niti trgovec, niti šnajder, niti tišljar (*rasrdi se*)!

ĐUREK: Čakaj, čakaj malo! Znaš kaj? A zakaj ne bi **mi napisali** poštar? Čul sem da v Dobravi iščeju jenoga poštara. Dok **pismo dojde** v "Arenu", dok ga gospa koji se joko za njega zadene **prečita, za** toga se ti zefčiš za poštara. Ako bo treba, meni boš inaš, a dok **se boš** ženil, zna se što bo prvi hušnul!
(*Ivek hušne*)
Ma ne ti, ja bom huškal. Dej papera sim. Brzo. I dej otpri to "Areno". Čitaj jenoga oglasa, a ja po njemu napišem **oglasa** za tebe.

IVEK: Kojega bom čital? (*Gleda napeto oglase*) **Toga?**

ĐUREK: Je, toga. Dej več jempot!

IVEK: Ovak tu piše. (*Čita po slogovima*) Hr-Hrvat, **kul-tu-**kulturan...

ĐUREK: (*Piše na papir, ali se razljuti*) Vidim da niti **čitati** ne znaš.
Mi moramo napisati ovak: Me-đi-murac (*piše, a Ivek za njim ponavlja*) lije-pog iz-g-l-eda, ne pi-je, ne pu-ši...

IVEK: Čekaj, to na dobro. Znaš da si Međimurci **piju.**

ĐUREK: Dobro. Unda ovak. Međimurac, trideset godina, **umjereno** pije i umjereno puši...

IVEK: Niti to na dobro. Unda bodo gospe misljile **da več** tridesti ljet pijem i pušim. A nigdi se ne vidi da bom poštar.

ĐUREK: Dobro, unda ovak. Međimurac, poštar po **struci, neženjen**, želi upoznati ženu... Do kuljko denemo ljet?

IVEK: Kaj ti ja znam...Deni do četrdeset i pet, tak piše i v ovem oglasu. Ovdi piše i - Jedno dijete ne smeta. Glje, Đura, ovdi piše da dete ne smeta. A kaj ti napišeš?

ĐUREK: Ne znam...*(premišljavlje si)* Mi bi moglji napisati...

IVEK: Mama i japa ne smetaju!

ĐUREK: *(Piše)* Mama i japa ne smetaju...Tak. Se je tu. Dej, tu je kovert. *(Uzima omotnicu iz torbe, stavlja pismo, lijepi ga jezikom i stavlja natrag u torbu)*

IVEK: Đura, čuješ *(proviri kroz prozor)*? Se to kola čuju (*skoči*). Za pet ran Božji, nesem marhu napojil, a japa več idu nazaj!

ĐUREK: Se ti bom ja to sredil, ti samo idi na svoj posel. Zutra ti dojdem povedati.

IVEK: *(Ostaje sam)* Nekaj ve moram zmisliti. Japa bodo ponoreli... Znam, rekel bom da sem marhu nahranil i napojil, baš bodo oni znali... *(Odlazi brzo sa scene)*

Kraj prvog dijela

II. dio

IVEK: *(dolazi snen, zijeva, kroz prozor se vidi kako na užetu visi veš)* Kata, kaj to haljinje vuni na voži presušaš? Tak je na gruntu kak v kopleraju.

KATA: Kaj si rekel? Od koga si čul to reč *(strogo ga pita)*?

IVEK: Koju?

KATA: Koju? Kopleraj!

IVEK: Kaj ti ja znam od koga sem ju čul. Glavno da sem ju čul. Kaj ti smeta?

KATA: To je grda reč i sakomu koj ju govori treba nosa naravnati.

ĐUREK: *(Veselo ulazi i uzima kapu dolje)* Dobro jutro sem! Kata, kaj to haljinje od ranoga jutra presušaš, tak je na gruntu kak v kopleraju.

KATA: A ti si te koj ga tak grdo vuči?

ĐUREK: *(Ide k Kati)* No, Katica, kaj si takva? *(Udvara joj)*

KATA: Znaš ti, lafek, de boš mam na ranje žganicu dobil! *(Izbjegava ga)*

IVEK: Kaj je novoga, Đurek?

ĐUREK: *(Stavlja prst na usta i pokazuje Iveku neka šuti. Priđe mu i počne šaptati. Kata primijeti da si šapću).*

KATA: Kakvi su to škomači?

IVEK: Praf ima. Naj šeptati. Kati sem sê povedal.

ĐUREK: No, drndi, a ja tu jenu vuru šepčem.

KATA: Ve pak naj reči da mu je nešto odgovoril na oglas *(norca se redi).*

ĐUREK: Praf tak. Tu je pismo. Pismo!!! Ivek, pismo. Boš mi oprostil kaj sem si dozvoljil otpreti ga, elj moraš znati, dok sem videl tvoju adresu; prsti su mi se za njega zaljepili kak pečeni cukur za ranjglju. *(Uzima pismo iz torbe, malo ga duže traži, a Ivek gura glavu zajedno s poštarovom. Uzme pismo i počne čitati)* Iz oglasa se vidi da ste pravi gospodin...

IVEK: Đura, vu kaj si me zakopal *(uzbuđeno se okrene oko sebe)*? Prešlji su dva tjeni, a ja sem misljil da nikaj na s toga. Gospon! Napisala je gospon? Kata? Kata!!! za Boga miloga, kaj se gospon mora znati?

KATA: Sam Bog kaj su japa i mama denes na Bistri, kaj ovo ne vide. *(Iveku strogo)* Ve me nikaj naj pitati. Kaj ste si ti i te bedak skuhali, to si i ječte. Ja ve idem malo k sosedi Jelici. Njo si mogel meti, domaču deklu. A ne! Ti posljušaš toga bedaka. Baš me briga kaj ti se bu dogodilo! Idem ja. *(Kata otiđe k Jelici).*

IVEK: Đura, tak mi je žal kak pesu kaj sem te posljušal. *(Šeće se)* Znaš, ja bom ve obnorel! *(Đura ga hoće smiriti)* Nikaj me naj dirati. Der bar prepal v zemlju.

ĐUREK: Čekaj malo! Prvi pot ti nešto veli - GOSPON, i ti ponoreš. A ne znaš kak je to lepo. Zamisli si da ideš po vulici, a ono saki čas: Gospon Ivek, kam idete? Gospon Ivek, kuljko je vur?

IVEK: Gospon Đura, idi ti lepo k vragu! *(Sede si i dene roke med šake.)* A ve mi reči kaj se gospon mora znati.

ĐUREK: Mora znati, mora znati lepo plesati.

IVEK: Der bar v zemlju prepal!

ĐUREK: Zakaj, Ivek? Pak je to ne tak teško. Jen, dva, tri, jen, dva, tri, *(okreće se i pokazuje mu kako se pleše).*

IVEK: Zadnji put sem plesal na Ljukševi svate, pak me strina tak dva pot tresnula šakom po čelji, jer sem ji stal na kurje joko.

ĐUREK: Hodi sim, Ivek! To je ne tak teško. No, hodi. Primi me. Ne tak. Tu. Ajda ve. Jen-dva-tri, jen-dva-tri *(zajedno plešu).* Jaj !!! Ne gazi me!

IVEK: Sem ti rekel da ne znam. A kak bi se i dva muški nafčilji pljesati. Žena bi me morala vučiti pljesati. To bom rekel Kati, ako bo štela. Ve mi reči kaj bi još gospon moral znati?

ĐUREK: Moral bi znati i preštimano hoditi.

IVEK: Jajsiga meni *(prime se za glavu).*

ĐUREK: Kaj jajsiga meni. Zdigneš glavu, levu roku v žep, desnu pod prsa i ne gledíš niti levo niti desno. *(Pokazuje mu).* Gospođa te prime pod roku...

IVEK: Der se tebi roka ftrgla! Poglje kak sem se nakuštral! Gospoda! Znaš kaj to znači?

ĐUREK: Znam, to znači da te bo prijela pod roko i bote se šetali. (*Prime ga pod roku i šeču se)*

IVEK: Več me ve sram. Nabom se šetal. Sram me i nabom se šetal. Hodi fkraj!

ĐUREK: Kaj te ve sram, vidiš da je ne teško.

IVEK: Ti si drugo. S tebom dok se šečem, to je kak da idem v ribičiju, a ne na špancer.

ĐUREK: Znaš kaj *(sine mu ideja)*?! Idem si ja obleči jenu Katinu suknju, kaj bo kak zapopravem. Jeno ji bom omeknul tam z vože, pak boš videl kak se boš z gospodom štimal, mam boš drugi čovek. A ti se malo priloži, deni si onoga posvetešnjega japinoga škerljaka. I cipele posvetešnje.

IVEK: Samo pazi kaj te na Kata vidla dok zemlješ suknju na vožu. Sosedov oblok gljedi baš na naš grunt. Presleči se tu v japini i mamini hiži.
(Poštar otiđe, a Ivek se u kuhinji prezuva i stavi si očev šešir)
(Dođe poštar obučen u ženu, a Ivek nekoliko puta obiđe oko njega)
Da bi rekel reč *(čudi se)*.

ĐUREK: Dej kaj te primem pod roko. Idemo. Tak, dok se šečemo moraš govoriti gospođi i lepe reči. Ljubavne reči.

IVEK: I još kaj *(pusti ga)*! Rajši se nam šetal.

ĐUREK: A kak ti misliš delati one stvari?

IVEK: Koje stvari?

ĐUREK: Dok delaš one stvari, moraš govoriti i lepe reči. Ljubavne reči. Kaj me gledíš kak telič!

IVEK: Mama veliju da navek v snu govorim, a nesem ji pital elj govorim lepe reči elj ne. Bom ji pital dok dojdu z Bistre.

ĐUREK: Ivek, Ivek, posljušaj me dobro. Dok spiš z ženom moraš biti buden, moraš ju prijeti za roke, noge, kušnuti ju, prijeti za gače...

IVEK: GOTOVO JE !!! DOSTA !!! *(skoči)*
Volja me prešla! Nečem biti nikov gospon! I nikaj mi naj govoriti kaj bom delal v noč. Noč je za spanje, ak se v noč ne naspim, nesem za nikov posel. Ti napiši te gospođi da je gotovo. Nega špancera, nega plesa, nega gospona. Nečem biti niti poštar, niti gospon.
Napiši ji da su poštara ZGAZILA KOLA.

ĐUREK: Dobro *(rasrdi se)* ako tak očeš, bom napisal v Zagreb v "Arenu", a oni ji bodo poručili z jenim pismom.

KATA: *(Ulazi u kuhinju i ima što vidjeti)*
Kaj pak ve delate? Najempot moju suknju doli (glje, glje, kakve noge, kaj lovački pes. Mama i japa bodo taki došli z Bistre, a vi tu delate korlobe. Dosta bi bilo. *(Uzima poštarsku torbu i baca je van, a izgura i poštara.)*

A ti, *(obrati se Iveku)*, bilo bi ti bolje kaj se prijel posla.
(Ivek hoće izaći, ali tada ulaze japa i mama).

MAMA I JAPA: Dej vam Bog dela Majke Božje Bistričke ...

KATA: Dej Bog!

JAPA: Je domaj se v redu? Mama je bila strahu kaj se nej kaj dogodilo dok nas nega.

IVEK: Se je v redu.

KATA: Hote ve si za stol. Sigurno ste trudni *(obraća se roditeljima).*
(Svi sjedaju za stol, mama vadi poklone z Bistre)

IVEK: Nesem vas pital, kak je bilo pri Majki Božji Bistrički?

MAMA: Znaš, Ivek, ja sem celi pot ta i nazaj molila samo zate. Bogu sem rekla kaj mi je veljka želja kaj se oženiš. A unda sem ga prosila nek ti za ženu da nekvu gospodu, kaj nebi navek bil takov siromak kak si ve. A dok smo se peljali z Bistre, premisljila sem si. Prosila sem ga podrugoj, kaj ti za ženu da sosedovu Jelicu. Ne treba iskati kolača ober kruha. Oženiti se z domačega kraja, nega lepšega.
(Njihov razgovor prekida plač iz susjedstva)

KATA: Kaj se to sosedova Jelica beči?

MAMA: Je, sirota, dok smo išli z Bistre, vidli smo ju kak hodi po gruntu i čita nekvo pismo. Rekla je da ga dobila z Zagreba, i pak vudrila v plač. Vu njem piše da su poštara pregazila kola.

(Ivek ustaje zabezeknut i otvara usta od čuđenja)

Zastor

Radovan TOLJANIĆ

Zidar vedrine

Hodač sam ostavljena žala,
sanjana brijega,
svete gore.

Zaboravljam meke dlanove
jutarnjih kiša.
Slike jeseni žare vedrinom...

Otpočivam u sunčevu tragu,
zidam kameni dom.

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XXVII

Opet činovnik (2)

Vještina u ispunjavanju izvještaja pomogla mi je da lakše završim prvu godinu studija. Pomogao sam raditi izvještaje u restoranu FISAH-a, ako se dobro sjećam: Fiskulturni i sportski savez atletičara Hrvatske, o tome malo poslije, ali jedan primjer pripada ovamo. Izradio sam izvještaj, nazovimo ga K-4, za rujan i upravitelj, stariji gospodin, sam ga odnio na nadležno mjesto i vratio se sav tužan. Nije predan izvještaj za kolovoz. Rekli su mu da ga mora predati za dva dana, ako ga ne preda da će biti kažnjen.

- Nije mi za novac, ali nikada u životu nisam bio ni za što kažnjen i bilo bi mi krivo da budem sada. Ne znam kako se to dogodilo da nije predan.

Tugu mu je povećalo to što sam išao u Oriovac u berbu grožđa, znao je da izvještaj traži podosta posla, a dogovorili smo da ću otputovati.

- Što ćemo sad? - upita pomalo tužan jer kako god, za nekoga mora biti neugodno, ili će on biti kažnjen ili ja neću moći u berbu.

- Ništa - utješih ga ja. Dajte mi izvještaj za srpanj.

Donese mi on izvještaj za srpanj, ja uzeh i za rujan, zbrojim oba, podijelim sa dva, ispunim izvještaj za kolovoz, pola sata posla, i predam mu da ga odnese.

Gleda on izvještaj, vidio je kako sam ga napravio i u nedoumici zapita:

- A hoće li to biti dobro?

- Ako ne bude, ja ću platiti kaznu. Mogu me čak i objesiti ako pronađu pogrješku.

Tada sam spoznao zakonitosti komunizma: Nije važno dobro raditi, važno je slati dobre izvještaje. I to na vrijeme.

Da je tako, mogu navesti jedan primjer samo godinu dana mlađi. Kao student prve godine bio sam na radu u Studentskomu gradu u Zagrebu. Svaki dan se mjerio učinak, po tome se mjerio i uspjeh brigada. Svaka je brigada mjerila sama svoj učinak i naš je normirac uvijek zapisao malo više. Iskopamo mi četrdeset centimetara temelja, a on napiše šezdeset. I tako svaki dan. Tako su to sigurno mjerili i normirci drugih brigada, to je po takvim izvještajima zgrada trebala biti već pod krovom, a ono jedva da su niknuli temelji. Ali tko je pazio na takve sitnice. Razumljivo da od planski zamišljenoga Studentskoga grada nije bilo ništa. Kao ni od komunizma uostalom. A kako je i moglo biti od takva rada i takvih izvještaja.

U restoranu sam radio još jedan posao: izračunavanje kalorija svakoga obroka. I to je bio birokratski posao, nikomu potreban, ali meni ga nije bilo teško raditi, čak sam pomalo i uživao u njem.

Budući da je bilo plansko gospodarstvo, sve je bilo određeno pa i broj kalorija, dnevno 3 600, i to tako da po obroku budu raspoređene ovako: doručak 800 kalorija, ručak 1 600, večera 1200. Dobio sam podatak koliko je kojih namirnica izdano za pojedini obrok, izračunao kalorije, znao sam broj kalorija pojedinih namirnica napamet, i podijelio s brojem izdanih obroka. Što je katkada dio hrane otišao u kante za svinje, to se nikoga nije ticalo.

Prosjek i onako nije vrijedio za sve. Rekao sam da smo mi namještenici jeli besplatno, i to najbolje čega je bilo. U restoranu u Ilici imali smo u kuhinji i svoj stol, kuhinja je bila prostrana, i tamo jeli da ostali gosti ne vide kako se dobro hranimo. Dođem ja jednom na večeru, sjednem u restoran da jedem, ali me kuharica pozove da dođem u kuhinju jesti. Bili su rezanci s orasima i šećerom. Jasno, oraha i šećera samo simbolički, glavni su bili rezanci, a kuharica me htjela bolje pogostiti, a nije mogla jer bi drugi gosti vidjeli. Kako sam bio u društvu, nisam ga htio napustiti, a ni kuharica nije htjela odustati od svoje namjere, to je našla dobro rješenje: napravila je dobru hrpicu oraha i šećera, pokrila ju rezancima i odozgora posula kao i drugim gostima.

Nisam imao razloga da se tužim na svoj položaj. Ali dobro je poznato da sreća nije postojana. Polako mi je opet počela okretati leđa. Prvo, smijenjen je g. Brolich, zaista je bio gospodin, a ne "drug", ne znam zašto, možda kao gospodin, liberal nije mogao dugo ostati pa je na njegovo mjesto došao neki Bezinović. Upropastio je jedno veće poduzeće pa je za kaznu premješten da bude direktor našemu restoranu. Bio je Dalmatinac, prilično primitivan, ali povjerljiv kadar, bio je partizan, pa je osuđen da bude direktor, svejedno čega jer partizani ni za što posebno školovani, bili su sposobni za sve što im Partija odredi. A Partija se i nije lako mogla odricati svojih nesposobnjakovića i svojih lopova jer bi brzo ostala bez članstva. Znam više takvih direktora i šefova koji su na svome radnome mjestu više škodili nego koristili, bolje bi im bilo davati plaću da ništa ne rade, ali što se može kad provjereni kadrovi moraju biti na položaju. Neki pametniji imali su stručne zamjenike, ali mnogi su radili na svoju ruku. Školovali su se na svojim pogrješkama. Pogrješaka je bilo mnogo i zato su bili dobro školovani.

Bezinović je nastavio s poslom kako je znao i dosad radio, krao je, varao, pljačkao i vlastito poduzeće. Jednom je noću provalio i u vlastito skladište kad je znao da u njemu ima dobrih namirnica. Međutim ni to mu nije bilo dosta, nego je počeo otpuštati dotadašnje osoblje, i kuharice i službenike i namještati svoju rodbinu. Već ih je namjestio šest-sedam pa je došao red i na mene. Vidio je veliku važnost potrošačkih karata i doveo neku svoju rođakinju da ona vodi taj posao. Ja sam joj predao odreske, obrasce i škare, ali ju nisam htio učiti. Što da potpomažem svoju konkurenticu. Snalazi se sama kao što sam se i ja snalazio. Ona je dva-tri dana pokušavala i odustala i direktor mi je vratio taj posao.

Da mi se osveti, dozvao je neku komisiju da pregleda moje poslovanje. Osim jednoga bona za kilu masti, nikada nisam ništa uzeo pa se nisam ništa bojao. Ipak,

za svaki slučaj dao sam im popise sedamnaest poduzeća, a osamnaesti sam ostavio u ladici. Ako ustreba, dodat ću ga. Ali se ti pajdaši partizana Bezinovića u kontrolu nisu razumjeli ništa. Kad u poslovanju s kartama nisu pronašli ništa nevaljalo, zaželjeli su da vide kalorije. Naišli su na jednu večeru od 1 800 kalorija i rekli:

- U ovom se restoranu dobro jede!

Nisu ni pomislili da je tako samo na papiru. U stvarnosti je bilo sasvim nešto drugo. Kad sam izračunavao kalorije, često sam jedva navukao do potrebne norme. Mesa i masti je bilo malo, a s kupusom, čestim jelom, teško je bilo postići potreban broj kalorija. Deset kilograma kupusa ima jednak broj kalorija kao i kilogram mesa, a kukuruzno je brašno još kaloričnije, kilogram toga brašna kao četrnaest kilograma kupusa. Kukuruznoga brašna bilo je dosta, ali glavni kuhar, zaboravio sam mu ime, debeljko neki, školovan za hotelsku kuhinju i radio prije u njoj, nije ga htio upotrebljavati. Predložim mu jednoga dana da za večeru uz ostalo napravi i bazlamaču (uljevušu). Kad se dobro napravi, bliska je biskvitu. Moj debeljko bio je dobar kuhar, ali svojeglav, mrzovoljan, kao da mu je bilo krivo što nije u hotelskoj kuhinji, a možda je na svoj način i sabotirao komunizam i umjesto bazlamače napravi ciglu, da ju komu baciš u glavu, mogao bi mu ju njome razbiti, tako je bila tvrda, i gosti su ju uglavnom vraćali. Ali kad se računaju kalorije, broj kalorija je statistički skočio u tako velike visine da su inspektori i sami poželjeli da jedu u našem restoranu. I tako od inspekcije ništa.

Da mi je direktor i uzeo potrošačke karte, imao sam još dva posla, pisanje izvještaja i obračunavanje kalorija, ali sam se ipak osjetio ugroženim i počeo sam skupljati pismene dokumente o direktorovu lopovluku. Usmenih je bilo dosta, ali se u njih nisam pouzdao. Npr. jednom mi je jedna kuharica rekla da joj je naredio da mu spremi dobar komad svježega mesa da ga ponese kući. Kad bi došlo do suda, mogla bi kuharica, poplašivši se direktora, reći da mi nije ništa rekla, i što ću onda. A pismenih je dokaza bilo dovoljno.

U restoranu nisu mogli jesti prolazni gosti, ali je ravnatelj ipak povremeno prodavao bonove, a novac stavljao sebi u džep. U blagajnu od toga nikada nije ništa uplatio. Budući da to nisu bili uobičajeni bonovi, on bi se na njih čak i potpisao da kuharica izda jelo. Kako svi bonovi poslije dolaze meni u ruke za izračunavanje kalorija, ja sam te njegove bonove spremao.

Ili, 1. svibnja je svaki gost dobio po dva deci vina. On je digao iz skladišta oko 450 litara vina, a kako gotovo polovica gostiju nije došla taj dan na ručak, išli su na izlete, kući ili prijateljima, to je potrošeno samo oko polovice vina. On je oko sto litara vina vratio u skladište, tražio potvrdu da je vratio, ali ostalo ostavio sebi. I tako sam skupio obilje takvih pismenih potvrda. Uz takve dokaze nisam se trebao ništa bojati. A ipak sam stradao ja.

Nakon pokušaja da mi uzme potrošačke karte i uzaludnoga slanja inspekcije, mene je ostavio na miru, ali se okomio na svoga zamjenika, nekoga muslimana, htio ga smijeniti jer mu je smetao. Ja sam s njime bio dobar i govorio mu kako se ja

osiguravam pismenim dokazima. Kad je došlo do gustoga, zamjenik ode u AOR (Administrativno-operativno rukovodstvo) do pravnoga referenta da se obrani i medu ostalim mu kaže da ja imam pismene dokumente. Pravni referent ih zatraži i zamjenik me zamoli da mu ih dadem. Jasno je da sam ih dao.

Posljedica je bila da sam u jednome danu bio premješten u Gramat (Građevni materijal), poduzeće koje je trgovalo građevnim materijalom pa je pripadalo našoj grupaciji. Premješten sam bez prava žalbe. Taj sam dokument sačuvao, a kako je kratak, evo ga:

GRADSKI NARODNI ODBOR U ZAGREBU
POVJERENIŠTVO GRAĐEVINA-ĆIRILOMETODSKA 5
BROJ: 11125-II-3-1949.

Na temelju čl. 20. i 64. Zakona o državnim službenicima, čl. 36. Općeg zakona o narodnim odborima, čl. 2. uredbe o administrativnoj struci, čl. 3. Uredbe o prinadležnostima državnih službenika NRH. i Uputstva Sekretarijata za personalnu službu Vlade NRH br. 2000 od 12. II. 1949., a po ovlaštenju Izvršnog odbora GNO-a u Zagrebu, donosi se

RJEŠENJE:

BABIĆ STJEPAN, u zvanju pomoćni administrativni manipulant, struke administrativne, službenik "VISOKOGRADNJE", gradskog građevnog poduzeća u Zagrebu, na dužnosti u Restoranu gradskih građevnih poduzeća, sa osnovnom mjesečnom plaćom od Din. 3.200.- PREMJEŠTA se po potrebi službe u "GRAĐEVNI MATERIJAL", Badalićeva br. 7a. u istom zvanju i sa istim mjesečnim prinadležnostima.

Imenovani se ima razriješiti dužnosti sa danom 1. VIII. 1949, i uputiti na novu dužnost.

Protiv ovog rješenja nema mjesta žalbi.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

U Zagrebu, dne (dan nečitljiv) VII. 1949.

POVJERENIK:
(Šime Brnčić)

Zanimljiva je sudbina toga povjerenika jer je i on bio jedan od direktora koji je to postao po partijskim zaslugama i po položaju. Bila je slična Bezinovićevoj i mnogim drugim radnicima partizanima pa ću je opisati malo potanje.

Negdje pod kraj sedamdesetih godina trebali smo popločiti nekoliko kvadratnih metara poda i opločiti zahod i kupaonicu i tražili smo majstora. Našli jednoga, radio je dobro i bili smo njime veoma zadovoljni. U razgovoru smo ga dobro upoznali.

Meni se učini da je on mogao biti direktor koji je potpisao navedeno rješenje iako svoje povjereništvo nije spominjao. Odem u svoju dokumentaciju i pronadoh navedeno rješenje. Zaista, on je to.

Roden je u Crikvenici ili u okolici, po struci visokokvalificirani zidar sa završenom palirskom školom. Zaposlio se u ZET-u 1937. kao prometni i građevinski radnik, za II. svjetskoga rata odlazi u partizane, a nakon rata Komanda grada postavlja ga za komesara u ZET-u, a od 14. 8. 1946. do 15. 12. 1947. direktor je ZET-a. Tada postaje povjerenik za promet u Gradskome narodnome odboru, a kao što moj dokument pokazuje bio je i povjerenik za građevinarstvo. 21. 7. 1951. opet postaje direktor ZET-a. Za njegova direktorovanja, 31. 10. 1954. oko devet sati dogodila se teška mirogojska nesreća. Tramvaj br. 13 vozeći s Mirogoja izletio je iz tračnica i poginulo je 19 putnika, 37 ih je ozlijeđeno, a od toga 27 teško. (Od tada više ne vozi tramvaj s Mirogoja, a poslije su uklonjene i tračnice.) 19. studenoga je suspendiran s položaja, ali kratko vrijeme opet postaje direktor, od 5. 3. 1955. do 22. 4. 1955., a onda postaje upravitelj Građevnog pogona ZET-a. S toga mjesta 1965. odlazi u mirovinu. Tada se vratio svomu zanatu i tako dospio i nama. U svome pričanju povjereništvo građevina nije spominjao. Mene se nije mogao sjećati jer me nije ni poznavao, a supruge jest jer je neko vrijeme radila u AOR-u. Bio je dakle direktor meni i ženi. Upitam ju da li da mu kažem, a ona reče da mu ne spominjem, moglo bi mu biti neugodno, a nije bio ništa kriv. Pričao je da se htio ubiti kad se nesreća dogodila.

Na kraju da napomenem da je Bezinović završio kao pipničar u nekoj gostionici u Petrovoj ulici. Kad sam ga tu sreo, pomislio sam da i tu ima prilike za prijevare, ali sitne.

Na ciglani među kažnjenicima

Direktor Gramata bio g. Svraka. To sam prezime zapamtio jer je tako karakteristično. Kolebao bih se samo da li se zove Vrana ili Svraka da Vrana nije bio naš kuhar, uz onoga debeljka, i to odličan kuhar. Svraka je jeo u našem restoranu pa sam se upoznao s njime. Bio je inteligentan i pravi gospodin, bilo je ugodno s njime razgovarati. Kad me upoznao, zvao me u svoje poduzeće, obećavao mi dobru plaću, ali ja sam znao da mi ne može dati bolju nego što ju imam u restoranu. Kad je čuo da imam neprilika, ponovno me pozvao. Čak me zatražio od Bezinovića. Tako je Bezinović znao kamo me može premjestiti.

Kad sam došao u Građevni materijal, odmah sam dao otkaz navevši da kanim studirati. Ionako sam pomišljao da prekinem radni odnos. U Gramatu su me htjeli poslati u kamenolom Kamanje. Međutim, oni su trebali trajno rješenje, a kako sam ja dao otkaz, nisu mogli računati sa mnom. Poslali su me u Mraclin na Ciglanu jer su i tamo imali problema. Trebalo je zamijeniti pisara koji je dospio u zatvor jer je šurovao sa šoferom koji je vozio daske za ciglanu i usput ih prodavao seljacima.

Pisar je primao koliko je pisalo na dostavnici, a ne koliko je vozač stvarno dovezao, opet nesklad između papira i života. Očito da to nije radio zabadava. Mislim da je pisar dobio šest mjeseci. Trebalo ga je zamijeniti.

Direktor ciglane bio je neki pećar, prezimena mu se više ne sjećam, nazovimo ga drug P., a poslovođa stari iskusni ciglar iz Karlovca, na žalost ni njegova se imena više ne sjećam. Ciglana je bila kažnjenički logor. Radnici su bili kažnjenici koji su kažnjeni zatvorom do godine dana. Bili su to sitni trgovci kojima su našli skriven koji predmet, kulaci koji nisu dali sve što se tražilo, većinom nesretnici koji su bili krivi samo zato što nisu potpuno dragovoljno podmetnuli vrat pod jaram koji im je nametnut. Jasno je da sam odmah bio na njihovoj strani.

Jedan od prvih poslova koji sam dobio u zadatak, bio je da izmjerim koliko dasaka ima na skladištu, da se točno ustanovi koliko su pokrali. Skladište je zapravo bilo dvorište, na njemu velika gomila tih dasaka, recimo od jedno pet-šest kamiona, istovarenih kojekako. Kako su bile veoma različite po duljini, debljini i širini, ja sam zatražio od direktora da se sve slože po istovrsnosti da bi se mogle izmjeriti. Posao golem. Kad je direktor vidio koliko bi to posla bilo, odustao je.

Drugi sam si posao sam zadao. Radnici su na ciglani imali menzu za koju se brinuo već spomenuti SRS, ali su jeli slabije jer su dobivali karte R-3. Kako su kao teški radnici imali pravo na R-1, a upravo je došlo vrijeme za nove, ja uzeh bicikl pa u Veliku Goricu da ih nabavim. I uspio sam. Vratio sam se s R-1. Kad sam to rekao direktoru, on mi je prigovorio.

- To nije trebalo, oni su kažnjenici.

- Jesu, ali to nije samo za njih, oni su teški radnici i ako budu bolje jeli, bolje će i raditi, pa će i korist biti veća.

Da su to bile samo riječi za dobrobit socijalizma, direktor je ubrzo spoznao. Radnici su kao kažnjenici morali raditi osam sati na dan, a ostalo im se moglo računati kao prekovremeni rad za koji bi bili plaćeni. Do moga dolaska radili su dvanaest sati i direktor im je ona četiri sata pisao kao dobrovoljni rad. Ja sam se pobrinuo da saznam propise i rekao sam im da ću ja pisati kako kažu, tko kaže da je dobrovoljni rad, pisat ću mu kao dobrovoljni rad, tko kaže da je prekovremeni, pisat ću kao prekovremeni. Tako sam direktoru pokvario posao. On se dobrovoljnim radom htio iskazati kao dobar preodgojitelj.

Od svih kažnjenika jedan je bio intelektualac. Razumljivo je da sam se s njim odmah sprijateljio. Najteže mu je bilo što nije mogao ništa čitati. Ja sam preko tjedna jeo i spavao na ciglani, a subotom išao u Zagreb i ponedjeljkom se vraćao pa sam mu obećao da ću mu donijeti koju knjigu.

- Ali ja nemam vremena za čitanje.

- Imaš. Ne moraš ti raditi dvanaest sati.

Razgovarali smo kod barake pod direktorovim prozorom. Bilo je toplo i prozor otvoren. Direktor je čuo što sam govorio, pozvao me u sobu i zaprijetio mi:

- Čuo sam te kako nagovaraš radnike da ne rade. To ćeš platiti!

Moram reći da sam se uplašio, pogotovu što je u upravi moj otkaz loše primljen. Danas je to teško shvatiti, ali onda se otkaz mogao protumačiti kao sabotaža. Pridometne li direktor još svoje, mogu zaista nastradati.

Odem poslovođi, a to je bio kvalificirani ciglarski majstor, star čovjek, pred mirovinom, nije bio bojažljiv jer je znao da ga trebaju i bez njega ne mogu. Ispričam mu što mi se dogodilo i on me odmah utješi.

- Ne boj se, imam ja direktora u šaci.

Što je bilo? Gradilo se na sve strane pa opeke nikad dosta. Ciglarske peći ograničene pa je netko došao na ideju da za pečenje opeka iskoristi ugljenski sitniš, a toga je bilo dosta. Umiješali bi to u ilovaču, napravili opeke, stavili ih da se suše i kad su se osušile, složili bi kamaru, na jednom kraju potpalili, sve bi se zažarilo i tako se opeka pekla. Da bi se stvorile prilike kao u peći, trebalo je kamaru izvana zamazivati, ugljen bi izgorio, opeka bi se ispekla, a gdje je bio ugljen, nastale bi šupljinice i tako bi ispala dobra opeka. Ali da bi to uspjelo, opeka bi morala biti dobro suha, ali je i tada ostalo nešto vlage pa bi vanjsku stranu trebalo zamazivati jedan metar ispred vatre da bi preostala vlaga mogla izaći.

Dok je poslovođa bio na godišnjem odmoru, direktor je na svoju ruku dao ispeći jednu kamaru. Opeka nije bila dovoljno suha, a direktor je dao prebrzo zamazivati kamaru i opeka umjesto da se ispeče, skašila se. Tako je direktor upropastio 50 000 opeka. Poslovođa ga pozove i preda mnom mu kaže:

- Čujem da prijetite Babiću. Ako se Babiću što dogodi, znajte da ću ja potegnuti onih 50 000 opeka pa ćemo vidjeti tko će gore proći.

Tako je otklonjena ta opasnost. Što se otkaza tiče i to je dobro prošlo. Kad se o tome raspravljalo u upravi, za mene se založio tajnik poduzeća koji je bio ujedno i partijski sekretar:

- Ljudi, pa nije on dao otkaz iz obijesti, nego da se upiše na fakultet, a mi trebamo fakultetski obrazovanih ljudi.

Poslije sam jednom sreo toga tajnika i zahvalio mu.

- Nemate što zahvaljivati, učinio sam samo svoju dužnost.

I tako su se preda mnome napokon otvorila fakultetska vrata.

Željko VEGH

Smijeh đavolâ

(Višeručni ogled o jednoj fotografiji velikosrpskih konjanika i njihovih žrtava)

I. Pohvala Svjetskoj trgovačkoj civilizaciji za prvo uspjelo fotografiranje đavolâ, te posebna pohvala njezinoj skromnosti, jer se tim pothvatom nije hvalila.

Pohvala se pripisuje hrvatskom kroničaru s kraja XX. stoljeća, poznatom pod pseudonimom "Apostol".

Početkom svibnja 1999. godine.

Čini mi se da su ljudi poprilično uzbuđeni zbog približavanja navodno posljednje godine XX. stoljeća i II. tisućljeća - podosta se o tome pripovijeda u uredima i kavanama, a novine su pune napisa o skorom smaku svijeta. Ne razumijem tu uzbuđenost, jer se i danas držim onoga, što mi je tvrdio djed, da XX. stoljeće nije počelo 1. siječnja 1901. godine, nego 28. lipnja 1914., kada je na Balkanu, u Sarajevu, ubijen austrougarski prijestolonasljednik Franjo Ferdinand. "Lijepo smo živjeli, i nikada se prije nije tako mnogo gradilo, kao tih desetak godina prije početka Prvog svjetskog rata", pričao mi je djed. "A onda je došao rat i mnogo nas je poginulo." Djed mi je pričao kako je XIX. stoljeće svojim tehničkim izumima i novim industrijama obećavalo vrlo prosperitetno XX. stoljeće, ali da se malo od toga ostvarilo. Ja ipak mislim da su se baš sve temeljne zamisli XIX. stoljeća ostvarile u XX. stoljeću, i da se još ostvaruju, i to onim sredstvima, koja su izumljena u XIX. stoljeću. A kako se ideje XIX. stoljeća još ostvaruju, i to na način XIX. stoljeća, potpuno sam miran glede dolazeće 2000. godine jer sam siguran da će XX. stoljeće još malko potrajati. Tek onda, kada se počnu ostvarivati središnje ideje XX. stoljeća, i to sredstvima izumljenim u XX. stoljeću, tek tada će početi XXI. stoljeće i III. tisućljeće.

Plemenite zamisli XIX. stoljeća sjajno su ostvarene u XX. stoljeću, vrlo su uspješno izvedene, sa samo jednom zamjerkom: nije pronađen način, da ta krasna ostvarenja plemenitih zamisli traju vječno. Zaista šteta! A zamisli su bile zaista plemenite: Darwinova teorija da od svih vrsta na Zemlji opstaju samo najprilagodljivije i najsnažnije, ideje Marxa i Engelsa o ostvarivanju socijalnog raja na Zemlji terorom i diktaturom, Clausewitzova teorija da je rat nastavak politike drugim sredstvima te, konačno, učenje koje još svoje zamisli nije ostvarilo do kraja, pa će stoga i XX. stoljeće još potrajati; učenje je to Francuza Albana Kardeca da se čovjek rađa više puta s istim duhom a različitim tijelom te se tako svaki čovjek usavršava, a ljudska vrsta čvrsto u ruci drži pravu kartu za put u zemaljski raj. Danas se to učenje naziva učenjem o reinkarnaciji, mada se zapravo radi o spiritizmu ili, kako su to zvali hrvatski sljedbenici, duhoslovlju.

Općenito se može reći: dok je XIX. stoljeće razmišljalo o načinima ostvarivanja raja na Zemlji, XX. je stoljeće te načine ostvarilo, i to sredstvima izumljenim u XIX. stoljeću: dinamitom i bojnim otrovima. Netko će možda zamjeriti takvim sredstvima, ali, ruku na srce, može li se išta ostvariti brzo bez dinamita i bojnih otrova? A djelovati je valjalo brzo, da se protivnici ne bi pribrali, a onda bi veliki projekti, koji su utjecali na sudbinu stotina milijuna ljudi, mogli propasti u samom začetku.

Svima su nam dobro poznata ostvarenja zemaljskih rajeva u XX. stoljeću, koja su, na žalost, kratko trajala: komunizam, fašizam i nacizam. Kako je komunizam najduže trajao, a ponegdje još traje, ipak je on uspješnije proveden projekt zemaljskog raja od projekta fašizma i nacizma. Jasno je zašto: dok su fašizam i nacizam obećali raj samo nekim narodima, komunizam je obećao raj svima, pod uvjetom da se još malo strpe. Doduše, neki će reći kako je komunizam ostvario raj, ali samo za partijsku elitu, za nadglednike radova na građenju raja. Ali tko pita za male propuste u realizaciji? Danas su neki u raju, a sutra će biti svi!

I spiritizam iliti duhoslovlje obećava raj, obećava, čak jamči ulazak u raj svim poklonicima civilizacije strojeva, kojoj se XIX. stoljeće tako klanjalo. Spiritizam je duhovni dar XIX. stoljeća XX., koje će ga kasnije obogatiti pozivanjem na stara indijska učenja o reinkarnaciji duše u mnogim novim tijelima.

Dakako da se usavršavanjem strojeva usavršavaju i ljudi, i to u svakom pogledu: od tjelesnog do moralnog. Dakako da se sve intenzivnijom proizvodnjom sve novijih i novijih odjevnih i automobilskih modela te sve raširenijim kupovanjem sve novijih proizvoda, nabavljaju tako potrebna nova ljudska tijela, jer će se tek tako, u novom odijelu i novom automobilu, čovjekova duša postupno, ali ipak vrlo brzo, kao što je XX. stoljeće brzo, usavršavati, sve do konačnog, potpunog zadovoljstva u posljednjem odijelu i posljednjem automobilu kada će ugasnuti, konačno, i najmanja želja za promatranjem neba kojim žubore bijeli pramenovi visokih vjetrova, kada će ugasnuti tako uznemirujuća ljubav prema Zemlji, prema životu. Dakle, konačno Tijelo, s kojim će čovjek ući u raj, bit će ono tisućito po redu kupljeno odijelo, i tisućiti po redu kupljen automobil, u kojem čovjek više nikoga i ništa neće voljeti, nego će još jedino osjećati, da je on taj automobil i to odijelo, da je on samo dio toga stroja, velikog planetarnog stroja, koji je zadnje desetljeće u silnoj ekspanziji, a zove se Svjetska trgovačka civilizacija. Ona nudi raj svim svojim podanicima, čija je jedina potreba da tu civilizaciju, koja u ogromnim količinama neprekidno nudi nova tijela - tisuće novih mirisa, tisuće novih okusa - održavaju jer bi njezina propast bila propast nade da će jednom kupiti konačno Tijelo, rajsko Tijelo, tijelo Stroja, u kojem više nema ni jedne uznemirujuće emocije, u kojem je utrnula svaka osobnost, svaka posebnost, jer samo tko je osoba, ima emocije.

Zato podanici Svjetske trgovačke civilizacije sve brže kupuju nove okuse i nove mirise, kojima se postiže to, da svi ljudi imaju isti okus, isti miris i isti - osmijeh. Podanici Svjetske trgovačke civilizacije to i žele, žele gledati isti film na televiziji, žele mirisati istim mirisom, žele imati isti okus, žele imati isti automobil, jer jedino

tako, kada se više ni malo ne budu međusobno razlikovali, dakle kada se ni malo ne budu razlikovali od automobila, od aviona, od računala, od mobitela, dakle kada svi stanovnici Svjetske trgovačke civilizacije, koje ta civilizacija od milja naziva potrošačima, utonu svi skupa u jedno Ništa, tada će nastati raj na Zemlji, jer tek onda, kada čovjek postane stroj, tek onda je moguć raj na Zemlji.

U svakom slučaju, sretnici koji stanuju u Svjetskoj trgovačkoj civilizaciji na dobrom su putu jer se sve češće smiju istim smijehom, smijehom trgovca koji mora nasmiješenom maskom obmanuti kupca da kupi nešto baš u njegovoj trgovini, a ne u nekoj drugoj. I kupci se smiješe, jer žele utjecati na trgovca da im ne proda rog za svijeću (kao da nisu već odavno kupili rogatu svijeću). Državljani Svjetske trgovačke civilizacije dobro znaju da je prikladno smiješiti se onima o kojima ovisi njihova karijera, njihov uspon na društvenoj ljestvici moći, jer veća moć nad ljudima znači i veću moć kupovanja novih Strojeva, novih Tijela, pa će tako oni moćniji prije ostalih kupiti ono posljednje Tijelo, posljednji miris, posljednji okus, kada će postati taj miris, taj okus, taj osmijeh, kada će postati potpuni Stroj, kada će postati Ništa. Ima li išta ljepše nego biti Ništa, ima li išta ljepše od toga, da se bude proizvodom tvornice automobila, tvornice odjeće, tvornice računala, ima li išta ljepše od toga, da te proizvode u golemim serijama, da se tvoj osmijeh proizvodi u golemim serijama, ima li išta ljepše i savršenije od Stroja? Savršen čovjek je čovjek bez okusa i mirisa, čovjek koji ništa ne pita, koji se ne buni, koji proizvodi, kupuje i troši, koji je potpuno predvidiv, i koji zna kada se treba smijati, a kada ne.

Težeći onoj potpunoj racionalnoj svrhovitosti koju posjeduje Stroj, kupac Svjetske trgovačke civilizacije zna i već se podosta izvježbao u tome, da ne smije svoju energiju rasipati na nesvrhovito, da se ne smije smijati samo zato što se raduje životu, ili jer smijehom svoje mudrosti pokušava nadvladati gluposti kojima je okružen. On zna, da se smije smijati pred svojim podređenima samo onda, ako želi provjeriti svoju moć nad njima, a ona se ogleda u zrcaljenju njegove nasmijane maske na njihovim licima. Smijehom se kupuje i smijehom se izražava moć, smijehom se prodaje sebe, smijehom se kupuje Tijelo, smijehom se kupuje ono zadnje Ništa, u koje tako žarko želimo utonuti, u to Ništa koje je posljednja naša reinkarnacija, posljednji naš miris, posljednji naš okus, koji je miris i okus bilo kojeg drugog čovjeka, osmijeh bilo kojeg drugog čovjeka.

Samo naizgled daleke 1907. pisao je u Deželićevoj "Prosvjeti" o tada još postojećim vrstama smijeha hrvatski liječnik, zdravstveni prosvjetitelj i književnik Fran Gundrum Oriovčanin. Piše Gundrum o tome, kako se plavo nebo smije, kako se zelene livade smiju, kako se grlica smije (kad je tko posljednji put čuo smijanje grlice?). Piše Gundrum o smijehu prostaka, koji se smije svemu što je uzvišeno i veličanstveno, ali i o smijehu djetetovom, koji je sama radost života. Budale se smiju svemu, kaže Gundrum, a grčki filozof Sokrat, otrovavši se, umire s osmijehom izražavajući njime pobjedu nad svojim progoniteljima.

Andeo se svojim smijehom, piše Gundrum, svakom životu približuje, a davao svojim smijehom slavi pobjedu nad čovjekovom nevinošću. Kako Svjetska trgovačka civilizacija vrlo brzo umrtvljuje svoje stanovnike, približavajući ih konačnom utrnuću, konačnom, mrtvom Ništa, sve je manje andela uz podanike Svjetske trgovačke civilizacije, a postojanje davolâ znanstvenici, "svećenici" Svjetske trgovačke civilizacije nisu utvrdili, tako da oni, dakle davoli, ne postoje. Ipak, ne znam je li im to promaklo ili se pak ne žele hvaliti svojim uspjesima, ili im treba još vremena za analize i istraživanja, tek - znanstvenici, koji projektiraju rast Svjetske trgovačke civilizacije, nisu javno objavili svoj veliki uspjeh: obavještajci Svjetske trgovačke civilizacije uspjeli su posebnim fotografskim aparatima, koje ne mogu primijetiti oni koje treba tajno snimiti, a djelo su znanstvenikâ, fotografirati đavole, čak su uspjeli snimiti njihov smijeh! Fotografije davlova smijeha objavljene su i u hrvatskim novinama, u "Vjesniku" od 29. travnja 1999.

Toga je dana "Vjesnikov" dopisnik iz Njemačke javio, da je njemački ministar obrane Rudolf Scharping na konferenciji za novinare pokazao fotografije više desetaka ubijenih Albanki i Albanaca, čija tijela leže u dvorištu seoskog gospodarstva. Mnoga tijela ubijenih civila, među kojima je i dvanaestogodišnja djevojčica, imaju ukočene bijele ruke okrenute prema nebu. Po tijelima ubijenih hodaju ubojice, srpski policajci, cerekajući se.

Fotografije je snimio promatrač OESS-a iz Njemačke u selu Rugovu na sjeveru Kosova 29. siječnja 1999. Vrativši se u Njemačku, zatražio je pomoć psihijatra.

Uz tekst "Vjesnikovog" dopisnika iz Njemačke, koji je naslovljen "Ubojice se smijale nad leševima ubijenih Albanaca", je fotografija većih dimenzija, na kojoj se vide četiri srpska policajca, njihove bjeloruke žrtve poslagane u blatnom dvorištu i, leđima okrenut snimatelju, jedan od prisutnih promatrača OESS-a.

Dvojici srpskih policajaca vide se nacerena lica. Druga dvojica, od kojih je jedan leđima postavljen prema snimatelju, a drugi sagnut nad tijelo ubijenog Albanca, sa zadovoljstvom odmjeravaju preciznost svojih pogodaka.

Da bismo saznali čiji je to smijeh snimljen na fotografiji, pogledajmo bijele ruke žrtava, okrenute prema nebu. Policajci ubojice najviše se smiju tim ukočenim rukama, podignutim bijelim zastavama predaje, tim se zastavama ubojice smiju. Smiju se ubojice tim rukama, koje su svojim ubojicama govorile, i koje im i sada govore: "Ali... ali ... zar mene, Božjeg čovjeka ... zar Božjeg ...? Smiju se i sada tom nemoćnom mucavom govoru bijelih ruku, ali samo naizgled nemoćnom. Jer lako ćemo pretpostaviti što policajci "misle" (ovo "misle" valja shvatiti u smislu "imaju iluzije"). Ubojice "misle" da čiste svetu srpsku zemlju od smeća, i da su toga dana nešto albanskog smeća maknuli sa svete srpske zemlje. Ubojice "misle" da su Srbi "nebeski narod" i da je Bog srpski bog, da je Bog Srbin, koji će ih, kada jednom dodu pred Njega, pohvaliti i smjestiti u raj zbog djelovanja u korist "srpske stvari".

(Međutim, takvim "mislima" ne odgovara smijeh, nego namrgođeno lice okrutna ratnika, koji je na svetom pohodu za svetu srpsku stvar.)

O ubojico, kako se ljuto varaš ako misliš da je Bog srpski bog i ako misliš da će te dočekati s nagradama! Kako se varaš! Kako se varaš ako misliš da su bijele ruke nemoćne! Jer, kada umreš, ugledat ćeš svoju majku s ispruženim bijelim rukama, koja će zavapiti: "Ali... ali... zar mene, svoju majku ...?". Ugledat ćeš svoga oca s ispruženim bijelim rukama prema tebi, koji će zavapiti: "Ali... ali... zar mene, svoga oca...?". Ugledat ćeš svoga sina, koji će ispružiti bijele ruke prema tebi, i zavapiti: "Ali... ali... zar mene, svoga sina...?" I ugledat ćeš, a to će biti najstrašnije, svoju kćer sto puta silovanu, kako pruža prema tebi svoje bijele ruke vapeći: "Ali... ali... zar svoju kćerku...?" Tada ćeš se, jadniče, sam baciti u tamne pokore Pakla iz kojih nema povratka. Tvoj podrugljivi smijeh, ubojico svoje majke, svoga oca, svoje sestre i svoga brata i višestruki silovatelju svoje kćerke, bit će ti zaleđen u najtamnijoj hladnoći Pakla, mada ćeš se užasavati svoga hladnoga smijeha.

Dakle, hladni smijeh nad prividno nemoćnim bijelim rukama svakako ponajviše ima veze s hladnim dubinama Pakla, a ne s ratovanjem za svetu srpsku stvar, koje podrazumijeva barem ponešto od patetičnosti konjaničke balkanske epike, nešto od njezine poze ratnika, ma koliko ta poza bila bez pokrića.

Ako je na opisanim fotografijama smijeh iz Pakla, jer se samo Pakao može smijati tako hladno, tako bešćutno, smijehom koji smrzava, smijehom kojim Pakao slavi ubijanje majki, očeva, sestara i braće, onda je na fotografiji objavljenoj u novinama, koju je potajno snimio OESS-ov promatrač 29. siječnja na Kosovu, snimljen sam Pakao, snimljeni su vragovi, koji su duše prokletih bačene u Pakao, kako tumači isusovački misionar Juraj Mulih u dvosveščanoj svojoj knjizi "Posel apostolski" (Zagreb, 1742.). Mulih objašnjava da vrag može ući u čovjeka te "človeka zaslepiti, i na zla poželenja vužgati; od dobra zaderžati, i vnogo neprilike včiniti: ne more vendar na greh primorati, niti na Duše škoditi". Duše prokletih, vragovi, lutaju svijetom i čovjeka nagovaraju na grijeh, na zločin; ali, ne mogu čovjeka natjerati na grijeh ili zločin, nego je čovjekov izbor da posluša vražja nagovaranja, da prepusti vragu svoje tijelo te da tako počini grijeh ili zločin.

Čovjekovo je tijelo Božje djelo a ne vražje, i mi stoga fotografiju s Kosova ne doživljavamo samo kao dokument o ratnom zločinu, nego, upravo zbog zaleđenog smijeha koji slavi smrt, uništavanje i razaranje, kao svetogrđe, kao nagrđivanje čovjekova tijela kao Božjeg djela. Taj razaralački smijeh stranac je na čovjekovom licu, te ne pripada lepezi čovjekovih načina smijanja. To nas navodi dalje na razmišljanje kome se to vrag, kojemu su srpski policajci ustupili svoja tijela, zaista smije? Možemo odmah reći: upravo tom policajcu koji mu je ustupio svoje tijelo, jer će u duši tog policajca vrag-uljez dobiti subrata, odnosno supatnika. Jer, kao što reče Gundrum, vrag se zlurado smije paloj čovjekovoj nevinosti. Nije pala nevinost ubijenih Albanaca, nego nevinost srpskih policajaca. Ali, vražji je smijeh vrlo nesretan smijeh, očajan smijeh, smijeh pun užasnoga grča.

Prema dušama svih ljudi, a osobito prema dušama onih koji su teško griješili i činili zločine a za života se nikada nisu pokajali za svoje grijehe, Bog je vrlo milostiv. On im omogućuje da vide svoj život, kada dodu pred Njega, Njegovim, Božjim očima. Tako duše ljudske same sebi presuduju. Pakao duša koje su same sebe proklele pred Sucem jest u tome, da su pred Sucem spoznale užase zločina koje su počinile, ali se nikada za zemaljskog života nisu pokajale, nikada nisu imale milosti za drugoga. Stoga je ni Sudac neće imati. Bit će proklete i postat će davli, zle duše koje nagovaraju ljude na grijeh, na zločin, mada bi sve dale da to ne čine, da preprave svoje životopise, da ponove život i da dobiju novu priliku pred Sucem. Tumarajući svijetom očajno, davoli se često nadaju da će, ušavši u tijelo nekog čovjeka, ponoviti život na Zemlji, ali na drugi način. Ali, njihova je sudbina zapečaćena, i oni se vrte u krugu, i vrteći se tako padaju sve dublje, u sve veće Ništa.

Stoga vražji smijeh, snimljen na Kosovu, nije samo zluradi smijeh nad palom dušom policajčevom, nego i smijeh pun grčevitog očaja, jer đavao zna da su bijele nemoćne ruke ubijenih Albanaca najsnažnije ruke, ruke nevinog Janjeta.

Na pitanje "zakaj Bog prepušča takva Duši, ali vragov izkazanja", Mulih odgovara da je to stoga, da ljudi lakše vjeruju da po smrti čovjekova duša ne dođe na ništa, te da ljudi vide, kakva ih kazna čeka za grijehe.

Očito su ljudi u Mulihovo vrijeme, u prvoj polovici 18. stoljeća, ne samo vjerovali, nego i bili sposobni vidjeti vragove, vidjeti Pakao, prepoznavati Božje kazne za čovjekove teške grijehe. Danas pak živimo u civilizaciji koja je čak sposobna đavla fotografirati, a da i ne zna da je fotografirala đavla, jer ga ne vidi. Ako je neke i uznemirio prizor nasmijanih ubojica nad tijelima žrtava, to je više stoga, što se ubojice nisu smijale nekim prikladnijim smijehom, recimo smijehom isprike za počinjeno nedjelo - tako bi se više dopali Svjetskoj trgovačkoj civilizaciji. Lakše bi se prodali. Ali, što ćemo, velikosrpske ubojice još nisu shvatile što od njih Svjetska trgovačka civilizacija očekuje, kakve *modele* ponašanja.

Na kraju, imam puno razumijevanja za nezainteresiranost Svjetske trgovačke civilizacije za đavole i vragove. Oni nisu kupci, nisu potrošači.

II. Kratka rasprava enologa Lava Havličeka o vinu i drugim pićima balkanskog velikosrpskog i mediteranskog hrvatskog konjanika

Zagreb, 29. travnja 1999.

Danas sam u novinama ugledao fotografiju četvorice balkanskih velikosrpskih konjanika, koji su se u II. tisućljeću poprilično najahali, a pogotovo u zadnjih desetak godina, te nakon Hrvatske i Bosne i Hercegovine jašu, tko zna koji put, po Kosovu. Kako je čovjeku urođeno promatrati svijet s gledišta svoga životnoga zvanja, tako je i mene na toj fotografiji ponajviše zaokupilo napuhnuto, blijedo, a nasmijano lice jednog od konjanika. Odmah sam se upitao, što li je to popio

napuhnuti i nacereni konjanik, koji je skrenuo pogled u stranu? Što inače pije, kada pije, iz čega pije, s kim pije, kako pije? Pije li balkanski velikosrpski konjanik vino, i to svečano, čista srca iz čistih čaša, za bijelim, čistim stolnjakom, s prijateljima, pjevajući nazdravičarske pjesme u čast domovine, prijatelja, cijelog Božjeg svijeta? Je li za svoj gozbeni stol željan primiti svakog gosta dobre volje, pa bio on i Albanac? Pije li balkanski konjanik u miru sa sobom i svijetom, za gozbenim stolom koji je dovoljno velik da primi sve ljude dobre volje? Pije li dobre volje ili zle volje, pije li vino ili rakiju smišljajući zlo?

Balkanski konjanik je uvijek isti konjanik, jahao on prije petsto godina ili jahao 2000. godine. Kraljević Marko, najpoznatiji balkanski konjanik, onaj je konjanik čije tragove na Balkanu slijede i današnji balkanski konjanici, a slijedit će ga i budući. Stoga ćemo pogledati što, kako, s kim, gdje, kakve volje pije Kraljević Marko? U pjesmi "Kraljević Marko u svatovih Senjanina Ive", pripovijeda se, kako je Senjanin Ive, (u pjesmi hrvatski mediteranski konjanik, a inače povijesna osoba, senjski plemić Ivan Vlatković, koji je živio krajem 16. i početkom 17. stoljeća, i u pjesmi i u povijesti zabilježen kao hrabra osoba), zaprosio djevojku "čak daleko iz zemlje latinske / od njekoga kralja Tokaljskoga". U svadbu kod kralja "Tokaljskoga" poziva on i prijatelja Kraljevića Marka. Balkanski konjanik Kraljević Marko savjetuje svojim prijateljima:

Kad dođemo Tokaljevu dvoru,
Izšetat će sluge i sluškinje,
Da poprime konje i oružje,
Konje dajte, oružje ne dajte!
Kad sjednemo u dvor za trpezu,
Britke sablje preko krila vucte,
Bojna koplja sebi pritezujte,
Kalpačine na oči navucte,
Bogu mol'te, nek se počme kavga!

Znajući da su mediteranci posebno opušteni za gozbenim stolom, znajući da blaguju za gozbenim stolom bez oružja, otvorena i čista srca, bez prikrivenih misli, i da je svaki sustolnik, svaki gozbenik njihov prijatelj, balkanski konjanik Kraljević Marko zna i to, da su mediteranci za gozbenim stolom najranjiviji, da ih je za stolom najlakše napasti. Jer, Kraljević Marko u stvari nema prijatelja, i njemu je svejedno s kim pije, da li s mediterancima, Turcima, Albancima ili - Srbima, jer on je uvijek spreman napasti, a pogotovo je za stolom gozbenim spreman napasti, jer on ne voli situacije u kojima mu je protivnik ravnopravan; balkanski konjanik uvijek napada iz zasjede, jer je slab, jer je kukavica i plašljivac. A ako i s kim pije vino, onda ga pije sa svojim konjem, kako to balkanski guslar pjeva u pjesmi "Kraljević Marko i Vuča deneral", u kojoj, došavši pred grad Varadin s namjerom da oslobodi iz grada

trojicu srpskih vojvoda, Miloša od Pocerja, Milana Tolicu i Ivana Kosančića, Kraljević Marko dijeli vino sa svojim konjem Šarcem:

Tu ostavi Šarca od mejdana,
Pa udari koplje u ledinu,
Za koplje je privez'o Šarina,
Tuluminu skide sa unkaša,
I vrže je u zelenu travu,
Pa on sjede piti mrko vino;
Ne pije ga čim se vino pije,
Već leđenom od dvanajest oka,
Pola pije, pola Šarcu daje.

Balkanski konjanik ne pije vino iz čaša, ne pije s prijateljima, jer mu je ljudski rod stran i neprijateljski, već pije sa svojim konjem jer tako želi pokazati koliko prezire vino, koliko prezire vinogradarskih strpljivih ruku djelo, koliko prezire i mrzi gozbene rituale, koliko mrzi otvorenost mediteranskog gozbenog stola prema svijetu. Želi balkanski konjanik Kraljević Marko pokazati svoj prezir prema vinu i mediteranskom vinogradaru, ali zbiljski, on pokazuje zavist. Zavidi balkanski konjanik mirnom životu mediteranskog vinogradara, zavidi onima koji u ljubavi prema svim ljudima dobre volje piju mnoge nazdravice, zavidi njihovim čistim srcima, zavidi svima koji, kao i vinogradari, ne rasipaju svoj život uzalud, nego svake godine posade novi čokot, novi trs, zadobiju neko novo prijateljstvo, steknu neku novu bliskost. Zato balkanski konjanik Kraljević Marko rasiplje vino pred gradom Varadinom, zato ga daje piti svome konju, zato on pije iz leđena, iz posude za umivanje, a ne iz kristalno čistih čaša, zato što želi pokazati Gradu koliko mu zavidi, koliko ga se plaši, koliko mu je gradska civilizacija strana, i koliko je za njega, balkanskog konjanika, neosvojiva.

Svu destruktivnost balkanskih konjanika slušamo u guslarskoj pjesmi "Kraljević Marko i Ljutica Bogdan":

Poranile tri srbske vojvode
od Kosova uz kršno primorje:
Jedno bješe od Prilipa Marko,
Drugo bješe Relja od Pazara,
Treće bješe Miloš od Pocerja;
Udariše pokraj vinograda,
Vinograda Ljutice Bogdana.
Igra konja Relja od Pazara,
Nagoni ga preko vinograda,
Pa on lomi grozna vinograda;

Veli njemu od Prilipa Marko:
"Proď se, Relja, grozna vinograda,
Da ti znadeš, čij su vinogradi,
Daleko bi konja odgonio:
Vinograd je Ljutice Bogdana.
Ja sam jednom ovuda prošao,
I lomio grozna vinograda,
Pripazi me Ljutica Bogdane
Na kobili tankoj bedeviji;
Ja nesmeđoh ščekati Bogdana,
Već pobjegoh uz kršno primorje
...

Balkanski, velikosrpski konjanik nikada ne osvaja da bi na osvojenom gradio, da bi na osvojenoj zemlji njegovao vinograde i pozivao goste u svoju konobu, da bi živio u miru, da bi stvarao. Balkanski, velikosrpski konjanik osvaja zemlju da bi na njoj sve uništio i vinogradare pobio, on osvaja da bi razarao i ubijao, da bi palio, silovao i mučio, da bi pljačkao i tlačio, jer je razaratelj, jer je zavidnik, jer zavidi vinogradarima, jer zavidi uređenoj zemlji, jer zavidi mirnom životu, jer zavidi graditeljima, jer zavidi gradovima, jer zavidi svakom živom, jer zavidi cijelom svijetu. On je užasno nesretan i očekuje da mediteranci razumiju tu njegovu zlu prirodu, očekuje da ga mediteranci tetoše i paze, očekuje da mediteranci pjevaju pjesme u njegovu slavu, i da uopće čine sve, da mu ne probude zlu volju. Jer, za zlo koje čini drugima krivi su drugi a ne on, krivi su oni koje on kolje a ne on, koljač, jer oni žive mirno ali ne i on, jer oni obrađuju svoje vinograde ali ne i on, jer oni grade svoje gradove ali ne i on, jer oni vole život ali ne i on, jer oni grade život ali ne i on. Ali, ako mediteranci ne pristanu na tu igru pa pokažu svoju silu, tada on to uvažava i drži se podalje.

Već spomenuti mediteranski hrvatski konjanik Ivo Senjanin (Ivan Vlatković) u uskočkoj pjesmi "Luka Desančić u zarobljeništvu" oslobađa Luku Desančića (u povijesnoj zbilji Kvirina Desantića, koji je 29. rujna 1580. pao u tursko zarobljeništvo) iz zarobljeništva. Ne zna se je li i Ivan Vlatković sudjelovao u oslobađanju Kvirina Desantića, ali je to moguće. Pije li i hrvatski mediteranski konjanik Ivo Senjanin prije polaska u boj vino i rakiju? Dijeli li i on vino sa svojim konjem? Pije li za gozbenim stolom, svakog časa spreman na iznenadni napad? Naznačena uskočka pjesma pjeva:

Piju vino Senjani junaci
U bijeloj Desančića kuli.
Služila ih ljuba Desančića,
Pak je ljuba njima besjedila:

"Oj Senjani, moja braćo draga,
Lako ti je vami piti vino,
Vino piti, uz vino pjevati,
Jal moj Luka u nevolji kuka.
U nevolji u Tominjoj kuli,
Jevo ima sedam godin dana,
Da su Turci uvatili Luku,
Zatvorili u Tominju kulu,
Od njeg nejma ni glasa ni traga."
...
Kad u jutro jutro osvanulo,
Najprvi joj Ivan dolazio,
I svi redom Senjani junaci.
Oni piju žeženu rakiju,
Rakija im eglen otvorila
I srčanu slobodu podbila.
Ivan muči, ništa ne besjedi,
Niti pije žežene rakije,
Samo sluša što momci besjede,
'Oće l' koji ostati kod riječi.
...

Mediteranski, hrvatski konjanik Ivo Senjanin zna da gozbeni stol ne zagovara ratovanje, i on nema potrebe prije ratovanja piti jer se ne plaši gradova, ne plaši se ljudi, ne plaši se vinogradâ, ne plaši se Turaka, ne plaši se života, i nikome ne zavidi. Zna mediteranski konjanik da je vino brbljavo i opuštajuće, i da i rakija potiče hrabrost na riječima, a ne djelima. Uz vino se pjeva, pjeva za stolom gozbenog zajedništva, za stolom dobre volje, za stolnom pričljivošću, za stolnim nazdravičarstvom, koje ne voli ratovanje. Zato Ivo Senjanin šuti i ne pije, zato što se sprema osloboditi Luku Desančića iz turskog zarobljeništva. Kako rakija i ratovanje ne idu zajedno, to ih

Sedamdeset na rakiju dođe,
Samo sedam za Ivanom pođe.

Za razliku od balkanskog konjanika Kraljevića Marka, koji je bio turski vazal pa je i poginuo, u povijesnoj zbilji, boreći se za račun Turaka, mediteranski hrvatski konjanik Ivo Senjanin zaista se, u zbilji poznat kao Ivan Vlatković, borio protiv Turaka. Mediteranski konjanik nema kompleks krivnje, kakav ima balkanski, velikosrpski konjanik. Um mediteranskog konjanika nije šizofreničan, kakav je u balkanskog konjanika.

Mediteranski konjanik poznaje vrijeme gozbenog pijenja i pjevanja i vrijeme ratovanja te razlikuje piće od ratovanja. Jer, on cijeni vino i rakiju, cijeni trud mediteranskih vinogradara pa ne rasipa vino dajući ga konju i ne gazi "grozne" vinograde.

Sada prepoznajemo blijedo napuhnuto lice balkanskog, velikosrpskog konjanika s fotografije u novinama. Lice je to onoga, koji u pijenju miješa vino i rakiju, koji pola vina sebi a pola Šarcu daje, onoga, koji pije sam, koji pije s mržnjom u srcu, lice zavidnika, koji zavidi onima koje je pobio, zavidi onima koji mirno žive i obraduju svoje vinograde, koji zavidi onima koji sade svoje trsove i čokote, lice onoga, koji je plašljivac i kukavica pa naoružan za gozbeni stol sjeda i ubija iz zasjede. Lice onoga, koji okrivljuje cijeli svijet za zlo koje čini, onoga, kojemu su oni koje je upravo pobio krivi što i on nije sposoban graditi, što i on ne voli život, što i on ne zna saditi svoje vinograde.

Lice je to balkanskog konjanika, velikosrpskog jahača Kraljevića Marka.

III. Kosovo, selo Rugovo, 29. siječnja 1999.

Iskaz đavolâ, dan promatraču OESS-a.

Papir na kojem je zapisan đavolji iskaz popljuvan je zelenom sluzavom đavlovom slinom.

.....hihihihihihihi...hihi...ubijali smo dok smo bili ljudi pa i sad šapćemo ubij ubij kolji ubij ali želimo šapnuti nešto drugo i juuuuui juuuui juuuu nešto sasvim drugo ali hopla hopla u krugu se vrtimo mi khgrrrrgkzzlnjoknjok duše smo nepokajanih ubojica mi želimo ponovo život na Zemlji pa kao vragovi uljeznemo jednostavno oh kako lako u one ljude hihihihihi....hihihi... one ljude koji odbacuju Njega Njega nije nam dopušteno Njegovo ime reći kružimo lebdimo Zemljom vrebamo ljudska tijela da se nastanimo kada nas neko pozove mi samo hopla hopla uljeznemo i onda želimo nešto drugi ponoviti život ponoviti život ali onjk onjk onjk ghrrijiiju ne možemo nego nagonimo na zlo i tako toneeeeeemooooootonemooooooo ijuuuuuuuuuuu huuuhiiiiihiiiiiiiiiauuuuuuuuuauuuuuuuu pakao pakao za života smo silovali mljac mljac ubijali hahahahahaha onjk one one one hiiiii sada bismo mi drukčije o da da oda da da da oda oda oda o da o kako rado uljeznemo ako nam se otvori o kako hopla hopla mi smo tu dajte nam priliku onaj koji je odbacio Njega ime ne možemo reći onda u njega hopla hopla grrrrrrrrrr sami smo ovo izabrali uhuhuhuhuhuh oho oho oho hoćemo mi drukčije ali ne može ne može ostavimo jedno tijelo kada ga nagrdimo ovrazimo hahahahaha pa u drugo hopla hopla uljeznemo mi ako nas se pozove ijuuuu tako se selimo mi hihihihiiju-ijuijuhihihiijuijuiju iz tijela u tijelo onih koji hahahaonjkonjk odbaciše Njega kao mi što smo o o o o onećemo više mi obećajemo ollaolaolaolaola znamo i lijepo pjevati ijukijuukijuk nema popravka nema popravka ijuuuijuuu kasno je kasno je ahahahahahah možda nademo pravo tijelo za ponovit' život mi blablablabla hopsa

hopsa hopsa idemo papapaapapaaaapapaaaaaauuuuuughrrrrhihihi....ijuuuuuuuu.....huuuuuuuhuuuuuuhuuuuu.....uuuuuuuu.....onjk....hopla.....

IV. Kosovo, selo Rugovo, 29. siječnja 1999.
Večer. Sunce zalazi okrvavljeno kosovskim rijekama.
Bijelo "zaklano" Janje pjeva:

O može li nevinost propasti?
Onaj koji je bijele ruke odsjekao
s posvećenoga tijela moga
sebi je ruke odsjekao
a moje su, vidi, i dalje na tijelu mom.
O može li nevinost propasti?
Onaj koji je strijeljao
u srce posvećenoga tijela moga
sebi je srce prostrijelio
a moje, vidi, i dalje je cijelo.
O može li nevinost propasti?
Onaj koji je strijeljao
u posvećeno oko moje
sebi je oko izvadio
a moje, vidi, i dalje je cijelo.
O može li nevinost propasti?
Onaj koji je glavu odsjekao
s posvećenog tijela moga
svoju je glavu izgubio
a moja je, vidi, i dalje na tijelu mom.
O može li nevinost propasti?
Onaj koji je rane brojao
na posvećenom tijelu mom
svoje je rane brojao
a moje su, vidi, zacijelile.
O može li nevinost propasti?
Onaj koji je odbio jednu moju riječ čuti
njega više nitko nikad čuti neće
a moje riječi odzvanjaju svemirom.
O može li nevinost propasti?
A onaj koji pruža svoje bijele ruke prema meni
moje je tijelo, moje je srce, moje je oko,
moja je glava, moja je riječ, moja je rana.
O može li nevinost propasti?

NOVE PUBLIKACIJE

1. **DANICA 2000** (knjiga-godišnjak, džepni i zidni kalendari), HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.
2. **Ante Dabo: ZLOSLUTNO LJETO,** Matica hrvatska Novalja 1999.
3. **Ante Dabo: MIRABILIA,** Castropola, Pula 1999.
4. **Tomo Šalić: VINKOVAČKI ŠOKAĆKI RODOVI,** Matica hrvatska Vinkovci 1999.
5. **Ivan Grljušić: MOLITVA,** HKD Napredak, Sarajevo 1999.
6. **Frane Mihanović: DA SE NE ZABORAVI,** Gata 1999.
7. **Antun Branko Šimić: STUPORE NEL MONDO** (dvojezično talijansko-hrvatsko izdanje; prepjevi: **Danijel Načinović**), Sveučilišna knjižnica u Puli, Istarski ogranak DHK Pula 1998.
8. **O. Atanazije Matanić: U ZNAKU LJUBAVI,** Družba "Kćeri milosrđa", Zagreb 1999.
9. **Prim. dr. Rudolf Miculinić: BJELOVARSKE ULICE,** Franjevački samostan Bjelovar 1999.
10. **Petar Rogulja: BIBLIOGRAFIJA O SVETOMU ANTUNU PADOVANSKOMU NA HRVATSKOM JEZIKU,** Knjižnica zbornika "Kačić", Split 1999.
11. **RUOŽNIK RIJEČI, ANTOLOGIJA HRVATSKE KAJKAVSKE PROZE,** "Kajkavsko spravišče", Zagreb 1999.
12. **Adolf Polegubić: LAICI U CRKVI I DRUŠTVU U HRVATSKOJ OD 1900.,** Lepuri 1999.
13. **NOVA ISTRA 1/1999.,** Istarski ogranak DHK Pula 1999.
14. **GLASNIK SRCA ISUSOVA I MARIJINA 10/1999.,** Hrvatska pokrajina Družbe Isusove, Zagreb 1999.
15. **VLADAVINA PRAVA 5/1999.,** Lux d.o.o., Zagreb 1999.
16. **POLITIČKI ZATVORENIK 90/1999.,** Hrvatsko društvo političkih zatvorenika, Zagreb 1999.
17. **ZVONIK 9(59)/1999.,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica 1999.
18. **MATICA 9/1999.,** Hrvatska matica iseljenika, Zagreb 1999.
19. **MI, list mladih 9/1999.,** Hrvatski katolički zbor "MI", Zagreb 1999.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Slovo u obranu djela Jakova Ivaštinovića

Da bi se mogao razjasniti zanimljiv, intrigantan i paradoksalan slučaj književnika Jakova Ivaštinovića, a koji je samo jedan primjer ili sinonim za puno sličnih slučajeva u hrvatskoj književnosti, kad su mnogi pisci bili prešućeni, zabranjeni i slično, treba promotriti naš hrvatski povijesni usud. Nije bilo lako stoljećima biti bez vlastite države. I ono jedino što nas je moglo održati na okupu mogao je biti samo naš duh, dakle naša kultura. Jer ako smo bili vojnički razoružani, nismo smjeli dopustiti da nam se razoruža ili ubije "naša rič hrvacka"! I stoga ta naša rič za koju Marko Marulić 1501. zapisa "u versih arvacki složena", nikad nije bila poražena, niti ugušena. Za nju se je ginulo, robijalo, ali se zatrti nije mogla!

Dakle, kad tudin nije mogao zauzdati našu rič hrvacku, tj. naš duh, krenuo je u borbu protiv njega metodama finijim i suptilnijim od golog umlaćivanja, te je potražio pomoć u određenim filozofijama i svjetonazorima za koje je pretpostavio da bi se u njima moglo zagušiti tu našu rič hrvacku. I tako se je s umlaćivanja prešlo na nježniju metodu - dvoboja perom!

Tri su metode borbe protiv riči hrvacke primijenili njezini zatiratelji.

Prva i najstrašnija metoda bila je egzekucija, tj. fizička likvidacija potencijalnih velikih pisaca "versih arvackih"! Spomenut ću samo nekoliko najdrastičnijih primjera likvidacije hrvatskoga duha. Gotovo svi autori predratne zbirke "Lirika hrvatskih sveučilištaraca", i to sve od reda mladi pjesnici, bili su pobijeni! Prisjetimo se samo imena Zdenka Blažekovića, Felixa Niedzelskoga, Vinka Kosa, Dragutina Malčića, Stanka Vitkovića, Mirka Vutuca... Sjetimo se tragične sudbine sviju od Ive Lendića, Dražena Panjkote, pa do Ive Mašine i Brune Bušića. Svi su oni na vrhuncu svoje literarne inspiracije pobijeni i preostaje nam samo upitati se: kakva bi tek literarna djela stvorili da su im kritičari "riči hrvacke" to dopustili?

Druga, i ponešto blaža metoda od ove, bilo je uhićivanje i zatvaranje u mračare. Tragičnih sudbina progonjenih i sudenih zbog "versih arvackih", koji su se usudili "reći ime", kako pjeva Radovan Grgec, bilo je bezbroj. Sjetimo se samo osude pjesnikova versa arvackog Mate Marčinka, Joje Ricova ili pak uhićenja versa arvackog - Tomičićeve "guje pod kamenom"! Iako su ovi autori preživjeli svoju "kritičarsku robiju", bolešću mnogih svojih organa platili su cijenu svoje borbe za rič hrvacku. Pjesnički ushit ljubavi prema domovini platili su krvavom robijom!

Treća metoda borbe protiv riči hrvacke bila je upravo ona koja je zadesila književnika Jakova Ivaštinovića, a to je bilo literarno prešućivanje i ignoriranje. Ja bih se čak sarkastično usudio reći da je ova metoda bila barem humana jer nije bilo umlaćivanja i uhićivanja. I barem bi čovjek sačuvao živu glavu na ramenu!

Eto takvo je bilo stanje hrvatskog duha pod svim tudinskim režimima - od onih koji su odsjekli glave hrvatskim pjesnicima Zrinskom i Frankopanu, pa do batinašâ denerala Pere Živkovića i Titovih udbaških krvnika.

Medutim u svim ovim dogadajima oko riči hrvacke nama Hrvatima dogada se i povijesni nonsens i paradoks - da smo stvorili vlastitu državu, ali da je preživio taj umiveni, poncijepilatovski, literarni vrijednosni sud u našoj književnosti - koji je krivac što je Jakov Ivaštinović prešućen, rekao bih i nadalje! Naime, i austrofili, i madaroni, i srbofili, a posebice jugokomunisti, uvidjevši da s golom silom ne mogu zatrti naš duh, nastojali su silom "pera u ruci" osvojiti sve naše kulturne ustanove i podčiniti ih svojoj volji. Jer kad nije išlo pendrekom, htjeli su nas zauzdati svojim perom! U tu svrhu angažirali su svoje najjače umove, te su uz pomoć njihove umne prostitucije nasrnuli na sve hrvacko. Oteli su nam tiskare, umjetničke udruge, medije i okupirali cjelokupni duhovni prostor, te bez njihova dopuštenja ni jedna knjiga nije mogla ugledati svjetlost dana, pa tako ni Ivaštinovićeva. Osnovane su razne literarne udruge, pokrenute su različite literarne edicije da bi se nametnulo određeni literarni vrijednosni sud, koji je onda vremenom i potporom svih mogućih medija, postajao dominantnim, da bi potom dobio ulogu metle, kojom se onda moglo mesti po riči hrvackoj i pomesti koga god se htjelo. Taj lažni vještičji sud stvorio je i svoje literarne veličine, koje su mu bile pokrićem da je taj ideološki sud ustvari samo benigna estetika, a ne i politika. Nekolicina hrvatskih "pisaca zemlje i pupka", koji su imali odredenu literarnu darovitost, tezgarili su svoje intelektualne usluge i samo još više pridonijeli zagušivanju riči hrvacke. Zauzvrat, metlaši su ih proglašavali hrvatskim literarnim bardima!

Nu osnovne značajke takvog literarnog ideološkog suda bile su i još su uvijek: ateizam, agnosticizam, liberalizam i lažni kozmopolitizam, slavenofilstvo, te proglašavanje natražnjačkim i primitivnim, a time i literarno bezvrijednim - svega što ima nacionalnu, religioznu ili konzervativnu konotaciju.

Kulturološki i politički procesi u Europi i Svijetu nama Hrvatima neskloni, pronašli su plodno tlo i na našem duhovnom polju, te je tako ovaj literarni sud i njih udomio kao svoje duhovne skrbnike u našoj kulturi. I što je najžalosnije udomili su se i u našim čitankama. To mi se čini najvećim problemom naše suvremene književnosti, jer se ona još uvijek nije suočila s tom i takvom tužnom istinom. Jednostavno je prihvaćena ta lijeva protuhrvatska istina kao jedina estetski relevantna istina hrvatskog duha:

"Onaj tko o Hrvatskoj poje i sniva, taj je literarni smušenjak kojega treba prešutjeti i ignorirati!"

I ne zavaravajmo se: ne da oni nisu priznali Jakova Ivaštinovića, nego oni nisu, još uvijek, priznali ni Hrvatski književni list, Hrvatski tjednik, Marulić, različita izdanja pojedinih Katoličkih udruga, i dakako, ne priznaju oni ni negdašnju Hrvatsku smotru, Hrvatsku stražu, ni Hrvatsku reviju! Tako se nama Hrvatima povijest ponavlja, i mi smo danas u dvoboju duha, na hrvatskoj uljudbenoj pozornici, identičnom onom kakav su svojedobno vodili s jugofilskom i komunističkom inteligencijom Kerubin Šegvić, Ivan Oršanić, Petar Grgec, Ljubomir Marakovič, Vilko Rieger i ostali hrvatski nacionalni zanesenjaci.

Sve ovo nam kazuje da je "vladajuća hrvatska književna kritika" posljednji bunker jugokomunističko-slovjansko-krležijanske misli, u kojoj nema mjesta za mnoge od nas, pa tako nije bilo mjesta ni za Jakova Ivaštinovića.

Nesumnjivo je, dakle, da je i u našoj obnovljenoj hrvatskoj državi preživio taj pakleni literarni vrijednosni sud - ljevičarske estetičarske provenijencije. Zato su i danas slavljeni anacionalni ljevičarski autori poput Miljenka Jergovića, Jurice Pavičića, Ratka Cvetnića, Branka Matana, Slobodana Šnajdera, koji je inače literarni metak šezdesetosmaške internacionale!, a Matica hrvatska i Vjesnik nagraduju Igora Mandića i Zvonimira Berkovića!

Nu treba biti pošten pa priznati: ovaj njihov estetičarski pogled, sam po sebi, i ne mora biti nešto loše i čega bi se trebalo čuvati i bojati, da kod nas sve što je ljevičarsko i liberalno nije i obvezatno protuhrvatsko i protuvjersko!

Tako je duh, ali ne stekliŠtva Petrice Kerempuha, negoli Krležina ljevičarenja i slavenske zablude, opet prevladao kao isključivi i unikatni literarni sud u našoj književnosti, te je sve što ima veze s domoljubljem ili s tamjanom proglašeno literarnim smećem. Ja sam osobno očekivao da će ratna katarza kroz koju smo prošli pogasiti i posljednje svijeće naših slovjanskih Diogena, ali sam se prevario.

Naivno sam mislio da će količina krvi koje nam se napio velikosrpski vampir i kasetne bombe kojima je zasuo samo srce dičnog Zagreba grada - a kojeg li paradoksa, jedan zvončić je eksplodirao tik pod Strossmayerovim kipom - probuditi i posljednjeg zabludjelog Hrvata.

Naivno sam mislio da će se svi Hrvati probuditi nakon što su nam s neba, ravno iz Križanićeva sna, stigli slavjanosrpski darovi u obliku bombi!

Naivno sam mislio da će se Velimir Visković i Igor Mandić probuditi nakon što je srpski poeta, vojvoda Vučurević, svojim topovima gađao humanizam i renesansu Dubrovnika.

Da, bio sam naivan i zato sam danas, kao i nekad pod "ćoravim Babićem", opet lud! Inače, proglašavanje pojedinih pisaca ludima, suptilnija je podvrsta prešućivanja i umlaćivanja!

NIN-ova i Matičina Igora, te Velimira bezvjerca, spomenuo sam jer mi se ta dvojica književnih kritičara čine pravim reprezentantima tog lijevog (u)suda, koji jaše i dalje! Njihov literarni sud je, izgleda, vječan, imun na sve sustave. Za njihov sud je sasvim svejedno u kojem se državnom okviru nalazi nešto što se zove Hrvatska: je li u Jugoslaviji, je li na Balkanu, je li u Srednjoj Europi, je li u Paktu o stabilnosti, je li neovisna država? Bilo što da je Hrvatska, oni nepogrešivo znaju tko je pisac, a tko nije! Oni su baštinici univerzalne literarne pameti koja je imuna na sve sustave.

I sad kad se naša pisana rič protrese kroz njihovo književno rešeto, ispadaju velikim autorima samo oni autori koji se takmiče u ocrnjivanju svega hrvatskoga. Velikim piscima samo su oni autori kojima je "sve svejedno" ili koji su u najmanju ruku "literarno ravnodušni" prema našoj zbilji.

Zato se samo od sebe nameće pitanje: tko je omogućio da nam ova dvojica, hrvatski literarni svećenici Ana i Kajfa, i nadalje sude?

Zašto je nekad dična ustanova Matica hrvatska pala pod njihovu šapu?

Osobno sam mišljenja da su oni vrijednosno preživjeli jer su slavu stekli podizanjem literarnih spomenika mnogim uvaženim literarnim veličinama, koje je kadio bivši sustav. I zato oni simbiotički zajedno traju, ti naši tzv. quercusi sa svojim kritičarskim imelama, jer dirnuti kaditelje značilo bi rastjerati lažni dim slave oko kadenih! I otuda Veljo i Igor i nadalje vedre i oblače, kao da smo na kulturnom kongresu u Topuskom, a Nazor vesla preko Kupe!

Nu kako oni danas kade Matvejeviće, Ugrešićke, Drakulićke..., a mi jako dobro znamo i čitamo njihovu umjetnost, time nam kazuju da je velik dio i onih naših literarnih velikana, u najmanju ruku upitan. I uistinu bi trebalo dobro protresti i prodrmati našu literaturu kroz sito istine - pa što ostane! A kako tog sita još uvijek nema, lijevo-slovjanska misao sudi i dalje!

Zato se ne moramo čuditi anacionalnim tv-emisijama o kulturi: Knjigom u glavu, Pola ure kulture, Ekran bez okvira i sl. ili kad nas novovjeki hrvatski leksikoni opet prešućuju...

Napisavši ovo slovo u obranu djela pokojnog hrvatskog književnika Jakova Ivaštinovića, terapeutski sam djelovao i na samog sebe. Jer ako više ne umlaćuju i uhićuju, nek prešućuju, ali nije lijepo biti ni luđak!

Stanislav Pejković

"Kako upokojiti vampira"

(Razmišljanja na marginama istoimenog romana Borislava Pekića)

Godine 1977. objavljena je u Beogradu knjiga Borislava Pekića "Kako upokojiti vampira". U vrijeme kada je objavljen tada njegov najnoviji roman, Pekić je bio etablirani pisac, jedan od živućih bardova srpske književnosti, te jedan od rijetkih koji je - uz Danila Kiša i Mirka Kovača - već u ranim srednjim godinama postao klasikom te nacionalne literature. Taj status stekao je prije svega sagom o nekoliko generacija izmišljene cincarske porodice, a ta se saga sastoji od romana "Hodočašće Arsenija Njegovana" i pet svezaka romana pod naslovom "Zlatno runo", u kojima on daje presjek najvažnijih promjena u društvenom i političkom životu Srbije i (kasnije) Jugoslavije kroz otprilike dva stoljeća. Ravnodušan prema tada dominantnom trendu u srpskoj književnosti koji su kritičari nazivali "stvarnosnom prozom", a predstavnici kojega su u oslikavanju suvremene stvarnosti polazili (najčešće vjerojatno nesvjesno) od postulata socrealističke "teorije odraza", Pekić je pisao sofisticirane romane koji su (posebno oni kraći) uvelike sadržavali elemente filozofskoga diskursa, što se posebno odnosi na njegov kratki roman "Uspenje i sunovrat Igora Gubelkijana", objavljen nekoliko godina prije romana koji je povod ovom napisu.

Prije nego što se pozabavimo konotacijama koje sam naslov i tema Pekićeva romana izazivaju na ovim prostorima, pokušajmo odrediti tadašnju i sadašnju autorovu političku poziciju. Kako je 70-ih godina europski intelektualni trend nužno implicirao osporavanje etablirane političke vlasti, gotovo bez obzira na stupanj njezine

demokratičnosti (nužna posljedica takvog ideološkog stava bio je terorizam talijanskih Crvenih brigada i njemačke Frakcije Crvene armije, koje su se formirale u univerzitetskim krugovima). Pekićev status ideološkog oporbenjaka naspram tadašnje službene politike i pedigre političkog zatočenika na Golom otoku u ranoj mladosti bitno su pridonijeli privlačnosti njegova intelektualnoga imidža. Nama je, naravno, mnogo zanimljiviji Pekićev današnji politički stav. Jedno je nedvojbeno: autentični Europejac i deklarirani antikomunist, on je jedan od protivnika Miloševićeva šovinističkog neonacizma. Ne tako radikalan kao karizmatski Bogdan Bogdanović ili Pekićevi književni kolege Mirko Kovač i Vidosav Stevanović, koji su odlučili i fizički napustiti (naravno, i u strahu za goli život!) "voždov" Gulag da bi i na taj način izrazili svoje neslaganje s tekućom politikom[1], ali ipak toliko radikalan da - onako isposnički mršav, poput sveca s neke srednjovjekovne srpske ikone - svojevremeno sudjeluje u demonstracijama koje je organizirao Vuk Drašković i zaradi udarac pendrekom po ledima.* Iz oskudnih podataka koji su nam dostupni o sadašnjoj Pekićevoj političkoj (ne)aktivnosti nije, ipak, sasvim jasno smeta li njemu samo nedostatak demokracije u Srbiji ili - kao, primjerice, Bogdanoviću, Kovaču ili političaru Draganu Veselinovu - i fašistička agresija njegove zemlje na Hrvatsku i BiH!

Bilo kako bilo, Pekić je 1977. napisao proročanski roman! Da bismo to dokazali, moramo dati barem najosnovnije natuknice o sadržaju. Glavni junak romana, Rutkowski, profesor srednjovjekovne povijesti na uglednom univerzitetu u Heidelbergu, dolazi kao turist u gradić na Jadranu i odsjeda u istoj zgradi gdje je tijekom rata bila smještena komanda vojne policije, u kojoj je on radio kao isljednik. Netipičan je detalj romana (posebno u kontekstu ranije spomenutih konotacija) da se Rutkowski, intelektualac i humanist, prijavio u nacističku policiju da bi spašavao nevine ljude tamo gdje se zatekne. Okosnica romana, međutim, i jest u tome da on, uza sve nastojanje, neće uspjeti spasiti od smrti "opštinskog ćatu" Adama Trpkovića, koji će - iako je uhićen i strijeljan zbog tragikomičnog nesporazuma - biti proglašen herojem, pa će mu čak biti podignut i spomenik na gradskom trgu. Postoji, međutim, još jedan bitan detalj u romanu, koji je u spomenutom kontekstu mnogo tipičniji i znakovitiji: kada mu njegov pretpostavljeni, pukovnik Steinbrecher, tipični predstavnik totalitarne vlasti, nagovijesti da bi i sâm mogao izići pred streljački vod ukoliko svoje zadaće ne bude izvršavao onako kako se od jednog dužnosnika nacističke nomenklature očekuje, Rutkowski - u nastupu nekontrolirana straha koji se pretvara u bijes - ubija jednog zatvorenika na način koji svojom brutalnošću "zadivljuje" čak i takvog osvjedočenog batinaša kakav je kapetan Rotkopf. Taj detalj pokazuje kako represivni sustavi, koji se nužno iskazuju kroz teror, pretvaraju u zvijeri i one ljude koji u normalnim okolnostima ne bi nikad postali zločinci. Da se, međutim, vratimo sadržaju romana: upravo će se Trpković, čovjek kojemu je Rutkowski pokušao spasiti život, osvetiti profesoru poslije smrti: u prividnoj bezbrižnosti njegova ljetovanja on mu se javlja kao vampir, koji ga najprije odvodi u ludilo, a zatim i u smrt.

1 Na isti korak su se odlučili, u jeku jačanja nacizma, dva velikana njemačke pisane riječi: Thomas Mann i Stefan Zweig - ovaj potonji je u Južnoj Americi izvršio neku vrstu političkog samoubojstva, ubivši se u znak prosvjeda protiv nacizma u Njemačkoj.

* Borislav Pekić je u međuvremenu postao - pokojni, što autoru nije bilo poznato dok je pisao ovaj esej.

Za razliku od gotovo svih srpskih (pa i nekih drugih) kritičara koji su pisali o romanu u ono vrijeme, a koji su ga bez iznimke proglašavali remek-djelom (Pekić je već tada imao status književne institucije, pa bi bio dobio pozitivne recenzije i da je prepisivao telefonski imenik!), autor ovih redova smatra ga neuspjelim, prije svega zbog pretjerane artificijelnosti. Iako je autor namjerno pisao tzv. "roman ideja", to ipak nije bio dovoljan razlog da mu likovi - posebno s obzirom na tako specifičnu temu kao što je ratna, koja *ipso facto* podrazumijeva emocionalan odnos prema tragičnom položaju pojedinca u tim uvjetima - budu svedeni na papirnate klišeje, te da gotovo čitav njihov književni život svede na ideološki disput. S druge strane, "roman idejâ" sam je po sebi prilično nepropustan za interpoliranje elemenata fantastike, pa se vampir kao ključni aktancijalni faktor jednog takvog djela doima pomalo neprimjereno i ishitreno. Tako se Pekićev roman nadaje kao apstraktni filozofski diskurs o totalitarizmu, začinjen elementima fantastike i (u izvjesnoj mjeri, ipak) "stvarnosne proze".

Sâma vrijednost romana ovdje nas, međutim, manje interesira. Najviše nas zanima onaj univerzalni plan autorove romaneskne tvorevine, ona ideološka nadgradnja romana koja nedvosmisleno ukazuje na to da je romaneskna situacija "zločina i kazne", situirana ovdje u prepoznatljiv politički kontekst Hitlerova napada na Jugoslaviju, zapravo paradigma zločinačke pragme svakog totalitarizma. (Na tu univerzalnu relaciju ukazuje i Vuk Krnjević, kada, u dvobroju 5-6/1985 beogradskog časopisa "Književnost", posvećenu dijelom upravo Pekićevu opusu, kaže o tome: "Težeći ka potpunoj, dosljednoj univerzalizaciji problema, Pekić će, uzimajući nacizam za potvrdu regule, težiti ka definisanju i analitičkom razlaganju svakog modernog totalitarizma".)

U takvu receptivnom kontekstu najzanimljiviji nam je lik pukovnika Steinbrechera - iako se sâm taj lik kao relevantna literarna činjenica ne izdvaja posebno od ostalih likova u djelu. Pekić nam, naime, u građenju Steinbrecherova lika nedvosmisleno daje na znanje da njegov zločinački um ni u kojem slučaju nije limitiran okvirima nacističke ideologije, već se očituje u koordinatama policijske logike, koja leži u osnovi svakog totalitarizma. Roman je, dakle, samo u svom površinskom sloju roman o nacizmu - to je zapravo ideološki traktat o svakoj totalitarnoj svijesti, što znači da može profetski anticipirati i onaj oblik totalitarne svijesti koji se u času pisanja romana još nije pojavio. To, drugim riječima, znači da je "Kako upokojiti vampira" u istoj mjeri roman o Miloševićevu neofašizmu kao i o Hitlerovu nacizmu!

Iako je polazna osnova romana, odluka profesora Rutkowskoga da se prijavi za rad u policiji kako bi spašavao sebi nepoznate ljude od nacističkog terora, prilično ishitrena i neuvjerljiva, sâm odnos Rutkowskog i Steinbrechera, koji predstavljaju dva dijametralno različita stožera duhovnog razvoja europske civilizacije - jedan koji je, polazeći od nacionalističke isključivosti i zatucanosti, zakočio (u svom ataru) normalan progresivni tijek te civilizacije i vratio je u mrak pretpovijesnog bezumlja plemena i stada, nalazeći isključivo u osvajačkom ratu i nasilju nad bližnjima razlog i svrhu svoje opstojnosti, i drugi, koji humanost i odricanje od nasilja smatra temeljem civilizacije (Rutkowski kaže da se njegov otpor fašizmu "držao najvaljanijih intelektualnih tradicija", ali i da se "iscrpljivao u duhovnoj oblasti") - nadilazi, samom mnogoznačnošću mogućih konotacija, plošnost jedne takve premise. (O tom u već navedenom broju "Književnosti" govori i zagrebački kritičar Velimir Visković: "Za tematski plan romana

najvažnija je aktancijalna relacija između Rutkowskog i njemu nadređenog oficira Steinbrechera. Elaborirajući tu relaciju, Pekić nam literarnim sredstvima demonstrira odnos intelektualca uzglobljenog u tradiciju zapadne civilizacije, opterećenog težnjom da svoju savjest dovede u suglasje s etičkim imperativom koji mu ta tradicija diktira, spram reprezentanata totalitarne svijesti...").

U Pekića je, naime, došlo do stanovitog nesporazuma između ontološkog predloška za roman i njegove fiktivne nadgradnje, jer pretpostavka da bi intelektualac moralnog integriteta jednog Rutkowskog radio tijekom rata na visokom položaju u nacističkoj policiji, k tome još i dragovoljno, nije odveć vjerojatna, a njegova nada da će, u strogo programiranoj nacističkoj hijerarhiji, na taj način moći spašavati nevine ljude jednostavno nije na razini logičnog razmišljanja jednog intelektualca. Takva pretpostavka još je apsurdnija ako se primijeni na za sada isključivo ontološku situaciju, fašističku agresiju Srbije na Hrvatsku i BiH, iz jednostavnog razloga što Srbija (iako joj se ne može poreći stanoviti intelektualni potencijal) nema toliko širok kadar intelektualaca da bi ih koristila na mjestima na kojima sasvim uspješno (u skladu s postojećom politikom) mogu funkcionirati osobe ljudskog i intelektualnog kalibra, recimo, jednog Mihalja Kertesa ili Milana Martića (osim toga, "odliv mozgova" iz Srbije u inozemstvo tijekom ovoga rata je toliki da bi u zemlji, ako rat i sankcije budu trajali dovoljno dugo, mogla ostati, osim ženâ i djece, još samo četnička bagra). Međutim, izvan konteksta čisto ratne situacije, ideološki disput između Rutkowskog i Steinbrechera može se iščitavati i kao disput između zastrašujuće široke čvrste jezgre velikosrpskog neonacizma i onih nažalost vrlo rijetkih - ali izuzetno relevantnih - glasnogovornika razuma koji, upravo zato jer su "dobri Srbi"[2] (a da bi netko bio dobar Srbin, Hrvat ili Francuz, mora biti prije svega dobar čovjek), ne žele pred poviješću i budućim pokoljenjima odgovarati za sramotnu fašizaciju svoje zemlje. Nemoć Rutkowskog u srazu s neograničenom moći jednog Steinbrechera prispodobiva je nemoći onih časnih i poštenih Srba i Crnogoraca koji se zločinačke politike suludog satrapa s Dedinja i njegovih kloniranih adlatusa groze ništa manje od ostalih. U Srbiji i Crnoj Gori su danas, naime, na vlasti oni koji su spremni - kako to kaže Krnjević u povodu Pekićeva romana - "na uništenje, duhovno i fizičko, svih onih koji ne moraju imati veću krivicu od one da nacističku ideologiju ne prihvataju" (kako vidimo, ovdje čak nije bilo potrebno ni promijeniti pridjev "nacistička").

U ovome kontekstu znakovit je jedan naizgled sitan detalj u romanu. Rutkowski je, naime, profesor srednjovjekovne povijesti - dakle, intelektualac i znanstvenik, osoba koja je proučavanjem povijesti nedvojbeno stekla neka bitna saznanja relevantna za sadašnjost, što je sve, prema Pekiću, čini neprijemljivom za tako nakaznu ideologiju kao što je nacizam. (On će se, doduše, brutalnim ubojstvima zatvorenika iskazati kao ratni zločinac, ali će zločin počiniti iz straha i slabosti, a ne - poput Rotkopfa ili Steinbrechera - iz ideološke zaslijepljenosti!). Nepoznat nam je - uza svu njegovu deklariranu odanost demokraciji i vrijednostima zapadne kulture - Pekićev odnos prema velikosrpskoj mitomaniji, ali je očigledno da je Pekić, u vrijeme pisanja romana, smatrao jednostavno

2 Besmislenost i pogubnost "četničke" definicije "dobrog Srbina" pokazat će poznati srpski građanski političar i tadašnji predsjednik Demokratske stranke Milan Grol, koji je 1941. u emigraciji u svom "Londonskom dnevniku" napisao: "Nikad nisam bio šoven i velikosrbin, niti sam smatrao da je onaj koji je velikosrbin - dobar Srbin. Ambicija mi je bila da budem pametan Srbin..."

nemogućim da netko tko se znanstveno bavi poviješću vlastitog naroda bude (ili postane) zaslijepljeni šovinist. Na konkretnom primjeru nacizma njegovu tezu potkrepljuje i britanski povjesničar Giles McDonough, koji, pišući knjigu o Adamu von Trottu, jednom od zavjerenika u neuspjelom atentatu na Hitlera - izlaže i argumentiranu premisu da su nacističku ideologiju i pragmu provodili pripadnici nižih i srednjih slojeva njemačkog društva, dok je većina intelektualne elite imala oporbeni stav prema njima.

U Srbiji je, međutim, situacija dijametralno različita: iako, s jedne strane, Miloševićevu politiku u najvećoj mjeri podržavaju upravo oni slojevi društva o kojima govori i MacDonough (tako su famoznu "antibirokratsku revoluciju" na svojim ledima iznijeli srpski i crnogorski (ne)radnici, kojima se očigledno mnogo više svidalo pijano "srbovanje" po ulicama i trgovima nego prehranjivanje svojih obitelji radom u tvorničkim i inim halama!), začetnici ideje o nasilnom stvaranju "velike Srbije" upravo su intelektualci, akademici okupljeni oko SANU i tvorci čuvenog Memoranduma, uz zamjetnu većinu historičara - dakle, kolega Pekićeva profesora Rutkowskog!

Za povlačenje analogije sa situacijom *hic et nunc* najznakovitija je, međutim, upravo osnovna tematska okosnica romana, a to je povratak zločinca na mjesto zločina. I to ne na bilo koje mjesto, već na hrvatsku obalu Jadrana! Ovdje nas već prostor književne fikcije i iz nje izvedenog filozofskog diskursa o totalitarizmu manje zanima, ovdje se već bavimo čisto ontološkom pojavnošću - koliko god ona bila jednim dijelom (barem za sada) hipotetična! Tematska okosnica Pekićeve knjige (koja se u europskoj književnosti i filmu prilično često koristi, baš u svezi s nacizmom[3]) neodoljivo nameće hipotetičku mogućnost da se neki četnički zločinac za kojih 20-ak godina pojavi kao turist, recimo u Mokošici (neko vrijeme od četnika zaposjednutom predgrađu Dubrovnika)[4] ili - ako više voli mirno ljetovanje - u Novigradu ili Podgradini! (Gotovo da i ne treba reći kako "nema teorije" da bi jednog takvog mogao krasiti makar i mali dio misaonosti i humanističkog svjetonazora jednog Rutkowskog, pa čak ni one dijaboličnе inteligencije Steinbrechera - prije bi to bila sirovina tipa batinaša Rotkopfa, a najvjerojatnije bi ga odale replike tipa "Gde si, bre badžo, u p.... majčinu!" Naravno, za razliku od Rutkowskog, ne bi ga progonio duh (odnosno, vampir) pogubljenog "opštinskog ćate" ili bilo kojeg drugoga "ustaše", ali bi imao štošta objasniti živima, onima čiji su mili i dragi završili na groblju, kao nevine žrtve suludih ideja njegova gazde i svih onih koji ga slijede.

Završimo, konačno, ovo razmatranje konkretnim pitanjem iz naslova - "kako upokojiti vampira"?! Odista, kako upokojiti vampira velikosrpskog neofašizma, tog petog jahača Apokalipse, duha puštenog iz boce nikad prevladane ideje o velikoj Srbiji, koji se, međutim, ni u vrijeme svog duhovnog oca Ilije Garašanina, ni u doba prokušanog velikosrpskog makijavelista Nikole Pašića, pa čak ni u brahijalnome

3 Tematski je donekle sličan Pekićevu romanu (bez primjesa fantastike) film "Muški izlet" (Herrenpartie), koji je 1964. u jugoslavensko-njemačkoj koprodukciji snimio poznati njemački redatelj Wolfgang Staudte.

4 O tome znakovito govori otvoreno pismo jednog dubrovačkog novinara u "Slobodnoj Dalmaciji" pred 5-6 godina tadašnjem članu srbijanske vlade Slobodanu Unkoviću, u kojemu ga pita da li će imati hrabrosti i obraza doći u Dubrovnik, u usku uličicu u kojoj je godinama ljetovao, a u kojoj su srpske granate - osim ostalih žrtava - ubile i dječaka kojega je i on, Unković, morao dobro poznavati!

"četnikovanju" Draže Mihajlovića i njegovih polupijanih sljedbenika nije tako razularo kao u vrijeme Miloševićeve trijumfalističke "antibirokratske revolucije" i agresije na Hrvatsku i BiH, koja je agresija bila "nastavak (takve) politike drugim sredstvima"? Iako mu je upravo u ratu u Hrvatskoj i Bosni zabijen glogov kolac duboko u degenerirano vampirsko tkivo, vampir danas opet oživljava na Kosovu, gdje je pred nekih desetak godina i počeo sa svojim mrtvačkim plesom. Dakle, kako ga upokojiti? Rambouillet to sigurno neće uspjeti ništa više od Daytona! Bez obzira na to kako će se razriješiti u vrijeme pisanja ovoga članka patpozicija oko Kosova,* danas je jedno više nego jasno: vampirski velikosrpski šovinizam ona je popudbina koju će Srbija - na svoju sramotu i na ruglo civiliziranu svijetu - ponijeti sa sobom u 21. stoljeće.

* Ovaj je esej pisan prije NATO-ova bombardiranja Srbije.

Ante Gradiška

Razmišljanje obična čovjeka o današnjoj tijelovskoj procesiji

Ako se ne varam, tijelovska je procesija jedina liturgijska procesija, dok bi se sve ostale mogle nazvati paraliturgijskima, što drugim riječima znači, da je po važnosti tijelovska procesija na prvom mjestu.

Nije to bez razloga, jer se radi o blagdanu Tijelova, radi se o Euharistiji, čija se ustanova slavi na Veliki četvrtak. Na Tijelovo se pak ta ustanova slavi na poseban način i sukladno tolikoj Tajni. Papa Urban IV. ustanovio je taj blagdan 1264. godine, a službu je za tu prigodu sastavio sv. Toma Akvinski.

Tijelovska procesija imala je svoj početak u Kölnu, odakle se proširila po Njemačkoj i Francuskoj, a odatle u sve ostale krajeve.

Svima su poznate posljednica *Hvali, Sion, Spasitelja* i himan *Usta moja, uzdišite* sv. Tome za taj blagdan...

Gospod zbori i kruh biva
Svetim tijelom njegovim,
Likom vina krv se skriva,
Okom toga ne vidim,
Ali sama vjera živa
Kazuje bezazlenim.

Divnoj dakle Tajni ovoj
Klanjajmo se smjerno mi
....
Vjera duši čovjekovoj
Nek spoznanje dopuni.

Poznati su nam također svrha i cilj procesije - javno iskazivanje časti i poklonstva Kristu u Sakramentu.

To se kroz dugu povijest tijelovske procesije izvodilo na najbolji mogući način, svugdje u svijetu. Najsavjesnije se procesija pripremala: znao se u tančine raspored pojedinih skupina ljudi - djeca, škole, vojska, službenici, redovnici, svećenici itd. Onda celebrant pod baldahinom, a iza njega u glavnom gradu države sâm car ili kralj, dok su iza njega pobožno i svečano hodali najviši državni dužnosnici.

Okićene su bile ulice kojima je prolazila procesija. Na svakom je prozoru bila upaljena svijeća, a s prozora je visio kakav lijepi sag ili slično.

Oni koji bi se zatekli na ulici, u špaliru, klečali bi za prolaza Sakramenta.

Da, bilo je to uistinu iskazivanje časti Sakramentu. A da svatko nije bio, niti mogao biti, na jednaki način u sebi pobožan, ne treba posebno dokazivati, niti isticati. Ljudska slabost i ranjena ljudska narav!

A što je bilo s nevjernicima, ili pripadnicima drugih vjerskih zajednica? Dakako, nitko nije tražio, da protiv svoje savjesti kleče, ali je ipak istina da su se svi dolično ponašali ili nastojali da ne budu baš u to vrijeme na ulici kojom je prolazila procesija.

Tako je bilo u mnogim krajevima i državama sve do II. svjetskog rata. Nakon toga u jednom je dijelu svijeta nastala demokracija, a u drugom se pojavio boljševizam.

Poznato nam je, kako se komunizam odnosio prema vjeri, posebno prema Katoličkoj Crkvi. Ovdje ću se zaustaviti samo na zadarskim prilikama iza II. svjetskog rata, jer su mi one bolje poznate. Ipak, ono što vrijedi za Zadar, sigurno vrijedi i za ostale naše gradove u kojima se održavaju tijelovske procesije ...

Komunističke vlasti nisu se odmah 1945. usudile zabraniti procesije, pa su se one u Zadru odvijale po ustaljenom načinu, samo što vlasti nisu više u njima sudjelovale. Dakako, ni vojska, ni policija, ali jesu vatrogasci i gradska glazba.

Zadar je bio srušen, ulice puste, a to je bilo pogodno za procesiju. Ljudi, koji bi se zatekli na ulici, pristojno su se ponašali - ostatak *starog* odgoja. Možda je među njima bio i pokoji partijac, no to je teže utvrditi.

Bilo je i sitnih provokacija, no možemo smatrati da su to bili samo osobni čini. Jednom, dok je prolazila procesija, u špaliru su se našli neki vojnici, koji nisu skinuli kapu, a nisu ni salutirali, što je bilo razumljivo, jer nisu smjeli. Jednom su neki u špaliru pušili. To je, pod baldahinom, vidio biskup Garković i iza toga u propovijedi osudio nedolično ponašanje. Drugom je zgodom pala lopta na baldahin, ali bez posljedica, jer lopta nije bila teška - mala dječja lopta.

Sve u svemu, u usporedbi s današnjim procesijama, dolične, pobožne procesije ...

Razumljivo je da su vlasti čekale priliku, da se ta *vjerska manifestacija ukine*. Prilika se pojavila iza 1950. ili 1951., kada se počeo kopati *Forum*. Procesije su se kretale od katedrale do Crkve sv. Šime, ali kroz rimski *Forum*, jer nije bilo dopušteno *Širokom ulicom*. Zbog radova na *Forumu* zabranjena je procesija i tako su prestale procesije u gradu Zadru.

Nakon više od dva desetljeća vidjeli smo opet procesiju u Zadru (1977.), koja je krenula iz Crkve sv. Krševana u katedralu, no to nije bila nikakva liturgijska ni

paraliturgijska procesija, nego nešto izmišljeno *ad hoc*, *parada*. U procesiji su bili svi biskupi i kard. Šeper.

Nije shvatljivo, kako su vlasti to dopustile. Postojao je tada bar *Forum*, u kojem su sjedili ljudi, pili kavu i pušili. No, vremena su bila izmijenjena: ljudi su gledali taj skup i mnogi prvi put imali priliku vidjeti biskupske mitre. Komunisti u kavani dali su im naziv: *losture*.

Nakon nestanka komunizma, u demokratskom ozračju, opet su dopuštene procesije, ali - jao!

Godine komunizma, ateistička školska indoktrinacija, stvorili su neodgojen naraštaj. I za današnje procesije negativno ozračje.

Ide tijelovska procesija, kako bi se Sakramentu iskazao kult adoracije, a umjesto toga daje se prilika, da se Isusu iskaže indiferentizam ili prezir nedoličnim ponašanjem, ne pojedinaca, nego skupina ljudi!

Sjede ljudi u kavanama, piju, puše, razgovaraju, neki se i smiju, promatraju taj "čudni" mimohod, kađenje, pjesmu, molitvu. Želimo li to procesijom postići?!

Dakako, nitko ne očekuje da svi moraju klečati kada prolazi procesija, ali smije se očekivati barem dolično, laičko ponašanje. Barem ustajanje, prestanak pušenja itd., baš kao što se ljudi ponašaju npr. kod sprovoda. Možda ti ljudi, o kojima je ovdje riječ, nisu subjektivno krivi, jer toliko su desetljeća bili odgajani u antikršćanskom duhu. Možda neki ne mogu shvatiti, što znači tijelovska procesija.

Jedna redovnica koja je bila u procesiji, kada se našla pred kavanskim stolom na otvorenom, reče čovjeku, koji je sjedio i pušio: *Pa, dignite se, prijatelju, Bog prolazi* ... Nažalost, nije poslušao, što bi moglo značiti da je bio nedobronamjeran.

Crkva pridaje veliku važnost Tijelovu, pa onda i njegovoj procesiji. Kada su pred više godina naši biskupi predložili Svetoj Stolici redukciju tijelovskog blagdana na stupanj nezapovijedana blagdana, Papa je odbio njihov prijedlog!

Crkva nema uzvišenijeg sakramenta, kaže Toma Akvinski.

Ako možemo donekle shvatiti neke ljude, koji unose note nesklada u tijek procesije svojim nedoličnim ponašanjem, ne možemo nikako razumjeti biskupe, koji o toj žalosnoj činjenici ne vode računa. Uz takve pojave sama procesija postaje antiprocesija, kontraproduktivna, obični folklor, koji zabavlja besplatno ljude, koji se u kavani odmaraju. Tijelovska procesija postaje suprotnost svojoj namjeri.

Sv. Tarzicije i toliki drugi dali su svoju glavu samo zato, da se ne profanira Sakrament. Kako to da se danas taj isti Sakrament u procesiji izlaže profanaciji? Kako god tumačili, objektivna profanacija jest. Pučki bi se kazalo: tko je "munjen", a tko pametan ili razborit, sv. Tarzicije ili mi?

Biskupi imaju samo dvije mogućnosti - ili ukinuti procesije, jer su postale prilika za nečašćenje Isusa, ili tražiti da mjerodavna vlast izda nalog, da se dućani i kavane zatvore dok traje procesija i to samo u ulicama, kojima procesija prolazi.

Treće mogućnosti nema!

Uzdiži ga iznad svega,
Ne ćeš preveć hvalit njega
Niti kojom pohvalom.

Slava evo velika je:
Živi Kruh, što život daje,
Častit nam je ovaj dan

Sve to vrijedi, dakako, ako je i dalje istina što smo učili, da je naime u Euharistiji stvarno nazočan Isus Krist Bog i čovjek. Ako nije više tako, onda se mogu obaviti procesije u najnovijem stilu ...

Pavao Galić

Sjećanje na jednu i jedinu godinu zajedničkog školovanja sa Svevladom Slamnigom

Najprije u listu "Slobodna Dalmacija", a potom opširnije iz pera prof. Radovana Grgeca u reviji "Marulić" broj 2 za 1999. godinu, doznao sam da je umro književnik mr. Svevlad Slamnig, moj školski kolega iz prvog razreda klasičnog odjeljenja Državne realne gimnazije u Dubrovniku u školskoj godini 1934/35. Više se ne sjećam je li otišao iz dubrovačke gimnazije nakon završetka prvog razreda ili tijekom pohađanja drugog razreda. Svakako, u godišnjem izvještaju za školsku godinu 1935/36. nema ga evidentiranoga, a njegova interpretacija priče o "Šegrtu Hlapiću" nije nikada dovršena.

Na povratku kući iz škole dio puta išli bismo često zajedno i to putem iza Grada do puteljka koji je vodio uzbrdo nasuprot tvrđavi Minčeti, pa tako nešto dalje od kapelice sv. Križa. On je tu negdje, u blizini, stanovao, a ja sam još dobar komad puta imao do kuće, prolazeći pokraj crkvice sv. Ivana na Konalu. Ponekad bi s nama išao kolega Željko Ćurlin, koji je stanovao još dalje, neposredno kraj groblja Boninovo.

Ne znam kad je to počelo, ali jednom me je Svevlad pitao jesam li pročitao priču o šegrtu Hlapiću. Kako tu priču nisam bio čitao, on se ponudio da će mi je ispričati u nekoliko nastavaka, usput, vraćajući se iz škole.

Imao je smisla za pripovijedanje i znao je slušatelja zainteresirati da ga pažljivo prati. Ja sam očekivao da će ta pripovijest imati tri-četiri nastavka, no to se puno oduljilo i nije se nikada završilo. U meduvremenu Ćurlinu su roditelji kupili priču "Čudnovate zgode šegrta Hlapića" Ivane Brlić-Mažuranić i ja sam je pročitao, pa uočio da Svevlad priču proširuje, nadopunjuje i razrađuje da bi što dulje trajala. I za čudo, koliko se sjećam, ta su njegova proširenja teksta priče bila isto tako zanimljiva kao i sam izvor, pa sam ga rado slušao i nakon što sam je pročitao.

Sjećajući se pok. Svevlada prisjetio sam se i nekih događaja iz te zajedničke školske godine. Prvi školski dan započeo je upoznavanjem sa školom, kolegama i budućim rasporedom predmeta i sati nastave. Primila nas je Sofija Cucić, suplent za francuski jezik, Srbijanka, mlada i zgodna djevojka, upravo stigla s beogradskog fakulteta. Ukratko se predstavila, prozvala nas, dala nam upute za nabavu potrebnih udžbenika, izdiktirala satokaz i otpremila nas kući. Redovita predavanja počinjala su sljedećeg dana.

Medutim, Sofija Cucić nije bila naša razrednica nego samo profesorica francuskog jezika, a tom je prigodom zamjenjivala odsutnog dr. Alberta Halera.

Bilo je dosta novih kolega od kojih većinu do tada nisam vidio. Stari smo se kolege iza osnovne škole u preparandiji na Gradcu držali skupa, a trebalo je proći prilično vremena dok smo se svi medusobno zbližili.

Latinski nam je jezik predavao razrednik, dr. Albert Haler, kročeovac, filozof i šekspirolog, poznavalac više stranih jezika, relativno stariji čovjek (26 godina službe). Netko će se danas pitati: kako to da tako visoko kvalificirana osoba i stručnjak za klasične jezike, te hrvatski jezik i filozofiju, dode predavati latinsku početnicu i da se gnjavi s djecom utuvljujući im u glave latinske deklinacije i konjugacije i još da kao razrednik rješava razne dačke mangupluke? Jednostavno. Nije bio na liniji režima. A režim, kao i svaki režim, putem osobe izvršioca smjernica režima, direktora Petra Radoničića, kaznio je Halera dodijelivši mu mjesto razrednika i predavača u prvom razredu osmogodišnje gimnazije. Dobro su znali kako će ga taj potez pogoditi i nadali se da će ga slomiti.

Profesor Haler bio je nervozna osoba - tako smo ga, mi daci, doživljavali - a takav ga je postupak duboko uvrijedio, pa nije imao volje temeljito raditi s dacima početnicima. Sjećam se njegova prvog ulaska u razred mrkog izraza lica, s katalogom (dnevnikom) u ruci, koji je iz daljine bacio na katedru, a zatim sjeo, pa tek nakon nekog vremena prozvao dake. Često bi po pola školskog sata samo šetao razredom s rukama na leđima, razmišljajući o nečemu. Mi smo ga brzo "pročitali". Sjedili bismo tiho kao bubice, ne bi li kojom srećom cijeli sat proveo u šetnji. Ponekad bi nam to i uspjelo. Školsko bi ga zvono zateklo. Bilo bi mu neugodno, vidjelo se to. Dao bi brzo par rečenica za domaći rad i rekao kako će sljedeći put ispitivati. A sljedeći je put bio sličan prethodnomu.

Da je Haler doista bio ogorčen ponašanjem pretpostavljenih, nije bila samo naša dačka pretpostavka. O tome se žalio svom prijatelju pok. Andriji Ćurlinu, tada direktoru Trgovačke komore u Dubrovniku, a ocu našega kolege Željka. Inače, daci viših razreda, kojima je predavao latinski, grčki ili filozofiju, imali su o njemu lijepo mišljenje kao o veoma dobrom predavaču.

Sjećam se da se je Svevlad ljutio što mu neki profesori prezime pogrešno izgovaraju i pišu, i to obično umjesto onoga "g" na kraju stavljaju "k", ili Slavnik umjesto Slamnig.

Toga sam se sada sjetio i otišao do Dubrovačkog arhiva. I stvarno, u godišnjem izvještaju Dubrovačke realne gimnazije o klasičnim odjeljenjima za školsku godinu 1934/35, stoji masnim slovima SVEVLAD SLAMNIK (odličan uspjeh).

Izgleda da ga je zbog krivog izgovaranja prezimena najviše nervirala predavačica matematike Natalija Vasiljević, crnomanjasta, malena i mršava djevojka, tada suplent s prvim zaposlenjem u Dubrovniku, došla direktno s beogradskog fakulteta. No, ona je meni bila draga, a imala je prema meni neke posebne simpatije. Ne znam zbog čega, ali nikada nisam bio u dobrim odnosima s matematikom. Očito me je voljela, jer premda me je u drugom razredu oborila na popravni, kasnije, kad je bila premještena, interesirala se više puta za mene. Po mišljenju mnogih bila je solidan profesor.

Kad sam već nešto rekao o profesorima A. Haleru i N. Vasiljević, mislim da bi trebalo još malo dodati u svezi s tadašnjim profesorskim zborom Državne realne

gimnazije u Dubrovniku. Naime, tih godina suplenti i profesori većinom iz Srbije, Bosne i Crne Gore upravo su preplavili dubrovačke srednje škole.

Kako je taj, odasvud pristigli nastavnički sastav, mogao utjecati na odgoj hrvatske mladeži nije potrebno posebno isticati. Dovoljno je dopuniti podatkom da je u školskoj godini 1934/35 profesorska knjižnica primala sljedeće publikacije: Hrvatska revija, Srpski književni glasnik i Revue des deux mondes. Medutim, od školske godine 1935/36 ne prima se više Hrvatska revija.

Stanje učeničke knjižnice bilo je:

- U toku školske godine primljeno je 292 knjige od naših i stranih pisaca, većinom beletrističke sadržine.
  115 dela nabavljeno je od dačkih priloga: 67 dela nabavljeno je novcem koji je dala Zajednica doma i škole pri ovoj gimnaziji, kao poklon primljeno je 70 knjiga, i to od knjižare "Jadran", Dubrovnik, 34, od slovenske knjižare, Beograd, 8, od knjižare Popović, Beograd, 10, od "Narodnog dela", Beograd, 7, Srpske književne zadruge 5. - .....

knjižničar Burina Hristina, profesor

(Godišnji izvještaj za školsku godinu 1934-35 Drž. real. gimn. u Dubrovniku, str. 34-35)

Očigledno je, bez posebnog komentara, da se knjige nisu tražile, niti željele primati od zagrebačkih, odnosno hrvatskih izdavačkih poduzeća i knjižara, što najbolje govori i prestanak pretplate na Hrvatsku reviju.

Najviše je knjiga poklonila dubrovačka knjižara "Jadran", vlasništvo g. Ercegovića. Te je školske godine gospođa Zora Ercegović izabrana u upravni odbor "Zajednice doma i škole" na godišnjoj skupštini zajednice održanoj 25. studenoga 1934. godine, a koji se konstituirao ovako: predsjednik Jordan Ikić, potpukovnik u penziji; sekretar Stjepan Orhanović, profesor; blagajnik dr. Ante Bernardi, državni tužilac; gđa Zora Ercegović i gg. Stanko Miloš i Jovo Škero.

Sasvim je razumljivo da su se Ercegovići željeli iskazati!

Te prve godine gimnazijskog školovanja, i to tek nepunih mjesec dana od početka školske godine, ubijen je kralj Aleksandar I. Ujutro 10. listopada oko 9 sati došao je djed s tržnice dosta usplahiren s viješću da je jučer u Marseilleu ubijen kralj. Nono se zabrinuo da ne bi napali Talijani. Mussolini je pokazivao svoje agresivne namjere. Škola nam je toga dana bila poslije podne i nastava je otkazana.

U školi su održavana predavanja, komemoracije, sastanci. U Kneževom dvoru postavljen je katafalk s kraljevom slikom uz koji su četnici držali počasnu stražu. Vjerojatno su i neke druge organizacije, kao npr. Sokoli, činili to isto, ali se ja sjećam samo četnika koje smo gledali Mato Miletić, Nikša Kalođera, Žarko Knego, Svevlad Slamnig, Željko Ćurlin, ja i još neki.

Nakon što su kralja prenijeli u zemlju, na dan pogreba, sve su škole učestvovale u defileu. Svi smo nosili crne trake na rukavima. Krenuli smo od gimnazije, pa oko grada, preko Pila i Place (Stradun) do ispred Kneževa dvora, gdje smo na znak sirene klečali u tišini ispred katafalka.

Spretno izbačena parola "Čuvajte mi Jugoslaviju" stalno se ponavljala putem radija i novina, pa su takve parole postavljene po školskim hodnicima. Spretnost i

snalažljivost ministra vanjskih poslova Bogoljuba Jevtića bila je očigledna kada je smislio da umirućem kralju stavi tako nešto u usta.

O nekoj osobitoj žalosti među Hrvatima ne bi se moglo govoriti pa tako ni među nama gimnazijskim prvoškolcima. Tek nekolicinu, odnosno njihove obitelji, emocionalno je to pogodilo, od nas dvadesetdevetoro zanemariv broj.

Dvadesetak dana kasnije, za vrijeme sata gimnastike, jedan je stariji kolega pao s karika na strunjaču, raširio ruke i noge i kad su se okupili okolo njega đaci i učitelj vještina Ferdinand Kavčić, procijedio je tužno kroz zube: "Čuvajte mi Jugoslaviju!"

Na visoku intervenciju, govorili su iz Beograda, stvar se zataškala i momak je prošao bez kazne koja je mogla biti čak i udaljenje iz svih srednjih škola u Jugoslaviji. Taj je slučaj toliko zaintrigirao mlade da su uobičajili prilikom odlaska bilo kamo, pa i na WC, preporučivati jedni drugima potiho: Čuvajte mi Jugoslaviju!

Ukratko, takvo je bilo ozračje naše prve gimnazijske školske godine.

Josip Braenović

JESTE LI SE PRETPLATILI NA JERONIMSKA IZDANJA?

ROVINJSKA NADAHNUĆA

(Kratka šetnja "umjetničkim Rovinjem")

Ljeti već odavno, prilično redovito, dolazim u Rovinj, a kad sam, kao dijete i mladić, u posebnomu ozračju toga vrlo slikovitoga istarskoga gradića pisao (još nezrele, ali žarke) pjesme, priče i zapise, od kojih je dobar dio bio (a i još je) nadahnut upravo tim mjestom, nisam ni slutio da će Rovinj postati svojevrsno kulturno središte, ne samo u Istri, inače vrlo plodnoj po umjetničkom stvaranju, nego i u cijeloj Hrvatskoj te da ću tu steći prijatelje i istomišljenike, čijim ću se radovima, kao član uredništva, baviti u hrvatskoj književnoj reviji "Marulić".

Gdje početi šetnju "umjetničkim Rovinjem"? U poznatoj crkvi sv. Eufemije, u franjevačkomu samostanu, ili u poznatoj Griziji, strmoj ulici punoj slikarskih ateliera, gdje često, ne mogavši odoljeti napasti, povećam svoju skromnu kolekciju marina, gotovo svaki put zato, iz financijskih razloga, skrativši boravak u Rovinju.

Svakako treba vidjeti sve nabrojane (a i druge) znamenitosti, ali kao književnik pomalo ću pristrano početi od vrlo lijepo, znalački uređene i dobro opremljene rovinjske knjižnice, meni vrlo drage prostorije prisnoga ozračja, a za sve to, za uređenje, opremljenost i ozračje, zaslužan je visoki, ljubazni čovjek koji tamo sjedi, okružen knjigama što ih i sam piše, čudesnim svijetom književnosti kamo je i sam vrlo uspješno zaronio, a kao vrstan znalac, članovima je knjižnice uvijek spreman pomoći savjetima i uputama. To je *Boris Biletić*, poznati pjesnik, esejist, publicist, kritičar (dakle zaokruženi književnik), ali i urednik i izdavač, utemeljitelj, primjerice, Šoljanovih dana u Rovinju, čovjek koji tu, s drugim zanimljivim umjetnicima diše tako posebna "rovinjska nadahnuća".

Biletić, istaknuti član Društva hrvatskih književnika, autor je šest vrlo zapaženih zbirki pjesama, ali i drugih radova, uključujući antologiju suvremenih istarskih pjesnika, a voli istaknuti da mu je cilj prožimanje istarske s općenito hrvatskom književnošću, pa je jedan od njegovih projekata naslovljen: *Glasi književne Istre - studije, ogledi i kritike o suvremenoj hrvatskoj književnosti u Istri*, a za objavljivanje mu je spreman i rad o književnosti *Zvane Črnje*.

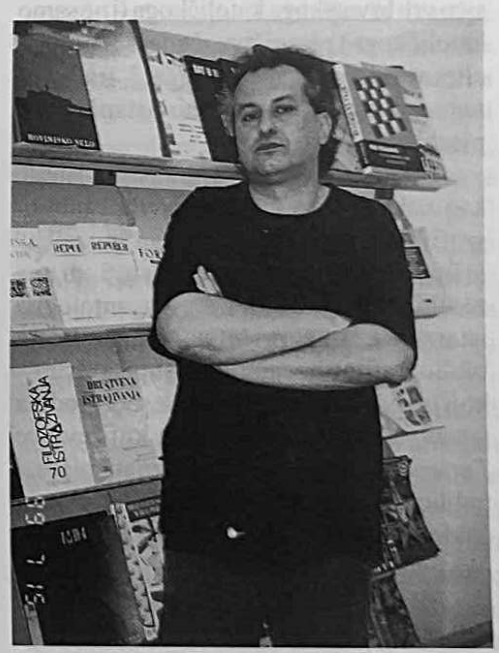

Boris Biletić u rovinjskoj knjižnici

Biletićev je doprinos hrvatskoj kulturi vrlo širok, pa u ovomu nužno kratkomu pregledu ne možemo pobrojati sve njegove djelatnosti, ali svakako treba naglasiti da je urednik vrlo kvalitetnoga i cijenjenoga književnoga časopisa "Nova Istra", što ga je upravo on utemeljio, a zahvaljujući entuzijazmu svoga urednika i utemeljivača, "Nova Istra" pokrenula je i izdavačku djelatnost pa su u okviru te već prave izdavačke kuće izašle vrijedne knjige, kao, primjerice, dvojezično izdanje pjesama Antuna B. Šimića, naslovljeno *Stupore nel Mondo*. Šimićeve je pjesme na talijanski prepjevao također poznati i vrsni istarski pjesnik, publicist, novinar, dječji, a i kazališni pisac *Danijel Načinović*, koji živi i radi u Puli, a urednik je i novinar dnevnika "Glas Istre". Da bismo ukazali na Načinovićevu pjesničku vrsnost čitatelje je "Marulića" dovoljno podsjetiti na u našoj reviji objavljen ulomak pjesme "Elohim", koja spada u sam vrh hrvatskoga katoličkoga (i ne samo katoličkoga) pjesništva, čudesan, gotovo eliotovski, spoj modernoga i tradicionalnoga izraza i iznimno istančanoga pjesničkoga osjećaja.

Nadalje, Biletićeva je "Nova Istra", kao nakladnička kuća, objavila i bibliografiju poznatoga "Istarskoga mozaika" (1964-74), a u pripremi su i druga zanimljiva djela, kao što su antologija istarske kratke priče u XX. stoljeću, bibliografija utjecajnoga časopisa "Istra", koji je sedamdesetih i osamdesetih godina izlazio u Puli, zatim roman književnice *Tatjane Arambašin*, a i poznati pisac i publicist *Antun Milovan* (također poznat čitateljima "Marulića") sprema novo djelo - knjigu istarskih putopisa.

Biletićev časopis "Nova Istra" okuplja najbolje književnike iz Istre, ali i cijele Hrvatske, pa zbilja, po riječima svoga urednika, služi za povezivanje sveukupnoga hrvatskoga kulturnoga ozračja, a kad sam u "Maruliću" 3/97., pisao o radu ovoga književnika i kulturnoga djelatnika, rekao sam:

"Borisa Biletića često opisuju kao vodećega pjesnika sve agilnijega 'istarskoga kruga', no on je već odavno nadišao lokalne odrednice i postao jedan od najznačajnijih hrvatskih pjesnika uopće, iako je istarsko ozračje posebno plodno utjecalo na njegovo stvaralaštvo.

Ako bismo htjeli dati sažetu i općenitu ocjenu Biletićeva djela, mogli bismo ga opisati kao erudita iznimne izvornosti i samosvojnosti, a njegova se nadarenost odlikuje raznolikošću kao kod malo kojega našega pjesnika. Ljubav prema književnosti, erudicija i uostalom posao u rovinjskoj knjižnici, stavljaju ga na same izvore pisane riječi, a mediteransko ga ozračje obdaruje širinom vidika, pogleda i nadahnuća..."

Izašavši iz knjižnice, nakon što smo se oprostili s njezinim tako mnogostrano nadarenim voditeljem, kojemu želimo još mnogo uspjeha u dragocjenu radu, u našoj se šetnji spuštamo na rivu do dojmljive zgrade Tvornice duhana Rovinj. No kakve veze ima tvornica duhana s umjetnošću? U ovome slučaju ima, jer ondje, kao urednik vrlo lijepih i bogato opremljenih tvorničkih publikacija, radi još jedan iznimni rovinjski pjesnik, esejist, filozof, publicist, kritičar itd., također dobro poznat čitateljima "Marulića", jer zove se *Predrag Grubić*, a stranice naše književne revije mnogo je puta obogatio izvrsnim pjesmama i prozom. I za Grubića možemo reći da je "pjesnički planinar", jer se dohvatio vrha suvremenoga hrvatskoga pjesništva (iako ga, kao i neke druge vrsne, vrlo senzitivne i samozatajne pjesnike, barem zasada, antologičari neopravdano

zaobilaze), a dosad je objelodanio dvije zbirke: "Dom od crnih slova" i "Zaboravljena svečanost neba".

Uz književni i urednički rad i Predrag je Grubić uronio u široki spektar kulturnih djelatnosti (za rovinjske je umjetnike ovdašnja mediteranska širina prostora zaista pobudna i poticajna), pa je (gdje uopće početi?) jedan od utemeljitelja Hrvatskoga kulturnoga društva Franjo Glavinić, a potom i Hrvatskoga katoličkoga bratstva sv. Eufemije. Društvo i bratstvo vrlo su aktivni u priredivanju raznovrsnih kulturnih programa, pa je na njihovim tribinama nastupilo niz uglednih imena, od, primjerice, *Petra Šegedina*, do *Vlade Gotovca*, koji je nastupio još 1990. godine, a i pisac je ovih redaka nekoliko puta bio gost na tribinama i predstavljanjima u Rovinju.

Govoreći o Grubiću moramo svakako spomenuti i organizaciju Rovinjskoga

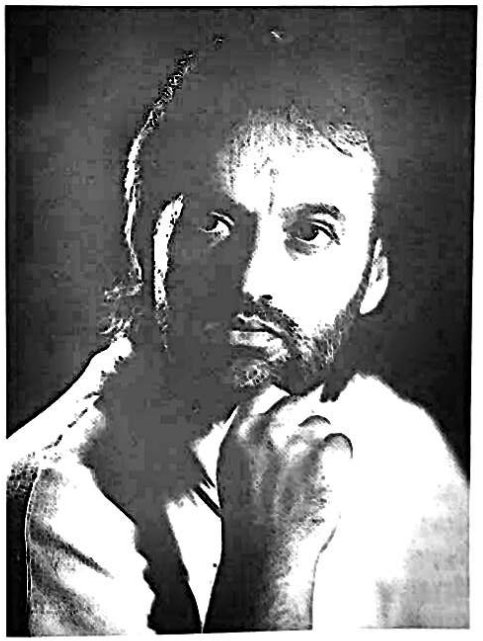

Predrag Grubić

kulturnoga ljeta, koje je i vodio 1983. i 1984. godine, a ne smijemo zaobići ni činjenice da je bio prvi urednik "Rovinjskih obzora", sudionik ili idejni začetnik niza tribina, godinama se pojavljivao na radijskim postajama i na televiziji, kritički je govorio o političkim odnosima u Istri i o ovdašnjem položaju intelektualaca, često polemizirajući s antihrvatskim pojavama, a glede toga posebnu je pozornost pobudio njegov tekst "Nagovor na nestajanje".

Nakon godina rada u prosvjeti i kulturi, Grubić je sada profesionalno vezan uz Tvornicu duhana Rovinj, u čijemu je sklopu jedan od utemeljitelja jedinstvenoga Prvoga hrvatskoga duhanskoga muzeja, što ga zaista vrijedi posjetiti. Tvornica duhana Rovinj i inače je poznati hrvatski kulturni sponzor i mecena, pa je, otkada ondje radi, Grubić, uz njihovu pomoć, imao prilike još više učiniti za hrvatsku kulturu. Treba spomenuti samo obnovu kipa sv. Eufemije na rovinjskoj crkvi, ili čuvenih Barbinijevih orgulja, organizaciju skupa hrvatskih književnika s temom nadolazećega kraja tisućljeća, na kojemu su prošle godine nastupili najpoznatiji hrvatski književnici i kulturni radnici, a nastavak toga jedinstvenoga skupa bit će ove godine. Tu je i sponzoriranje tematskih brojeva časopisa "Nova Istra", a Tvornica duhana Rovinj pomaže i nekoliko tisuća djece poginulih hrvatskih branitelja. Teško je i nabrojati sve njihove aktivnosti.

Osim toga, Grubić je, s rovinjskim franjevcima, sudionik niza humanitarnih akcija, dakle, što bi se reklo, kompletna ličnost, stalni, neumorni pokretač kulturnih događanja, a pišući o Grubiću pjesniku, u "Maruliću" 3/97., rekao sam:

"Predrag Drago Grubić... ispirač zlata, ali i zlatar koji pomno oblikuje, umjetnik koji strpljivo i zauzeto traži, ali i nalazi, pa

pronađeno brusi u posve pročišćeni, dojmljivi i zvučni izraz...

Zaista uspjela pjesnička zbirka, osim unutarnjeg ritma, samosvojna izraza, liričnosti i začudnosti, negdje u dubini posjeduje i čvrsti, zaokruženi svjetonazor, pjesnikov intimni "credo", određene spoznaje do kojih on dolazi poslije dugoga, zauzeta traženja. Takav svjetonazor nalazimo i u Grubićevoj zbirci".

I u tom tekstu, a i u eseju o Predragu Grubiću što je objavljen u senjskim "Usponima", naglašavam da ovaj pjesnik "kao 'čeznutljiv nomad' stalno ide novim, još dubljim spoznajama, prema onom zauvijek neizrecivom, ali čovjeku nužnom, o čemu cjelokupna poezija stalno pokušava govoriti, jer nam samo tako može ponuditi nešto zaista vrijedno".

A pjesnik, kulturni djelatnik i čovjek Predrag Grubić nastavlja nam nuditi mnogo toga vrijednoga.

Od istarskih književnika ne smijemo zaobići ni agilnoga, nadarenoga (i već spomenutoga) *Antuna Milovana*, gdu *Amneris Bosazzi*, zatim vrsnoga recitatora, profesora engleskoga jezika i voditelja privatne škole, *Milana Medaka*, a ni, čitateljima "Marulića" dobro poznate rovinjske pjesnikinje *Mariju Pogorilić*, *Vesnu Milan*, zatim *Dijanu Dobran* iz Pule, a posebno *Smiljanu Bertošu*, iz Pazina, koje se naši čitatelji sjećaju kao majstorice istančana stiha, a inače je voditeljica kulturnoga programa na Radiju Pazin. Tu je i njezin suprug *Željko*, vrlo nadareni slikar, pa se stihom i slikom izvrsno upotpunjuju.

Neka mi drugi stvaratelji iz Istre oproste što sam ih izostavio, ali tko bi pobrojao cijelo to bogatstvo, a svoje "grijehe" ionako u budućnosti namjeravam iskupiti barem još jednim člankom (jedva sam se, primjerice, osvrnuo na slikare), jer prostor samo jednoga i to nužno sažetoga osvrta daleko je prekratak. Zato neka zasad bude dovoljno i ovih nekoliko, prilično bez reda nabacanih dojmova iz moga ponovnoga (prekratkoga) ovogodišnjega boravka u jednome od vrlo značajnih hrvatskih kulturnih središta - Rovinju.

Mladen Jurčić

SRIJEM - HRVATSKI DUHOVNI PROSTOR

U Domu Hrvatske vojske ("Zvonimir") u Kninu, 25. svibnja 1999. promovirana je knjiga dr. *Milana Bičanića* "Srijem, krvavo krilo Hrvatske". Promocija je organizirana uz potporu Gradskog poglavarstva Knina. U ime grada Knina nazočne je pozdravio *Željko Zrno*, predsjednik gradskog vijeća. Autor knjige dr. Bičanić inače je ravnatelj kninske bolnice, protjeran iz Kukujevaca u Srijemu. To je zapravo nastavak knjige koja je objavljena 1994. Ovaj dio govori o stradanjima Hrvata u Srijemu od 1945. do prošle godine.

Kako je kazao *Josip Keleman* iz Laslova, urednik i nakladnik knjige, ova knjiga će biti izložena na Međunarodnom sajmu knjiga u Briselu. Također bi trebala biti na Međunarodnom sudu u Haagu, kao svjedočenje srijemskih Hrvata o srpskom teroru i genocidu. *Dr. Marko Veselica* iz HKDU-a kazao je da je autor knjige znanstveno i argumentirano obradio stradanja 50 tisuća Hrvata iseljenih iz Vojvodine. Rekao je i da je Knin simbol Hrvatske te pozvao sve Kninjane, među kojima je i dosta Srijemaca, na rad za dobrobit Domovine.

Autor dr. Bičanić kazao je kako je pravo žrtve mirnim putom vratiti se u krilo Hrvatske, u Srijem koji će ostati hrvatski duhovni i kulturni prostor. Poruka je knjige da se može raseliti narod ali povijesno pravo i pamćenje ne.

Boris Ćavar

50 GODINA GLAZBENOG DJELOVANJA VINKA GLASNOVIĆA

U dvorani Hrvatskog društva skladatelja 23. rujna održana je 36. tribina. Voditelj tribine *Ivica Percl* ovoga je puta ugostio hrvatskog skladatelja *Vinka Glasnovića*. Povod tribini bilo je obilježavanje 50 godina glazbenog djelovanja toga glazbenika u Hrvatskoj. Vinko Glasnović rođen je 1933. godine u malom mjestu Janjevu, gdje je započeo svoje školovanje i bavljenje glazbom. Zanimanje za glazbu prenio mu je otac, koji je kao mjesni kovač svirao tamburu i orgulje. Kao dječak zajedno s ocem počeo je svirati tamburu, a za orgulje u mjesnoj crkvi prvi je put sjeo kao učenik četvrtog razreda pučke škole.

Glazbeno školovanje nastavio je u Skoplju gdje je 1946. vodio dječji zbor pri Biskupskom internatu *Sv. Josip*. U Zagreb dolazi 1948., a već sljedeće godine svira na dječjoj misi u crkvi na Knežiji i vodi đački zbor učenika u privredi Tvornice hidrauličkih strojeva. Kao mladić odlazi u Sarajevo gdje počinje pjevati u zboru tamošnjeg kazališta. Odlučivši se za daljnji studij glazbe, zbog nemogućnosti studiranja u Zagrebu (jer je svirao u crkvama) odlazi u Ljubljanu, gdje uz studij pjevanja koji s uspjehom završava vodi i razne zborove. Po povratku u Hrvatsku, dugo je godina radio kao glazbeni pedagog. Bio je ravnatelj glazbene škole u Bjelovaru, nastavnik glazbene kulture u Zagrebu, bio je i član mješovitog zbora Radiotelevizije Zagreb, a pred kraj radnog vijeka postao je ravnateljem osnovne škole u Zagrebu. Uza svoj pedagoško-pjevački rad vodio je i mnoge zborove. Između ostalih dirigira zborovima "Vinko Jedut", "Sljeme", "Matija Gubec", zboru prosvjetnih radnika "Ivan Filipović", zboru pri Slovenskom domu u Zagrebu, zboru veterinara, zboru inženjera kemije i mnogim drugima. U doba domovinskog rata odlazi u Novsku, gdje tamošnjim pjevačima i tamburašima daje podršku pri tadašnjem teškom životu. No, s mješovitim zborom "Kralj Zvonimir" (kako je i naslov skladateljeve kantate) koji je osnovan na prijedlog bivših pjevača župne crkve Sv. Mihaela iz zagrebačke Donje Dubrave, vjerojatno ima najviše nastupa, jer brojka 60 nije malena kad označava broj godišnjih nastupa amaterskog zbora. Od brojnih skladbi većega i manjega opsega, skladao je popijevke za glas i glasovir na tekstove značajnih hrvatskih književnika kao što su *Dragutin Domjanić*, *A. G. Matoš*, te nekoliko kantata, više misa i jedan igrokaz, *(Gavran i lija)*.

Na ovoj tribini o samom načinu skladanja i radu Vinka Glasnovića govorio je i muzikolog *Andrija Tomašek*, a sopranistice *Blaženka Milić* i *Marijana Samuda*, tenor *Želimir Puškarić*, bas *Velimir Hržan* te zbor "Kralj Zvonimir" izveli su kraći i raznoliki program skladateljevih djela. Na glasoviru je pratio prof. *Josip Magdić* te sam skladatelj, dirigirala je *Vlatka Glasnović* te *Vinko Glasnović*. Program tribine završen je izvedbom Finala iz kantate "Kralj Zvonimir" te poznatom skladbom *Gospa*

Marija u kojoj je solist bio sam skladatelj uz pratnju mješovitog zbora "Kralj Zvonimir".

M. F.

ADIO, LUCIANO

Svjetski poznati tenor *Luciano Pavarotti* ipak nije održao dugo pripreman koncert koji je trebao biti namijenjen djeci Hrvatske. Kao što znamo 7. rujna ove godine na nogometnom stadionu "Zagreb" s početkom u 21 sat trebao se održati humanitarni galakoncert pod nazivom "Luciano Pavarotti za djecu Hrvatske". Odgovornost pripreme koncerta na sebe je preuzela koncertna agencija "Aplauz" i direktor, gospodin *Želimir Čubraja* uz suradnju "Stelle Artois". Na konferenciji za novinare koja je održana krajem kolovoza u hotelu "Intercontinental" novinarima je bilo rečeno kako je potvrda Lucianova liječnika o dobrom zdravlju garancija da Pavarotti sigurno dolazi u Zagreb. Ovim koncertom Luciano Pavarotti zasigurno bi bio obogatio kulturni život hrvatske metropole i financijski pomogao radu Dječje bolnice u Klaićevoj ulici u Zagrebu. Dio prihoda s koncerta trebao je biti namijenjen i Humanitarnoj zakladi za djecu Hrvatske te SOS-Dječjem selu u Lekeniku. 3.rujna, u Zagreb je trebao stići menadžer g. *Thomas Reitz* i ton-majstor *John Pellow* koji inače oprema velike pop-rock koncerte na otvorenom. Budući da je koncertna agencija "Aplauz" bila svjesna da je ozvučenje koncerta *Joséa Carrerasa* bilo slabo, odlučili su čak pribaviti bolji i znatno skuplji razglas za ovaj događaj.

Sutradan je u Zagreb trebala stići i sopranistica *Carmela Remigio*, dobitnica Pavarottijeve nagrade i česta suradnica velikog tenora, te kućni dirigent gospodina Pavarottia maestro *Leone Magiera*, a u nedjelju, 5. rujna, na zagrebački aerodrom "Pleso" i sam Luciano Pavarotti. Poslije podne, istog tog dana, čovjek visokoga glasa trebao se sastati s hrvatskim predsjednikom dr. Franjom Tuđmanom te visokim kulturnim djelatnicima Zagreba i Hrvatske. Nakon koncerta ljubitelji opernih arija koji su kupili ulaznicu od svega 1000 kuna otišli bi na večeru u Intercontinental i bili u društvu Luciana Pavarottia, njegovog menadžera, prijateljâ, suradnikâ, organizatorâ i sponzorâ ovog koncerta.

Sljedeći je dan maestro Pavarotti trebao posjetiti Dječju bolnicu u Zagrebu i razgledati lijepi nam Zagreb grad. No, od svega spomenutog nažalost nije bilo ništa, jer je 6 dana prije velikog događaja agenciji "Aplauz" javljeno da se koncert otkazuje.

Scenograf *Dragutin Broz*, režiser *Krešimir Dolenčić*, Simfonijski orkestar HRT-a i svi ostali suradnici i organizatori nisu nam tako uspjeli pokazati svoj uloženi trud i rad, jer nam ovaj "veliki" tenor to nije omogućio.

Vlatka Glasnović

PRETPREPORODNI DUBROVNIK

(Stjepan Ćosić: Dubrovnik nakon pada Republike [1808.-1848.]. Dubrovnik 1999.)

Pisac je istraživao četrdeset godina povijesti Dubrovnika nakon ukinuća Republike. Istraživao je nedovoljno proučeno razdoblje, koje je, svakako, bitno za modernu povijest Dubrovnika i njegova područja. Ukratko, to je doba francuske i austrijske vladavine, vrijeme prilagodbe novim prilikama nakon sloma vlasteoske države i njezina sustava. Pisac konstatira: "Ideje prosvjetiteljsko-racionalističke obnove ipak nisu uspjele uzdrmati društveni i upravljački koncept Starog poretka", pa u "zastarjelu dubrovačkom političkom obrascu" traži jedan od glavnih uzroka propasti Republike.

Kako sâm kaže, pisac je u ovom "pokušaju sinteze", na temelju izvora i literature, opisao temeljne političke, društvene i gospodarske procese.

Slom stare Republike nije značio samo gubitak političke samostalnosti, nego i gospodarski slom uzrokovan nadasve uništenjem trgovačke mornarice te društveni rasap koji nije slijedila brza ni bezbolna obnova u nužnoj preobrazbi.

Opisujući francusku pa austrijsku vladavinu, pisac dosta prostora daje smjeni vlasti, upravnim i sudskim reformama, razvitku političkih institucija, a dužnu pozornost posvećuje demografskim procesima i društvenim, napose zemljišnim odnosima.

Suton Republike zacijelo je najjače i najrušilačkije obilježio rusko-crnogorski napadaj, kojemu su se u pljački, razbojstvima i uništavanju dolično pridružili istočnohercegovački pravoslavci. Međutim, nije samo ratovanje razorno. Valjalo bi potanje istražiti mirnodopsku pljačku (primjerice francuske vojske) i rasprodaju kulturnog imovnika.

Kao i svaka tuđinska vlast, i francuska je poglavito nastojala iscrpsti financijsku podlogu i zalihu okupiranoga područja, pa je naravni posljedak i u dubrovačkom kraju bila opća gospodarska kriza u kolu porezâ, vojačenja, nametnutih javnih radova, nebrige da se riješe glavna društvena pitanja, ali i piraterije i krijumčarenja kao kriznih izdanaka.

Slom vlasteoske vlasti raskrio je nesposobnost i još više razumljivu nemoć njezinih zastupnika, ubrzao njihovo raslojavanje, povlačenje iz javnoga života, ali i pripravnost da pristanu služiti tuđinskoj vlasti. Stoga ni restauracijsko nastojanje nije moglo biti nego jalov pokušaj.

Austrijsko razdoblje do 1848. - koje je pisac potanje proučavao - nije moglo bitno promijeniti temeljne značajke postrepublikanske situacije, čak ni onda kada su oblasti, štiteći, dakako, svoje interese, pokušavale razumjeti dubrovačke prilike i odnose, raspoloženje i htijenje. Obuhvativši to sintagmom "društvo u tranziciji", pisac se zadržao na demografskim procesima, društvenoj strukturi, Crkvi i zemljišnim odnosima. Restriktivni i nepotpuni koraci zastarjele gospodarske politike u to su doba - osim donekle oživljavanja pomorstva i trgovine - samo još više odvojili Dubrovnik, a i cijelu hrvatsku obalu, u zanemareno područje Carevine.

Međutim, kako nijedno doba nije jednostavno ni do kraja zadano, tako su ta dubrovačka desetljeća ponijela počela novoga. U kulturnoj sferi - gotovo postraničnoj, kadšto elitnoj, trajno predanoj, često prigodničarskoj - zbivalo se ono što danas prepoznajemo kao pretpreporodne začetke hrvatske identifikacije pa i integracije. Kako je dubrovačka kulturna baština poticajno djelovala na sjevernohrvatsko preporodno središte, tako su njegove zamisli i potezi odjekivali u Dubrovniku. Susreti pojedinaca, njihova pisma, putovanja, suradnja, djela preplest će povijesne sveze u novo tkanje, u koje će pogodan trenutak utkati i političko sjediniteljsko hrvatsko uvjerenje i djelovanje, koje više nisu mogli zaustaviti ni povremeni uzleti preživjela slovinstva, izmišljena srbokatoličanstva ili nostalgična raguzinizma.

Nadati se da će Ćosićeva knjiga - koju sam pročitao kao ozbiljan rad mladog istraživača - potaknuti temeljito i slojevito proučavanje dubrovačke novije i najnovije povijesti, što će naposljetku uroditi modernom sintezom u tisućljetnom rasponu.

T.M.

JÁN CHRYZOSTOM KOREC: OD ONE BARBARSKE NOĆI

(HKD sv. Jeronima, 1999.)

"U travnju 1950. stajali smo nad ruševinama tisućgodišnjega djela Crkve, djela koje je ona u narodu gradila od pamtivijeka, posebno uz pomoć redovničkih zajednica. Redovništvo nije sudjelovalo samo u duhovnome, nego i u kulturnome životu slovačkoga naroda, kao i u njegovu materijalnom uzdizanju."

Riječ je o noći 13./14. travnja 1950. kada su ukinuti svi muški redovi u Češkoj i Slovačkoj i kada su im oduzeti samostani. Pisac, onda isusovac a danas slovački kardinal, *Ján Chryzostom Korec*, označuje to kao zločin ne samo proti redovima nego i proti kulturi i duhovnosti.

Njegova knjiga *Od one barbarske noći* (u hrvatskom prijevodu izdalo ju je ove godine Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima) uglavnom je memoarskoga značaja, ali u njoj ima također povijesnih, društvenih i psiholoških elemenata koji osvježuju sjećanje, a nekome valjda i početno poznavanje teških dvadesetak godina u Slovačkoj, kada su - kako pisac kaže - vlastiti ljudi prezreli povijest i duhovnu baštinu.

Čitao sam knjigu ne slijedeći toliko piščevu biografiju ili sve podatke. Čitao sam je nekako više umotan u svoje uspomene na prošla desetljeća u Slovačkoj, Europi, Hrvatskoj, pitajući se što je to vrijeme svima nama donijelo, što oduzelo, što pamtimo, što smo zaboravili i što kanimo zaboraviti.

Razmišljao sam o revolucijama, njihovu idealizmu, bezobzirnosti i zabludama koje su režime u mnogim europskim narodima odvele u zločin.

Udarac i njegove posljedice, o kojima Korec piše, bio je dio organizirane borbe proti Crkvi i općenito vjeri. Ali taj se njegov segment može proširiti u opći obrazac.

Takvi udarci pogađali su organiziranu zajednicu, koju je režim htio ukloniti kao smetnju njegovoj fikciji. Pogađali su njezine posjede, društva, ustanove, škole, izdavaštvo. Pri tome su se uništavale knjige, umjetnine i druge kulturne vrijednosti. Najteže je to pogađalo ljude upadima, praćenjem, premetačinama, ispitivanjem, zatvaranjem, pritiscima pa i mučenjem, lažnim optužbama, suđenjima, prisilnim radom.

U ovom slučaju udarac je pripravljen i izveden kako bi se izolirao crkveni vrh, oslabio utjecaj Vatikana, privolilo ili prisililo Crkvu na stalnu i javnu potporu vlasti, kako bi je se naposljetku pretvorilo u nacionalnu, bolje reći državnu crkvu.

Pri tome je trebalo ukloniti nepopustljive, zasipajući ih optužbama za protunarodni rad, za povijesni separatizam, rušenje zajedničke države, suradnju s nacistima, odgovornost za smrt Židova, za proturevolucionarne nakane i djela.

I dok se s jedne strane iz stranica ove knjige pomalja represivni aparat sa svojim komesarima, policajcima, sucima i političarima, s druge strane iskoračuju oni svećenici koji prihvaćaju režimsku politiku, postaju doušnici nagrađivani položajima, pišu u vjerskim novinama o slobodi, procvatu vjerskoga života, novom dobu, odobravaju sve postupke vlasti do montiranih procesa i najtežih osuda.

Tako se, s Korecom i nakon njega, mora razmišljati o komunističkom dobu, o općem represijskom ozračju i praksi. Razmišljati o psihologiji progonitelja, koji ni sami ponekad nisu izmaknuli vlastitomu stroju, o površnim, sklepanim i izmišljenim optužnicama, o zlu u čovjeku i njegovu neuništivu nagonu da - s razlogom ili ne, iz uvjerenja ili bez njega, iz koristi ili bez nje, iz straha i servilnosti ili zbog gluposti i nemoći - muči i ubija drugoga čovjeka.

Mora razmišljati o progonjenima, kojima je ostajala samo snaga duha, uvjerenje, čast i dostojanstvo, a svećenicima, dakako i molitva te pouzdanje u Boga.

Mora razmišljati o progoniteljima i režimlijama u promijenjenim prilikama i o Korecovoj misli: neka rade, ali neka ne budu na čelu, neka ne govore u naše ime, neka ne predstavljaju ono što ne mogu predstavljati, jer ono čemu su služili, jer ono što su radili nije bilo dobro, a s mnogih gledišta bilo je upravo zlo.

Pitati se uz to: a da li oni o tome, a poglavito o sebi, uopće i razmišljaju.

Napokon, prihvatiti je Korecovo da bi nas prošlo, preživjelo imalo duhovno pročistiti, potaknuti na razmišljanje i okrenuti budućnosti.

Eto, mene je potaknuo da ovo nekako ovlaš zabilježim.

T. M.

CVIJET NE TREBA UBRATI

(Duško MATAS: LJUBAVNA PRIČA/ LOVE STORY - haiku poezija, vlastita naklada, Zagreb, 1999)

Pišući i objavljujući haiku od 1988. godine Duško Matas (roden 1933. u Kaštel Starom) svojom trećom zbirkom sitnopjesničkih trostiha (prethodne su dvije bile *Vodene trave*, 1991. i *Vrh planine/ Mountain Top*, 1998) prilazi punoći svoga pjesničkoga izraza potvrđujući - na jednome mjestu, jasno i pregledno, ali nenametljivo, *haidinski* u punome smislu riječi koja govori da je nešto na način onoga koji doslovno živi haiku - da nema bića, stvari ili pojave, a pogotovo ne godišnjih doba, njihovih mijena i bića, stvari i pojava u njima, kraj kojih bi Matas-pjesnik prošao ili koje bi sreo, a da u njemu ne bi probudili haiku, makar on i ne bio napisan toga istoga, doživljajnoga trena.

Čitanje Matasovih haikua prije svega nudi smirenje, ono unutrašnje, duševno i duhovno, onakvo kakvim pjesnik-*haiđin* prolazi svijetom ne da bi ga mijenjao i sebi na bilo koji način podredivao, već da bi čitavim sobom bio njegov dio onako i onoliko kako je i koliko određeno danostima naravnih i samo naravnih zakona. Tako se u *Ljubavnoj priči*, koja

ukupno sadrži stotinu i pedeset trostihovnih pjesama, gotovo beziznimno napisanih u slogovnome metru pet-sedam-pet, nižu prirodnim slijedom haikuističke sinestezije iz proljeća, ljeta, jeseni i zime na koje se veže ciklus *Haiku iz rata/War Haiku* (jedna, nazovimo je tako, struja stvaralaštva haiku kojoj su hrvatski pjesnici, proživljavajući na svoj način Domovinski rat, postali rodonačelnici), da bismo se na kraju, s posljednja dvadeset tri trostiha u ciklusu naslovljenom *Godina/Year*, zajedno s autorom vratili na ishodište: haiku jest tamo gdje su pjesnik i čitatelj (a to je *ovdje*) i haiku jest tada kad jesu pjesnik i čitatelj (a to je *sada*).

* * *

Cvijet ne treba ubrati. Bude li se našao u vazi, u njemu više neće biti ni neba, ni sunca, ni lahora, ni pčelina ili leptirova dodira:

Plavet neba
u cvijetu cikorije,
ogledava se.

Neka bude kako jest, jer je tako najljepše:

Procvalu granu
prozor uokviruje
u plavom nebu.

Kiša, oblaci, vjetar ... sunce, krošnje, opet vjetar ...

Pahuljice
kanadske topole
na suncobranima.

Motritelju kakav je haidin najčešće je dostatno da pruži sâm pogled. Stajati i promatrati i vidjeti ono što je tu, a ipak nevidljivo za nepjesnika. Tek onda krenuti dalje.

U okuci
obje obale rijeke
priljubljuju se.

Nesumnjivo: Matas je nasljedovatelj najboljega što su - prije svih - namrli Basho, Buson, Issa i Shiki, a ipak je u svemu - samo svoj:

Seoskim putem
galopom konja jure
konjske mušice.

Zamahom krila
zanjihana grančica
prati letenje.

Čovjek je pravedan kada to želi i kada može. Priroda je pravedna uvijek:

Zasniježilo,
hrpicu svog snijega
ima svaki list.

Haiku iz rata. Pjesnik se, makar teško, othrvava osjećajima, širom otvara oči, a u sebi, kakve god bile stvarne slike, vjeruje ... u zelen list, u kap rose, u vlat trave, u kamenčić na dnu potoka.

Razoren tenk,
u topovskoj cijevi
sasušen cvijet.

Zbirka *Ljubavna priča/Love Story* nudi usporedni engleski prijevod svih pjesama, kao što se s razlogom uobičajilo u pjesništvu u kojemu hrvatski pjesnici - brojem nagrada i zastupljenošću u svjetskim antologijama - prilično čvrsto drže treće mjesto, iza (kolikoća doista daje kakvoću!) Japana i Sjedinjenih Američkih Država. Prevoditeljica je

Smiljka Bilankov, i sama pjesnikinja haikua, pa se dobar dio najuspjelijih prijevoda zapravo svrstava u sjajne prepjeve. Recenzije su potpisali Vladimir Devidé, Tomislav Maretić i Zvonko Petrović, redom uglednici među domaćim haikuistima, a knjigu je decentno ilustrirao Slavko Marjanac. Minucioznošću u svakome svome dijelu, što je zasigurno uvjet bez kojega se ne može i ne smije moći kada je riječ o poeziji kakva je haiku, djelo se Duška Matasa pokazuje kao iznimno vrijedan doprinos već i dosad bogatoj ukupnosti pjesništva haiku u Hrvatskoj.

Boris Nazansky

POSAVSKI NARODNI KALENDAR 1999.

(Nakladnik HKD "Napredak", podružnica Orašje, autor Mato Krajinović, stranica 220)

Tiskan je peti broj godišnjaka "Posavski narodni kalendar". U nakladi oraške podružnice HKD-a "Napredak", autor je Mato Krajinović, novinar i spisatelj, koji je nastanjen u Hrvatskoj Kostajnici. Ove godine tradicionalni kalendar nije izišao uoči Božića, nego je kasnio zbog bolesti urednika i financijskih teškoća.

Iako se tiska petu godinu, "Posavski narodni kalendar 1999" nastavlja tradiciju pisanog stvaralaštva u bosanskoj Posavini. Na 220 stranica donosi niz zanimljivosti iz prošlosti i sadašnjosti bosanske Posavine. Uz povijest, religiju, dotakao se politike, ali i književnog stvaralaštva, koje je u Posavini bogato.

Dr. Ružica Šušnjara u detalje opisuje hrvatske običaje u Posavini, kao i ratne posavske motive. Opisani su ženidbeni običaji iz okolice Brčkog, kratke pjesme iz Gradačca, zapisi iz Slavonije. Precizno je Ika Ivić opisao posavsku tamburicu, šargiju. Dr. Marko Babić napisao je dio "Bosanska Posavina kao žrtva srpske agresije i međunarodne diplomacije". Ondje su statistički podaci o ratnim stradanjima u Posavini i osvrt na budućnost Posavljaka. Posebno su obrađene štete na crkvama i samostanima u Posavini.

Predstavljena su i dvojica ratnih reportera koji nisu rođeni Posavljaci, ali su bili vezani za bosansku Posavinu u ratu. (Mario Kirin i Boris Ćavar iz Zagreba). Uz dio o povijesti športa, značajan je dio o književnoj baštini. Predstavljeni su pučki pjesnici i književne kritike. Jedan od pučkih pjesnika, Ante Lizatović, rođen je u Imotskom, ali je davao potporu Posavljacima. Napisao je pjesmu o dolasku Svetog Oca u Mariju Bistricu i deseterac o kardinalu Stepincu.

Na kraju je popis zanimljivih tema o kojima je "Posavski narodni kalendar" pisao u zadnjih pet godina. Raspon im je vrlo velik i zanimljiv. Stil i način pisanja ovoga godišnjaka pristupačan je široj javnosti. Šteta je samo što nije tiskan u većoj nakladi.

Boris Ćavar

DINA FRANIN: "ZAKLONJEN MJESEC"

Hrvatsko haiku društvo 1999.

Haiku, između svega rečenoga o toj kratkoj poetskoj formi, znači - zapisati trenutak, doživljaj. U Dine Franin to pokatkad znači ogoliti život, prikazati ga takvim kakav jest. U toj vrsti poezije Dina nas vodi kroz svijet iskrenosti. Ona se ne

ustručava prikazati svijet u njegovu sivom sjaju, ako u sivilu uopće može postojati sjaj kada je u pitanju haiku.

No ushićena proljećem piše:

Opijen proljećem
kukac reže površinu
nemirne vode.

Istina koju vidi odjekuje u mislima čitatelja poput zvona koja ukazuju, prizivaju. Ono što proživljava ucrtano je u nizove slika koje njezino pero označava i ostavlja nas zadubljene.

Biti u protočnosti smisla za Dinu je tijek, a taj donosi izmjene baš kao i u njezinu haiku. Ništa ne mijenjati, nego stavljati na papir viđeno odlika je koja crta jednu vječnost do druge. Nižući nježnost prema prirodi, a koja se toplo naglašava, utire stazu za svoja nova priviđenja.

Nesta zvijezda.
Bešumno u more
silaze oblaci.

Ana Habazin

"ZLOSLUTNO LJETO"

(Prvo objavljeno prozno djelo Ante Dabe)

Čitateljima "Marulića" i široj književnoj javnosti Ante Dabo već je dugo poznat kao plodan pjesnik. U našoj se književnoj reviji javlja već preko dvadeset godina, prije Domovinskog rata pod pseudonimom Tone Otočan.

Nedavno nas je obradovao svojim prvim objavljenim proznim radom, romanom "Zloslutno ljeto" i njime, nadamo se, najavio svoj književni rad i na tom polju.

Izdavač mu je Matica hrvatska, Novalja, recenzenti Ivan Zoričić i Ivan Svetić, naslovnicu je efektno likovno izradio Ivan Dabo, piščev sin, inače vrstan slikar i ilustrator, uz tehničku računalnu pomoć Borisa Ivezića, djelo je otiskala tvrtka Express digitalni tisak, Rijeka. Knjiga zaprema 194 stranice, te osim teksta romana na kraju knjige otisnuti su bogat *Rječnik specifičnih novaljskih izraza*, *Bilješka o piscu* i *Kazalo*.

Čitajući Dabin roman čovjek se ne može oteti dojmu da je Dabo i u prozi pjesnik kao što je i u pjesmi prozaik u smislu, da mu je pjesma odraz stvarnih vanjskih i unutarnjih duhovnih vizura, a proza prelijep dijapazon poetskih naboja.

Kao poznavatelja Dabinog pjesničkog djela (11 objavljenih zbirki), nije me iznenadio ni njegov prozni procede, jer je Dabo u najvećoj mjeri vezan za more i primorske krajolike, posebice svoga otoka i svoje rodne Novalje, za primorski način života i trpljenja, za svoje otočane; u prvom redu ribare i težake, ali i gradski otočki elemenat. Zanimljiva je, prije svega, njegova, da se tako izrazim "sinkopirana" rečenica, draga arhaična zvuka, ali snažna i ekspresivna. Čitajući, čovjek naprosto ponovo vidi Dabine krajobraze, poznate iz njegovih pjesama, a kroz dijaloge osjeti dušu i ćud njegovih junaka. U Dabi vrije u riječima pritajena slikarska duša, pa slike iz njegova romana djeluju kao akvareli i ulja, marine njegova kraja, a opisi riba kao *nature morte*, naslikane od vrsnih slikara-marinista. Posebice su izvrsno prikazani prizori s ribarnice, kupci i ribari-prodavači, pa čitatelj, skoro stvarno, u nosnicama osjeti miris mora, ribe, školjki. Priča o ribi poletuši prepuna je neobično skovanih Dabinih riječi, a svaka je naša, hrvatska, i nijedna ne smeta ni uhu ni ukusu. Mislim da je to vrijedan

Dabin doprinos novijoj hrvatskoj leksici. Taj dio, ta, uvjetno rečeno, "bodulska blještava ribarska i težačka idila" podsjeća nas na "Ribanje i ribarsko prigovaranje", samo je prožeta suvremenim realitetom, ljudima ovoga doba, njihovim manje-više suhim i praktičnim duhom sadašnjice.

Toliko općenito.

Posebnu pozornost Dabo zaslužuje zbog svog vrlo izradenog i cizeliranog, reklo bi se, tolstojevsko-dostojevskijevsko-turgenjevljevskog opisa ljudi i njihovih karaktera.

Šjor Marko, njegova obitelj, žena, sinovi, kćeri, kao i ostali protagonisti, koji prigodno, ali nenametljivo i logično izlaze na Dabinu pozornicu, toliko su stvarni, da se odnosi i sukobi među njima mogu naprosto opipati, a prilike u selu - socijalne i političke - opisane su tako da čitatelj može jasno naslutiti oluju koja se uskoro sručila na selo, ljude u njemu i na cijelu zemlju. Zbivanja u romanu, postupno od stranice do stranice, dobivaju svoj logični *crescendo*, da bi se na kraju, početkom II. svjetskog rata, razvila u orkan koji odnosi i drvlje i kamenje, i ljude i neljude, koji u iste lance okiva i svećenika i ateista, i naprednjaka i natražnjaka. Ljudske se sudbine mrve i nestaju poput dječje kule od pijeska pod udarom plime.

"Fratriću moj, fratriću, Antikristovo vrijeme dolazi! - više za se i uprazno negoli za fra Milana promrmlja Luka Žudić..." - kaže Dabo na kraju svog romana, dajući nam naslutiti da ćemo uskoro s jednakim užitkom pročitati i nastavak ove duboke i smislene ljudske priče, satkane od niti čiste književne svile, poezije i dubokog osjećanja za svoj kraj i svoje ljude.

Emil Kazimir Žeravica

DANICA 2000.

(HKD sv. Jeronima, Zagreb 1999.)

Upravo je izašla iz tiska Danica za jubilarnu godinu 2000. zajedno s redovitim zidnim i džepnim kalendarima kao i s 2 priloga na obojenom papiru (Mala Danica i Braći izvan domovine). Danica je još uvijek naša najpopularnija i vjerojatno najčitanija knjiga premda je posljednjih godina i njezina tiraža manja nego prije. Ovaj popularni jeronimski pučki kalendar, nadovezujući se na svijetlu preporodnu i jeronimsku tradiciju, vrši i danas svoje poslanje u svim slojevima hrvatskoga naroda, i na selu i u gradu, i u domovini i u inozemstvu, privlačeći čitatelje obiljem i raznolikošću svojih tekstovnih i likovnih priloga, u stihu i u prozi, svojim nagradnim natječajima i korisnim informacijama (naročito na početku u kalendariju i na kraju u rubrici "Zanimljivo i korisno"). Naravno, tu su i ostale rubrike (Lijepo i ugodno, Diljem domovine, Na spomen).

Glavni ton Danici daje upravo Veliki jubilej na pragu trećeg tisućljeća kršćanske ere. O tom posebno govori uvodni članak gl. urednika Radovana Grgeca te članci Tome Vereša, Tatjane Kren i dr. Veliki jubilej dočekujemo s novim blaženikom, zagrebačkim nadbiskupom Alojzijem Stepincem, o kojemu piše Mato Marčinko. Stepinac je bio pokrovitelj HKD sv. Jeronima, kao i ostali zagrebački nadbiskupi, od utemeljitelja kardinala Haulika (čiju smo 130. obljetnicu smrti svečano obilježili u Trnavi u prisutnosti visokih crkvenih i državnih uglednika) do novijih vremena, kada je Društvo sačuvalo, usprkos raznim progonima i zabranama, kontinuitet djelatnosti i vjernosti Crkvi i Hrvatskoj, ostavši jedino bez svoje palače (Trg kralja Tomislava 20 i 21, Trenkova ul. 1) i bez glasovite Jeronimske dvorane

(danas Kazalište lutaka). O zagrebačkim nadbiskupima nakon Haulika i njihovim pomoćnim biskupima piše tajnik HKD-a Stanislav Vitković. Njihove slike nalaze se i u kalendariju.

Kontinuitetu djelovanja HKD-a najviše su pridonijeli neki članovi koji su umrli u proteklom razdoblju (Luka Perinić, Mirko Validžić i Svevlad Slamnig) i koji su redovito suradivali u Danici, u Maruliću i na našim društvenim književnim večerima četvrtkom.

U Danici za 2000. pišu i neki od najstarijih i neki od najmladih suradnika sa sela i iz grada. Uz spomenuta navedimo još ova imena: Nikola Bićanić, Ivan Damiš, Lojzo Buturac, Vladimir Pribanić, Magdalena Vlah-Hranjec, Ivo Soljačić, Josip Bačić, Mira Krajačić, Marija Horžinek, Radovan Toljanić, Božena Kruz, Nevenka Bakoš, Antun Jovanovac, Vladimir Rešković, Stanislava Adamić, Eugen Kumičić, Nikola Garašić, Dominko Borić, Antonija Grgurević, Ivek Milčec, Marijan Kovač, Višnja Sever, Stijepo Dabelić, Marija Pogorilić, Ivica Ružička, Đuro Bošnjak, Petar Šolić itd.

G. M.

PETRINJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

Petrinjski biografski leksikon (Petrinja 1999.) Ivice Golca leksikografski je događaj prvoga reda i služi na čast auktoru, a i nakladniku Matici hrvatskoj Petrinja. Pisac izvanredne *Povijesti grada Petrinje* (Zagreb 1993.), povjesnik Ivica Golec ovim je Leksikonom nadmašio sam sebe.

Glavni urednik Davor Salopek u *Riječi urednika* kaže: "U korijenu ovoga pothvata leži njegova [Golčeva] zaljubljenost u Petrinju, grad i ljude, jer toliki trud koliki je dr. Ivica Golec uložio u pronalaženje i oblikovanje biografskih podataka za preko 1400 osoba vezanih uz Petrinju, ne može se razumjeti bez momenta povjesničarske zanesenosti... Pišući svojedobno knjigu o gradu, Ivica Golec je govorio o ljudima, pišući sada knjigu o ljudima, dr. Ivica Golec govori o gradu."

Što sadrži PBL? Dajemo riječ auktoru: "Leksikon sadržava 1400 životopisa osoba rođenih u Petrinji ili njezinoj bližoj okolici, ali i onih koji su u tom gradu duže ili kraće vrijeme živjeli ili radili, ili su podrijetlom iz Petrinje i svojim radom doprinijeli razvoju političkog, gospodarskog, kulturnog, prosvjetnog, sportskog i inog života Petrinje (od njezina utemeljenja 1592.), Hrvatske i šire. Tu su obrađene i biografije onih koji su bitno utjecali na društveno-politički život Petrinje (bilo u pozitivnom ili negativnom pogledu) ako njihovu djelatnost vrednujemo na temelju ideološko-političkih sudova."

Po kakvim su vrijednosnim mjerilima uvrštavane pojedine osobe u PBL? Na to pitanje auktor odgovara: "Pojedini kriteriji za uvrštavanje određenih osoba u Petrinjski biografski leksikon možda se ne će nekima svidjeti, ali taj način opisa 'sine ira et studio' (bez mržnje i naklonosti) smatrao sam jedino prihvatljivim i ispravnim... Možda se nekim čitateljima ne će svidjeti što sam kod pojedinaca nabrajao i njihove političke dužnosti u bivšoj NDH i Jugoslaviji, iako mi je kod većine takvih to bio najjači kriterij, zbog kojega uopće ulaze u PBL i dobivaju mjesto u njemu. Same činjenice što je netko bio politički dužnosnik u bivšim državama (NDH, Jugoslavija) nisam smatrao tabu temama, i znatan broj tih ljudi ne smatram ni negativcima, ni

nepodobnima, a to očekujem i od čitatelja Leksikona."

Glede auktorovih vrijednosnih sudova citiram Davora Salopeka: "Koliko god se autor, iznoseći biografske činjenice, klonio vrijednosnih sudova, oni se ipak ne mogu izbjeći, jer su sadržani u svakom izboru. Zbog toga cijela knjiga uz objektivni rezultat prikupljanja biografskih činjenica nužno nosi i pečat osobnog autorova pristupa."

Prof. dr. Dragutin Pavličević piše u svojoj recenziji: "Nema mnogo gradova u Hrvatskoj koji o sebi imaju zbornik koji su napisali timovi stručnjaka, još je manji broj onih koji imaju o sebi zavičajne knjige-monografije, a gotovo bi se na prste jedne ruke mogli nabrojiti oni gradovi pa i velegradovi koji su imali tu sreću da dobiju o sebi jedan biografski leksikon(...) Onaj tko voli zavičaj(...) djeluje u korist i slavu cijele domovine. Jedan od takvih, a svaki bi grad bio sretan da ga ima, je i dr. Ivica Golec. On je za Petrinju i Kukuljević, i Klaić, i Lopašić kome ljubav prema petrinjskomu kraju daje snage i sposobnosti da izvede ono za što drugdje postoje čitavi odjeli, zavodi, instituti, redakcije."

Drugi pak recenzent, prof. dr. Aleksandar Stipčević, piše: "Petrinjski biografski leksikon dr. Ivice Goleca fundamentalno je historiografsko djelo za upoznavanje prošlosti Petrinje i svih spomena vrijednih osoba koje su sudjelovale u njezinu političkom, gopodarskom, kulturnom, prosvjetnom, športskom itd. životu od utemeljenja Nove Petrinje (1592.) do danas(...) Oni koji su se ikada upustili u pisanje ovakvih leksikona znaju koliko vremena, znanja i napora treba uložiti na skupljanju i obradi biografskih i bibliografskih podataka o tolikom broju osoba. Nije stoga čudno, da ovakve leksikone rade ekipe stručnjaka, a ne jedan jedini autor. Dr. Golec je sve to sam uradio i pri tome nije imao nikakvih predradnji(...) Potrebno je upozoriti na jednu važnu pojedinost ovog rada. U njemu se nalaze životopisi svih osoba koje su ostavile trag u povijesti Petrinje bez obzira na njihovu vjersku, ideološku ili nacionalnu pripadnost(...) Novo djelo dr. Ivice Goleca vrlo je vrijedno dostignuće hrvatske biografske literature."

Tim se pohvalama nema što oduzeti, nego samo dodati. Golčev Leksikon, treba to posebno istaknuti, nema samo zavičajno značenje. U njemu ćemo naći poznate pjesnike, književnike, književne kritičare, slikare, kipare, glazbenike, povjesnike, političare, jezikoslovce, gospodarstvenike. Po tomu ovaj Leksikon ima svehrvatsko značenje.

Na sve izrečene i neizrečene, opravdane i neopravdane prigovore auktor je odgovorio u *Predgovoru autora*. Svi ti prigovori, a njihov broj je zanemariv u odnosu na golemo djelo od 524 stranice, ne umanjuju visoku vrijednost Leksikona u hrvatskoj biografskoj leksikografiji. Auktor je između ostaloga morao provjeravati čak i podatke, koje je nalazio u drugim leksikonima i enciklopedijama. Biografije pojedinih uvrštenika već objavljene u drugim leksikonima i enciklopedijama dopunjavao je novim bibliografskim podatcima. Sve je to auktor radio sam, bez pomoći instituta i stručnjaka.

Bila je uistinu hrabrost upustiti se u takav posao. I to sam. Jer svjestan je bio, da će mnogi biti nezadovoljni. Uvrštenici, što im nije dao više redaka. Neuvrštenici, što ih nije uvrstio. Nu na sreću hrvatske biografske leksikografije nije odustao.

Auktor moli sve čitatelje Leksikona, da mu dostave svoje primjedbe i prijedloge. Bit će im zahvalan. On naime već

priprema drugo, popravljeno i dopunjeno izdanje Petrinjskoga biografskoga leksikona.

Mato Marčinko

TAKO JE GOVORIO A. G. MATOŠ...

(M. Galić, *Domovini iz tuđine*, A. G. Matoš, Zagreb, 1999.)

Iako odavno znamo da je za potpuno upoznavanje osobe javnog radnika, pa i književnika, posebice njegova duševnog lika, njegove intime, zanosa, htijenja, ali i zapažanja, dojmova, ocjena... dobro zaviriti i u pisma, korespondenciju dotične osobe, u praksi ne vodimo uvijek o tome dovoljno računa, kad su u pitanju čak i neka velika imena naše kulture kao što je i veliki Matoš, koji je, kako znamo, više godina izbivao iz Hrvatske i tih godina uputio niz pisama nekim hrvatskim javnim radnicima. I tako se dogodilo da se još nitko nije sjetio skupiti u knjigu bogato dopisivanje tog istaknutog pisca i tako omogući istraživateljima da i na temelju tih pisama, a ne samo na temelju njegovih objavljenih zapisa, članaka... rekonstruiraju duševno stanje A. G. Matoša, preokupacije, zapažanja, dojmove... i sve ostalo što se nataložilo u njegovoj duši tih godina dok je izbivao iz domovine. Učinila je to u nekoliko navrata tiho i bez pompe ali učinkovito i uspješno predana književna djelatnica i entuzijastica gđa *Maja Galić*, koja nam je nedavno u jednoj knjizi skupila i prezentirala razbacana Matoševa pisma iz Beograda, pod naslovom "Domovini iz tuđine".

Slučaj gđe Galić neobičan je utoliko što po struci ona nije književni povjesnik, a usto je i poslovna žena koja, međutim, nije dopustila da je poslovi potpuno apsorbiraju, nego nastoji sačuvati dio vremena i energije i za duhovne interese i potrebe. Zaljubljena od gimnazijskih dana u hrvatsku književnost, u novije vrijeme posebice u Matoša, u želji da pridonese nešto i na književnom polju, pogotovo još boljem upoznavanju osobe i djela tog istaknutog pisca, prihvatila se posla da skupi i objavi Matoševa pisma, kako ona iz Ženeve i Pariza, tako evo sada i iz Beograda. Ovo je već njezina treća takva knjiga - tiskala je usve četiri knjige. Za njezinu je knjigu "Hrvatske prilike u dopisivanju A. Tresića Pavičića" objavljenu u nakladi Filijale MH Split, Centrala MH u Zagrebu dodijelila Splitu srebrnu povelju.

I eto u toj je najnovijoj knjizi naslova "Domovini iz tuđine" vrijedna auktorica skupila i objelodanila 62 Matoševa pisma iz Beograda medu kojima ima i više nepoznatih a značajnih koja je veliki pisac pisao nekim ljudima u Hrvatskoj. Evo tih ljudi: Đ. Arnold, A. Benešić, O. Čaldarević-Dolovčak, J. Frank, F. Galović, O. Herak, K. Hörmann, J. Hranilović, V. Jugović, I. Kršnjavi, A. Matoš, D. Matoš, G. Matoš, L. Matoš, M. Matoš, A. Milčinović, M. Ogrizović, B. Vodnik i Z. Vukelić.

Ima među tim pismima i manje zanimljivih a pogotovo važnih, no s druge strane u nekima susrećemo zanimljive ocjene, dojmove, zapažanja, pogotovo u svezi s nekim njegovim neugodnim beogradskim iskustvima, primjerice kad mu je nakon negativne ocjene "Hajduka Stanka" beogradska javnost okrenula leđa. Na više mjesta u tim pismima kritizira pisac beogradsku i uopće srbijansku isključivost, uskogrudnost, zatvorenost, "ćiftinstvo", šovinizam posebice, no on smatra da bi i Hrvati trebali naučiti štogod iz srbijanskog šovinizma, njihove

jednodušnosti, povezanosti, ksenofobije. Promatrajući s jedne strane ponašanje a i mentalitet uopće tadašnjih srbijanskih javnih ljudi a s druge svoje sunarodnjake, on razvija, nekada čak i esejistički veoma uspjelo i zanimljivo, politička a i kulturološka razmišljanja o Hrvatskoj i Hrvatima i donosi neke točne, iako na žalost i neugodne, ocjene:

-... mi imamo kritičara, ali nemamo kritike. Mi upravo ničega nemamo i ako se prilike ne promijene, mi ćemo izgubiti i ono malo što smo nekada imali. Mi rapidno padamo u svakom pogledu, političkom, materijalnom i kulturnom, pa bi se gotovo matematičkom tačnošću dalo dokazati da smo intelektualno i literarno prije 20 godina mnogo bolje stajali no danas. Naš narod je na ivici propasti i mi možemo još doživjeti kako će ga vlastiti sinovi gurnuti u nedođiju. I to sve samo zato jer je Hrvat najveća hulja, najveći poltron i najveći rob u Europi stideći se svog imena i nemajući narodnog obraza i narodnog ponosa. Svinjarija je i nepojmljivo je da se čak i Srbi mogu s nama igrati ko mačka s mišem i da mi više ni u Zagrebu nismo kod kuće...

Zanimljiva je pa i paradoksalna Matoševa izjava da je tek u Beogradu postao pravi rodoljub i pravaš: "U Beogradu naučih biti Hrvat, kao Srbi što su bez razlike svi tvrdi nacionalisti: tamo sam tek postao pravi pravaš".

Evo još jedne njegove lijepe rodoljubne izjave: "... meni bijaše - iza toliko vremena! - i opet drago da sam Helen a ne barbar - hoću reći: Hrvat a ne Srbin... Gorki život naučio me računati s prilikama i faktima... da se pod maskom jugoslavizma krije srpska agresivna politika".

Stanovitu poetsku draž - a ti retci imaju i odredenu dokumentarnu biografsku vrijednost - imaju u tim pismima njegova sjećanja na Zagreb i djetinjstvo odn. mladost kao i sjećanja na zagrebačke prijatelje, kao i čežnja za povratkom i smirenjem u Zagrebu, a još su u faktografskom smislu i važniji retci u kojima priča o svojim putešestvijima nakon napuštanja Hrvatske.

Ispisat ćemo još retke u kojima, opet u esejističkom obliku, razmišlja o Srbima: "Sada mi nije čudno što postoji razlika između Srpstva i Hrvatstva i tako grozan konflikt... I karakterom se Hrvat i Srbin vrlo razlikuju. Pravi je Hrvat - ja tu govorim o užoj Hrvatskoj - onaj isti koji je bio pred 1000 godina. Junaštvo naše očuvalo nas je od uticaja tudih rasa i elemenata, mi bijasmo vazda svoji na svome, dočim je Srbin do nedavno čamio pod Turčinom, boreći se za opstanak i ne samo s njime nego i sa Rumunjem, Bugarinom i sa domaćim lihvarima (Cincarima i Grcima). Nije čudo te su ti tudi elementi miješajući se sa Srbadijom ostavili u njoj silnih tragova i promijenili prvobitni karakter tog naroda. Još dan danas ti o tome mogu svjedočiti ne samo mnoga njihova imena... nego i tip njihova lica: žuti, istočno-grčki teint i kosa crna itd. Po unutrašnjosti, u planinama kamo turski zulum nije dopirao, nalaziš seljake sasvim slične našim Zagorcima (kestenjasta ili plava kosa, krupno lice) ne samo tjelesno, nego i duševno. Nema tu one podmuklosti i prevejanosti koju je ulio u srpski karakter strah turski i prevrtljivost grčko-rumunjska..."

Tako je eto pisao Matoš u svojim beogradskim pismima...

Nećemo pretjerati ako ustvrdimo da je svojom knjigom auktorica afirmirala u neku ruku korespondenciju a svakako značajna pisma naših pisaca kao svojevrsnu književnu vrstu, uvijek manje-više zanimljivu a često i važnu, pače katkada i veoma važnu da bi se otkrile manje poznate

pa i nepoznate osobine i preokupacije određenog pisca. Svojom nam knjigom poručuje ona da nismo u potpunosti otkrili i upoznali pisca ako smo apsolvirali samo njegove članke, pjesme..., nego da je potrebno zaviriti i u intimni svijet njegovih pisama jer ćemo baš tu naći često stvari o kojima pisac nije govorio u svom djelu.

Bilo kako bilo, skupivši Matoševa pisma iz Beograda u knjigu, gda je Galić napravila značajan pothvat i obavila posao koji je trebalo odavno napraviti. Tom je knjigom obogatila postojeću knjižnicu djela A. G. Matoša a i fundus hrvatske književnosti uopće. I svatko tko bude odsele prilazio značajnom piscu, morat će neminovno proučiti i tu knjigu.

Uz sama pisma, u knjizi čitamo i auktoričinu uvodnu "Napomenu" kao i zanimljiv i toplo napisan "Proslov" gdje se govori o Matošu i njegovim životnim perturbacijama, na kraju ima jednako zanimljiv i toplo napisan zapis "Matoš i ja", a bila je dobra zamisao da se knjizi priloži i vrijedna i zanimljiva Matoševa "Nedovršena autobiografija". Nije, dakako, izostala ni znanstvena aparatura, fusnote, bilješke, literatura, bilješke o ljudima kojima je pisac pisao dotična pisma, kazalo osobnih imena.

Zdravko Mužinić

KRIST PRISUTAN U SVOJOJ RIJEČI

(Vladimir Zagorac: Nedjeljni homilijar Liturgijske propovijedi nedjelja kroz godinu A, B i C izd. KS, Zagreb 1999., str. 432)

Konstitucija II. vatikanskog koncila o liturgiji "Sacrosanctum Concilium" u br. 24 kaže: "Od najveće je važnosti u liturgijskim slavljima Sveto pismo. Iz njega se uzimaju čitanja i tumače u homiliji ..."

U broju pak 35 određuje:

1. Neka se u svetim slavljima obilnije, raznolikije i prikladnije obnovi čitanje Svetoga pisma.

2. Propovijed neka poglavito crpe iz vrela Svetoga pisma ...

Dosljedno tome, br. 51 govori:

"Da bi se vjernicima pripravio što bogatiji stol riječi Božje, neka se svestranije otvore biblijske riznice, tako da se kroz utvrđeni broj godina narodu pročita istaknutiji dio Svetog pisma."

Stoga obnovljena liturgija uvodi tri godišnja ciklusa nedjeljnih čitanja, A, B i C, a broj biblijskih čitanja kod svake nedjeljne mise povećava na tri: prvo je redovito iz Starog zavjeta (s izuzetkom nedjelja vazmenog vremena); drugo iz novozavjetnih spisa, osobito Pavlovih poslanica; treće iz Evanđelja, s tim da svaki od sinoptika ima "svoju" liturgijsku godinu, dok odlomci Ivanova evanđelja obogaćuju i upotpunjuju sve tri liturgijske godine.

Poznati talijanski liturgičar M. Magrassi OSB (danas nadbiskup) s tim u vezi kaže: "Sakramentalni znak koji se nikad ne mijenja, ne može posve izraziti bogatstvo otajstva koje uprisutnjuje. Ta uloga zapravo pripada čitanjima. Samo Biblija može objasniti sadržaj i veličinu onoga što liturgija oprisutnjuje".

"Sacrosanctum Concilium" u broju 52 naglašava potrebu i važnost homilije:

"Homilija se, kao dio liturgije, vrlo preporučuje. Njome se tijekom liturgijske godine, na temelju svetog teksta, tumače otajstva vjere i pravila kršćanskog života. Neka se, osim zbog teškog razloga, nikako ne propušta u nedjelje i zapovijedane blagdane u misama koje se slave uz sudjelovanje naroda".

Time je propovijed, kao sastavni i zapravo neizostavni dio liturgijskog slavlja dana Gospodnjeg, opet dobila svoje, nažalost stoljećima umanjeno, dostojanstvo. Homilija nije dakle bilo kakova propovijed. Ona se nadahnjuje i hrani "ex sacro textu" (SC 52), pa je zapravo logičan nastavak naviještanja Božje riječi dotične nedjeljne mise. I sam je Gospodin Isus subotom u sinagogi tumačio pročitani tekst Svetog pisma (usp. Lk 4, 16-22), a slično je činio i apostol Pavao (Dj 13, 15; 20, 7-9)

U uskrsnom broju "Marulića" (2/1999) prikazali smo Božićni i Vazmeni homilijar zagrebačkog kanonika i sveučilišnog profesora dr. Vladimira Zagorca. Pred ljeto izašao je i treći, "Nedjeljni homilijar" - homilijar nedjelja kroz godinu.

U uvodu svoje treće knjige prof. Zagorac piše: "Dok vazmeni ciklus liturgijske godine slavi Kristovo otajstvo pod vazmenim vidom u užem smislu, a božićni ciklus pod božićnim vidom, nedjelje kroz godinu gledaju ga i slave u cijelosti. Tu se ostvaruju u punom smislu sve ove oznake nedjelje kao dana Gospodnjeg, dana Krista uskrsnuloga, kao znaka i ostvarenja djelatne prisutnosti Uskrsloga u zajednici svojih vjernika ... Zato je djelatna prisutnost Krista uskrsloga bitni sadržaj nedjeljnih homilija".

"Nedjeljni homilijar" donosi homilije za vrijeme kroz godinu tijekom sve tri liturgijske godine A, B i C. Homilije slijede određenu strukturu: uvod, tumačenje, primjena. Svakoj homiliji dodana je vrlo stvarna, prikladna i lako razumljiva molitva vjernika. Moramo naglasiti da su te Zagorčeve "molitve vjernika" pravo osvježenje, a oslanjaju se na svetopisamske tekstove nedjeljne mise i na sadržaj homilije. U uvodu autor napominje da njegove homilije nisu zamišljene kao gotove za neposrednu uporabu nego kao nacrti koje treba nadopuniti "prema konkretnom duhovnom stanju pojedine kršćanske zajednice".

Pozdravljajući "Nedjeljni homilijar" možemo samo poželjeti da nas dr. Zagorac obraduje još kojim liturgijskim priručnikom obogaćenim njegovim dugogodišnjim pedagoškim i pastoralnim iskustvom.

Stanislav Vitković

ISPRAVAK

U broju 4/99 "Marulića" potkrala se greška glede našega suradnika *Josipa Terhaja*, autora teksta "Povjetarac u valovlju", u tom broju. Pogreškom je, umjesto pravoga imena, označen kao *Željko Terhaj*.

* * *

U "Vjesniku" od 23. VII. 1999. *Sead Begović* piše o "Maruliću" br. 3/99 u članku pod naslovom "Čisti bitak Božji".

* * *

"La Repubblica" od 16. VII. 1999. donosi članak o pozivu *Goranu Bregoviću* za nastup u Italiji pod naslovom "Bregović - musica per i sindicati" (Sindikalna glazba).

* * *

O polemici *Régisa Debraya* i *Bernard-Henrija Lévyja* piše u listu "La Croix" od 16. VII. 1999. *Philippe Chalmin* u članku pod naslovom "Intellectuels, taisez-vous!" (Intelektualci, šutite!).

* * *

Vesna Kusin piše u "Vjesniku" od 22. VII. 1999. o trezoru splitske Teologije pod naslovom "U traganju za knjigama iz Marulićeve knjižnice".

* * *

U "Vjesniku" od 2. VIII. 1999. *Branimir Špoljarić* piše o ulici kardinala *Haulika* u Zagrebu.

* * *

O kosovskim događajima objavljeno je u Italiji nekoliko knjiga: kod Garzantija *Predrag Matvejević*, I signori della guerra;, kod Feltrinellija *Nicole Janigro*, L' esplosione delle nazioni; kod Morettija Obiettivo Kosovo; kod Rizzolija: *A. Rexhai*, Lettera a un amico italiano dal Kosovo; kod Rai: *P. Giuntella*, E notte a Kukes, itd.

* * *

Kod Marietttija objavljena je knjiga *Dionigija Tettamanzija* "Parole di vita per la città dell'uomo" (Riječi života za državu čovjeka).

* * *

U Parizu je objavljena knjiga *Thierryja Muddryja* "Histoire de Bosnie-Herzegovina".

* * *

U "Etudes", br. 7-8/99. *Jean Mambrino* piše o nedavno objavljenim knjigama *Ive Andrića* u francuskom prijevodu.

* * *

Radio Vatikan donio je 5. VIII. 1999. emisiju o *"Svetoj Ceciliji"*, koja je prije 30 godina nastavila svoje izlaženje u nakladi našeg Društva.

* * *

"Die Furche" od 22. VII. 1999. donosi razgovor *Otta Friedricha* sa znanstvenikom *Hansom Tupyjem* pod naslovom "Eigentlich haben wir vor uns selber Angst" (Zapravo se bojimo samih sebe). Poznati biokemičar tu iznosi svoje mišljenje kako je tjeskoba nekršćanska karakteristika.

* * *

"Hrvatsko slovo" od 30. VII. 1999. donosi govor *Ive Sanadera* prigodom predaje Zlatne plakete grada Splita, pod naslovom "Iz osjećaja duga i zahvalnosti Marku Maruliću". U istom broju "Slova" *Katarina* i *Marijan Cipra* pišu o *Schellingovoj* filozofiji, a *Pavao Galić* o *Jernejevu* priručniku talijanskog jezika.

* * *

"Glas Koncila" od 8. VIII. 1999. donosi prikaz zbirke pjesama *Gojka Polegubića* "Nebesko smilje" što ju je objavilo HKD sv. Jeronima.

* * *

"Propovjednik" *Kalila Gibrana*, najpoznatije djelo libanonskog maronitskog pjesnika, koji je umro 1931., zabranjeno je u Egiptu, što je izazvalo ogorčene proteste libanonskih intelektualaca. (Napominjemo da je naš "Marulić" već 1975. objavio dijelove toga djela. Kao i obično, ni vjerski ni dnevni tisak nisu to registrirali, kao ni prije toga jeronimska izdanja *P. Claudela*, toga *Dantea* našeg vremena). Ipak je ubrzo ta zabrana povučena.

* * *

Kod izdavača "La Découverte" *Amartya Sen* objavljuje knjigu "L'Economie est une science morale" (Ekonomija je moralna znanost), u kojoj ističe potrebu političke distributivne pravde i potrebu veće financijske strogosti, uzimajući u obzir *Rawlsovu* Teoriju pravde i *Dworkinovu* institucionalnu dimenziju akcije.

* * *

U listu "La Croix" od 28. VII. 1999. *Christine Holzbauer-Madison* piše o izgonu Srba iz Slavonije u članku pod naslovom "Les Croates freinent le retour des déplacés" (Hrvati koče povratak raseljenih).

* * *

Kardinal *Franz König* dobio je ove godine nagradu za promicanje tolerancije od Europske akademije znanosti.

* * *

Nagrada *Marulićeve* Judite pripala je ove godine na Splitskom ljetu slovenskom ansamblu.

* * *

"Famiglia cristiana", br. 30/99, objavljuje članak "Fuoco incrociato su

Milošević" (Unakrsna vatra na Miloševića).

* * *

Časopis MI, br. 7-8/99, izvješćuje o jeronimskoj obljetnici kardinala *Haulika*, o jeronimskim književnim večerima i novim izdanjima, a donosi i čitavu stranicu posvećenu našoj suradnici *Nevenki Nekić*.

* * *

U "Vjesniku" od 19. VIII. 1999. *Mato Marčinko* piše pod naslovom "Pravoslavni manastir sv. Arhandela Mihaila na rijeci Krki sagrađen je na temeljima katoličkog samostana".

* * *

Kardinal *Ratzinger se* u intervjuu časopisu "Trenta Giorni" izjasnio protiv karijerizma u crkvenim redovima.

* * *

U "Herder Korrespondenz", br. 8/99, *Roland Hill* piše u povodu smrti kardinala *Basila Humea* u članku pod naslovom "Ein Gentleman als Kirchenfürst" (Gentleman kao crkveni knez).

* * *

U "Vjesniku" od 18. VIII. 1999. *Ana Penić* piše o jeronimskom izdanju *Nevenke Nekić* "Vukovarske elegije".

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 6. VIII. 1999. *Marijan Majstorović* razgovara s *Vladom Horvatom*, *Tatjana Kren* piše o pomrčini sunca u članku "Usred dana nebo osuto zvijezdama" a *Darko Žubrinić* o krunidbenoj glagoljskoj knjizi u Francuskoj. U broju od 13. VIII. *Ivo Balentović* objavljuje svoju novelu "Išli smo cestom", a *Mario Bilić* piše u povodu objavljivanja jeronimskog izdanja zbirke *Gojka Polegubića* "Nebesko smilje". 27. VIII. objavljene su pjesme *Daniela Načinovića* i proza *Tomislava Milohanića*.

* * *

21. VIII. 1999. izvedena je radioscena *Nikole Šopa* "Nasukani", a 29. VIII. radiodrama *Stanislava Pejkovića* "Narikača". U slovenskoj reviji "Dva tisoč" *Josip Osti* piše o poeziji *Nikole Šopa* (br. 119-120/99).

* * *

U "Vijencu" od 26. VIII. 1999. *Josip Lisac* piše o knjizi *Sanje Vulić* i *Bernardine Petrović* "Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj". Na tu se knjigu osvrće i *Ferdo Takač* u gradišćanskim "Hrvatskim novinama" od 14. VIII.

* * *

31. VIII. 1999. govorio je *Boris Rotar* na Radio Vatikanu o *Maruliću 4/99*.

* * *

U Zagrebu je 21. VII. 1999. umro poznati hrvatski teolog, kapucin i jedan od osnivača (TD)KS-a o. *Tomislav Šagi-Bunić*.

* * *

Pokrenuta je edicija "Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine". Gl. urednik je *Mirko Marijanović* a zamjenik *Mile Pešorda*.

* * *

Wolfhart Pannenberg objavio je novo izdanje (s pogovorom) svoje knjige "Esquisse d'une christologie" (Skica jedne kristologije).

* * *

"Živa zajednica" (Lebendige Gemeinde) u br. 9/99, donosi intervju *Radovana Grgeca*. Razgovor je vodio *Ivek Milčec*.

* * *

22. VIII. 1999. počeo je u Riminiju *Miting prijateljstva*. Ovogodišnja tema toga poznatog skupa bila je "Nepoznato plaši".

* * *

U "Matici", br. 9/99, objavljen je intervju p. *Vlade Horvata*, koji je vodio sprovod *Brune Bušića* u Parizu. U tom broju nalaze se i prilozi nekih redovitih suradnika "Marulića" (*Lovorka Čoralić*, *Ivo Balentović* itd.).

* * *

U "Hrvatskom slovu" od 17. IX. 1999. objavljen je intervju *Vjekoslava Bobana* s našim suradnikom i članom *Matom Marčinkom*. U istom broju *Eugen Kumičić Genči* daje svjedočanstvo o "istinitosti" *Masuccijevih* dnevnika kao očevidac predaje Zagreba partizanima. Pročitavši njegovo svjedočanstvo, imamo dojam da bi crkveni ljudi u svojoj "memoaristici" morali uzimati u obzir više svjedočanstvo očevidaca a manje razna pobožna prepričavanja. To vrijedi, dakako, i za životopise o *Alojziju Stepincu*. Historiografskoj faktografiji ne mogu biti model "barokne legende" i "fikcionalna proza", pogotovo ako se radi o suvremenicima. *Ivo Svetić* piše o *Balentovićevu* romanu "Ničiji čovjek". *Ivo Balentović* - "bard naše starije proze", sada je najstariji naš suradnik uz *Josipa Berku* te *Stjepana Hrastovca*, *Mirka Živkovića*, *Luku Brajnovića* i neke druge naše prijatelje koji žive u inozemstvu (Argentina, Kanada, Španjolska, Australija, Francuska itd.).

* * *

Heidemarie Klabacher razgovarala je s najstarijim od desetero djece Hitlerova pobočnika *Martina Bormanna*, sinom koji je nakon mature 1951. diplomirao teologiju u Innsbrucku i stupio u red Misionara Srca Isusova, a nakon penzioniranja radio kao vjeroučitelj.

* * *

Roy S. Moore piše u listu "Imprimis", br. 8/99, o "uklanjanju" Boga iz javnog života Amerike (Putting God Back in the Public Square).

* * *

27. IX. 1999. održana je spomen-večer prigodom 135. obljetnice rođenja *Andreja Hlinke*, o kojemu je pritom govorio slovački veleposlanik u Zagrebu *Jan Petrik*.

* * *

Naš veleposlanik u Vatikanu *Marijan Šunjić* govorio je o pripremama za vatikansku izložbu "Hrvati - kršćanstvo, kultura i umjetnost", koja će biti otvorena 28. X. 1999.

* * *

5. IX. 1999. p. *Ferdo Takač* blagoslovio je u Južnoj Moravskoj spomenik pokojnim Frielištofovcima. Njegov su prigodni govor donijele gradišćanske "Hrvatske novine" od 10. IX. 1999.

* * *

U "Vjesniku" od 16. IX. 1999. *Branimir Špoljarić* piše o *Haulikovu* uređenju Maksimira, koji je neko vrijeme nosio ime našeg utemeljitelja, ali mu je nakon Haulikove smrti vraćeno ime Maksimir.

* * *

17. IX. 1999. umro je u Koprivnici gl. tajnik Matice hrvatske i suradnik "Marulića" *Krešimir Mikolčić* u 62. godini života.

* * *

"Glas Koncila" od 26. IX. 1999. objavljuje recenziju *Nikole Bićanića* o jeronimskom izdanju knjige kard. *Koreca* "Od one barbarske noći".

O istoj knjizi piše i *Boris Rotar* u Glasniku Srca Isusova, br. 10/99.

* * *

U bečkom listu "Die Furche" od 16. IX. 1999. *Christa Höller* piše o novom slovenskom blaženiku *Antonu Martinu Slomšeku* u članku pod naslovom "Slowene mit Herz und Seele" (Slovenac srcem i dušom).

* * *

Naša suradnica *Danica Bartulović* dobila je prvu nagradu na "Minden poetry contest Germany 99" za svoje pjesništvo.

* * *

U Herder Korrespondenz, br. 9/99, *Thomas Bremer* u članku pod naslovom "Immer noch im Zwielicht" (Još uvijek u sumraku) piše o stanju u Srpskoj pravoslavnoj crkvi nakon kosovskog rata.

Sadržaj

Radovan Grgec: Uz rub (126) 855
Božidar Brezinščak Bagola: Blaženi Anton Martin Slomšek 859
Branko Pilaš: Plemenitost i ljepota (Vojmil Rabadan) 866
***Duško Matas:** Lava Etne 869
***Milan Radić:** Hrastovički sin 869
***Ton Smerdel:** Lišću i prijateljima; Rekanatsko jutro; Uskoro večer; Sva lijepa (prepjevao: **Mato Marčinko**) 870
Tatjana Kren: Kroz Sveta vrata u Jubilej 2000 871
***Josip Sanko Rabar:** Bez naslova 880
Mladen Jurčić: Raskrižje 882
***Mladen Jurčić:** San pod ledom; Kamo? 900
***Mladen Jurčić:** Odbijanje da se pođe na put k hrvatskim književnim krugovima; Paulu Valéryju 901
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 903
***Malkica Dugeč:** Crni kamen spoticanja; Vrata nepovrata 907
***Ivka Kraljević:** Tu sam 907
Katarina Cipra: Lux Aeterna 908
Anton Zakarija: Religija i društvo 911
***Živko Prodanović:** Haiku 922
Milivoj Kovačić: Moja sjećanja na susrete s nadbiskupom dr. Alojzijem Stepincem 923
***Milan Radić:** Ivani za prvi rođendan sina 927
***Ljiljana Vasilj:** Odgovor pjesnikinje 927
Šimun Jurišić: Ivo Andrić o hrvatskim piscima 928
Nikica Talan: Brazil u hrvatskoj (prijevodnoj) književnosti 934
Josip Lisac: Uz proučavanje kaljskoga i ošljačkoga govora 957
***Tatjana Radovanović:** Osvještenje 960
***Emil Kazimir Žeravica:** Moja mala gospa Marija 961
Umberto Fracchia: Jesenske kiše (Autor prijevoda: **Josip H. Nikšić**) 962
Ante Gradiška: Plivač samoubojica 968
***Vesna Milan:** Nisam te mogao birati 969
Veronika Lario: Preporučeno za Melbourne 970
***Enver Mehmedagić:** Zagrebačka kronika 1968 974
Gojko Polegubić: Tri priče 975
***Drago Maršić:** Usud trava 977
Zvonimir Remeta: Hiba 978
Ivo Balentović: Napomena odabirača Remetine novele 986
Zdravko Mužinić: Trnovit je put do tiskane knjige 987
Željko Voborski: Izdavačka djelatnost tijekom 20. stoljeća u Novskoj, Jasenovcu i Lipovljanima 990
***Nevenka Nekić:** Sveti Lovro u Petrinji 1008
***Radovan Toljanić:** Svetkovina tišine 1008
Giovanni Verga: Lov na vuka (Autor prijevoda: **Josip H. Nikšić**) 1009

Zinka Čižmešija: Oglas 1013
***Radovan Toljanić:** Zidar vedrine 1019
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - XXVII 1020
Željko Vegh: Smijeh davola 1027
Nove publikacije 1039

Mišljenja i raspiranja

Stanislav Pejković: Slovo u obranu djela Jakova Ivaštinovića 1040
Ante Gradiška: "Kako upokojiti vampira" 1043
Pavao Galić: Razmišljanje obična čovjeka o današnjoj tijelovskoj procesiji 1048
Josip Braenović: Sjećanje na jednu i jedinu godinu zajedničkog školovanja sa Svevladom Slamnigom . 1051

Mozaik

Mladen Jurčić: Rovinjska nadahnuća 1055
Boris Ćavar: Srijem - hrvatski duhovni prostor 1058
M.F.: 50 godina glazbenog djelovanja Vinka Glasnovića 1059
Vlatka Glasnović: Adio, Luciano 1060

Knjige

T.M.: Pretpreporodni Dubrovnik 1061
T.M.: Ján Chryzostom Korec: Od one barbarske noći 1062
Boris Nazansky: Cvijet ne treba ubrati 1063
Boris Ćavar: Posavski narodni kalendar 1999 1065
Ana Habazin: Dina Franin: Zaklonjen mjesec 1065
Emil Kazimir Žeravica: Zloslutno ljeto 1066
G.M.: Danica 2000 1067
Mato Marčinko: Petrinjski biografski leksikon 1068
Zdravko Mužinić: Tako je govorio A. G. Matoš 1070
Stanislav Vitković: Krist prisutan u svojoj riječi 1072

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1074

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.

ISSN 0350-4220